

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙΒΟΛΙΩΤΩΝ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ
ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΒΛΑΧΩΝ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΑΛΜΥΡΟΥ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΣΕΣΚΛΟΥ

ΟΙ ΒΛΑΧΟΙ ΤΗΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ

(Περίβολιώτες και Αρβανιτόβλαχοι)

ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙΒΟΛΙΩΤΩΝ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ
ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΒΛΑΧΩΝ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΑΛΜΥΡΟΥ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΣΕΣΚΛΟΥ

A. ΟΙ ΠΕΡΙΒΟΛΙΩΤΕΣ ΤΗΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ

Ιστορία

- Ιστορικό Συναγών	σελ. 16
- Ίδρυση του Συναγών	σελ. 19
- Πληροφορίες για τους Βλάχους του Βελουκίνου	σελ. 26
- Επαγγελματίες ασχολίες των Περιβολιωτών	σελ. 33
- Άλλες περιπτώσεις στη Μαγνησία όπου εντοπίζονται Περιβολιώτες	σελ. 39
- Παράρτημα Α' Προβλήματα μετανάστευσης στην Αμερική (Παναγιώτης)	σελ. 63

ΟΙ ΒΛΑΧΟΙ ΤΗΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ

(Αρβανιτόβλαχοι και Περιβολιώτες)

- Γενεαλογικό Συναγών Περιβολιωτών	σελ. 66
- Συναγών	σελ. 70
- Παράρτημα Β' Προβλήματα μετανάστευσης στην Αμερική (Παναγιώτης)	σελ. 71
- Παράρτημα Γ' Προβλήματα μετανάστευσης στην Αμερική (Παναγιώτης)	σελ. 76
- Παράρτημα Δ' Προβλήματα μετανάστευσης στην Αμερική (Παναγιώτης)	σελ. 84
- Η Συναγών Εταιρεία	σελ. 90
- Οι Περιβολιώτες στα χρόνια γέννησής τους	σελ. 96

Φωτογραφικό Παράρτημα

B. ΟΙ ΑΡΒΑΝΙΤΟΒΛΑΧΟΙ - ΦΡΑΣΑΡΙΩΤΕΣ

Ιστορία

Φωτογραφίες εξωφύλλου:	109
Επάνω: Η Αρβανιτοβλάχικη οικογένεια Αθαν. Κουτίνα στο Βόλο το 1896	124
Κάτω: Οικογένεια Στέργιου Μ. Σαράντη. Περιβάλι γύρω στο 1920	130
Φωτογραφία οπισθοφύλλου: Μέλη της οικογένειας Ταναγία από το Σέσκλο	145
Συγγραφή - επιμέλεια ενότητας Περιβολίου:	151
Γιώργος Σαββανάκης, Νίκη Αλεξίου, Στέργιος Σιουμουρέκης	166
Συγγραφή - επιμέλεια ενότητας Αρβανιτόβλαχων:	168
Δημήτρης Τσούτσας, Σπύρος Φορφόλιας	181
Σελιδοποίηση βιβλίου: Ακρίβος Δουκαντζής	

Προλογικό σημείωμα: ΑΧΙΛΛΕΑΣ Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ

ΕΥΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙΒΟΛΙΣΤΩΝ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ
ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΕΥΛΟΓΟΣ ΒΛΑΧΩΝ ΕΠΙΧΡΙΑΣ ΑΛΜΥΡΩΤΩΝ
ΠΟΛΙΤΕΣΤΙΚΟΣ ΕΥΛΟΓΟΣ ΣΕΚΛΟΥ

ΟΙ ΒΛΑΧΟΙ ΤΗΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ

(Αρβανιτόβλαχοι και Περίβολιωτες)

Φωτογραφίες: Ελφούλλας
Επίσημη Αρβανιτοβλάχικη οικογένεια Άθων. Κοιμήται στο Βόλο το 1880
Επίσημη Οσκαρική οικογένεια Ετρέγιαν Μ. Ζαγγανίτη. Περίβολι, γύρω στο 1920
Φωτογραφία οικοδομώλλων. Μέλη της οικογένειας Τανταρί από το Λακκί

Ζαγγανίτη - επιμέλεια ενόργανης Περίβολιας
Επίσημη Ζαγγανίτικη Νισή Αλεξίου, Ετρέγιαν Τσανκισκί

Ζαγγανίτη - επιμέλεια ενόργανης Αρβανιτοβλάχικης
Αρβανιτοβλάχικη Τούρνας, Ετρέγιαν Φοβόλιας

Ελφούλλας, Αρβανιτοβλάχικη, Αρβανιτοβλάχικη

Προλογικό σημείωμα: ΑΧΙΛΛΕΑΣ Γ. ΛΑΖΑΡΙΟΥ

Περιεχόμενα

Α. ΟΙ ΠΕΡΙΒΟΛΙΩΤΕΣ ΤΗΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ

Ιστορία

-Ιστορικά Στοιχεία	σελ. 16
-Ίδρυση του χωριού	σελ. 19
-Πληροφορίες για τους Βλάχους του Βελεστίνου	σελ. 26
-Επαγγελματικές ασχολίες των Περιβολιωτών	σελ. 33
-Άλλες περιοχές στη Μαγνησία όπου εντοπίζονται Περιβολιώτες	σελ. 59
-Παράρτημα Α΄: Περιβολιώτες μετανάστες στην Αμερική (Πίνακας)	σελ. 63

Λαογραφία

-Πολιτισμικά Στοιχεία Περιβολιωτών	σελ. 68
-Ενδυμασία	σελ. 70
-Πανηγύρια	σελ. 71
-Ο Περιβολιώτικος Γάμος	σελ. 76
-Τραγούδια	σελ. 84

Η Σύγχρονη Εποχή

-Οι Περιβολιώτες στα νεότερα χρόνια	σελ. 90
-------------------------------------	---------

Φωτογραφικό Παράρτημα

Β. ΟΙ ΑΡΒΑΝΙΤΟΒΛΑΧΟΙ – ΦΡΑΣΑΡΙΩΤΕΣ

Ιστορία

-Ιστορικά στοιχεία	109
-Οι ξένοι περιηγητές	124

Λαογραφία

-Οι επαγγελματικές ασχολίες των Αρβανιτοβλάχων	130
-Η Αρβανιτοβλάχικη ενδυμασία	145
-Ο Αρβανιτοβλάχικος Γάμος	151
-Το Πολυφωνικό Τραγούδι	166
-Εθιμα και Δοξασίες	168

Η Σύγχρονη Εποχή

-Τα νεώτερα χρόνια	181
--------------------	-----

Φωτογραφικό Παράρτημα

Χαιρετισμός Νομάρχη Μαγνησίας

Η Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Μαγνησίας, θεωρώντας ως βασική της υποχρέωση τη διατήρηση και ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς της περιοχής μας, αναλαμβάνει πρωτοβουλίες για τη διάσωση των πολιτιστικών στοιχείων που συνιστούν την ιδιαίτερη ιστορία του τόπου μας και συμβάλλουν στη διαμόρφωση της σύγχρονης ταυτότητας της Μαγνησίας.

Στο πέρασμα των αιώνων, στην περιοχή μας, άκμασαν τρεις σημαντικότερες κοιτίδες Βλαχόφωνων Ελλήνων, με αιώνες ιστορίας και παράδοσης πίσω τους, οι οποίοι έβαλαν τη σφραγίδα τους στη φυσιογνωμία του Νομού μας. Οι Σύλλογοι που εκφράζουν τις κοινότητες αυτές, έχουν επιδοθεί σήμερα, σ' έναν αγώνα για τη συγκέντρωση και την αξιοποίηση του εξαιρετικά πολύτιμου για την περιοχή μας υλικού που αφορά στους Βλάχους του Βελεστίνου, του Αλμυρού και του Σέσκλου και το οποίο κινδυνεύει με το πέρασμα του χρόνου να χαθεί οριστικά.

Η Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Μαγνησίας, μέσω της ΕΚΠΟΛ, επιδιώκει με την παρούσα έκδοση να συνεισφέρει στη σημαντική αυτή προσπάθεια δίνοντας την ευκαιρία στους τρεις Συλλόγους να αναδείξουν και να διαδώσουν την πολύτιμη κληρονομιά τους.

Η συνεργασία των τριών Συλλόγων για τη διάσωση των στοιχείων της κουλτούρας των Βλάχων, καθώς και τη συστηματική παρουσίαση, προβολή και αξιοποίηση του ιστορικού τους πλούτου, προωθεί τη δικτύωσή τους, διαδικασία που αποτελεί τον πιο σύγχρονο και ενδεδειγμένο τρόπο για την οργάνωση της λειτουργίας των πολιτιστικών συλλόγων. Με τη δικτύωσή τους διευρύνουν τις δυνατότητές τους και γίνονται πιο αποτελεσματικοί στη διάδοση της ιστορίας και των παραδόσεών τους αλλά και στη διεκδίκηση της αρωγής τους εκ μέρους των τοπικών φορέων, ώστε να συνεχίσουν τη δημιουργική τους δράση.

Θα ήθελα να συγχαρώ τις διοικήσεις των τριών Συλλόγων για την επιστημονικά τεκμηριωμένη και αξιολογότετη δουλειά που παρουσιάζεται στην παρούσα έκδοση και να διαβεβαιώσω τους συμπολίτες μας ότι ανάλογες προσπάθειες – ειδικά όταν αφορούν στην καταγραφή θεμάτων, τα οποία δεν έχουν ερευνηθεί και μελετηθεί ως σήμερα – θα αγκαλιαστούν με την ίδια θέρμη από τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Μαγνησίας.

Ο ΝΟΜΑΡΧΗΣ
Απόστολος Παπατόλιας

Χαιρετισμός Προέδρου ΕΚΠΟΛ

Το παρόν σύγγραμμα εμφανίζει μια ιδιαιτερότητα που έγκειται ακριβώς στους στόχους και σκοπούς της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης, αποτελεί το αποτέλεσμα μιας συλλογικής εργασίας των βλαχόφωνων ελληνικών πληθυσμών της περιοχής της Μαγνησίας, που εκφράζονται δια των πιο άξιων αντιπροσώπων τους, των πολιτιστικών – λαογραφικών συλλόγων.

Πρόκειται για ένα άρτιο αποτέλεσμα συγγραφικής έρευνας και συλλογής υλικού, κυρίως φωτογραφικού, που δια τον τρόπο αυτό μένει αναλλοίωτο στο χρόνο και περισώζεται στη μνήμη της προηγούμενης και της ύστερης γενιάς.

Πραγματικά θα πρέπει να επιβραβεύσω την προσπάθεια και το αποτέλεσμα όλων των συντελεστών αυτού του έργου, διότι επέδειξαν μια επαγγελματικότητα αλλά κυρίως ένα υπέρμετρο ενδιαφέρον που πηγάζει από την καταγωγή τους και από το ζήλο τους να περισώσουν και να διαδώσουν τα ίχνη και τα σημεία, ιστορικά, λαογραφικά, πολιτισμικά των βλαχόφωνων πληθυσμών, πάντα ελληνικών.

Το έργο αυτό χρήζει μέγιστης σπουδαιότητας και για έναν ακόμα λόγο, ότι εκδίδεται από την ΕΚΠΟΛ της ΝΑΜ, αποδεικνύοντας κατ' αυτόν τον τρόπο ότι η εταιρεία αυτή της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης συνεχίζει την περισυλλογή και τη διάσωση των πολιτιστικών ιδιαιτεροτήτων του νομού μας δια μέσω της συνεργασίας της, με τα πιο ζωντανά κύτταρα του κόσμου τούτου, τους πολιτιστικούς και λαογραφικούς συλλόγους.

Το έργο αυτό αποτελεί συνέχεια μιας προσπάθειας που ξεκίνησαμε μαζί με τον προηγούμενο πρόεδρο της ΕΚΠΟΛ, τον Παντελή Μαστρογιάννη και ολοκληρώνεται επί των ημερών μου.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τον κ. Μαστρογιάννη για το συνολικό του έργο στο πεδίο του Πολιτισμού, δια της θέσης του, ως Προέδρου της ΕΚΠΟΛ και ακόμα δύο ανθρώπους που επέδειξαν έναν απίστευτο ζήλο για την έκδοσή του, που χωρίς αυτούς, αυτή τη στιγμή, δεν θα κρατούσαμε τα γραπτά αυτά στα χέρια μας, τον Απόστολο Παπατόλια, τον προηγούμενο πρόεδρο του Συλλόγου Περιβολιωτών και τον νυν Πρόεδρο του Λαογραφικού Συλλόγου Βλάχων Επαρχίας Αλμυρού, το Δημήτρη Τσούτσα.

Ο Πρόεδρος της ΕΚΠΟΛ
Ενάγγελος Ζαχαρόπουλος

Χαιρετισμός τέως Προέδρου ΕΚΠΟΛ

Η Εταιρεία Κοινωνικής Παρέμβασης & Πολιτισμού (ΕΚΠΟΛ) της ΝΑΜ έχει ανάμεσα στους στόχους της την προσπάθεια διάσωσης της ιστορικής μνήμης μέσα από την καταγραφή της ιστορικής παράδοσης πληθυσμιακών ομάδων που παρουσιάζουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Με αυτό τον τρόπο επιτυγχάνει ουσιαστικά τη διαμόρφωση της πολιτιστικής ταυτότητας της περιοχής μας, μέσα από τη γνώση αυτών των ιστορικών στοιχείων.

Η συγκεκριμένη προσπάθεια έχει ιδιαίτερη αξία καθώς γίνεται από τους τρεις Συλλόγους Βλάχων της Μαγνησίας. Με αυτό τον τρόπο δικαιώνεται ο ρόλος και η ανάγκη ύπαρξης των εθνικοτοπικών Συλλόγων στη σημερινή πραγματικότητα μέσα σε μία χώρα ολοένα και περισσότερο παγκοσμιοποιούμενη από τις πολυπολιτισμικές διαφοροποιήσεις που παρατηρούνται στις αρχές του 21ου αι.

Αυτό το γεγονός για τη Μαγνησία, περιοχή όπου ζουν και προσφέρουν πολλές και με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά πληθυσμιακές ομάδες, έχει την ιδιαίτερη αξία του τη στιγμή που όλοι όσοι ζουν στην περιοχή μας διαμόρφωσαν και διαμορφώνουν την πολιτιστική ταυτότητα της Μαγνησίας και βάζουν ο καθένας την ψηφίδα του σε αυτό που ονομάζουμε Λαϊκός Πολιτισμός & Πολιτιστική Ταυτότητα του τόπου.

Η ΕΚΠΟΛ και η ΝΑΜ με ιδιαίτερη χαρά στηρίζουν αυτή την προσπάθεια έχοντας ως γνώμονα το «λαοί που δεν ξέρουν το παρελθόν τους, δεν έχουν μέλλον». Εμείς δεν είχαμε το δικαίωμα να παρακολουθούμε ουδέτεροι και απαθείς μια τέτοια τεράστια και ιδιαίτερα αξιόλογη προσπάθεια πνευματικών ανθρώπων που τιμούν την κατγωγή τους αλλά και τον τόπο που ζουν, τη Μαγνησία.

Σε εμάς που θα διαβάσουμε αυτό το βιβλίο μένει η ευκαιρία να μάθουμε και να χαρούμε τα όσα με μεράκι οι δημιουργοί του περιγράφουν, σε μιαν εποχή που η πολιτισμική όσμωση έχει ιδιαίτερη αξία.

Είναι χρέος μας να βοηθάμε αυτές τις προσπάθειες. Αυτό θα κάνουμε πάντα, για να βάλουμε ένα λιθαράκι στην πολιτιστική αναβάθμιση της Μαγνησίας. Στο κέντρο της προσοχής μας θα είναι πάντα ο άνθρωπος. Αυτός είναι ο στόχος μας κι αυτόν υπηρετούμε και θα υπηρετούμε με κάθε δράση μας.

*τ. Πρόεδρος της ΕΚΠΟΛ
Παντελής Μαστρογιάννης*

Χαιρετισμοί Προέδρων Συλλόγων Περιβολιωτών, Αλμυρού, Σέσκλου

Ο Σύλλογος Περιβολιωτών Μαγνησίας και οι Σύλλογοι Βλάχων Αλμυρού και Σέσκλου σε συνεργασία με την ΕΚΠΟΛ παρουσιάζουν με ιδιαίτερη χαρά το παρόν βιβλίο. Το Δ.Σ. του Συλλόγου Περιβολιωτών θεώρησε καθήκον του να προβεί στην έκδοση του βιβλίου "Οι Βλάχοι της Μαγνησίας" με σκοπό τη διάσωση και διαφύλαξη πολύτιμου υλικού που με το πέρασμα του χρόνου κινδυνεύει να χαθεί. Φιλοδοξία είναι να επιτευχθεί μία πρώτη γνωριμία με την παράδοση και τον πολιτισμό των Βλάχων της Μαγνησίας.

Το βιβλίο αυτό θα ταξιδέψει τους αναγνώστες σε ιστορικά και λαογραφικά μονοπάτια των Περιβολιωτών του χθες, αλλά και του σήμερα. Θα μπορέσουμε μέσα από αυτή την προσπάθεια να πάρουμε μία γεύση από την κοινωνική, οικονομική και πολιτισμική ζωή των ανθρώπων μας, όπως διαμορφώθηκε μέσα στο πέρασμα των αιώνων στις "δίδυμες πανάρχαιες εστίες τους, στο Περιβόλι και τα θεσσαλικά χειμαδιά".

Θα ήθελα στο σημείο αυτό να ευχαριστήσω τους συγγραφείς που βοήθησαν στην υλοποίηση αυτής της ιδέας. Και βέβαια ιδιαίτεροι αρωγοί στάθηκαν και τα μέλη της κοινότητας Περιβολιωτών Μαγνησίας που με μεγάλη χαρά παραχώρησαν πληροφορίες και φωτογραφικό υλικό που στάθηκε σταθμός για την τελεσφόρηση της προσπάθειας, καθώς ξυπνά μνήμες στους παλιότερους και ταυτόχρονα φέρνει τους νεότερους σε καθημερινή επαφή με τον πολιτισμό άλλων εποχών.

Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Μαγνησίας και ειδικότερα τον Πρόεδρο της ΕΚΠΟΛ Παντελή Μαστρογιάννη και τον Αντιπρόεδρο Ευάγγελο Ζαχαρόπουλο που ανταποκρίθηκαν και στήριξαν ουσιαστικά το παρόν εγχείρημα.

Απόστολος Γ. Παπατόλιας
Πρόεδρος Συλλόγου Περιβολιωτών Ν. Μαγνησίας

Το Δ.Σ. του Συλλόγου Περιβολιωτών αποτελούν οι:
Ευαγγ. Κουβάτας, Χρ. Μπομπότη, Στ. Τέτσας, Ελ. Αλεξίου,
Γ. Μπέλλας, Γ. Κουτέρης, Δ. Γιάννας, Νικ. Κουρίτας

Έχοντας ως απώτερο σκοπό να μεταδώσουμε και να διατηρήσουμε την ιστορία και την παράδοση των Βλάχων του νομού Μαγνησίας και ιδιαίτερα των Βλάχων του Σέσκλου, γεννήθηκε η ανάγκη να γραφτεί και να τυπωθεί ένα βιβλίο το οποίο θα περιέχει φωτογραφικό και ιστορικό υλικό.

Με τη συνεργασία λοιπόν και τη συνδρομή των συντοπιτών μας συγκεντρώσαμε φωτογραφικό υλικό και το εναποθέσαμε σ' αυτό το βιβλίο ώστε να μείνει ανεξίτηλη τόσο για τις υπάρχουσες όσο και για τις επερχόμενες γενιές η ιστορία και η παράδοση των προγόνων τους μέσα από τις σελίδες αυτού του συλλεκτικού τόμου.

Ευχαριστούμε όσους συμβάλλανε σ' αυτή μας την προσπάθεια για να μείνει αναλλοίωτη η ιστορία και η παράδοση των Βλάχων του τόπου μας.

Γεώργιος Λιάμας

Πρόεδρος Πολιτιστικού Συλλόγου Σέσκλου

Το Δ.Σ. του Πολιτιστικού Συλλόγου

Σέσκλου αποτελούν οι:

Αθ. Γκάγκας, Μιχ. Κολιαμήτρας, Βασ. Καραλής,

Δημ. Στύλλας, Φ. Μπέα, Αλ. Πασιά

Η ανάγκη η οποία γέννησε αυτό το βιβλίο, ήταν η αίσθηση του χρέους προς την πλούσια ιστορία και τον πολιτισμό του βλαχόφωνου ελληνισμού της Μαγνησίας.

Έχοντας ως δεδομένο ότι δεν υπήρχε παρόμοια καταγραφή ως τις μέρες μας, αποφασίσαμε να προσπαθήσουμε να συγκεντρώσουμε ιστορικό και λαογραφικό υλικό αν και υπήρχαν αντικειμενικές δυσκολίες στο επίπεδο της καταγραφής και της οργάνωσης των στοιχείων από τους βλαχόφωνους οικισμούς του νομού.

Παραβλέποντας την ύπαρξη ολιγάριθμων Γραμμουστιάνικων, Ασπροποταμίτικων και άλλων βλαχόφωνων ομάδων, επικεντρωθήκαμε στους Αρβαντόβλαχους και τους Περιβολιώτες, οι οποίοι αποτελούν τα κυρίαρχα πληθυσμιακά στοιχεία του νομού.

Φιλοδοξία μας είναι η προσπάθεια αυτή να αποτελέσει το θεμέλιο λίθο πάνω στον οποίο θα στηριχθούν οι μελλοντικοί ερευνητές οι οποίοι θα προχωρήσουν τις γνώσεις μας πιο μακριά. Με αίσθημα ευθύνης προσπαθήσαμε να κάνουμε το καλύτερο δυνατό, υπηρετώντας το ιστορικό και πολιτισμικό γίγνεσθαι του βλαχόφωνου ελληνισμού.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Μαγνησίας που πρόθυμα συνέδραμε την προσπάθειά μας αυτή, όλα τα μέλη του Συλλόγου που μας προσέφεραν φωτογραφικό υλικό και χρήσιμες πληροφορίες, τον καθηγητή Αχιλλέα Γ. Λαζάρου ο οποίος προλογίζει την έκδοση προσφέροντας μας απλόχερα τις επιστημονικές του γνώσεις, αλλά κυρίως τον καλό μου φίλο, επιστήμονα και ερευνητή Σπύρο Χρ. Φορφόλια για τη σπουδαία και εντελώς ανιδιοτελή συνεισφορά του.

Δημήτρης Γ. Τσούτσας
Πρόεδρος Λαογραφικού Συλλόγου
Βλάχων Επαρχίας Αλμυρού

Το Δ.Σ. του Συλλόγου Βλάχων Επαρχίας Αλμυρού αποτελούν οι:
Νικ. Μούζιας, Χρ. Τέντας, Αθ. Πάντζιος,
Γ. Μπιντάκας, Σ. Τούσια, Παν. Ζιώγας

Πρόλογος

Όταν προσωπικότητες των ημερών μας, όπως ο καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών, πρόεδρος του Εθνικού Συμβουλίου Παιδείας (ΕΣΥΠ) και αντιπρόεδρος του Έλληνικού Ίδρυματος Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ) Θάνος Βερέμης, έκνευριστικά έπιμένουν δημόσια στην άμφισβήτηση της ελληνικής καταγωγής των Βλάχων ελληνικών χωρών (των άλλοτε η και ακόμη χρηστών λατινογενούς γλωσσικού ιδιώματος) γράφοντας κατά καιρούς φύρδην-μίγδην για «...Έλληνες, Βλάχους, Έβραίους, Αρβανίτες, Σλάβους και Λατίνους...» (Η Καθημερινή 2.4.2000) και «...αρβανίτες, βλάχοι, σλάβοι» (Η Καθημερινή 10.8.2008, 4), αν και στερούνται των ειδικών επιστημονικών γνώσεων, οι οποίες έμπεριέχονται στον ευρύτερο τομέα Ρωμανολογία και στενότερο Βαλκανική Ρωμανολογία, καιρός είναι να πάρουν ένα μάθημα!

Διότι κατεντελίζουν και άλλους πανεπιστημιακούς, οι οποίοι προφανώς με τό άζημώτο σπεύδουν να μάς διαφωτίσουν γιά όσα οι ίδιοι έχουν βαθιά μεσάνυχτα. Συγκεκριμένα έπί προεδρίας Βερέμη τό ΕΛΙΑΜΕΠ σέ συλλογική συγγραφή του γιά τόν Έλληνισμό της Αλβανίας με άναφορά και στους Βορειοηπειρώτες Βλάχους, Αρβανιτοβλάχους, ό συγγραφέας, πανεπιστημιακός καθηγητής αλλά μή είδικευμένος στό θέμα, ώστε ένδεχομένως ν' άποτόλμρη ανεπίγνωστα τό διαχωρισμό των Βλάχων από τόν ελληνικό έθνικό κορμό, κατατάσσοντας τους σέ ξεχωριστή έθνότητα, Βλαχική, όπως έπί έναμισο αιώνα γιά λόγους, πολιτικούς, δημογραφικούς, στρατηγικούς, οικονομικούς πασχίζει ή Ρουμανία και συνεχίζουν τά κατάλοιπα των θυμάτων της με μίσθαρνα όργανα, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται και περιώννυμοι πανεπιστημιακοί, σύμφωνα με τό κύκνειο σύγγραμμα της καθηγήτριας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων Ελευθ. Ι. Νικολαΐδου, Η Ρουμανική προπαγάνδα. τ. Α', Ιωάννινα 1995, Ιωάννινα 35-36, 231.

Με άλλα λόγια τό ΕΛΙΑΜΕΠ άποκλείει νά κατάγονται από Έλληνες οι Αρσάκης, Βέλλιος, Δούμπας, Ζάππας, Ζωγράφος, Λούπος, Μπάγκας, Προκοπίου, Σίνας, Σμολένσκης, Νεκτάριος Τέρπος, Τρικούπης..., οι οποίοι λόγω, έργω, διανοία, παντοειδώς έκδηλώνονται Έλληνες, πιστοί και άφοσωμένοι. Άποκαλυπτική δέ όμολογείται ή στάση του Σίνα σέ συνέντευξη: «Δέν έχω λέξεις ικανάς νά δοξάσω τόν Ύψιστον δι' όλα τά αγαθά πού μου έδωσε. Αλλά έν μόνον δέν ήρδυνήθην δυστυχώς νά πράξω, νά δώσω όλως ελληνικήν άνατροφήν εις τόν υιόν μου, και νά έξοικειώσω αυτόν πρός τε τήν γλώσσαν και πρός τά πάτρια ήθη και έθιμα, ώστε νά μή διακρίνηται των λοιπών Έλλήνων μόνον διά τόν πλούτον, αλλά μάλλον διά τόν άκραφνή και γνήσιον έλληνισμόν». Ο δέ Ν. Β. Πατσέλης, πού μάς μεταδίδει τήν αλώβητη άφοσίωση του Σίνα στην Όρθοδοξία και στον Έλληνισμό, προσθέτει και παρατήρηση διευκρινιστική: «Ηθελε τουτέστι ό βλαχόφωνος Σίνας όπως ό υιός του είναι Έλλην και τήν γλώσσαν και τήν καρδίαν και τήν ψυχήν και τό φρόνημα. Καί όμως τόσοσ ό πατήρ όσον και ό υιός Σίνας, πλείστα όσα υλικά και ήθικά κεφάλαια συνεσέφεραν διά τήν αναγέννησιν της πατρίδας των. Διати έφ' όσον ούτος ήτο βλαχόφωνος δέν είχε τά βλέμματα του έστραμμένα προς τό Βουκουρεστί ή τήν Ρώμην». Οι "δικοί" μας πανεπιστημιακοί λημονούν και σοφή ρήση του Arnold Toynbee, κατά τόν όποιο πρέπει νά θεωρήσουμε Έλληνες τους Βλάχους «μιά και οι ίδιοι αισθάνονται ότι είναι Έλληνες, παρά τό ότι ή μητρική τους γλώσσα δέν είναι ελληνική». Εξ άλλου τό ΕΛΙΑΜΕΠ παραγνωρίζει και γνωμάτευση του Πανεπιστημίου Αθηνών, στό όποιο ύποβλήθηκε και έγκρίθηκε διδακτορική διατριβή γιά τό γλωσσικό ιδίωμα των Βλάχων, τήν Αρμουνική, σέ σχέση με τήν Έλληνική, κατά δέ τόν αμμόδιο καθηγητή και εισηγητή Γεώργιο Μπαμπινιώτη «...πρόκειται περί σοβαρού έπιστημονικού έργου, τό όποιο δύναται νά αποτελή έφεξης εις τάς γενικάς του γραμμάς τήν έπίσημον έπιστημονικήν θέσιν της Ελλάδος έπί του ζητήματος της καταγωγής της γλώσσας και της ιστορικής προελεύσεως των βλαχόφωνων Έλλήνων». Η παραγνώριση λαμβάνει μεγαλύτερες διαστάσεις δοθέντος ότι τόν προηγούμενο διδάκτορα, είδικευμένο στη Βλαχολογία σέ τρία Α.Ε.Ι. της Γαλλίας, βραβεύει ή Ακαδημία Αθηνών έπισημαίνοντας ότι τό συγγραφικό έργο του «έχει ως επίκεντρο τους Βλάχους, ιδίως στην Έλλάδα, τους όποιους βάσει

οστηριαστικής έρευνας, τεκμηριωμένης επιχειρηματολογίας και με χρήση έκτενους ξένων και ελληνικών βιβλιογραφίας, χαρακτηρίζει ως Έλληνοβλάχους, αντικρούοντας την έκδοχή ότι αποτελούν ιδιαίτερη εθνότητα και εντεύθεν βλαχική μειονότητα». Επιλογικά προσθέτει και τα έξης: «Η συναφής ένασχόλησή του έχει παραμέτρους ιστορικές, λαογραφικές, γλωσσολογικές, φιλολογικές, εθνολογικές».

Τά κρίματα του ΕΛΙΑΜΕΠ δεν έχουν τέλος. Πρό πάντων χωλαίνει και δεοντολογικά. Δέν σχολιάζει καθόλου ειδικό γιά τούς Βλάχους τής Αλβανίας δημοσίευμα, καταχωρισμένο στην περιοδική έκδοση τής Έταιρείας Ηπειρωτικών Μελετών Ιωαννίνων και κυκλοφορούμενο αυτότελως στην ελληνική και αλβανική γλώσσα. Καίρια δέ ή Ελευθερία Ι. Νικολαΐδου στό προμνημονεύμενο σύγγραμμά τής σημειώνει: «Στίς έργασίες του Λαζάρου δημοσιεύεται πλήρης ελληνική και ξένη βιβλιογραφία γύρω από κάθε πτυχή του Κουτσοβλαχικού ζητήματος. Συντριπτικά επιχειρήματα γιά αντίπαλες θέσεις περιέχει ή πρόσφατη μελέτη του Καταγωγή και έπιτομη ιστορία τών Βλάχων τής Αλβανίας, Ηπειρωτικό Ημερολόγιο τ. 15 (1993-94) σ.427 κ. έξ. Τά επιχειρήματα του αναφέρονται τόσο στην καταγωγή τών Κουτσοβλάχων όσο και στην πληθυσμακή κατανομή τους, ιδιαίτερα στό χώρο τής Αλβανίας». Αύτή την αξιολόγηση επαναλαμβάνει και ό νέος γενικός γραμματέας τής Έταιρείας Ηπειρωτικών Μελετών Ν. Ψφάντης μέ δημοσίευσμά του στην καθημερινή έφημερίδα τών Ιωαννίνων *Πρωινός Λόγος* (17.4.2008) επιγραφόμενο «Οι Βλάχοι τής Αλβανίας, αδιάσπαστο Έλληνικό Τμήμα».

Ωστόσο σπουδαιότερη αξιολογείται ή συμβολή Ρουμάνου, του Cicerone Poghirc, ό οποίος, αφού αναγορεύθηκε διάκτωρ του Πανεπιστημίου Λένινγκραντ (Αγ. Πετρούπολεως) έπαληθεύοντας την ελληνικότητα τής αρχαίας μακεδονικής διαλέκτου, συνάκόλουθα δέ και τών χρηστών τής Μακεδόνων, του εθνολογικού και γλωσσικού ύποστρώματος σύνολης τής ελληνικής χειρσνήσου, την όποία και διερενησε ρωμανολογικά, την έναρξη τής διεισδύσεως τής λατινικής γλώσσας στόν Έλλαδικό χώρο έντοπιζε στη Βόρειο Ηπειρο χρονολογώντας την πρό τής Ρωμαιοκρατίας. Τήν αποδίδει δέ στην αναγκαστική σύμπραξη Ρωμαίων και Έλλήνων, ή όποία επέβαλε έπιτακτικά στούς Έλληνες έσπεισμένη πρόωμη μύηση στη βασική λατινική στρατιωτική όρολογία πός εύχερέστερη αλληλοκατανόηση και έπιτυχή συντονισμό τών συνδυασμένων κοινών αποκρούσεων τών επιδρομών Ιλλυριών, που είχαν άρχισει νά λυμαίνονται τά άδριατικά παράλια και νά παρεμποδίζουν την έλεύθερη διακίνηση ανθρώπων και αγαθών μεταξύ τών δύο χειρσνήσων, ελληνικής και ιταλικής, ζημιώνοντας Έλληνες και Ρωμαίους. Βέβαια γιά την έξοικείωση Έλλήνων μέ τή λατινική είχαν συντελέσει και πρόσθετοι λόγοι, έπίσης πολύ ένωρίς, ήδη τό 229 π. Χ. κατά τόν Poghirc και τό 239 π. Χ. κατά τόν άκαδημαϊκό και καθηγητή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Αγαπητό Τσσιπανάκη. Στούς πρωταρχικούς παράγοντες προτάσσεται και ή συνήθως έθελονσία γιά βιοποριστικούς λόγους συμμετοχή Ηπειρωτών και όχι μόνον στά βοηθητικά (auxilia) ρωμαϊκά στρατιωτικά τμήματα, ως ικανοί μεταφορείς, άγωγάτες, κιρατζήδες, σύμφωνα μέ τά πορίσματα μελετών συγχρόνων μας έπιστημόνων, π.χ. S.I. Oost, N.G.L. Hammond, G. Cheesman, P. Cabanes κ.ά.

Η ελληνικότητα τής Βορείου Ηπείρου μέ τά γεωγραφικά δεδομένα του Στράβωνος έως Δυρράχιο-ποταμό Γενυσό (Γενούσο – Σκούμνη) – Εγνατία όδό, Πρέσπες έπιβεβαιώνεται διαχρονικά ήδη από τόν Προκόπιο, τόν όποιο επικαλείται στην έποχή μας ό VI. Ρορονίς, καθώς και από τούς Ιταλούς Antonio Canini, Giovanni Amadori-Virgili, Luciano Magrini, τόν Γάλλο Rene Puaux, τόν Αλβάνο Basibek κ. ά. Κατά δέ διαπιστωμένες έπιστημονικές έξειδικεύσεις τεκμηριώνεται από τούς Γάλλους O. Masson, P. Cabanes, τόν Βούλγαρο VI. Georgiev, καθώς και από τόν αρχικά άμφισβητία Ρουμάνο Radu Vulpe, ό όποιος άρχισε την έπιστημονική σταδιοδρομία του ως θιασώτης τής πανίλλυρκης θεωρίας, αλλά ως άκαδημαϊκός και καθηγητής του Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου απέκλεισε από τή Βόρειο Ηπειρο και την παρακείμερή της παρουσία πλήν τής ελληνικής τής παρείσακτης ελληνικής τοπωνυμίας και άνθρωπωνυμίας, άποδεικνύων δημιουργίας λατινοφώνων Βορειοηπειρωτών, δηλαδή τών γνωστών μας Αλβανιτοβλάχων. Από τήν ελληνική πλευρά ό καθηγητής του Αριστοτελείου Πα-

νεπιστημίου Θεσσαλονίκης Απόστολος Βακαλόπουλος συγγράφει και επίτομο Βλαχολογικό μελέτημα, ευγλωττότατα επιγραφόμενο: Ο γλωσσικός έκλατινισμός της Ηπειρωτικής Ελλάδας. Σ' αυτό αξιοποιεί την εξαιρετικά ενδιαφέρουσα μαρτυρία του Ιωάννου Λυδού (6ος αί. μ.Χ.), ο οποίος ως καθηγητής του πανεπιστημίου Κωνσταντινουπόλεως έχοντας άνετη πρόσβαση στα Κρατικά Αρχεία και στην Πανεπιστημιακή βιβλιοθήκη, συνάμα δέ ως διοικητής της «Ευρώτης», δηλαδή των σημερινών Βαλκανίων, πραγματοποιώντας ανεμπόδια και επιτόπιες έρευνες, διαπιστώνει δημογραφική υπεροχή των Ελλήνων στον χώρο της χερσονήσου του Αίμου και βεβαιώνει τη χρήση από αυτούς της λατινικής γλώσσας.

Εν τούτοις δέν θέλει Έλληνες τούς Βορειοηπειρώτες Βλάχους, μάλιστα τούς Μοσχοπολίτες, μολοντί αναγνωρίζει τήν Έλληνική συνειδήσή τους, ό δημοσιογράφος Θόδωρος Καρζής, άποσιωπώντας τυχόν ειδικές σπουδές του, μάλλον άπίθανες, ενώ όλοφάνερος είναι ό έπηρεασμός του από τόν καθηγητή γεωγραφίας και διεργμένα Thede Kahl, χαρακτηρισμένο "προκλητικό προπαγανδιστή" και άποδιοπομπημένο σάν *persona non grata*, άνεπιθύμητο πρόσωπο, από τήν Πανελλήνια Όμοσπονδία Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων. Είναι ό συντέταίρος του στά Ηπειρωτικά Παραμύθια, πού προλογίζει ό Πρόεδρος της Δημοκρατίας Κάρολος Παπούλιας, ασφαλώς άνενημέρωτος γιά τό "άνεπιθύμητο", ιδίως δέ γιά τόν ισχυρισμό του σέ βιβλίό του, τό όποιο διανεμήθηκε κιόλας από καθημερινή έφημερίδα, ότι οί κάτοικοι της Μοσχοπόλεως «κατάγονταν από Ρουμάνους και μιλούσαν βλάχικα...!» Αυτό σημαίνει ότι ό Καρζής ούτε στοιχειώδεις γνώσεις διαθέτει ούτε φυλλομέτρησε τά Ηπειρωτικά, στά όποια ό μεγάλος μεσαιωνοδόφης καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών, πρώτανας και προθυποπυργός της Ελλάδος, Ηπειρώτης Βλάχος από τούς Καλαρύτες Ιωαννίνων, Σπυριδών Λάμπρος έπικρίνοντας τήν άσκούμενη από τόν Μπουρλιάνου προπαγάνδα έπισημαίνει: «...καίπερ προσπαθήςας νά έλαττώση τήν σημασία του έλληνισμού έν τή κομπολόι ταύτη [Μοσχοπόλει], ηθόβανη ούχ ήττον τήν ύποχρέωσιν νά όμολόγηση, ότι τά έτιχώρια άσματα είναι μόνον έλληνικά, όπερ είναι τών ένδεικτικωτάτων έπιχειρημάτων προς άπόδειξιν του Έλληνικού χαρακτήρος της χώρας». Έλληνικότητα δέ αναβλύζει και από βλαχόφωνα δημοτικά τραγούδια, όπως απέδειξε στην τρίτομη διδακτορική διατριβή της ή Ηπειρωτοπούλα Αθηνά Κατσανεβάκη (Βλαχόφωνα και Έλληνόφωνα τραγούδια της περιοχής Βορείου Πίνδου. Ιστορική-Έθνομουσικολογική προσέγγιση: Ο Αρχαϊσμός τους και ή σχέση τους μέ τό ιστορικό ύπόβαθρο. Θεσσαλονίκη 1998).

Μετά ταύτα, va-I maca Luplo, θά τόν φάει ό Λύκος, τόν Καρζή! Διότι ό Βορειοηπειρώτης Βλάχος, Αρβαντόβλαχος, άπόδημος πέρα του Δουνάβειας, μέ καταπληκτικές κοινωνικοβιοποριστικές προόδους, άνήλθε και στόν ήγεμονικό θρόνο, ό Βασίλειος Λούπος, ψευδώνυμο βέβαια τό επώνυμο, Κώτσης τό πραγματικό, τό δέ Βασίλειος συμβολικό της Βασιλείας του Βυζαντίου! Ως ήγεμόνας της Μολδαβίας ένθουσιάζει τούς άπανταχού όμογενείς και έντυπωσιάζει τούς άλλογενείς, δοθέντος ότι τό πρώτο μέτρο, πού λαμβάνει, άφορά στην άντικατάσταση της σλαβωνικής από τήν τοπική Εκκλησία και βαθμαία από τή Διοίκηση μέ τήν έλληνική γλώσσα. Προς τούτο μετακαλεί από τήν ύπόδουλη στους Τούρκους Ελλάδα κληρικούς ως διδασκάλους. Η δέ θυγατέρα του άλληλογραφεί μέ ήγετικά στέλεχη της τσαρκικής Ρωσίας έλληνιστί! Πλατύτερα θά άρκούσε σύντομη άναφορά στους Έθνικούς Ευεργέτες, οί όποιοι ίδρυσαν άναρίθμητα εκπαιδευτήρια, όπως οί Ζάππες, Ζωγράφοι, Σίνες...

Φυσικά οί Αρβαντόβλαχοι, πού κατήλθαν κατά καιρούς σ' όλο τό μήκος της έλληνικής χερσονήσου, έως και τήν Πελοπόννησο, έξ αίτίας των συχνών όθωμανικών δολοπλοκιών και παντοειδών πιέσεων δοκιμάστηκαν επώδυνα στην ύσιαστική άνέφυκτη και σχεδόν άνύπαρκτη παιδεία τους. Ωστόσο ύφίσταται κάποια παράμετρος. Στη Θεσσαλία διαβιούσαν άφ' ενός πανάρχαιου γηγενούς Βλάχοι μέ μόνιμες θερινές διαμονές στην Πίνδο, όπως οί Άσπροποταμίτες, και χειμερινές δυσφόρητες προς άποφυγή προκλήσεων των κατακτητών, άφ' έτέρου οί Αρβαντόβλαχοι, πού διάγουν βίο άνάλογο μέ εκείνον των Σαρακατσάνων, στους όποίους τά άγαθά της παιδείας δύσκολα άπο-

κτώνται. Απόλυτη κατανόηση και άμεση συμβολή στην εκπαιδευτική μέριμνα οφείλουν πρωτίστως σέ φωτισμένους κληρικούς, πρό πάντων όμοιος προσελύσεως, σάρκα από τή σάρκα τους, όπως ήταν ό Μητροπολίτης Δημητριάδος και Ζαγοράς Δωρόθεος Σχολάριος (1812-1888) από τόν Αμάραντο Καλαμπάκας, μέ σημαντική προύπηρεσία ως μητροπολίτης Σωζοαγαθοπόλεως, χάρη στην οποία τού παρασχέθηκε δυνατότητα προσεγγίσεως τής γενέτειρας, Θεσσαλίας, όπου αναδείχθηκε έξ αρχής ένας από τούς πλέον δυναμικούς έμφυχωτές τής εκπαιδευτικής αναγεννήσεως, προσφέροντας επιπρόσθετα σχεδόν όλη τήν περιουσία του. Συνειδητότατα και όμολογουμένως προοδευτικός επέξτεινε τήν άκοίμητη φροντίδα γιά τήν εκπαίδευση τών κοριτσιών, τών κληρικών και τών βλαχόφωνων, στους οποίους άκούονταν τότε έντονη ρουμανική προπαγάνδα. Γιά τά βλαχόπουλα μίσθωνε δασκάλους, πού άκολουθούσαν τούς μετακινούμενους ποιμενικούς πληθυσμούς. Γεγονός πού καθιστά έπιτακτική τήν απότιση έλάχιστου φόρου τιμής και εύγνωμοσύνης μέ Αφιέρωση τού προκειμένου τόμου εις μνήμην του!

Εκτός τών Ασπροποταμιτών Βλάχων, τών οποίων οι φιλοτεχνημένες κατοικίες διασφαλίζονται στην πολυειράδα όροσειρά τής Πίνδου Δυτικής Θεσσαλίας, έξ ίσου γνωστοί είναι και οι Βλάχοι τής βόρειας Πίνδου, Αβδέλλας, Περιβολίου, Σαμαρίνας, Σμιξης τής Δυτικής Μακεδονίας, από τήν οποία έξηγείται και ή προσωυμία τού Ρήγα ως Μακεδόνα (Βλ. Αχ. Γ. Λαζάρου, *Βλάχοι και κρατικές παραλείψεις*, Αθήνα 2002, 94).

Πάντως είναι όπωσδήποτε άνιστόρητη ή εικόσια κατά τήν οποία οι Βλάχοι παρουσιάζονται στό Βελεστίνο «γύρω στα 1771». Πράγματι ή αρχή τών Βλάχων τού Βελεστίνου ίχνηλατείται τέλεια. Ήδη από τούς προϊστορικούς χρόνους διαπιστώνεται άδιάκοπος κτηνοτροφικός τρόπος ζωής έποχικών μετακινήσεων κατοίκων τής Πελασγιώτιδας μέ θέρετρα στην Πίνδο, όπως ύπαινίσσεται και ό Στράβων γιά τούς Περαϊφούς και έπικυρώνει μέ έπιστημονικά μελετήματα ό άκαδημαϊκός και καθηγητής τού Πανεπιστημίου Αθηνών Αντώνιος Δ. Κεραμόπουλος. Έκλατινισμό άλλως τε στίς αναφερόμενες θεσσαλικές περιοχές άποκαλύπτει ή ένδελεχής διερεύνηση τών λατινικών έπιγραφών και τών σωζωμένων λατινογενών τοπωνυμιών Θεσσαλίας. Ένός δέ, τής ακροπόλεως τού Βελεστίνου, Σούλος, ή φωνητική μορφή μαρτυρεί ύπαρξη Βλάχων πριν από όποιαδήποτε ύποτιθέμενη όποθενδήποτε έλευση ή κάθοδο. (Βλ. Αχ. Γ. Λαζάρου, «*Φεραίοι ρωμαϊκών χρόνων και Βλάχοι Βελεστίνου*», *Υπέρεια*, 1, 1990, 141-157, και *Βαλκάνια και Βλάχοι*, Αθήνα 1993, 17-33). Όμως, όταν ή πανευρωπαϊκή επανάσταση τού 1848 δραστηριοποίησε και τούς Βλαχο-Μολδαβούς, σημερινούς Ρουμάνους, μέ διεκδικήσεις τής Τρανσυλβανίας από τήν Αψβουργική Αυστρο-Ούγγρική Αύτοκρατορία και τής Βεσσαραβίας από τήν τσαρκή Ρωσία, έπιστεύθηκε ή ποδηγέτηση τών επανστατημένων μέ προειδοποίηση ένδεχόμενης διαταράξεως τών διακρατικών σχέσεων μέ τίς Υπερδανάμεις. Μέ τήν παροχή παντοειδούς ύποστηρίξεως και καθοδηγήσεως τής Αύτοκρατίας κατευθύνονται πρός τόν «*Μεγάλο Ασθενή*», τόν Σουλτάνο, στή Μακεδονία, τής οποίας τούς Βλάχους, λατινόφωνους Έλληνες, μετονομάζουν «*Μακεδο-Ρουμάνους*», άν και έως τότε, όπως όμολογεί ό Ρουμάνος άκαδημαϊκός C.C.Giurescu, και για τόν ρουμανικό λαό ή λέξη Κουτσόβλαχος σημαίνει Έλληνα! Κατά δέ τόν έπίσης Ρουμάνο άκαδημαϊκό I. Coteanu, οι έγκατεστημένοι στίς Παραδουνάβιες Ήγεμονίες Βλάχοι Ελλάδος ποτέ δέν αισθάνθηκαν ότι άνήκουν στόν ίδιο μέ τούς Ρουμάνους λαό.

Ευθαρσότητα ό πρωταγωνιστής στην επανάσταση τού 1848, πρώτου μεγέθους ιστορικός μέ λαμπρότατες σπουδές και συγγραφές, συνάμα δέ κορυφαίος πολιτικός τών Παραδουνάβιων Ήγεμονιών Mihail Kogalniceanu (1817-1891), σέ κρίση εύλικρίνειας διακηρύσσει ότι ή διεκδίκηση τών Βλάχων Ελλάδος από τίς Ήγεμονίες, οι οποίες έν τώ μεταξύ μετονομάζονται *Ρουμανία*, παίρνοντας όνομα παντελώς άνυπόστατο πέρα τού Δουνάβεως, χάρη στόν πρώτο ιστορικό τους, τόν Πηλιορείτη Δαυινίλ Φιλίππιδι, «*εφευρέθη*!» (Βλ. Αχ. Γ. Λαζάρου, *Η Σαμαρίνα μέσα από τόν φακό τών Wace και Thompson*. Πολιτιστικός Σύλλογος Σαμαρίνας, Αθήνα, 2007, 69). Αλλά ή ισχύς τού «*Εφευρήματος*» έχει

τακτό χρόνο, "ἐπὶ τοῦ παρόντος"! Περιποῦδασθη εἶναι ἡ ἡμερομηνία λήξεως, ἡ ὁποία ὑποδηλώνεται συνδυασμένη μετὰ τὴν προσάρτηση τῆς Τρανσυλβανίας, ἡ ὁποία καὶ πραγματοποιήθηκε μετὰ τὸν Α' Παγκόσμιον Πόλεμον καὶ τὴν ὀριστικὴν διάλυση τῆς Αὐβουργικῆς Ὑπερδυναμείας, τὸ 1918. Ἀλλὰ ποίος στὴν Ἑλλάδα παρακολουθεῖ ἐνδεδειγμένα τὰ ἐθνικὰ θέματα, ὥστε ἔγκαιρα -στὴ βράση κολλᾷε τὸ σίδερο!- νὰ ἀποκαταστήσουμε τὴν πραγματικότητα καὶ τὴν παραδεκτὴ ἀπὸ ἐγκυρότατες προσωπικότητες τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς πολιτικῆς τῆς Ρουμανίας ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων Ἑλλάδος. Παράλληλα νὰ προλάβουμε ὅσα ἐπακολούθησαν τὸ 1918.

Ενδεικτικὰ ἐπισημαίνεται ἀπαράδεκτη καὶ πολλαπλῶς ἐπιζημία ἐθνικὰ παράλειψη, ἡ ὁποία κατ' ἐξοχὴν ἀδικεῖ τῇ Μαγνησίᾳ. Ἀπὸ πολλὰς ἑλληνικὰς περιοχὰς περισσότερο δικαιούται νὰ σεμνύνεται στὸ ἐπίμαχον ζήτημα γιὰ ἀξία ὁμολογουμένως τέκνα τῆς. Διότι οἱ προσφορὰς τοὺς πρὸς τὴν Ρουμανία παραινέουν πολῦτιμον, ὅπως ἡ βάφτισις τῶν Παραδυναβίων Ἡγεμονίων μετὰ τὸ σημερινὸ ἐνιαῖον ὄνομα ἀπὸ τὸν Δανυῆλ Φιλιππίδην, θεωρούμενον καὶ πρῶτον ἱστορικόν στη! Ὅμως ἐκπληκτικὴ εἶναι καὶ ἡ πρωτοβουλία ἐνὸς συνωνύμου καὶ προφανέστατα ἐξ αἱματος συγγενούς, τοῦ Ἀλεξάνδρου Φιλιππίδη (1859-1933). Διότι ἀκριβῶς αὐτός, ὅταν μετὰ τὴν παρῶθησιν τῆς Αὐστρίας κακοφόρμισε ἡ πηλὴ τῆς προπαγάνδας, ἡ διεκδικησις τῶν Βλάχων Ἑλλάδος ἀπὸ τὴν Ρουμανία μετὰ τὴν ἐπινοημένην, δὴθεν, κάθοδον ἀπὸ Δούναβη-Δακίαν, περὶτεχνα ἀποδιδόντας τὴν στὸν Ἀρμένιον Βυζαντινὸν χρονολογικὸν Κεκαυμένον καὶ παράγοντας τεράστια σχετικὴ βιβλιογραφία, κενὴ οὐσίας, ἀφοῦ ὁ Κεκαυμένος ὁμολογεῖ τὴν αὐτοχθονίαν τῶν Βλάχων, ὅπως πρὸ πολλοῦ ἔχει ἀποκαλύψει ὁ Γάλλος ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σορβόννης Paul Lemerle, καὶ τοὺς διακρίνει ἐπὶ Θεσσαλίᾳ ὅχι μόνον ὡς κτηνοτρόφους ἀλλὰ καὶ γαιοκτήμονες καὶ ἀστούς, δὲν ἀδρανεῖ. Χρησιμοποιεῖ τὴν πανεπιστημιακὴν πανοπλίαν του. Διαθέτει ἄλλως τε τὸ ἀπαιτούμενον ἐπιστημονικὸν κύρος καὶ τὴν ἐξωθεν καλὴ μαρτυρία: καθηγητὴς πανεπιστημίου, τακτικὸν μέλος τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας, θεμελιωτὴς τῆς Γλωσσολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ιασίου. Ὁ Πηλιορείτης Ἀλεξάνδρος Φιλιππίδης ὡς βαθύτατος μύστης τῶν ἱστορικῶν πηγῶν τεκμηριώνει τὴν ἐντατικὴν διαδικασίαν ἀναρωμανισμοῦ ἀπὸ τὸν 7^{ον} αἰῶνα τῶν ὑπερδυναβίων ἑδαφῶν, γετοδακίων, μετὰ ἀνοδοῦ ἐκρωματισμένων πληθυσμῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου, σὲ δίτομον ὀγκῶδη, 1718 σελίδων, συγγραφὴν γιὰ τὴν καταγωγὴν τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ καὶ τῆς γλώσσας του. Οἱ δὲ ἀπόψεις του γίνονται δεκτὲς ἀπὸ τοὺς Ρουμάνους εἰδικοὺς ἐπιστήμονες καὶ ρωμανιστὰς ἄλλων χωρῶν. Μάλιστα ὁ Οὐγγρος K. Kadlek ὑποστηρίζει ἀνοδοῦ ἀπὸ Θεσσαλίαν! Ἐνῶ, λοιπόν, ὁ Ἀλεξάνδρος Φιλιππίδης πείθει Ρουμάνους διακεκριμένους ἐπιστήμονες μέσα στὴν ἰδίαν τὴν Ρουμανίαν καὶ ἐξειδικευμένους διαφόρων χωρῶν, στὴ γενέτειρά του, στὴ Μαγνησίαν, ἀγνοεῖται ὁλότετα. Ἀμφίβολο εἶναι καὶ σήμερον, ἂν οἱ Βολιώτες γνωρίζουν τὴν ὑπαρξὴν του, πολὺ δὲ περισσότερο τοὺς ἀγῶνες του γιὰ τὰ ἑλληνικὰ δίκαια μετὰ βάση τὰ συμπεράσματα ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν. Ἀντίθετα λιβανίζον συμπατριώτη τοὺς γιὰτὸ πολίτευόν, τοῦ ὁποίου βιβλίον καὶ πρόσφατα ἐπανεδόθη, ἂν καὶ σ' αὐτὸ γράφονται χειρότερα καὶ ἀπὸ τὴν ἀδίστακτὴν ρουμανικὴν προπαγάνδα, συνάμα δὲ μολοντοὶ στὴν αἰθουσα τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν κατακραυγώθηκε μετὰ καυστικὴν εἰρωνείαν ἀπὸ τὸν ἀκαδημαϊκὸν Κεραμόπουλλον: Ὁ Γεωργιάδης «εἰς τὴν Θεσσαλίαν του, ὀνειρευνθεὶς, βεβαίον περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν τὸ βάρβαρον ἔθνος τῶν Δακῶν, κατηλθεν ὑπὸ μορφὴν Κουτοβλάχων εἰς τὴν Πίνδον! Οὕτως ἀταλαίπωρος ἐστὶν ἡ ζήτησις τῆς ἀληθείας εἰς τοὺς πολλούς». Ἡ Θεσσαλία τοῦ Ν. Γεωργιάδου ἀποβαίνει ὡςτικὴ προκαλὺσις τοῦ G. Weigand, ὁ ὁποῖος μετὰ αὐτὸ ἐπέτυχεν ἀπροσδόκητα ἰσχυρότατον ἄλλοθι γιὰ τὴν ἀνετη ἀσκηση τῆς πληρωμένης ἀπὸ ρουμανικὰς κυβερνήσεις, ὅπως καταχωρίζεται καὶ στὴς Ἐγκυκλοπαιδείας τῆς Ρουμανίας, προσφορὰς ὑψηλοῦ ἐπιπέδου προπαγανδιστικῶν ὑπηρεσιῶν, σύμφωνα μετὰ τὴν καταγγελίαν τοῦ Victor Berard. Πρὸ πάντων παρασύρει πλείστους, ἰδίως, Θεσσαλοὺς στὸ διάβασμα ἐνός καὶ πλείον αἰῶνα κυκλοφορίας. Τὰ δὲ κίνητρα πρωταίτιον καὶ θυμάτων δὲν εἶναι δυσδιάκριτα, κατ' ἐπέκτασιν καὶ τῆς ἀγνοήσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου Φιλιππίδου. Ἀλλὰ ἀναντιρρόγητα παραμένει πληρέστατα ἀκατανόητη καὶ ἐπιβαρυντικὴ ἡ παρασιώπησις τῆς Βλαχολογικῆς θέσεως τοῦ πρώτου ΝεοἙλληνικοῦ ἱστορικοῦ Λαρισίου Κωνσταντίνου Μ. Κούμα, τὴν ὁποία ὑποστηρίζουν σθεναρὰ, ὅπως σημειώνει ἡ καθηγήτρια Ἐλευθερία Ι. Νικολαΐδου, ὁ Βολιώτης καθηγητὴς Ἀπ. Βακαλόπουλος, ἡ καθηγήτρια τοῦ

Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και γεν. γραμματέας της Έλληνικής Επιτροπής Σπουδών ΝΑ Ευρώπης Μαρία Νυσταζοπούλου – Πελεκίδου κα. Δέχεται δε ο Κούμας ότι οι Βλάχοι είναι "Έλληνες τό γένος". Ωστόσο δεν άρκείται λακωνικά. Προβαίνει και σε σαφέστερη και λεπτομερέστερη διατύπωση. Οι Βλάχοι «Συμπεριφέρονται αδελφικώς με τους Γραικούς ως Γραικοί και δεν δείχνουν ούτ' εκείνοι ούτε ούτοι καμμίαν έθνικήν διαφοράν προς άλλήλους, καθώς τώντι είναι άμφοτέροι οί λαοί μιās πατρίδος τέκνα, και τών αυτών προγόνων απόγονοι».

Παρά τήν ολοφάνερη σαφήνεια σύγχρονός μας μεγαλολογιτέχνης, του όποιου τά βιβλία κυκλοφορήθηκαν κατά δεκάδες και έκατοντάδες αντίτυπα, δεν καταλαβαίνει τήν παραπάνω διευκρινιστική περικοπή και διερωτάται: «Ο Κούμας στο βιβλίο για τους Έλληνες τούς ταύτιζε ή τούς μπερδευε με τούς Βλάχους;». Αλήθεια, τόσο έπίφοβο! Αν τούς μπερδευε, θά ύποβαθμιζόταν ό ίδιος; Φευ! Αποκαρδιώνεται και ό άπαθέςτερος άναγνώστης, όταν ύποπίπτουν στήν αντίληψή του όί άφάνταστες αυτές άγνοσιές, μάλιστα "Συμβούλου" πρωθυπουργού! Προς καθυσχασμό του όί Αρβανιτόβλαχοι απόδημοι στήν Πολωνία(!), άδασκάλευτο, με τί δυσή τους θέληση, δήλωναν στίς τοπικές πολωνικές άρχές: «Honoratus Michael Dziemowski...de civitate Moscorpolis oriundus, Graecus...1788». Οί δέ Ηπειρώτες Καλαρρυτινοί Βλάχοι της Ιταλίας, άνορθόγραφα μόν αλλά καθαρά στήν άλληλογραφία τους με συγχωριανούς αύτοαποκαλούνται "Τραικοί"!

Αλλά σύμφωνα και με διαπιστώσεις Ξένων αύτή τήν εικόνα έδιναν όί Βλάχοι και σε άλλους λαούς. Ο καθηγητής του Πανεπιστημίου Βελιγραδίου Dusan Popovic' μάς πληροφορεί: «Οί Βλάχοι άναμφισβήτητα αισθανόνταν Έλληνες και ήσαν πράγματι όί φορείς τής γλώσσας, του τρόπου ζωής, του πνεύματος τών Ελλήνων στο Δυτικό κόσμο και στίς χώρες μας». Ο δέ φιλορουμενός Κροάτης άκαδημαϊκός και καθηγητής του Πανεπιστημίου Ζάγκρεμπ Petar Skok τονίζει: Οί Βλάχοι «άνέκαθεν διακρίθηκαν για τόν ένθουσιασμό τους ύπέρ τής Ελληνικής γλώσσας και ύπέρ του Ελληνικού πολιτισμού.»

Δυστυχώς, άνοργανωσιές κρατικές, άπερισκεψίες κομματικές, μικροψυχίες ήγερτικές, μυωπίες επιστημονικές έχουν συρρικνώσει θλιβερά τόν Έλληνισμό, ό όποιος και πέρα του Δουνάβειας ύπερείχε εκείνου τής μητροπολιτικής Ελληνικής χερσονήσου καθολικά, σε δημογραφικές(!), οικονομικές και πολιτισμικές περγαμινές. Για τίς πρώτες έκπληκτική έννημέρωση προσφέρει τρίτος Μάγνης ό Αργύρης Φιλιππίδης: «Άς μή λησμονούμεν όμως σήμερα, ότι πρό τής Ελληνικής Επαναστάσεως όί Έλληνες είχαν κατά πυκνοτάτους όμίλους μεταναστεύσει εις τάς Παραδουναβείους χώρας, και ότι ό αριθμός τών εκεί έγκατεστημένων όμοεθνών μας ήτο μεγαλύτερος κατά πολύ του ένός εκατομμυρίου», ένν στον έλλαδικό χώρο ύπολογίζονται περίπου 800.000-900.000 ψυχές! Για τό σύνολο τών τεκμηριών τυπώνεται πλέον του ύποφαινομένου [Αχ. Γ. Λαζάρου, *Έλληνισμός και λαοί νοτιοανατολικής (ΝΑ) Ευρώπης*. Τόμος Α', Αθήνα 2008, σσ. 650).

Έν τέλει συγχαίροντας έγκάρδια τούς τρείς Συλλόγους, (Διοικήσεις, μέλη, συμπαραστάτες και τόν καθένα χωριστά), άπευθύνω τό άντάξιο Εύγε! Διότι μόνο με προσπάθειες πολιτισμικές άναχατιζόνται άποτελεσματικά όί άπαράδεκτες έπιτολαιότητες και όί έπιζήμιες ένθικά αυθαιρεσίες τών έπιστημονικά καθυστερημένων...

ΑΧΙΛΛΕΥΣ Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ

Ρωμανιστής - Βαλκανολόγος, Δρ Πανεπιστημίου Αθηνών

τ. έντ. Καθηγητής του 4ου Πανεπιστημίου Σορβόννης

[Charge de cours a la Sorbonne Paris IV]

Μετάλλιο Πόλεως Λένινγκραντ

Οι Περιβολιώτες της Μαγνησίας

Περιβόλι, λίμνες Φλέγγας 1968
Αριστερά Ζιόμπουρας Απόστολος (Πρόεδρος της κοινότητας του Περιβολίου)
Δεξιά Γιωργούλας Ντόντος

Συγγραφή - Επιμέλεια:

Σαββανάκης Γεώργιος, Ιστορικός - Αρχαιολόγος, φοιτητής στο πρόγραμμα μεταπτυχιακών σπουδών του τμήματος "Ιστορίας - Αρχαιολογίας και Κοινωνικής ανθρωπολογίας" του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Ιστορικά στοιχεία

Φωτογραφία του Περιβολίου. Δεκαετία του 1920 (Αρχείο Νικολάου Γίτση)

Στην περιοχή που ενώνεται η Ήπειρος με τη Μακεδονία στις άκρες του νομού Γρεβενών, περιτριγυρισμένο από απέραντα δάση και πανύψηλες κορφές, βρίσκεται το χωριό Περιβόλι. Είναι χτισμένο σε υψόμετρο 1350 μ. και κατοικείται αποκλειστικά από βλαχόφωνους Έλληνες. Όπως και στα υπόλοιπα μεγάλα βλαχοχώρια του νομού Γρεβενών, Σμίξη, Αβδέλα, Σαμαρίνα, οι κάτοικοι του χωριού ακολουθούν τον ημινομαδικό τρόπο ζωής. Τα παλαιότερα χρόνια, όταν και η κτηνοτροφία στο χωριό ήταν πολύ πιο ανεπτυγμένη, οι κάτοικοι τον χειμώνα εξαιτίας του ψύχους, της ελλείψεως βοσκοτόπων και γενικότερα των δύσκολων συνθηκών ζωής εγκατέλειπαν το χωριό και κατευθύνονταν στα χειμαδιά, στις πεδιάδες κυρίως της Θεσσαλίας. Από αιώνες τους βρίσκουμε εγκατεστημένους στο Βελεστίνο (βασικότερος τόπος χειμερινής τους διαμονής), τα Τρίκαλα, τη Λάρισα. Αμιγή Περιβολιώτικα χωριά είναι το Μικρό Περιβολάκι Μαγνησίας, το Νέο Περιβόλι Λάρισας, το Καλοχώρι Λάρισας ενώ Περιβολιώτες βρίσκονται διάσπαρτοι και σε άλλες πόλεις και χωριά (Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Γρεβενά, Αργυροπούλι, Σκυλίτσι Ημαθίας, Αγία Παρασκευή Βόλου, Αγναντερή, Μήρα και αλλού).¹

Τη σημερινή εποχή, αν και οι συνθήκες ζωής έχουν αλλάξει και είναι λίγες οι οικογένειες που λόγω επαγγέλματος συνεχίζουν να ακολουθούν αυτόν τον ημινομαδικό τρόπο ζωής, οι Περιβολιώτες δεν χάνουν την επαφή τους με το χωριό. Το καλοκαίρι, όταν και το χωριό αποκτά ζωή, οι περισσότεροι Περιβολιώτες άλλος για μικρό και άλλος για μεγάλο χρονικό διάστημα θα ανεβούν στο χωριό, έστω και ως παραθεριστές.

Τον χειμώνα στο χωριό μένουν μόνο οι φύλακες και οι ιδιοκτήτες ορισμένων καταστημάτων. Η συνεχής τουριστική ανάπτυξη, όμως, το καλό οδικό δίκτυο, η ευκολία πρόσβασης έχουν συμβάλλει ώστε τα τελευταία χρόνια το χωριό να διατηρείται ζωντανό και καθ' όλη τη διάρκεια του χειμώνα, κυρίως βέβαια τα Σαββατοκύριακα. Σε παλιότερες εποχές κάποιοι υλοτόμοι ξεχειμώνιαζαν σε καλύβες δίπλα από τα νεροπρίονα², ενώ υπήρχαν και ορισμένες οικογένειες που περνούσαν το χειμώνα

1. Περισσότερα για τους τόπους χειμερινής διαμονής των Περιβολιωτών και τη διασπορά τους στα βιβλία των Γ. Ντόντου-Γ. Παπαθανασίου, *Το Περιβόλι. Η Αετοφωλιά της Πίνου, Θεσσαλονίκη, 1973* και Θ. Κ. Π. Σαράντη, *Το Χωριό Περιβόλι Γρεβενών (Συμβολή στην ιστορία του Αρματολίκιου της Πίνου)*, Αθήνα, 1977

2. Θ. Κ. Π. Σαράντη, ο. π. σελ. 56

κοντά στο χωριό, σε χαμηλότερα όμως μέρη, κυρίως στην περιοχή Αγίη (Αμπέλια).³ Την φύλαξη του χωριού δεν την αναλάμβαναν μεμονωμένοι φύλακες αλλά ολόκληρες οικογένειες. Ο Γάλλος περιηγητής Φραγκίσκος Πουκεβίλ (1770-1838) αναφέρει:

«Σε μια καθορισμένη εποχή, που είναι η γιορτή του Αγίου Δημητρίου, οι πατριές γιορτάζουν ενωμένες στα ψηλώματα της Αβδέλας, του Περιβολίου και της Σαν Μαρίνας (σήμερα Σαμαρίνα), που βρίσκεται στη Μακεδονική πλευρά της Πίνδου. Υστερα από αυτή τη τελετή, οι Γέροντες κάνουν συμβούλιο και εκλέγουν μερικές οικογένειες από τις πιο ρωμαλέες για να αναλάβουν τη φύλαξη του καταυλισμού κατά την περίοδο της απουσίας τους».⁴

Όσον αφορά το όνομα του χωριού, η πρώτη σκέψη που λογικά μας έρχεται στο μυαλό είναι ότι προέρχεται από την ελληνική λέξη περιβόλι (κήπος). Η μελέτη, όμως, του χώρου που μάλλον δεν ευνοεί την ύπαρξη περιβολίων, τουλάχιστον στον βαθμό που να δικαιολογεί την ονοματοδοσία ενός χωριού από αυτό το χαρακτηριστικό και η εκφορά του στη βλάχικη γλώσσα ως *Privole* καθιστούν ίσως κάπως επισφαλή την ερμηνεία αυτή. Περισσότερο πιθανή θα μπορούσε να θεωρηθεί η μεταφορά από τη βλάχικη γλώσσα στην ελληνική της έκφρασης *pri vale*, που σημαίνει πάνω στην κοιλάδα, επί της κοιλάδος.⁵ Και πραγματικά το Περιβόλι είναι χτισμένο στις πλαγιές του βουνού πάνω από τον ποταμό Arvu Albu (Ασπροπόταμος), σε μέρος που πραγματικά θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως «επί της κοιλάδος».

Μια διαφορετική εκδοχή αναφέρει ο Θεόδωρος Σαράντης. Σύμφωνα με αυτήν το Περιβόλι θα μπορούσε να βρίσκεται στη θέση ενός παλαιού βυζαντινού φρουρίου με το όνομα Πέρβυλα, το οποίο σύμφωνα με τον Προκόπιο επισκεύασε ο Ιουστινιανός. Το όνομα Πέρβυλα μπορεί να προέρχεται, σύμφωνα πάντα με το Σαράντη, από τις ελληνικές λέξεις Περιβολή ή Υπερβολή.⁶

Περιβολιώτες το 1889 (G. Weigand, Οι Αρωμανοί)

3. Πληροφορία από Μιχαήλ Σαράντη.

4. Φ. Πουκεβίλ, *Ταξίδι στην Ελλάδα*. Ηπειρος, Μτφ. Παναγιώτα Γ. Κώτσου, Αφοι Τολιδή, Αθήνα, 1994, σελ. 345

5. Γ. Ντόντος-Γ. Παπαθανασίου, *Το Περιβόλι*. Η αετοφωλιά της Πίνδου, Θεσσαλονίκη, 1973, σελ. 11

6. Θ. Κ. Π. Σαράντη, ο. π. σελ. 50

Ίδρυση του χωριού

Η ίδρυση του χωριού ανάγεται αρκετούς αιώνες πριν, αλλά η απουσία ασφαλών ιστορικών πηγών πρέπει να μας καθιστά επιφυλακτικούς όσον αφορά τον ακριβή καθορισμό της. Στην ευρύτερη περιοχή του Περιβολίου, το οποίο ανήκει στην αρχαία Τυμφαία, έχουν βρεθεί ίχνη ανθρώπινης δραστηριότητας από τα αρχαία χρόνια. Ο Κώστας Κρυστάλλης (1868-1894) στα τέλη του 19ου αιώνα γράφει:

«Πλησίον δε του Περιβολίου, ανεκάλυψαν οι Βλάχοι κάτοικοί του αρχαία μεταλλεία με σκωρίας, καμίνους κ. λ. π. ως και σαρκοφάγον μετ' ανθρώπινον σκελετού πελωρίου αναστήματος και αρχαία τινά σφραγίδα, άτινα πάντα τηρούσι εν τη κώμη των, παρά τη οικία του κοτζάμπαση...»⁷

Το έδαφος του Περιβολίου, όμως, αν και δεν έχουν διεξαχθεί μέχρι τις μέρες μας συστηματικές έρευνες έχει αναδείξει και άλλα δείγματα αρχαίας ανθρώπινης παρουσίας. Το 1962 κατά τη διάρκεια διάνοιξης δρόμου στην περιοχή Παλιομονάστηρο βρέθηκε αρχαίος χάλκινος λέβητας, μαζί με δύο σιδερένιες αιχμές δοράτιων, ένας σαυρωτήρ και ένα σιδερένιο ξίφος. Το σκεύος είναι μεγάλο και έχει διάμετρο χείλους 0,42 μ. Από τις τέσσερις λαβές βρέθηκαν οι τρεις και στη θέση της τέταρτης φαίνεται αρχαία επισκευή. Οι δύο λαβές είναι ίδιες και απεικονίζουν κεφαλές τράγων. Η τρίτη λαβή παρουσιάζει έναν ολόκληρο τράγο, ή ίσως μία αίγα, που πατάει στο έδαφος. Από τη λαβή αυτή λείπει η κεφαλή του ζώου. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι και η τέταρτη λαβή θα ήταν όμοια με αυτή. Ο λέβητας χρονολογείται στον προχωρημένο 5ο αι. π. Χ.⁸ Η χρήση ενός τέτοιου σκεύους μπορεί να περιο-

Αναμνηστική Φωτογραφία από την επίσκεψη του Μητροπολίτη Γρεβενών και του Διοικητή της Χωροφυλακής στο Περιβόλι το 1921 (Αρχείο Συλλόγου Περιβολιωτών Μαγνησίας)

7.Κρυστάλλης, Απαττα, Πρόλογος-Επιμέλεια Γ. Βαλιτάς, ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ, σελ.474

8.Φ. Πέτσας, Αρχαιολογικόν Δελτίο, 20, 1965. Στο σημείο αυτό θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κύριο Γιάννη Πέτρου από το χωριό Σπήλαιο Γρεβενών για την παραχώρηση σημαντικού υλικού σχετικά με τα ευρήματα.

Περιβολιώτες Γέροντες το 1938: 1η σειρά καθιστοί. Από αριστερά : 1) Δ. Κουτσολιάπος 2) Μ. Μπαλαμωτης 3) Κωνσταντίνης Γίτης 4) Μπούσιος Ζόμπουρας 5) Στέργιος Εκρίμπας 6) Στέργιος Σαϊτης 7) — 2η σειρά 1) — 2) Μπούρας 3) Σ. Καλόγηρος 4) Γιούλης Νιμπής 5) Ζήσης Μάρκου 6) Ζήσης Καλόγηρος 7) Γ. Μπαλούκης 8) Απ. Παπαθανασίου 9) Βασίλης Καλόγηρος 10) — 3η σειρά 1) Γιάκας Παπαθανασίου 2) — 3) — 4) Γκόγκος Σιμάκας 5) Στ. Μπριάζνας 6) Βουλάγκας 7) Μιχάλης Ζόμπουρας 8) Γιώργος Κουσκούριδας 9) Βασίλης Χονδροδίνης 10) Νάσιος Καλόγηρος (Αρχείο Αποστόλου Παπατόλια)

ρίζεται στην εξυπηρέτηση των πρακτικών καθημερινών αναγκών, όπως είναι το ζέσταμα του νερού ή το μαγείρεμα αλλά θα μπορούσε ενδεχομένως να έχει και τελετουργική χρήση, ως τεφροδόχο αγγείο, δηλαδή αγγείο στο οποίο τοποθετείται η τέφρα από το καμένο σώμα του νεκρού. Αξίζει να αναφέρουμε την άποψη του αρχαιολόγου Ανδρέα Βαβρότσα ο οποίος υποστηρίζει ότι ένας τέτοιος λήβητας μόνο σε τάφο σημαντικού προσώπου-πολεμιστή της συνοδείας του Μ. Αλεξάνδρου μπορεί να αποδοθεί ή σε ιερό Διός.⁹

Η ανεύρεση βέβαια ενός μεμονωμένου ευρήματος, όπως το συγκεκριμένο, δε μπορεί να μας οδηγήσει σε συγκεκριμένα συμπεράσματα. Συστηματικότερες ανασκαφικές έρευνες στην περιοχή όμως, ίσως φέρουν στο φως άγνωστα στοιχεία για την αρχαία ιστορία της περιοχής. Ας μην ξεχνάμε εξάλλου, ότι δίπλα από το Περιβόλι έχει βρεθεί αρχαίος δρόμος, η λεγόμενη Βασιλική Στράτα, που αποτελούσε παρακλάδι της Εγνατίας Οδού.

Αν προσπαθήσουμε να ανιχνεύσουμε την ίδρυση του χωριού μέσα από την παράδοσή θα οδηγηθούμε στην Βυζαντινή περίοδο. Η παράδοση αναφέρει ότι το χωριό υπήρχε και είχε μάλιστα και προνομία ήδη από τα βυζαντινά χρόνια. Ο Πουκεβίλ όταν επισκέφτηκε το Περιβόλι άκουσε τους πρϋρχοντες του χωριού να του διηγούνται ότι:

«Το Περιβόλι ανήκει στο βακούφι του Κιτάπ-Χανέ(κρατικού Θυσαυροφυλακίου) της Κωνσταντινουπόλεως, και πως η Αβδέλλα και η Σμιζή για τους φόρους υπάγονται στο Γρεβενό, που και αυτό πάλι στο σαντζάκι(νομό) του Ρουμιλί Βαλισή. Η τάξη αυτή κρατάει από πολύ παλιά, από τα χρόνια της άλωσης.

9.Α.Κ. Βαβρότσας, «Αναζητώντας την Αρχαία Ελμεία», Πρακτικά του Α Συμποσίου Ιστορίας-Λαογραφίας-Γλωσσολογίας της Βοϊακής Εστίας Θεσσαλονίκης, 1977, σελ. 27

και δεν άλλαξε παρά μόνο ως προς το ποσό και το είδος των φόρων. Γιατί πριν από την εποχή αυτή, αν τι να πληρώνει στον ταμία του κρατικού Θησαυροφυλακίου, το Περιβόλι ήταν μια δωρεά της εκκλησίας της Αγίας Σοφίας και τα άλλα χωριά πλῆρωναν τους φόρους τους στον Αυτοκράτορα με τη μεσολάβρηση του στρατηγού του Θέματος της Μακεδονίας.»¹⁰

Μέχρι σήμερα αρκετοί γέροντες του χωριού λένε ότι το Περιβόλι κατείχε σημαντική θέση κατά τη διάρκεια της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Σχέσεις του χωριού με την Κωνσταντινούπολη υποδηλώνονται σύμφωνα πάντα με την παραδοση, μέσα από το παρακάτω δημοτικό τραγούδι που τραγουδιέται στο Περιβόλι κατά τη διάρκεια του πανηγυριού της Αγ. Παρασκευής (Stā Vin'ifī).

Δεν είναι κρίμα κι άδικο παράξενο μεγάλο
που ζέψανε τον Κωνσταντή με τ' άγριο το βουβάλι
να κουβαλήσει μάρμαρο απ' το μαρμαροβούνι
να στήσουν την Αγιά Σοφιά το μέγα μοναστήρι
που χ' χει σαράντα σήμαντρα κι εξηντα-δυό καμπάνες
κάθε καμπάνα και παπάς κάθε παπάς και διάκος¹¹

Το Περιβόλι, όπως και άλλα βλαχοχώρια αλλά και γενικά ορεινά χωριά, πρέπει να δημιουργήθηκε από τη συνένωση κάποιων μικρότερων οικισμών. Οι πιο σημαντικοί φαίνεται ότι ήταν οι εξής: Καρίτσα, Χράπα, Μπιθούλτσι, Μετόχι Αγ. Τριάδος, Αλμπασαράς, Παλιόκαστρο, Παλιομανάστηρο (Αγ. Λουκάς).¹² Πότε ακριβώς έγινε η συνένωση και αν συντελέστηκε σταδιακά ή όχι αυτό δεν μπορούμε να το πούμε με ακρίβεια.

Στον Κώδικα της Ζάμπορντας, ο οποίος είναι κατάλογος εισφορών με στοιχεία ήδη από τον 16ο αιώνα, αναφέρεται τόσο το Περιβόλι όσο και ο οικισμός Πηθιλικαίοι που μπορεί να ταυτιστεί με τον μεταγενέστερο οικισμό Μπιθούλτσι, που βρίσκονταν στην περιοχή του Αγ. Νικολάου.¹³

Από Αυτοκρατορικό Διάταγμα (Φιρμάνι) του 1782 μαθαίνουμε ότι:

«το χωρίον Περιβόλι είναι βακουφικόν και κατέχεται παρά των κατοίκων του από της αλώσεως του μέρους τούτου μέχρι σήμερα».

Επίσης άλλο Φιρμάνι του 1635 μας ενημερώνει ότι «Το Περιβόλι είναι εγγεγραμμένον εις τον Κώδικα των Αφιερωμάτων (Βακούφ) και σύγκειται εκ τεσσάρων συνοικιών και διακοσίων δέκα οκτώ υποτελών (ραγιάδων), οι οποίοι επέναντι της υπηρεσίας των είναι ασύδοτοι και μόνον κατ' έτος εξακολουθούσιν ανέκαθεν και από της εποχής του μακαρία τη λήξει Σουλτάνου Μωάμεθ του Γ, συνωδά εκδοθείσης τότε Υψηλής Διαταγής να δίδωσι επι αποκοπή, ως εξαιρετικών τιμάριον, εν τη αρχή του μηνός Μουχαρέμ εκάστου έτους στερεά άσπρα (παλαιό νόμισμα) τεσσαράκοντα πέντε χιλιάδας κατά τον υπολογισμό του Βερατίου Μου δια φόρον γαιών και λοιπά δοσίματα ».¹⁴

Απ' ότι φαίνεται το Περιβόλι πρέπει να ήταν το ισχυρότερο από μια σειρά χωριών το οποίο στην πορεία του χρόνου ενσωμάτωσε και τα υπόλοιπα πιο ανίσχυρα χωριά. Από το 1760, όπως μαθαίνουμε

10.Φ. Πουκεβίλ, Ταξίδι στη Δυτική Μακεδονία(άνοιξη του 1806), εισαγωγή - μετάφραση - σχόλια Γιάννης Τσάρας, αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, σελ. 100

11. Διαφορετική εκδοχή διασώζει ο Βασίλης Σαββανάκης στην οποία οι δύο τελευταίοι στίχοι αντικαθίστανται από το στίχο, «Να βάλουν μέσα καλογριές κι απέξω καλογέρονες.»

12. Θ. Κ. Π. Σαράντη, ο. π. σελ. 62-63 και 175

13. Απ. Παπαδημητρίου, Σελίδες Ιστορίας των Γρεβενών. Τόμος Α, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Γρεβενών, Αναπτυξιακή Γρεβενών Α.Ε., Γρεβενά 2002, σελ. 251-258

14. Θ. Κ. Π. Σαράντη, ο. π. σελ. 143 και σελ. 127

Περιβολιώτες το 1901 (Αρχείο Συλλόγου Περιβολιωτών Μαγνησίας)

από την κτητορική του επιγραφή¹⁵, δεσπόζει στο κέντρο του ο ναός του Αγ. Γεωργίου, έργο μαστόρων από το παλαιό μαστοροχώρι της Κόνιτσας την Βούρπιανη.

Ο Weigand¹⁶, το 1889, ίσως ακούγοντας διηγήσεις γερόντων Περιβολιωτών, αναφέρει ότι για να μεγαλώσουν οι Περιβολιώτες, οι οποίοι είναι σκληραγωγημένοι άνθρωποι, τα βουνά και τα βοσκοτόπια τους κατέστρεψαν πολλά γειτονικά βλάχικα χωριά. Δεν είναι σίγουρο βέβαια αν εδώ υπονοούνται διαμάχες με τα χωριά στα οποία αναφερθήκαμε προηγουμένως και τα οποία σχημάτισαν το Περιβόλι ή οι διαμάχες που είχαν οι Περιβολιώτες με τους κατοίκους γειτονικών χωριών, όπως η Βωβούσα, για την κατοχή κάποιων εδαφών.

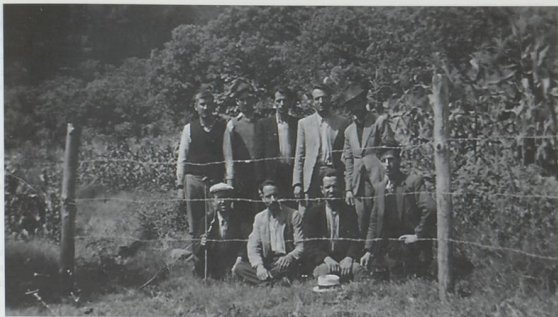
Επιβεβαιώνεται, όμως, ο σκληροτράχηλος και επιθετικός χαρακτήρας των Περιβολιωτών, που τους «χάρισε» και το προσωνύμιο «Αγρ(ι)όσκυλα», και ο οποίος πολύ εύστοχα αποτυπώνεται σε μια φράση που ακούγονταν στις αρχές του 20ου αιώνα και αφορούσε την ηθική των τεσσάρων γειτονικών χωριών, του Περιβόλιου, της Αβδέλλας, της Σμίξης και της Σαμαρίνας. Έλεγαν, λοιπόν τότε ότι «Οι Σμιξιώτες σε σκοτώνουν με το μίσος τους, οι Αβδελλιώτες σε ληστεύουν με το δόλο, οι Περιβολιώτες σε ληστεύουν με το έτσι θέλω, οι Σαμαρινιώτες είναι επιδέξιοι και επιτυχημένοι ψεύτες.»¹⁷

15. Ο ναός του Αγίου Γεωργίου ίσως κτίσθηκε στη θέση προϋπάρχοντος ναού. Στις εξωτερικές πλευρές του ναού βρίσκονται εντοιχισμένα πλακίδια, χαρακτηριστικό της βυζαντινής αρχιτεκτονικής. Η επιγραφή έχει ως εξής: ΕΤΟΣ 1760 ΣΕΠΤ. ΤΟΝ ΚΕΡΟ ΟΠΟΥ ΕΚΤΗΣΠ ΕΚΛΗΣΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΑΡΧΗΡΑΤΕΒΟΝ ΓΡΙΓΟΡΙΟΣ ΓΡΕΒΕΝΟΝ. ΙΕΡΗΣ ΠΑΠΑΠΑΝΙΣ ΠΑΠΑΔΙΜΟΣ ΠΑΠΑΠΟΣΤΟΛΗΣ ΠΑΠΑΔΑΜΙ ΠΑΠΑΔΗΜΟΣ ΠΑΠΑΠΑΝΙ ΠΑΠΑΔΙΜΟΣ ΤΟΥ ΠΑΠΑΒΑΙ. ΠΡΟΣΤΙ (προεστοί) ΠΑΝΑΓΙΟΤΗΣ ΜΙΟΣΠΟΝΙΚΟΥ ΜΙΟΣ ΚΟΙΑΝΤΕΣ ΜΙΣΙΟΣ ΠΑΠΑΚΙ(ΡΙ)ΑΚΗ. ΜΑΣΤΟΡΙ ΕΚ ΧΟΡΙΟΝ ΒΟΡΠΙΑΝΙ ΣΙΜΟ ΜΑΡΑ ΣΙΑ... ΑΛΕΘΟΛΟ... ΟΕ... ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΑΓΟΥΝΙ ΠΙΑΝΙ ΣΠΛΟΣ Ν ΔΗΕ ΒΑΣΩ.

Α.Πετρονώνης, «Παλαιοί οικοδόμοι μαστοροί στο Βελεστίνο», Υπέρεια, τόμος 3ος, πρακτικά Γ' Διεθνούς Συνεδρίου «Φεράι Βελεστίνου Ρήγας», επιμέλεια Δ.Καραμπερόπουλος, Εκδ. Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών Βελεστίνου Ρήγα, Αθήνα 2002, σελ. 524 σημ. 25. Βλ. επίσης Θ.Κ.Π.Σαράντη, *Το Χωριό Περιβόλι Γρεβενών* (Συμβολή στην ιστορία του Αρματολικίου της Πίνδου), Αθήνα, 1977, σελ. 168. Στο σημείο αυτό νιώθω την ανάγκη να ευχαριστήσω τον καθηγητή κ. Αργύρη Πετρονώνη για την πολύτιμη βοήθειά του.

16. Gustav Weigand, *Οι Αρωμούνιοι (Βλάχοι)*. Τόμος Α: Ο χώρος και οι άνθρωποι, (Φ. Ι. Α. Ο. Σ.) Τρικάλων, Εκδ. Αφεί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2001, σελ. 176

17. Α. J. B. Wace- M. S. Thompson, *Οι Νομάδες των Βαλκανίων*, (Φ. Ι. Α. Ο. Σ.) Τρικάλων, Αφεί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1989, σελ. 177

Μονή Φλαμπουρίου στα Κοκκινόγια το 1943.

Διακρίνονται οι: Βασίλης Σαββανάκης (καθιστός 1ος από δεξιά)
και Γεώργιος Νιμπίης (Ορθιος 2ος από δεξιά) (Αρχειο Γεωργίου Δημ. Σαββανάκη)

Το Περιβόλι αναπτύχθηκε ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια του 18ου και 19ου αιώνα. Οι φορολογικές διευκολύνσεις, η ανάπτυξη της κτηνοτροφίας αλλά και του εμπορίου, μέσω των κιρατζίδων και των εμπόρων έδωσαν οικονομική και πολιτισμική ώθηση στο χωριό. Το χωριό μάλιστα «μεγάλωσε» σε τέτοιο βαθμό που πολλές οικογένειες, εξαιτίας της έλλειψης χώρου αναγκάστηκαν να διακόψουν τις σχέσεις τους με το Περιβόλι, καθώς σταμάτησαν να ανεβαίνουν το καλοκαίρι στο χωριό και δημιούργησαν καινούριους οικισμούς ή εγκαταστάθηκαν σε άλλους ήδη υπάρχοντες. Στο σημείο αυτό πιστεύω ότι θα είχε ενδιαφέρον να αναφερθούμε σε κάποια τέτοια μέρη, τα οποία αποτελούσαν τόπους θερινής διαμονής ορισμένων Περιβολιωτών, οι οποίοι για διάφορους λόγους, οικονομικούς, πολιτικούς, οικογενειακούς κ. α, δεν μπορούσαν να πηγαίνουν στο Περιβόλι.

Παλιά Μιτζέλα και Κοκκινόγια:

Η συγκεκριμένη περιοχή, που βρίσκεται ανάμεσα στα σημερινά χωριά του Νομού Μαγνησίας Πουρί και Κερασιά, αποτελούσε προσφιλή τόπο για πολλούς Περιβολιώτες, που για διάφορους λόγους δε μπορούσαν να βρίσκονται το καλοκαίρι στο Περιβόλι μέχρι τα μέσα περίπου του 20ου αιώνα. Τα χρόνια αυτά, δηλαδή στο μέσον του 20ου αιώνα, οι Περιβολιώτες πηγαίαν κυρίως για παραθεριστικούς λόγους, αλλά σε προηγούμενες εποχές η περιοχή εξυπηρετούσε τις ανάγκες των κτηνοτρόφων για βόσκηση των ζώων τους. Για το τότε ακριβώς ξεκίνησε η συνήθεια αυτή των Περιβολιωτών να ανεβαίνουν στο συγκεκριμένο μέρος δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι. Ο ιστορικός Γιάννης Κορδάτος (1891-1961) αναφέρει πως ίσως και πριν τα μέσα του 19ου αιώνα οι Βλάχοι του Βελεστίνου νοίκιαζαν βοσκές στην Παλιά Μουντζέλα. (περιοχή την οποία αναφέρει και ο Ρήγας στην Χάρτα του με το όνομα Μιτζέλλαις.) Ο Ζαγοριανός ιστορικός μάλιστα μας πληροφορεί ότι και ο ίδιος, το 1908, φιλοξενήθηκε για δέκα μέρες από τον Κ. Σκυόφτη, τον μετέπειτα γιατρό, ο οποίος ήταν συμμαθητής του, στα Κοκκινόγια της Παλιάς Μοντζέλας, όπου ο πατέρας του και άλλοι τσελιγκάδες είχαν τα γίδια τους.¹⁸

18. Γ. Κορδάτος, *Ιστορία της επαρχίας Βόλου και Αγιάς*, Εκδόσεις 20ος Αιώνας, Αθήνα 1960, σελ.514

Αυτό που προκαλεί εντύπωση είναι το γεγονός ότι ο Κορδάτος, στο βιβλίο του «Ιστορία της Επαρχίας Βόλου και Αγιάς», ενώ αναφέρεται διεξοδικά στους Βλάχους του Βελεστίνου, δεν αναφέρεται ούτε μια φορά στο Περιβόλι. Αν και είχε επαφές με Περιβολιώτες (περίπτωση Κ. Σκύφτη) το Περιβόλι απουσιάζει παντελώς από το έργο του. Συνεχώς αναφέρει ότι οι Βλάχοι του Βελεστίνου το καλοκαίρι πηγαίνουν με τα πρόβατά τους στα γειτονικά βουνά και όχι στα βουνά της Πίνδου. Μάλλον είχε συλλέξει τις πληροφορίες του από Περιβολιώτες που δεν ανέβαιναν στο Περιβόλι και λογικά αυτή πρέπει να είναι η αιτία που παραλείπει να μιλήσει για αυτό.

Κορομηλιά:

Στα βουνά πάνω από την Καλαμπάκα κάποιοι Περιβολιώτες δημιούργησαν το χωριό Κορομηλιά. Στο χωριό ανεβαίνουν κυρίως οικογένειες Περιβολιωτών από τα Τρίκαλα και την Καλαμπάκα. Οι Wace και Thompson αναφέρουν, στις αρχές του 20ου αιώνα, ότι και οι 200 οικογένειες των Περιβολιωτών που βρίσκονται στα Τρίκαλα ξεκαλοκαιριάζουν στην Κορομηλιά.¹⁹

Ανατολή:

Στο χωριό Ανατολή (Σελίτσανη) της Αγιάς η τοπική παράδοση θέλει μερικές οικογένειες Περιβολιωτών να έχουν εγκατασταθεί στο χωριό πριν το 1900. Η παράδοση επιβεβαιώνεται από μια εικόνα της Παναγίας που βρέθηκε σε εκκλησία του χωριού (είναι έργο του Ν. Αργυρόπουλου και χρονολογείται στα τέλη του 19ου αιώνα) όπου διαβάζουμε:

Περιβολιώτες από τα Τρίκαλα στη θέση Ciatra al Tegu στο Περιβόλι. (Αρχείο Γεωργίου Δημ. Σαββανάκη)

19. A. J. B. Wace- M. S. Thompson, ο. π., σελ. 175

Περιβολιώτες στη Ρέσνα (αρχείο Βασιλείου Σαραντή)

ΠΟΥΛΙ ΣΙΜΟΥ/Χρυσόχου

Από κάτω αναγράφονται τα ονόματα των δωρητών.

Δαπάνη των ευγενών...μονίμων Βλάχων Περιβολιωτών. Μιχαήλ Γόγου Μουσίου, Στεργ. Μαγιάκου, Δημ. Χούσα, Πούλιο Τσιούτσιου, Ν. Λευτέρη, Ν. Μανάφης Τσαρουχά, Μούσιος Τοπάλη, Δ. Χατζή, Σμ: Χρυσόχοος, Τ. Τσιουμπέκου, Π. Μπακάλης, Μπουσ. Εξάρχου, Μανώλ. Αργυρ. Δημ. Γου. Π. Εξάρχου, Σ. Εξάρχου, Γ. Σιαμονίκου, Ιω. Χατζή/ Ι. Κοτρώνη, Μ. Ντότι..., Αργ... Κανάλης, Γ. Ντούσιου, Ι. Εξάρχου, Τ. Τσίκα, Ν. Πράσσου, Σίμου Ντακούλα, Γ. Μίκα, Π. Σαμαπίου, Μ. Σ..., Σ. Τσιανίκα, Μ. Τάσιου.²⁰

Η αλήθεια είναι ότι δεν μπορούμε να ξέρουμε τις σχέσεις που είχαν οι παραπάνω οικογένειες με το Περιβόλι, ούτε τι απέγιναν οι απόγονοί τους. Πρόκειται πάντως για ένα ενδιαφέρον στοιχείο που μας διασώζει άλλη μία «παροιμία» Περιβολιωτών καθώς επίσης και πολλά παλαιά επώνυμα, αρκετά εκ των οποίων δε συναντώνται σήμερα στο Περιβόλι.

Ρέσνα, Ιστόκ:

Όπως ήδη έχουμε πει το Περιβόλι γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα. Κάποια στιγμή, ίσως το 1877, ημερομηνία που μας δίνουν οι Wace και Thompson²¹, η κτηνοτροφία και ο αριθμός των προβάτων αυξήθηκε τόσο πολύ που τα λιβάδια του Περιβολίου δεν επαρκούσαν για να καλύψουν τις ανάγκες των κοπαδιών. Τότε πολλές οικογένειες Περιβολιωτών, γύρω στις 200, κυριώς από το Τοίβασι (σημερινό Καλοχώρι Λάρισας) αλλά και από το Σκυλίτσι Ημαθίας αποφάσισαν να βρουν άλλο μέρος προκειμένου να πηγαίνουν με τα ζώα τους. Έτσι ξεκίνησαν να φτιάχνουν ένα καινούριο χωριό το Ιστόκ, στους λόφους μεταξύ της Ρέσνας και της Οχρίδας στα εδάφη της σημερινής Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατία της Μακεδονίας. Μέχρι και τη δεκαετία του 1980, ίσως ακόμα και σήμερα, το Περιβολιώτικο στοιχείο ήταν αρκετά έντονο στην περιοχή. Διασώζονταν ονομασίες, όπως Cutár al Vardouli (Στάνη του Βαρδούλη), Cutár al Mihoulitsi (Στάνη του Μιχολίτση).²²

Εκτός από όλα τα παραπάνω μέρη Περιβολιώτες βρίσκονται διάσπαρτοι στους λόφους της Βέροιας (από τις αρχές του 19ου αιώνα, όταν υπό την πίεση του Αλή Πασά μαζί με οικογένειες από την Αβδέλλα, υπο την αρχηγεία του τσέλιγκα Μπαντραλέξη, και τη Σαμαρίνα αναγκάστηκαν να φύγουν από το χωριό), στη Νάουσα, στα Μεγάλα Λιβάδια του Πάικου²³. Φαίνεται, λοιπόν, πως το Περιβόλι αποτελούσε κάποια εποχή πολύ μεγαλύτερο χωριό απ' ό,τι είναι σήμερα.

20. Π. Νεκτάριος Δρόσος, «Επιγραφές από την Ανατολή της Αγιάς», Θεσσαλικό Ημερολόγιο, Τόμος 27ος, Λάρισα 1995, σελ. 235

21. A. J. B. Wace- M. S. Thompson, ο. π., σελ. 175

22. Πληροφορία από Βασιλή Σαββανάκη που επισκέφτηκε την περιοχή και συνομιλήσε με τους κατοίκους της το 1984.

23. Κουκουδής Αστέριος, Οι Μητροπόλεις και η διασπορά των Βλάχων, Ζήτρος, Θεσσαλονίκη, 2000, σελ. 248-251

Πληροφορίες για τους Βλάχους του Βελεστίνου

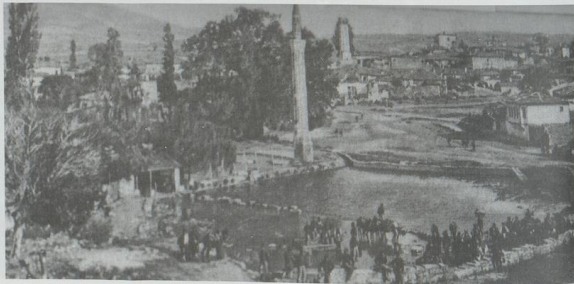
Το Βελεστίνο

Το Βελεστίνο αναπτύχθηκε στη θέση της πόλεως των αρχαίων Φερών. Η ανθρωπινή παρουσία στην περιοχή ανάγεται στην τελική Νεολιθική. Η πρώτη ανάπτυξη της πόλης των Φερών συντελείται κατά τη μυκηναϊκή περίοδο δηλαδή στα χρόνια ανάμεσα στο 1600 και 1200 π. Χ. όταν μυθικός βασιλιάς είναι ο Αδμητος, ο γιος του Φέρη του μυθικού ιδρυτή των Φερών. Πασίγνωστος μέχρι τις μέρες μας και πολύ διαδεδομένος στην αρχαιότητα ήταν ο μύθος του Αδμητου και της Αλκηστης, η οποία αποτέλεσε πρότυπο συζυγικής αγάπης και αφοσίωσης. Το μύθο πραγματευόταν ο Ευριπίδης στη τραγωδία του «Αλκηστis». Ο γιος του Αδμητου και της Αλκηστης, ο Εύμυλος πήρε μέρος στο Τρωικό Πόλεμο. Μάλιστα στους ταφικούς αγώνες που έγιναν προς τιμή του Πάτροκλου διακρίθηκε, λόγω των εξαιρετικών αλόγων του, στην αρματοδρομία, όπου και θα τερμάτιζε πρώτος αν η θεά Αθηνά δεν του κατέστρεφε το άρμα προκειμένου να χαρίσει τη νίκη στον ευνοούμενό της το Διομήδη.

Στους ιστορικούς χρόνους οι Φερές γνωρίζουν τη μεγαλύτερη ανάπτυξη τους, την κλασσική εποχή τον 5ο- 4ο π. Χ. αι., με τη τυραννίδα που εγκαθιδρύουν ο Λυκόφρων, ο Ιάσωνας και ο Αλέξανδρος. Ο Ιάσωνας αναδείχτηκε σημαντικός ηγέτης της εποχής του και μάλιστα ήταν ο πρώτος στον οποίο στήριξε τις ελπίδες του ο ρήτορας Ισοκράτης για την οργάνωση μιας πανελλήνιας εκστρατείας ενάντια στους Πέρσες. Ο Ιάσωνας ίσως και να είχε καταφέρει να φέρει σε πέρας το δύσκολο αυτό εγχείρημα αν δεν τον δολοφονούσε ο Αλέξανδρος για να τον διαδεχτεί.

Στη συνέχεια η πόλη των Φερών πέρασε στη κυριαρχία των Μακεδόνων και αργότερα των Ρωμαίων. Την τελευταία της ακμή γνώρισε η πόλη κατά τον 2ο π. Χ. αι. όταν και ο Φεραίος Πausανίας Εχεκράτους εκλέγεται πρώτος στρατηγός στο Κοινό των Θεσσαλών.²⁴

Κατά την Πρώιμη και Μέση Βυζαντινή περίοδο οι πληροφορίες για την περιοχή είναι λίγες. Κατά τις αρχές της ύστερης Βυζαντινής περιόδου εμφανίζεται το τοπωνύμιο «Βελεστίνον». Σε επιστολή του Πάπα Ιννοκέντιου του 'Γ (1205) το τοπωνύμιο αναγράφεται με τη μορφή Velestinum και σε άλλη επιστολή του ίδιου (1208) πληροφορούμαστε ότι άρχοντας του Βελεστίνου (Dominus de Velestino) την

Η Υπέρεια Κρήνη (Κεφαλόβρυσο) στο Βελεστίνο το 1898 (Ν. Κολιού, Τα Βελεστινιώτικα)

24. Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή, Εταιρεία Θεσσαλικών Ερευνών, Βόλος 2004, σελ. 94-96 και Γ. Κοφδάτος, Ιστορία της επαρχίας Βόλου και Αγίας, Εκδόσεις 20ος Αιώνας, Αθήνα 1960, σελ. 122-128

Παρέα Περιβολιωτών σε καφενείο. (Αρχειο Απόστολου Παπατόλια)

εποχή εκείνη ήταν ο Βαρώνος Βερτόλδος του Κατσενελεμπόγκεν.²⁵

Η ετυμολόγηση του τοπωνυμίου είναι αρκετά δύσκολη υπόθεση. Έχει υποστηριχτεί η άποψη ότι είναι σλαβικής προέλευσης και σχετίζεται με σλαβικά φύλα που εποίκισαν θεσσαλικές περιοχές όπως οι Βελεγίζιται, Βελεγλίται, Βερζίται, Βελζίται, Βιελέσται, Βελεσίται.²⁶

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η άποψη του Λαζάρου που αντικρούει τις παραπάνω θεωρίες περί σλαβικής προέλευσης του ονόματος του Βελεστίνου και ανιχνεύει σε αυτό την επίδραση της βλάχικης-αρωμουνικής γλώσσας. Συγκεκριμένα ο Λαζάρου θεωρεί πως το Κεφαλόβρυστο, η Υπέρεια των αρχαίων Φερών, αυτή η μικρή λίμνη που βρίσκονταν στο μέσον της πόλης και αποτελούσε πηγή ζωής για τους κατοίκους μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του 1990, όταν και στέρεψε, και μπορεί κατά κάποιον τρόπο να αντιστοιχεί με το νεοελληνικό Αγιονέρι, μεταγλωττίζεται στους ρωμαϊκούς χρόνους σε *valis santa* και καταλήγει στην αρωμουνική σε *Valeasta* και υποκοριστικά *Valeastina*. Τη θεωρία αυτή ίσως ενισχύει και η μορφή *Valestinum* με την οποία είδαμε να αναφέρεται το τοπωνύμιο το 1205.²⁷

Μια άλλη ερμηνεία προτείνει ο Ντελόπουλος²⁸, εξετάζοντας τα γλωσσικά στοιχεία που σχετίζονται με την προφορά των γραμμάτων Β και Λ σε σχέση με τα Φ και Ρ. Υποστηρίζει ότι σύμφωνα με τα δεδομένα της ελληνικής γλώσσας το Φ στα βορειοελλαδικά ιδιώματα ελληνικά και σλάβικα προφέρεται Β, όπως στα Βίλιππος από το Φίλιππος, Βερενίκη από το Φερενίκη και ότι η εναλλαγή του Ρ σε Λ είναι κοινό φαινόμενο όπως φαίνεται και από τα παραδείγματα αμέργω-αμελγώ, Βερζίται-Βελζίται, Μπερεγκίται-Βελεγίζιται. Έτσι δε μπορεί να αποκλειστεί η παραγωγή του τοπωνυμίου Βελεστίνου από τη φωνητική εξέλιξη του αρχαίου Φερές κατά το σχήμα Φεραί-Φερές-Φερέστης (ο κάτοικος των Φερών)-Βελέστης-Βελεστίνος-Valestinum-Βελεστίνου.

25. Αχ. Λαζάρου, «Φεραίοι Ρωμαϊκών Χρόνων και Βλάχοι του Βελεστίνου», Υπέρεια, τόμος πρώτος, Πρακτικά του Α Συνεδρίου «ΦΕΡΑΙ-ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ-ΡΗΓΑΣ», επιμέλεια Παν. Καμηλάκης και Αικ. Πολυμέρου Καμηλάκη, Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης «ΦΕΡΩΝ-ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ-ΡΗΓΑΣ», Αθήνα 1990, σελ. 150 και Α. Παπαθανασίου, «Το Βελεστίνον κατά την Φραγκοκρατία», Υπέρεια, τόμος δεύτερος, Πρακτικά του Β Συνεδρίου «ΦΕΡΑΙ-ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ-ΡΗΓΑΣ», επιμέλεια Δ. Καραμπερόπουλος και Ε. Κακαβγιάννης, Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης «ΦΕΡΩΝ-ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ-ΡΗΓΑΣ», Αθήνα 1994 σελ. 415-417.

26. Σχετικά με την ετυμολογία του τοπωνυμίου του Βελεστίνου χρήσιμα στοιχεία υπάρχουν στο άρθρο του Γ. Ντελόπουλου, «Φεραί-Βελεστίνου-Βελεστίνης. Ετυμολογική επισκόπηση», Υπέρεια, τόμος πρώτος, Πρακτικά του Α Συνεδρίου «ΦΕΡΑΙ-ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ-ΡΗΓΑΣ», επιμέλεια Παν. Καμηλάκης και Αικ. Πολυμέρου Καμηλάκη, Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης «ΦΕΡΩΝ-ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ-ΡΗΓΑΣ», Αθήνα 1990.

27. Αχ. Λαζάρου, ο.π. σελ. 150.

28. Γ. Ντελόπουλος, ο.π.

Η εμφάνιση των Βλάχων στο Βελεστίνιο

Η παρουσία των Βλάχων στο Βελεστίνιο χάνεται μπορούμε να πούμε στα βάθη των αιώνων. Δεν υπάρχουν σαφείς ιστορικές πηγές που να μας βοηθούν να τοποθετήσουμε χρονολογικά με ακρίβεια την εμφάνιση των Βλάχων στο Βελεστίνιο. Ούτε η προφορική παράδοση μας δίνει κάποια βοήθεια καθώς δε συνδυάζει την παρουσία των Βλάχων στην περιοχή με κάποιο συγκεκριμένο ιστορικό γεγονός. Το Βελεστίνιο θεωρείται ότι ανέκαθεν ήταν ένα από τα βασικότερα χειμαδιά των Περιβολιωτών.

Ο Λαζάρου μέσα από το άρθρο του «Φεραίοι Ρωμαϊκών Χρόνων και Βλάχοι του Βελεστίνου» διατυπώνει την άποψη ότι «οι Φερές και το Περιβόλι αποτελούν δίδυμη πανάρχαιη πατρίδα Βλάχων...». Οι Βλάχοι αυτοί παραμένουν συνεχιστές αρχαίου κτηνοτροφικού βίου εποχικών μετακινήσεων σε συγκεκριμένο θερινό και χειμερινό τόπο. Θεωρεί ότι με τους Φεραίους συμβαίνει ότι γράφει ο Κεραμόπουλος σχετικά με τους αρχαίους Περραιβούς που αναφέρει ότι:

«Εκ πάντων τούτων συνάγεται, ότι εις την Θεσσαλικήν πεδιάδα κατήρχοντο εκ των γειτονικών ορέων... κτηνοτρόφοι... και διέμενον μετά των κτήνων των εις την Θεσσαλικήν πεδιάδα κατά την ψυχράν περίοδον του χειμῶνος και επανήρχοντο εις τα ὄρη περί το ἔαρ. Οὗτος ἦτο ο βίος των αρχαίων Περραιβῶν, ελληνικής φύλης, ελληνογλώσσου βεβαίως. Αλλά οὗτος είναι και ο βίος των σημερινῶν Βλάχων, λατινογλώσσων ὁμως».²⁹

Στη περιοχή της Θεσσαλίας κατά τη Μέση και Ύστερη Βυζαντινή περίοδο διέμενε μεγάλος αριθμός Βλάχων. Ο Βενιαμίν ο εκ Τουδέλης, ο Εβραϊός αυτός περιηγητής από την Ισπανία, περνώντας από την Ελλάδα τον 12ο αιώνα γράφει ότι πιο πάνω από τη Λαμία, στα θεσσαλικά βουνά κατοικεί η φυλή των Βλάχων, που είναι άγριοι, ζουν από τις αρπαγές, στη θρησκεία είναι ειδωλολάτρες και μιλάνε γλώσσα που μοιάζει την ισπανική³⁰. Εξάλλου κατά τους βυζαντινούς χρόνους ολόκληρη τη Θεσσαλία την ονόμαζαν Μεγάλη Βλαχία.

Ο Κεκαυμένος στο «Στρατηγικόν» του εξιστορεί μια εξέγερση ενάντια στον Βυζαντινό αυτοκράτορα Κωνσταντίνο Ι Δούκα (1059-1067) που έγινε στη Θεσσαλία το 1066 και στην οποία έλαβαν μέρος και Βλάχοι. Η εξέγερση έγινε το μήνα Ιούλιο και αρκετό ενδιαφέρον έχει ο παρακάτω διάλογος ανάμεσα στο Νικουλιτζά, αξιωματούχο του Βυζαντίου και τους προκρίτους Βλάχους, τον οποίο μας παραθέτει ο Κεκαυμένος.³¹

«Και προς τον Βλάχους είπε: "Που είναι τα ζῶα σας και οι γυναίκες σας τώρα;" Αυτοί απάντησαν: "Στα βουνά της Βουλγαρίας". Γιατί έτσι έχουν συνηθίσει, τα ζῶα και οι οικογένειες των Βλάχων να βρίσκονται από τον Απρίλιο ως το Σεπτέμβριο μήνα ψηλά στα βουνά και ψυχρότερους τόπους. "Αραγε, λοιπόν, τους είπε δε θα τα αρπάξουν αυτοί που είναι εκεί, δηλ. όσοι είναι με το μέρος του αυτοκράτορα;...».

Να επισημάνουμε στο σημείο αυτό ότι τα βουνά της Πίνδου την εποχή αυτή ανήκαν στο θέμα της Βουλγαρίας.

Σε ολόκληρη τη Θεσσαλία, λοιπόν, υπήρχε πλήθος Βλάχων. Στη Μαγνησία ειδικότερα ο Κορδάτος αναφέρει ότι έχουμε γραπτές πηγές που μας πληροφορούν ότι στα μοναστήρια Πορταριάς και Μακρινίτσας δούλευαν μερικοί Βλάχοι το 13ο αιώνα.³²

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, λοιπόν, το Βελεστίνιο το οποίο διατήρησε τόσο έντονο το Βλάχικο στοι-

29. Αχ. Λαζάρου, ο. π. σελ. 156

30. Γ. Κορδάτος, ο. π., σελ. 160

31. Περισσότερα για την εξέγερση του 1066 στο Αχ. Λαζάρου, «Η εξέγερση των Λαρισαίων το 1066 και η εθνολογική παρερμηνεία των σχετικών χωρίων του Κεκαυμένου», *Θεσσαλικά Χρονικά*, 11, 1976

32. Γ. Κορδάτος, ο. π., σελ. 161

Οικογένεια Ζήση Καλόγηρου (Αρχείο Συλλόγου Περιβολιωτών Μαγνησίας)

χείο μέχρι τις μέρες μας, όταν από πολλές άλλες περιοχές όπου κατά τη βυζαντινή εποχή αναφέρεται η ύπαρξη Βλάχων έχει εκλείψει, είναι μάλλον απίθανο να μη διατηρούσε βλάχικο πληθυσμό εκείνη την εποχή.

Σχετικά με το Βελεστίνο περισσότερα στοιχεία για την παρουσία Βλάχων βρίσκουμε λίγους αιώνες αργότερα. Συγκεκριμένα ο Κορδάτος αναφέρει πως το 1540 στα ευρετήρια του χάρτη Σοφιανού-Gerbellii μνημονεύεται Φεραί-Κεραμίδι. Ο Κορδάτος θεωρεί πως οι Βλάχοι του Βελεστίνου εξουσίαζαν στα χρόνια αυτά το Κεραμίδι (χωριό που βρίσκεται στην βορειοανατολική πλευρά του Πηλίου) το οποίο χρησιμοποιούσαν ως κισλά, δηλαδή λιβάδι για να ξεκαλοκαιριάζουν με τα ζώα τους.³³ Η πληροφορία αυτή του Κορδάτου έρχεται να επιβεβαιώσει την προφορική παράδοση που λέει ότι το Κεραμίδι χτίστηκε γύρω στο 1500 από Περιβολιώτες.³⁴

Το 1797 ο Ρήγας σημειώνει στην Χάρτα του, στην «Επιπεδογραφία της Φεράς» στο σημείο περίπου που τώρα βρίσκεται ο ναός του Αγίου Κων/νου «Αγ. Παρασκευή ντζαμί». Πρόκειται προφανώς για ναό της Αγίας Παρασκευής, ίσως βυζαντινό,³⁵ τον οποίο μετέτρεψαν οι Οθωμανοί σε τζαμί. Η παρουσία του συγκεκριμένου ναού ίσως δε θα πρέπει να θεωρηθεί τυχαία δεδομένης της ιδιαίτερης σχέσης που συνδέει τους Βλάχους γενικότερα αλλά και τους Περιβολιώτες ειδικότερα με τη συγκεκριμένη Αγία. Η Αγία Παρασκευή θεωρείται η κατεξοχήν αγία των Βλάχων και στο Περιβόλι υπήρχε από πολύ παλιά ναός αφιερωμένος στην χάρη της. Κάθε χρόνο μάλιστα στο Περιβόλι τιμάται η μνήμη της για τρεις συνεχόμενες μέρες, από τις 26 έως και τις 28 Ιουλίου, όταν και λαμβάνει χώρα

33. Γ. Κορδάτος, ο. π. σελ. 494 και 514

34. Πληροφορία από Βασίλη Σαββανάκη.

35. Ευάγγελος Κακαβογιάννης, «Η «Επιπεδογραφία της Φεράς» του Ρήγα Βελεστινλή από άποψη αρχαιολογική», *Υπέρεια*, τόμος πρώτος, Πρακτικά του Α Συνεδρίου «ΦΕΡΑΙ-ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ-ΡΗΓΑΣ», επιμέλεια Παν. Καμηλάκης και Αικ. Πολυμέρου Καμηλάκη, Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης «ΦΕΡΩΝ-ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ-ΡΗΓΑ», Αθήνα 1990, σελ 434

Περιβόλι 1936 Από αριστερά 1) Απόστολος Μπριάζνας 2) Τέγιος Ζιόμπουρας 3) Στεργιούλας Καλόγηρος 4) Τάκης Βίγκας 5) Θοδωράκης Βράκας 6) Μιχάλης Ζιόμπουρας 7) Γεώργιος Μέρμηγκας 8) Τιγιούλας Αποστολίδης 9) –(Μιχέας ;) 10) Κούλης Λαϊτσός 11) Απόστολος Μπαλαμώτης 12) Σταμούλης Τσουκαντάνας (Αρχείο Συλλόγου Περιβολιωτών Μαγνησίας)

το σημαντικότερο πανηγύρι του χωριού. Το συγκεκριμένο πανηγύρι τα παλιότερα ειδικά χρόνια αποτελούσε τόσο σημαντικό γεγονός που κανείς δεν έπρεπε να λείπει. Οι κρατιζίδες, οι έμποροι, ακόμα και οι ξενιτεμένοι κανονίζουν τις υποχρεώσεις τους ώστε να βρίσκονται τις μέρες αυτές στο χωριό. Είναι πιστεύω πιθανόν ο συγκεκριμένος ναός να θεμελιώθηκε από τους Περιβολιώτες, με δεδομένο το δέσιμο που υπάρχει ανάμεσα στους Περιβολιώτες και την Αγία Παρασκευή, το οποίο φαίνεται να λείπει από τους υπόλοιπους κατοίκους του Βελεστίου.

Αργότερα το 1809 ο Άγγλος περιηγητής William Leake (1777-1860), ο οποίος επισκέφτηκε το Βελεστίνο αναφέρει:

«Στην πόλη-το Βελεστίνο- υπάρχουν γύρω στις 250 τουρκικές οικογένειες, αλλά τα τουρκικά σπίτια είναι πολύ περισσότερα. Τα υπόλοιπα, καθώς είναι διαθέσιμα με νοίκιο, κατέχονται από Έλληνες των Αγράφων ή από Βλάχους του όρους Πίνδος.»³⁶

Και τα παλαιότερα αρχεία του Δήμου Φερών, τα οποία μας οδηγούν πίσω στο 1842 επιβεβαιώνουν την παρουσία των Περιβολιωτών, σε μεγάλο μάλιστα βαθμό. Συγκεκριμένα το 1842, που αποτελεί και το παλαιότερο έτος για το οποίο έχουμε επίσημα δημογραφικά στοιχεία από την πλευρά του Δήμου, από τις τέσσερις εγγραφές που βρίσκουμε στα Μητρώα Αρρένων, η μια αναφέρεται στον Λαΐτσο Τέγο. Το επόμενο έτος, πάλι από τις 4 εγγραφές οι δύο ανήκουν σε Περιβολιώτες, στον Μπέλλα Γεώργιο του Νικολάου και τον Μπατακόγια Βασίλειο του Νικολάου. Τα επόμενα χρόνια η παρουσία των Περιβολιωτών αυξάνεται αισθητά. Εξετάζοντας την περίοδο από το 1842 έως και το 1881, χρονιά προσαρτήσης της Θεσσαλίας στην Ελλάδα, η πληθυσμιακή υπεροχή των Περιβολιωτών στα Μητρώα Αρρένων του Βελεστίου είναι φανερή.

Σχετικά με τα Μητρώα Αρρένων του Βελεστίου πιστεύω θα ήταν χρήσιμο να επισημάνουμε εδώ δύο σημεία. Καταρχήν ότι η παρουσία των Περιβολιωτών μπορούμε να υποθέσουμε ότι θα ήταν μεγαλύτερη από τον αριθμό που αναφέρεται στα μητρώα καθώς πολλές οικογένειες Περιβολιωτών του Βελεστίου είναι λογικό να έγραφαν τα παιδιά τους στα αντίστοιχα μητρώα του Περιβολίου. Επίσης μέσα από την εξέταση των Μητρώων αποδεικνύεται η παρουσία στο Βελεστίνο και άλλων οικογενειών Βλάχων, μη Περιβολιωτών, όπως η οικογένεια Βασιλάκη, από

36. W. M. Leake, *Travels in Northern Greece*, τόμος 4ος, Αμστερνταμ, 1967, σελ. 436

Οικογένεια Στεργίου Σαββανάκη. 1932
(Αρχείο Γεωργίου Δημ. Σαββανάκη)

λην. Τούρκοι τινές με τα αντεριά και τα σαρίκια των. Βλάχοι με τας φουντανέλας και τα φέσια και τα σελάχια των. Μια βλάχα γραία με την σεριτόττοφρον του Πινδόν ενδυμασίαν, στρίφουσα την ρόκαν της. Εις τσαρουχάς με την δερματίνην εμπροσθέλαν και τας οσώδεις χείρας του. Εις κουλουροπώλης περιφέρων εις πώληρον τας κουλούρας του. Άλλος στραγαλοπώλης όρθιος προ του στρογγυλού πάγκου του, όλοι περιήρχοντο προ των αμαζών, περιέργως εξετάζοντες δια των οφθαλμών τ' εσωτερικόν των, είτε συνομιλούντες μετά των ταξιδιωτών.»

Από την πρώτη στιγμή, λοιπόν, διακρίνεται, στα μάτια του επισκέπτη, έντονο το «βλάχικο στοιχείο». Ο Καρκαβίτσας στη συνέχεια δίνει και μια εικόνα του χωριού.

«Ο Βελεστίνος κείται επί των προπόδων του λόφου και αποτελείται από οικίας τουρκικής, εις τας οποίας κατοικούν ήδη οικογένειαι βλάχων και από πύργους αγάδων, εντός των οποίων διαιτώνται ανέντας αι κορώναι και οι πελαργοί. Τουρκικά καλδερίμια, υψηλοί περίβολοι, μεγάλοι θύραι σιδερόφρακτοι και μυστηριώδη θυρίδια, δύο τουρκικά τέμενη, και δεξιά αντίπεραν του Ξηριά, επί της κλιτύος λόφου, σωρεία τουρκικών μνημάτων, με τας πλάκας ορθίας ωςεί φυτρωμένες εις την γην, μαρτυρούν ευγλώττως εις τον Ξένον την πολυχρόνιον κυριαρχίαν ήτις έφάρυνεν επί του τόπου.

Το χωρίον επί τουρκοκρατίας ηρίθμει περί τας τριακοσίας οικογενείας, τας πλειεστας οθωμανικάς. Ητο έδρα υποδιοικήσεως από της οποίας εξηρτάντο τα περίξ τσιφλίκια. Ηδη, όμως, δεν έχει ουδέ το ήμισυ τον τότε πληθυσμόν και είναι έδρα του Δήμου Φερών.»³⁹

37. Αναλυτική παρουσίαση των Μητρικών Αρρένων του Βελεστίνου έχει ήδη κάνει ο Έσαρχος στο βιβλίο του Ρήγας Βελεστινλής. *Ανέκδοτα έγγραφα. Νέα στοιχεία*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1998

38. Gustav Weigand, *Οι Αρωμούνιοι (Βλάχοι)*. Τόμος Α: Ο χώρος και οι άνθρωποι, (Φ. Ι. Α. Ο. Σ.) Τρικάλων, Εκδ. Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2001, σελ. 239. Η παρούσα προσπάθεια βέβαια δεν έχει σκοπό να ασχοληθεί με το θέμα της καταγωγής του Ρήγα Βελεστινλή. Για λόγους όμως επιστημονικής δεοντολογίας αισθανόμαστε υποχρεωμένοι να αναφέρουμε και την άποψη του καθηγητή Λεάνδρου Βρανούση, ο οποίος θεωρεί ότι ο Ρήγας κατάγεται από μη βλαχοφώνους κατοίκους του Βελεστίνου. Όσον αφορά το θέμα της καταγωγής του Ρήγα ενδεικτικά παραθέτουμε τα: Α. Βρανούση, *Ρήγας Βελεστινλής Φερραίος*, Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, 1992, σ.45-48, Δ.Καραμπερόπουλου, *Όνομα και καταγωγή του Ρήγα*, εκδ. Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών Βελεστίνου Ρήγα, Αθήνα 1997 και Γ.Έσαρχος, *Ρήγας Βελεστινλής. Ανέκδοτα έγγραφα. Νέα στοιχεία*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1998

39. Περιοδικό «Εστία», 1892, 4 έξαμην, στο βιβλίο της Νίτσας Κολιού, *Τα Βελεστινωτικά*, Βόλος 1993, σελ. 67-68

την Βαβούσα, Βαζή από το Ντομπρίνοβο (σημερινό Ηλιοχώρι) κ.α.³⁷

Προς το τέλος του 19ου αιώνα, το 1889 ο Γερμανός επιστήμονας Gustav Weigand, ο οποίος στα πλαίσια της μελέτης του για τους Βλάχους πέρασε και από το Βελεστίνo, αναφέρει για τους Βλάχους του χωριού

«Το χειμώνα ο πληθυσμός του Βελεστίνου αποτελείται κατά τα τρία τέταρτα από Αρωμούνους. Αλλά το καλοκαίρι μένουν μόνο εξήντα οικογένειες, που ασχολούνται με την γεωργία. Οι περισσότεροι από αυτούς κατάγονται από το Περιβόλι. Ένας από τους πιο γνωστούς ποιητές της σύγχρονης Ελλάδος, ο Ρήγας Φεραίος, γεννήθηκε εκεί από αρωμονική οικογένεια.»³⁸

Το 1892 πέρασε από το Βελεστίνo ο Ανδρέας Καρκαβίτσας. Από τις περιγραφές του μεγάλου πεζογράφου φαίνεται ότι οι Βλάχοι αποτελούσαν σημαντικό κομμάτι του οικισμού, ίσως μάλιστα το πιο αντιπροσωπευτικό του, διαμορφώνοντας την εικόνα και το «χρώμα» του χωριού. Ας πάρουμε μια εικόνα από την περιγραφή του Βελεστίνου.

«Προ του σταθμού βρακοφόροι και φουντανελοφόροι χωρικοί με κόκκινα και γαλάζια μαντήλια εις την κεφα-

Εκτενή εργασία σχετικά με το Βελεστίνο έγραψε το 1894 στο περιοδικό «Νέος Ελληνομνήμων» και ο καθηγητής Σπυριδών Λάμπρος(1851-1919). Ο Λάμπρος βέβαια ενδιαφέρεται κυρίως να αναδείξει την αρχαία ιστορία του Βελεστίνου και να ερευνήσει την αξιοπιστία του τοπογραφικού σχεδιαγράμματος που παραθέτει ο Ρήγας στη Χάρτα του, δεν παραλείπει όμως, να αναφέρει και να σχολιάσει και την κατάσταση που συνάντησε στο χωριό την εποχή της επισκέψιάς του.

«Αλλ' αντί της εις έδαφος καταρριφθήσεως εκείνης χριστιανικής συνοικίας του Βαρουσίου, ην πρέπει να εξαλειφώμεν εκ του διάγραμματος, αντί των οικοδομικών ανωμάτων τετραγώνων της συνοικίας εκείνης πρέπει να προσθέσωμεν εις τον χάρτην όλως λείπουσαν επ' αυτού νέαν συνοικίαν προς βορράν της Υπερείας επί ενός των ύπερθεν αυτής νηωμάτων.

Είνε η φερώνυμος του αγίου Χαλαλάμπους συνοικία, η και Βλάχικα ονομαζόμενη από των πρώτων εποίκων, προσελθόντων αθρόων μετά την προσάρτησιν και συντελεσάντων εις τον εντός οκταετίας από της προσαρτήσεως μέχρι του 1889, ότε ενεργήθη η απογραφή, τριπλασιασμών των κατοίκων από 856 εις 2389.»⁴⁰

Οικογένεια Γεωργίου Κουσκούριδα 1927.

Από αριστερά: Νίτσα Κουσκούριδα, Γεώργιος Κουσκούριδας, Τριανταφύλλα Κουσκούριδα. Δεξιά ο κουμπάρος του από τη Βλάστη, Μπαρτζώκας με την γυναίκα του.
(Αρχείο Απόστολου Παπατόλια)

Ο Λάμπρος μας πληροφορεί λοιπόν, ότι η συνοικία του Αγίου Χαλαλάμπους δημιουργήθηκε μετά την προσάρτηση της Θεσσαλίας από Βλάχους. Αυτό βέβαια δε σημαίνει ότι οι Βλάχοι εμφανίστηκαν στο Βελεστίνο μετά το 1881. Μελετώντας όλα τα παραπάνω στοιχεία μπορούμε πιστεύω να συμπεράνουμε, ότι οι Βλάχοι και ειδικότερα οι Περιβολιώτες είναι εγκατεστημένοι εδώ και αιώνες στην περιοχή του Βελεστίνου. Πιστεύω λοιπόν, πως είναι λανθασμένη η άποψη που θέλει τους Περιβολιώτες να βρίσκονται στο Βελεστίνο μετά την προσάρτηση της Θεσσαλίας. Σαράντα περίπου χρόνια πριν την προσάρτηση βλέπουμε ότι Περιβολιώτες είναι γραμμένοι στα Μητρώα αρρένων της κοινότητας Βελεστίνου ενώ στις αρχές του 19ου αιώνα ο Leake μας πληροφορεί ότι νοικιάζουν τα τούρκικα σπίτια.

Η πληροφορία αυτή του Leake έρχεται να επιβεβαιώσει αυτό που ήδη από συνεντεύξεις με παλαιούς Περιβολιώτες γνωρίζουμε, ότι δηλαδή οι Περιβολιώτες κατά τη διάρκεια του χειμώνα δεν έμεναν σε σκηνές ή καλύβες αλλά σε μόνιμα σπίτια. Και βέβαια αυτό είναι λογικό καθώς από τη στιγμή που οι οικογένειες έξι μήνες ζούσαν στα όμορφα πέτρινα αρχοντικά τους στα βουνά, δε μπορούσαν έπειτα εύκολα να μείνουν καθ' όλη τη διάρκεια του χειμώνα σε καλύβια. Βέβαια ίσως υπήρχαν κάποιες περιόδοι ταραχών, όπως για παράδειγμα κατά την Κατοχή, όπου οι Περιβολιώτες χρησιμοποίησαν τις καλύβες ως μόνιμες κατοικίες για κάποιο χρονικό διάστημα ή ίσως κάποιες οικογένειες που λόγω κάποιων οικονομικών δυσκολιών αναγκάστηκαν να μείνουν σε πρόχειρα καταλύματα αλλά κάτι τέτοιο σίγουρα δεν αποτελούσε τον κανόνα. Ο κανόνας ήταν ότι οι Περιβολιώτες χρησιμοποιούσαν πρόχειρα καταλύματα (κυρίως σκηνές) μόνο κατά τη διάρκεια της μετακίνησής τους από τα χειμαδιά προς τα βουνά, ενώ τον υπόλοιπο χρόνο τον περνούσαν σε σπίτια, ιδιόκτητα ή νοικιασμένα.

Διαφορετική περίπτωση πρέπει να θεωρηθεί η δημιουργία μικρών προχειρών εγκαταστάσεων από μεγάλους τσελγκαδες που δημιουργούνταν σε μέρος κατάλληλο για την βοσκή των χιλιάδων ζώων του κοπαδιού. Οι εκτάσεις αυτές πολλές φορές ήταν αγορασμένες από τους τσελγκες και εκεί έμεναν μάλλον οι οικογένειες των τσομπάνων που είχαν στη δούλεψή τους. Στο δρόμο για το χωριό Κανάλια έχει διατηρηθεί μέχρι τις μέρες μας το τοπωνύμιο «Στον Ντάρλα τα μαντριά» θυμίζοντάς μας, ότι στο μέρος αυτό ξεχειμώνιαζαν τα ζώα του μεγαλοτσελγκα από το Περιβόλι Ντάρλα.

40. Σπ. Λάμπρος, «Η Πατρίς του Ρήγα», Νέος Ελληνομνήμων, Τόμος 15, τεύχος 1, σελ. 63

Επαγγελματικές ασχολίες των Περιβολιωτών

«Οι Λατινόφωνοι Βλάχοι αποτελούν λαόν ασχολούμενον με παν είδος τέχνης. Οι Βλάχοι, θα ηδύνοντο να ονομασθούν οι παντεχνίται της Βαλκανικής. Ιδίως ασχολούνται με την αργυρουργιαν, την υφαντουργικήν, την βαρελοποιάν, την κατασκευήν ξύλινων γεωργικών εργαλείων, την σαγματοποιάν, την τσαρουχοποιάν, την ορειχαλκουργικήν, την μαχαιροποιάν, την αιογραφίαν, την οικοδομικήν, την ραπτικήν, την ανθρακοποιάν, την ξυλουργικήν, την υλοτομίαν, την τυροκομίαν. Είναι επίσης αγωγιάται, παντοπώλαι, ξενοδόχοι, διευθύνται χανίων και γενικώς έμποροι, επιχειρηματίαι και επιστήμονες. Το υπόλοιπον μέγα μέρος των Βλάχων της Βαλκανικής είναι κτηνοτρόφοι, όχι όμως νομάδες, όπως κακώς και κατ' εσφαλμένην αρχήν γράφεται. Βλάχοι γεωργοί, ναυτικοί και χειράνακτες, ανευ ωρισμένης τέχνης, ελάχιστοι υπάρχουν.» Κωνσταντίνος Φαλτάιτς.

Γιώργης Μιχαλίτσης
(Αρχείο
Αποστόλη Μιχαλίτη)

Οι Βλάχοι, έχουν εσφαλμένα ταυτιστεί, ειδικά τα τελευταία χρόνια, αποκλειστικά με τους κτηνοτρόφους. Ο Φαλτάιτς στα χρόνια του Μεσοπολέμου αντικρούει τον παραπάνω «μύθο» χαρακτηρίζοντας τους Βλάχους «παντεχνίτες», ασχολούμενους δηλαδή με κάθε είδους τέχνη και επάγγελμα. Η άποψη αυτή του Φαλτάιτς βρίσκει απόλυτη εφαρμογή και στην περίπτωση του Περιβολίου. Ο κύριος όγκος των κατοίκων μπορεί να ασχολούνταν με την κτηνοτροφία και τις μεταφορές (κιρατζιλίκι), αλλά η γκάμα των επαγγελματιών που ασκούσαν οι Περιβολιώτες ήταν ευρεία και η ποικιλομορφία στις επαγγελματικές ενασχολήσεις των Περιβολιωτών μπορεί να προκαλέσει το θαυμασμό και την απορία σε όλους αυτούς που έχουν στο μυαλό τους το στερεότυπο του Βλάχου-κτηνοτρόφου. Πραγματικά ελάχιστα από τα παραπάνω επαγγέλματα, που αναφέρει ο Φαλτάιτς, δεν ασκούσαν οι Περιβολιώτες (ένα από τα επαγγέλματα που φαίνεται ότι δεν ασκούσαν οι Περιβολιώτες σε παλαιότερες εποχές είναι αυτό του χιστήη).

Κάτι τέτοιο βέβαια δε πρέπει να μας παραξενεύει καθώς το Περιβόλι, όπως και τα περισσότερα βλαχοχώρια, πρέπει να πέρασε σε μια είδους φάση «αστικοποίησης» σε αρκετά πρώιμα χρόνια. Η ανάπτυξη της κτηνοτροφίας, σε εποχές όπου η οικονομία εξαρτιόταν από το πλήθος των ζώων που ήταν δυνατό να εκτρέφει κάποιος και το ειδικό καθεστώς προνομίων που απολάμβαναν τα βλαχοχώρια κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας βοήθησε στην οικονομική ενδυνάμωση των χωριών, αλλά οδήγησε και στη μετατροπή ορισμένων από αυτά σε μερικά από τα πρώτα αστικά κέντρα στον ελλαδικό χώρο. Να θυμηθούμε πρώτα απ' όλα τη Μοσχόπολη, τη μεγαλούπολη αυτή, για τα δεδομένα της εποχής, με τους επιφανείς δασκάλους της, το τυπογραφείο της (πρώτο στην Ελλάδα μετά από αυτό της Κωνσταντινούπολης), την Ακαδημία της και τους δεκάδες μεγαλεμπόρους που διακρίθηκαν σε ολόκληρη την Ευρώπη και με τα χρήματα τους βοήθησαν με πολλούς τρόπους το νεοσύστατο ελληνικό κράτος. Επίσης το Συράκκο με τους Καλαρρύτες, τη Γράμμονα, το Μέτσοβο, την Κλεισούρα, το Νυμφαίο, το Λιβάδι και τον Κοκκινόλο.

Γιάννης Κουρίδας (Αρχείο
Νικολάου Κουρίτα)

Δίπλα σε όλα αυτά τα χωριά έρχεται να προστεθεί και το Περιβόλι, ίσως λιγότερο αναπτυγμένο, αλλά με την παρουσία στους κόλπους του δεκάδων εμπόρων, βιοτεχνών και διαφόρων επαγγελματιών. Μια πολύ καλή εικόνα για την ποικιλία των επαγγελματιών που ασκούσαν οι Περιβολιώτες μας δίνει ο εκλογικός κατάλογος του Περιβολίου του έτους 1914, όπου δίπλα από το ονοματεπώνυμο του εκλογέα καταχωρίζεται και το επάγγελμά του.⁴¹ Σύμφωνα λοιπόν με τον εκλογικό κατάλογο, τα επαγγέλματα και ο αριθμός των

41. Ευχαριστώ το δασκόλογο Ν. Γίτη για την παραχώρηση αντιγράφου του εκλογικού καταλόγου από το προσωπικό του αρχείο και το γιατρό Ι. Βαρδούλη για την παραχώρηση του εκλογικού καταλόγου σε ηλεκτρονική μορφή.

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ	ΑΡΙΘ.	ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ	ΑΡΙΘ.	ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ	ΑΡΙΘ.
Αγωγεύς	255	Ξενοδόχος	8	Επιστάτης	2
Εργάτης	182	Αγροφύλαξ	7	Λαναράς	2
Ποιμήν	145	Γεωργός	6	Λιναράς	2
Υλοτόμος	67	Διδάσκαλος	6	Γραμματέυς	1
Κρεοπώλης	28	Σαγματοποιός	5	Εμποροῦπαλληλος	1
Αρτοποιός	23	Αλευροπώλης	4	Εργολάβος	1
Κτηματίας	23	Χρυσοχόος	4	Κηροποιός	1
Ράφτης	23	Δικολάβος	3	Μάγειρος	1
Έμπορος	21	Ζωέμπορος	3	Μαθητής	1
Παντοπώλης	18	Ιατρός	3	Μαχαροποιός	1
Στρατιώτης	16	Ιερέυς	3	Μυλοθρόος	1
Σανδαλοποιός	15	Καφεπώλης	3	Οινοπνευ/ποιός	1
Καραγωγεύς	12	Υπηρέτης	3	Πρόεδρος	1
Αρχιποιμήν	9	Βιβλιοπώλης	2	Στραγαλοποιός	1
				Ταχυδρόμος	1

Περιβολιωτών που ασκούσαν το κάθε ένα σχηματίζεται ως εξής.

Στο Βελεστίνιο ειδικότερα, στους Περιβολιώτες κυρίως, μαζί με μερικές οικογένειες Βλάχων από άλλα χωριά της Πίνδου και λίγους Βελεστινιώτες με καταγωγή από ορεινά χωριά της Ηπείρου και Δ. Μακεδονίας, ανήκει σχεδόν κατ' αποκλειστικότητα όχι μόνο ο τομέας της κτηνοτροφίας αλλά και ο βιοτεχνικός τομέας (μύλοι, ντριστέλες κ. λ. π.) και ο τομέας των υπηρεσιών (μεταφορές, χάνια κ. λ.π.).⁴² Οι υπόλοιποι κάτοικοι του Βελεστίνου (Καραγκούνηδες ή «Γκραίκου», όπως τους αποκαλούν οι Περιβολιώτες) ασχολούνταν κυρίως με την γεωργία, την οποία σταδιακά άρχισαν να εξασκούν και ορισμένοι Περιβολιώτες.

Ας περάσουμε, όμως, τώρα να δούμε λίγο πιο αναλυτικά κάποια από τα παραπάνω επαγγέλματα.

ΚΙΡΑΤΖΙΔΕΣ

Η πιο πολυάριθμη επαγγελματική τάξη στο Περιβόλι είναι οι αγωγιάτες ή οι κιρατζήδες (κιράν = αγωγή στα αραβικά) γνωστοί επίσης και με την ονομασία καρβανάρηδες (cārvānārli). Πρόκειται για ένα κοινό επάγγελμα όχι μόνο στους Περιβολιώτες αλλά στους περισσότερους βλάχους. Οι συνεχείς μετακινήσεις τους άλλωστε, που δημιούργησαν την ανάγκη κατοχής μεγάλων ζώων ικανών για μεταφορές, φαίνεται να ευνόησαν την ανάπτυξη του επαγγέλματος του κιρατζή. Στην περιοχή του Βελεστίνου το επάγγελμα αυτό το ασκούσαν αποκλειστικά οι βλαχόφωνοι κάτοικοί του. Κατά παράδοση οι βλάχοι το ασκούν εδώ και αιώνες. Στη Σαμαρίνα μάλιστα ο Κρυστάλλης αναφέρει την παρακάτω παράδοση.⁴³

«Ότι κατά τινά καιρόν Σαμαρινάιοι καρβανάροι με τα καρβάνια των φορτωμένα από εμπορεύματα, ενώ διήρχοντο τα μέρη της Ανατολικής Μακεδονίας, εν των ζώων προσκρούσαν επί τινός βράχου εκινδύνευσεν να καταρρίψη το φορτίο, το οποίον άρχισε να κλίνη προς την γην. Ιδών όμως αυτό τις εκ της συνοδείας, εφώνησεν προς τον κύριον του ζώου ούτω βλαχιστί: *Toarna, frate, Toarna!* Γέρει αδερφέ γέρει (δηλ. το φόρτωμα ως λέγουσιν οι Έλληνες χωρικοί). Ο κύριος του ζώου έσπευσεν προς επανόρθωσιν του φορτίου, αλλά συγχρόνως οι καρβανάροι ήκουσαν εν τω προ αυτών δάσει βαρύν θόρυβον βηματισμών

42. Π. Καμηλάκη, «Επαγγελματικές και βιοτεχνικές δραστηριότητες κατοίκων Βελεστίνου (1881-1940)», Υπέρεια, τόμος δεύτερος, Πρακτικά του 'Β Συνεδρίου «ΦΕΡΑΙ-ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ-ΡΗΓΑΣ», επιμέλεια Δ. Καραμπερόπουλος, σελ. 206

43. Κ. Κρυστάλλης, Απαντα, τόμος Α-Β Πρόλογος, εισαγωγή. Επιμέλεια Γ.Βαλέτας Βιβλαιοθηναϊκή, σελ. 483

πολυαριθμῶν, ανακλύψαντες δε του δάσους εἶδον ολόκληρον στρατιάν τρεπομένην εἰς φυγὴν! Διότι τα προστάγματα τότε ἦσαν βλάχικα, ὡς λέγουσιν αὐτοί».⁴⁴

Στις αρχές του 20ου αιώνα το επάγγελμα έχει χάσει την αίγλη του παρελθόντος. Η ακμή του τοποθετείται από τα μέσα του 17ου μέχρι το τέλος του 19ου αι. Η ανάπτυξη των ελληνικών βιοτεχνικών προϊόντων οδήγησε στον πολλαπλασιασμό των μέσων μεταφοράς και συγχρόνως στην καλύτερη οργάνωσή τους. Τα καραβάνια των Περιβολιωτών ταξίδευαν την εποχή εκείνη στο Μπεράτι, στον Αυλῶνα, στο Μοναστήρι, στη Θεσσαλονίκη, στην Κωνσταντινούπολη. Ακόμα έφταναν σε μεγάλες ευρωπαϊκές πόλεις, όπως το Βελιγράδι, το Σεμλίνο, τη Βουδαπέστη και τη Βιέννη. Μετέφεραν βαμβάκι από τη Θεσσαλία, νήματα από τα Αμπελάκια, υφαντά, δέρματα, μετάξι από την Αγιά και το Πήλιο και επιστρέφοντας έφεραν μαζί τους βιομηχανικά προϊόντα, όπως τσώχες, υφάσματα, γυαλικά, σιδηρικά, επιχρυσώματα.⁴⁵

Από τα μέσα του 19ου αιώνα όμως, η ανάπτυξη των συγκοινωνιών και κυρίως του σιδηροδρόμου περιορίσαν τη δραστηριότητα των κιρατζήδων στη Βαλκανική χερσόνησο. Το επάγγελμα άρχισε να παρακμάζει και ο αριθμός των ζώων που αποτελούσαν ένα καραβάνι να λιγοστεύει. Στις αρχές του 20ου αι. ο κάθε κιρατζής είχε στην κατοχή του

Νάκος Σαββανάκης και Ζωή Σαββανάκη-Καλόγηρου. (Αρχειο Μιχάλη Σαββανάκη)

Περιβολιώτες κιρατζίδες (Γ. Ντόντου-Γ. Παπαθανασίου, Το Περιβόλι. Η αετοφωλιά της Πίνδου)

44. Το περιστατικό αναφέρεται από τους βυζαντινούς χρονογράφους Θεοφάνη και Θεοφύλακτο Σιμοκάττη και τοποθετείται χρονικά στην περίοδο ανάμεσα στο 579-582 μ.Χ. Από πολλούς θεωρούνται οι πρώτες καταγεγραμμένες λέξεις στη βλάχικη γλώσσα

45. Α. Γουργιώτη, «Οι Περιβολιώτες κιρατζήδες του Βελεστίνου», Υπέρεια τόμ. Α. Πρακτικά του Α Επιστημονικού Συνεδρίου «ΦΕΡΑΙ-ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ-ΡΗΓΑΣ» εκδ. Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης «ΦΕΡΑΙ-ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ-ΡΗΓΑΣ» Αθήνα, 1990 σελ 119

Οικογένεια Στέργιου Μ. Σαράντη. Περιβόλι γύρω στο 1920 (Αρχείο Αικατερίνης Σαράντη - Οικονόμου)

πέντε έως και δεκαπέντε μουλάρια και ένα άλογο και τα καραβάνια συγκροτούσαν συνήθως από εκατό έως εκατόν πενήντα ζώα. Σε παλιότερες εποχές όμως, ένα καραβάνι έφτανε να έχει μέχρι χίλια και παραπάνω ζώα.⁴⁶ Ο Holland, στο βιβλίο του «Ταξίδι στη Μακεδονία και Θεσσαλία (1812-1813)» αναφέρει πως από τη Θεσσαλονίκη ένας Γερμανός έστειλε προς την Κεντρική Ευρώπη ένα καραβάνι αποτελούμενο από χίλια εκατό άλογα, το μεγαλύτερο μέχρι εκείνη την εποχή.⁴⁷

Ο Κρυστάλλης, στο τέλος του 19ου αιώνα αναφέρει ως ξακουστή οικογένεια κιρατζίδων από το Περιβόλι την οικογένεια των Μισσαίων.⁴⁸ Άλλες γνωστές οικογένειες κιρατζίδων ήταν οι οικογένειες Βράκα, Γκούμα, Κατσάνου και άλλες. Ειδικά για την οικογένεια Κατσάνου έχει μείνει μέχρι σήμερα η έκφραση «Tre ună bănă va hiu hosmeciară la Katsanlu ;(Δηλ. Για μια ζωή θα είμαι χοσμικιάρης στον Κατσάνο);», δείχνοντας μας τη δύναμη της οικογένειας αυτής.⁴⁹

Οι κιρατζήδες συνήθως πληρωνόταν ανάλογα με το φόρτωμα, αλλά δεν ήταν λίγες οι φορές που οι ίδιοι λειτουργούσαν σαν έμποροι αγοράζοντας προϊόντα και πουλώντας τα για λογαριασμό τους. Ετσι πολλοί κιρατζίδες εξελίχθηκαν σε μεγαλεμπόρους με δραστηριότητα που απλώνονταν στις μεγαλύτερες πόλεις των Βαλκανίων.

Το καραβάνι συγκροτούσαν από αρκετούς κιρατζήδες, οι οποίοι διάλεγαν έναν υπεύθυνο που ονομαζόταν Καπο-καρβάνης.⁵⁰ Αυτός ήταν υπεύθυνος να βρει αγωγή, να πληρωθεί και να μοιράσει τα χρήματα στον κάθε κιρατζή, ανάλογα με τα ζώα του. Ο κάθε κιρατζής μπορούσε να ελέγχει πέντε με έξι μουλάρια. Όσοι είχαν παραπάνω έπαιρναν μαζί τους στα ταξίδια και τα παιδιά τους ή βοηθούς που ονομαζόταν κοπέλια ή χοσμικιάρηδες. Τα μουλάρια, που είναι πιο ανθεκτικά και δυνατά ζώα χρησιμοποιούνταν για το φόρτωμα. Μπορούσαν να σηκώσουν ογδόντα με ενενήντα οκάδες βάρος, δηλαδή σαράντα με σαράντα πέντε στην κάθε μεριά. Στο φόρτωμα των ζώων συνήθως ο ένας κιρατζής βοηθούσε τον άλλο. Σε περίπτωση που κάποιος ήταν αναγκασμένος να φορτώσει μόνος του απαραίτητο

46. Α. Γουργιώτη ο.π. σελ. 119.

47. H. Holland, Ταξίδι στη Μακεδονία και Θεσσαλία (1812-1813), Εκδ. Αφοί Τολιδή, σελ. 202

48. Κ. Κρυστάλλης, π., σελ. 479

49. Πληροφορία από Ν. Αποστολίνα.

50. Πληροφορία Μ. Σαράντη και Β. Σαββανιάς, η λέξη μάλλον είναι σύνθετη και το πρώτο συνθετικό αποτελείται από τη βλάχικη λέξη capă που σημαίνει κεφάλι.

εργαλείο ήταν η φορτωτήρα. Αυτή ήταν ένα μακρύ ξύλο, φτιαγμένο συνήθως από ξύλο κρανιάς, διχαλωτό στην άκρη. Όταν ο κιρατζής φόρτωνε τη μία πλευρά, στήριζε με τη φορτωτήρα το σαμάρι για να μη γείρει, έπειτα φόρτωνε την άλλη πλευρά και έτσι το φορτίο ισορροπούσε.

Εκτός από τα μουλάρια, όμως, ο κάθε κιρατζής είχε και ένα άλογο για «καβάλα», το μπινέκι. Το άλογο δεν προοριζόταν για φόρτωμα. Μόνο σε ειδικές περιπτώσεις και τότε σήκωνε μόνο το μισό φόρτωμα ενός μουλαριού. Κουβαλούσε τα προσωπικά αντικείμενα του κιρατζή και χρησίμευε για να τον ξεκουράζει ανά διαστήματα. Τα μπινέκια αποτελούσαν το καύχημα και το καμάρι των κιρατζήδων. Δεν ήταν ιδιαίτερα σωματώδη αλλά ήταν ευκίνητα και έξυπνα. Συνήθως ήταν αραβανίτικα (αραβάνι = τρόπος καλπασμού. Αλλιώς ονομάζεται και πλαγιοτροχασμός). Όταν ένα άλογο «έχει αραβάνι» κουνάει ταυτόχρονα τα δύο δεξιά και έπειτα τα αριστερά πόδια. Αυτού του είδους ο καλπασμός είναι πιο άνετος και ξεκουράστος για τον καβαλάρη οπότε θεωρείται ιδανικός για πολυώρα ταξίδια. Η συλλογική μνήμη κράτησε μέχρι τις μέρες μας ζωντανά ονόματα και ιστορίες για ξακουστά μπινέκια. Με την συνηθισμένη, βέβαια, πάντα υπερβολή. Ο Καραβίδας, το άλογο του προπάππου μου Σ. Σαββανάκη, σύμφωνα με μαρτυρία του παλιού κιρατζή και τσαμπάση Στέργιου Λαίτσου (Τιβέκλη) είχε τόσο στρώτο «αραβάνι» που όταν έβαζες στη ράχη του ένα ποτήρι με κρασί δεν έχυνε σταγόνα.

Για το μεράκι όμως των περιβολιστών για τα άλογά τους έχουμε και μια πολύ παλαιότερη γραπτή μαρτυρία. Στο βιβλίο «Κώδικας χώρας Μετσόβου των ετών 1708-1907» του Γ. Πλατάρη αναφέρονται τα λόγια του αρματολού Ντελγιάννη για τους Περιβολιώτες κιρατζήδες. Λέει, λοιπόν, ο καπετάνιος: «Όσοι αγωγιάτες έχουν περηφάνα μπινέκια για καβάλα, είναι Περιβολιώτες, και στο δρόμο ή θα τρώνε ή θα τραγουδάνε.»

Πάνω στο άλογό του ο κιρατζής όπως είδαμε είχε δεμένη τη φορτωτήρα. Εκτός από τη φορτωτήρα άλλα απαραίτητα αντικείμενα του κιρατζή ήταν το δισάκι του, όπου φύλαγε ρούχα αν χρειαζόνταν, λίγο ψωμί, λίγες ελιές, το κλειδοπίνακο⁵¹ για το τυρί και μια ξύλινη γαβάθα και ένα κουτάλι για το γάλα που κατά έθιμο φίλευαν οι κτηνοτρόφοι τον κιρατζή, όταν περνούσε από καμία στρουγκά.⁵² Επίσης κουβαλούσε πάντα μαζί του τη φτσέλα, αγγείο στρουγγυλού ή ωοειδούς σχήματος, γεμάτη συνήθως με κρασί ή τσίπουρο και λιγότερες φορές με νερό. Είχε μαζί του ακόμα τρουβάδες με την τροφή των ζώων και την «κλί'οθηκη» (cǎlîyuthike), που ήταν μια δερμάτινη θήκη όπου κρατούσε ο κιρατζής τα απαραίτητα εργαλεία για το πετάλωμα (καλίγωμα) των ζώων.

Τα καραβάνια ξεχωρίζαν το ένα από το άλλο με βάση τα «σημάδια», δηλαδή τα χρώματα και το μοτίβο που είχαν οι κουβέρτες που τοποθετούσαν πίσω από τα σαμάρια. Τις κουβέρτες βέβαια τις έφτιαχναν οι γυναίκες του σπιτιού. Κάθε οικογένεια είχε το δικό της «σημάδι». Άλλο σημάδι είχαν οι Βρακαίοι, άλλο οι Σαρανταίοι, άλλο οι Γιατσαίοι κ.τ.λ. Αλλά και όλα τα σημάδια των Περιβολιστών διακρίνονταν από αυτά των υπολοίπων χωριών. Έτσι που εάν έβλεπες ένα καραβάνι μπορούσες να καταλάβεις αν ήταν Περιβολιώτικο, Σαμαρινιώτικο, Αβδελιώτικο και ούτω καθεξής.⁵³ Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι ακόμα και Περιβολιώτες που από πολλά χρόνια είχαν εγκαταλείψει το χωριό, διατηρούσαν το σημάδι τους. Ενδεικτικό σ' αυτήν την περίπτωση είναι το παρακάτω περιστατικό που

Γεώργιος Σαράντης με τη γυναίκα του Φανή Σαράντη-Βαρδούλη (Αρχειο Γεωργίου Δημ. Σαββανάκη)

51. Στρόγγυλο κουτί που έκλεινε αεροστεγώς, ώστε να μη χύνεται το περιεχόμενό του. Μόνο με τη μεσολάβηση του σουγιά μπορούσε να ανοίξει.

52. Α. Γουργιώτη ο.π. σελ.125

53. Πληροφορίες από Μ. Σαράντη

Στέργιος Σαράντης με τη γυναίκα του. Γύρω στο 1905 (Αρχειο Γεωργίου Δημ. Σαββανάκη)

χάνια και караβάν-σεράγια.⁵⁴ Τα χάνια τα προτιμούσαν τις βροχερές νύχτες και χρησιμοποιαν κυρίως για την αγορά τροφών για τα ζώα.

Συνήθως ταξίδευαν οχτώ ώρες την ημέρα. Ξεκινούσαν πριν την αυγή, σταματούσαν τις ώρες που ο ήλιος δυσκόλευε την πορεία των ζώων και ξαναξεκινούσαν όταν δροσίζε πάλι το απόγευμα.⁵⁵ Οι Wace και Thompson περιγράφοντας μας την ανάβαση τους στη Σαμαρίνα το 1911 μας λένε ότι αποτελεί συνήθεια το ταξίδι να ξεκινάει το απόγευμα προκειμένου να μην καθυστερούν το επόμενο πρωί. Οι στάσεις και οι διανυκτερεύσεις γίνονταν σε καθορισμένα σημεία, που έπρεπε απαραίτητα να είναι κοντά σε νερό και να εξασφαλίζουν χορτάρι για την βοσκή των ζώων και ονομάζονταν «κονάκια» ή χάνια. Κάθε ταξίδι δεν καθοριζόταν τόσο από την πορεία που έπρεπε να διανύσουν αλλά από τα πόσα κονάκια έπρεπε να κάνουν. Σε κάθε κονάκι ξεφρότωναν τα ζώα, έβγαζαν το ιδρωμένο ύφασμα που κάλυπτε την πλάτη του ζώου κάτω από το σαμάρι (τσούλι) για να στεγνώσει και τα αφήναν τα ζώα ελεύθερα για να βοσκήσουν. Ποτέ δεν έδεναν τα ζώα τους αλλά σε πολύ γρήγορο χρονικό διάστημα μπορούσαν να τα μαζέψουν και να τα φορτώσουν.

Η επιδεξιότητα αυτή των κιρατζιδών και η ικανότητά τους να συγκεντρώνουν τα ζώα τους σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα προκαλούσε το θαυμασμό ακόμα και στις τάξεις του οργανωμένου στρατού. Κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων πολλοί Περιβολιώτες κιρατζίδες είχαν επιστρατευτεί και τα ζώα τους είχαν επιταχθεί προκειμένου να βοηθήσουν στις ανάγκες του στρατού για μεταφορές. Κατά τη διάρκεια της νύχτας οι κιρατζίδες αφήναν ελεύθερα τα ζώα τους, προκα-

μω εξιστορούσε συχνά ο παππούς μου, Βασίλειος Σαββανάκης. Σε ένα από τα ταξίδια του στη Τζουμαγιά της Βουλγαρία ο πατέρας του, Στέργιος Σαββανάκης, πόντιζε τα μουλάρια του, όταν είδε από δίπλα του να έρχεται ένας άλλος κιρατζής με τα ζώα του. Κοιτώντας το «σημάδι» διαπίστωσε ότι ανήκε στην οικογένεια Λαϊτσου από το Περιβόλι, αλλά ο άνθρωπος που οδηγούσε τα ζώα του ήταν άγνωστος. Απορημένος και ίσως θορυβημένος από μια πιθανή κλοπή τον ρώτησε πώς τον λένε και γιατί έχει τέτοιο σημάδι στην κουβέρτα του. Η απάντηση που πήρε ήταν ότι το σημάδι ήταν της οικογενείας του, ότι λεγόταν Γκαλαϊτσος και ήταν από τη Βέροια. Στην περιοχή της Βέροιας βέβαια, είχαν από παλαιότερα εγκατασταθεί πολλές οικογένειες Περιβολιωτών, όπως και Αβδελιωτών και Σαμαριναίων και προφανώς κάποια από αυτές άλλαξε το επίθετο της από Λαϊτσος σε Γκαλαϊτσος κρατώντας όμως ανέπαφο το «σημάδι» της.

Σε κάθε ταξίδι του ο κιρατζής έπρεπε να έχει απαραίτητα την κάπα του. Ήταν φτιαγμένη από γιδόμαλλο και του πρόσφερε προστασία από τη βροχή και το κρύο. Ταυτόχρονα χρησίμευε σαν σκέπασμα τις νύχτες που κοιμόταν στην ύπαιθρο. Πολλές φορές οι κιρατζίδες, μπορούμε να πούμε, ότι προτιμούσαν να κοιμούνται στην ύπαιθρο, παρά το γεγονός ότι ο δρόμος ήταν γεμάτος από

54. Τα περισσότερα χάνια εξάλλου δεν πρόσφεραν ιδιαίτερες πολυτέλειες. Ένα κρεβάτι σε ένα άδειο δωμάτιο. Οι περιηγητές Ευρωπαίων περιηγητών, όπως του Leake, του Pouqueville, του Holland, όσον αφορά την κατάσταση και τις συνθήκες υγιεινής

55. Λ. Γουργιώτη ο.π. σελ. 125

λώντας το θυμό των αξιωματικών οι οποίοι τους έκαναν παρατηρήσεις αφού θεωρούσαν ότι σε περίπτωση συναγερμού δε θα ήταν σε θέση να μαζέψουν τα ζώα και αναγκαστικά θα καθυστερούσαν και όλη τη μονάδα. Σε μια περίπτωση, όμως, που χρειάστηκε η άμεση συγκέντρωση του στρατεύματος αποδείχτηκε ότι οι киратζίδες όχι μόνο δε καθυστέρησαν τη μονάδα, αλλά ήταν σε ετοιμότητα πριν και από τους ίδιους τους αξιωματικούς.⁵⁶

Ένα συνηθισμένο δρομολόγιο των киратζιδών ήταν η μεταφορά των οικογενειών από τα χειμαδιά στα βουνά. Το ταξίδι από το Βελεστίνο, που είναι και η κυριότερη κοιτίδα των Περιβολιωτών, μέχρι το Περιβόλι διαρκούσε δεκαπέντε μέρες. Από την Γουργιώτη⁵⁷ μπορούμε να μάθουμε το δρομολόγιο και τα κονάκια, όπου γινόταν οι διανυκτερεύσεις. «Το πρώτο κονάκι γινόταν στο χωριό Σούιπλι (Αγία Τριάδα), το δεύτερο στο Μουσαλάρι (μεταξύ Σικυνάνας-Βουναίναν) το τρίτο στα Δοξάρá. Ο δρόμος περνούσε από το Πέτρινο, Αϊ Δημήτρη και στο Κεραμίδι γινόταν το τέταρτο κονάκι. Από εκεί περνούσαν την τοξωτή πέτρινη γέφυρα του Πηγείου (γέφυρα του Αλή Εφέντη), μετά το χωριό Τσιότι (Φαρκαδώνα) και το πέμπτο κονάκι γινόταν στους Γεωργανάδες. Το έκτο ήταν έξω από τα Τρίκαλα στη Μπουχουνίστα (Μεγαλοχώρι) ή στα Κουτσομήλια, το έβδομο στη Τσιούμεσι και έπειτα μετά την Καλαμπάκα και το Μουργκάνι στο Τσιούγγουρο (Αϊ Δημήτρη) γινόταν το όγδοο κονάκι, στη θέση Βακαρέτσια το ένατο, κοντά στο Κακοπλέυρι και Σταγιάδες το δέκατο, στο Πάτινο (Αϊ Λιάς) το ενδέκατο, το δωδέκατο στη τοποθεσία Bisiarica al yiftuliu (εκκλησία του γύφτου) το δέκατο τρίτο στη θέση Πριλάντζι, το δέκατο τέταρτο έξω από την Τούρια Κρανιά, το δέκατο πέμπτο στα Πριόνια (Ντάματι) και περνώντας από Μικρολίβαδο, Λαμπανίστα, Παλιοχώρι, Αμπέλια-Περιβολίου έφθαναν στο Περιβόλι.»⁵⁸

Στην περιοχή μεταξύ Φαρκαδώνας και Γεωργανάδων, κάπου κοντά στα σημερινά χωριά Κρήνη και Οιχαλία ο δρόμος περνούσε από την τοποθεσία Ζιρ-Παπά (Τρελοπαπά). Η τοποθεσία αυτή είναι συνδεδεμένη με θρύλους και οι Περιβολιώτες συνήθιζαν να τραγουδάνε ένα σχετικό δίστιχο.

Zur- Papa mor Zur-Papa
loasi mul' eáre hil' e a ta

(Τρελοπαπά Τρελοπαπά
την κόρη σου πήρες κυρά)

Το λόγο για τον οποίο τραγουδούσαν το παραπάνω δίστιχο τον καταλαβαίνουμε διαβάζοντας το θρύλο που μας διασώζει ο Γάλλος αρχαιολόγος Heuzey στο οδοιπορικό του στη Θεσσαλία το 1858⁵⁹, τον οποίο άκουσε από τον παπά του χωριού Κλοκοτός.

«Κάποτε το Γαρδίκι ήταν μια σημαντική πόλη και μια επισκοπή. Στο σημείο όπου σήμερα ανοίγεται το βάραθρο, βρισκόταν η δημόσια πλατεία. Κάποια μέρα μεγάλης γιορτής ολος ο πληθυσμός είχε συγκεντρωθεί εκεί. Οι γυναίκες χόρευαν, σχηματίζοντας έναν μεγάλο κύκλο, σύμφωνα με την τοπική συνήθεια. Ένας παπάς είχε μια εξαιρετικά όμορφη κόρη. Την είδε στο χορό και “τον καλάρεσε”. Αμέσως πηγαίνει στον επίσκοπο και του λέει πως έρχεται να τον συμβουλευτεί για ένα ζήτημα που τον απασχολεί: “Ένας άνθρωπος έχει στον κήπο του μια μηλιά που κάνει ωραία μήλα, μπορεί να τα μαζέψει ο ίδιος, δοκιμάζοντάς το πρώτο, η πρέπει να αφήσει την πρώτη στους ξένους;”. Ο επίσκοπος απάντησε πως ο εν λόγω ασφαλώς είχε το δικαίωμα να φάει τα μήλα του. Τότε ο παπάς πάει, παίρνει την κόρη του από τον χορό, την απάγει και ικανοποιεί την ανήθικη επιθυμία του. Την ίδια στιγμή, η πλατεία του χωριού με τους χορευτές και όλη η πόλη εξαφανίζονται με μια ξαφνική καθίζηση. Μόνο η εκκλησία

56. Πληροφορία από Β. Σαββανάκη

57. Α. Γουργιώτη ο. π. σελ 127

58. Κάποια διαφορετικά κονάκια θυμάται ο Απόστολος Σιμουρέκης ο οποίος αναφέρει ότι έκαναν στάσεις στη Θεόπετρα Καλαμπάκας, ενώ αναφέρει και το δρομολόγιο που περνούσε από Αγιοφύλλο, Ανθρακιά, Ελευθεροχώρι, Γρεβενά. Βέβαια είναι λογικό το δρομολόγιο να έχει υποστεί διαφοροποιήσεις με το πέρασμα του χρόνου αλλά και να προσαρμόζονταν κάθε φορά ανάλογα με τις ανάγκες του ταξιδιού.

59. L. Heuzey, Οδοιπορικό στην Τουρκοκρατούμενη Θεσσαλία το 1858, Μετφ. Χ. Δημητρόπουλος, Επιμέλεια Θ. Νήμας, (Φ. Ι. Α. Ο. Σ.) Τρικάλων, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1991, σελ. 82-85

Στο Περιβόλι στο μαγαζί του Παπαθεοδώρου. Τέλη της δεκαετίας του 1920. Δεξιά διακρίνονται οι μικροί οργανοπαίχτες της εποχής. (Αρχειο Αντιγόνης Παπαθεοδώρου)

μένει όρθια στην άκρη του ανοίγματος της αβύσσου. Και τώρα μια μικρή προσθήκη στην πρωινή αφήγηση: Έγιναν πολλές άκαρπες προσπάθειες για να ερευνηθεί το νερό της αβύσσου με σχοινιά, από έναν επίδοξο δύτη που έφεραν και βούτηξε δυο φορές. Δεν κατάφερε όμως τίποτα, επειδή εμποδιζόταν από τα τερατόμορφα ψάρια. Ψάρια με μαλλιά που συναντούσε κάτω από το νερό και απειλούσαν να τον καταβροχθίσουν. Αυτά τα ψάρια ήταν οι παλιοί κάτοικοι του Γαρδικίου.»

Πολλές φορές βέβαια, όπως ήδη είπαμε, οι κιρατζήδες, ειδικότερα σε παλαιότερες εποχές έφταναν σε πολύ πιο μακρινά μέρη και τα ταξίδια στους διαρκούσαν περισσότερες μέρες, μέχρι και μήνες. Τα πολύμηνα αυτά ταξίδια ισοδυναμούσαν και για τους ίδιους και για τις οικογένειές τους με την ξενιτειά. Πάρα πολλά δημοτικά τραγούδια έχουν αποτυπώσει με πολύ ωραίο τρόπο τη δυστυχία την ώρα του αποχωρισμού, τόσο από την πλευρά της μάνας, όσο και της συζύγου. Ένα από αυτά, το οποίο μάλιστα περιγράφει και τις δυσκολίες των ταξιδιών είναι και το ακόλουθο.⁶⁰

Εσύ Γιαννή μ' καλά θα πας
κι εμένα που μ' αφήνεις
θα' ρθω κοντά σου Γιάννη μου
κοντά από τε σένα
εδώ κόρη μ' που πάω 'γώ
κοράσια δεν περνάνε
τ' είναι Τουρκιά, τ' ειν' Αραπιά είναι Γενιτζαράιοι
εμένα σφάζουν κόρη μου
κι εσένα παίρνουν σκλάβο
μπαρμπέρισε με Γιάννη μου
και κόψε τα μαλλιά μου
και βάλε με στα φράγκικα
και πάρε με κοντά σου

Όσο καιρό όμως και να διαρκούσαν τα ταξίδια, οι κιρατζήδες φρόντιζαν πάντα να βρίσκονται στο Περιβόλι το τμήμερο του πανηγυριού της Αγ. Παρασκευής. Τότε συγκεντρώνονταν όλο το χωριό και ήταν ευκαιρία για τους μεγαλύτερους να συναντήσουν συγγενείς και φίλους και για τους νεώτερους

60. Τραγουδισμένο από Μ. Σαράντη

Αγριά 17 Μαΐου 1939 Αριστερά ο Στέργιος Αποστολίνας (Αρχείο Απόστολου Παπατόλια)

να διαλέξουν την γυναίκα που θα παντρευτούν, καθώς στο Căp'ik (τοποθεσία του χωριού) κατά τη διάρκεια του χορού γίνονταν το λεγόμενο «νυφοδιάλεγμα».

Τα ταξίδια έκρυβαν και πολλούς κινδύνους, γι' αυτό και οι κιρατζήδες έπρεπε να λαμβάνουν μέτρα για την ασφάλειά τους. Τα βράδια συγκέντρωναν τα φορτία όλα μαζί σε ένα σημείο και με βάρδιες φύλαγαν τα ζώα και τα εμπορεύματα. Για τον λόγο αυτό πολλές φορές ήταν αναγκασμένοι να οπλοφορούν.⁶¹ Δεν ήταν λίγες οι φορές που τα καραβάνια έπεφταν θύματα ληστείας. Ο Μιχάλης Σαράντης θυμάται ότι και ο ίδιος έπεσε θύμα ληστείας. Το περιστατικό συνέβη όταν ήταν οχτώ ετών, στην τοποθεσία Μπαϊτάν, καθώς επέστρεφε μαζί με τον πατέρα του στο Περιβόλι. Στη συγκεκριμένη περίπτωση επειδή δεν κουβαλούσαν μαζί τους χρήματα δε συνέβη κάτι δυσάρεστο. Άλλοι κιρατζήδες όμως δεν ήταν τόσο τυχεροί. Ο Τζήμας Τσέκος (Γεννημένος το 1854) γυρνώντας από ένα μακρινό ταξίδι, το οποίο του απέφερε και μεγάλα κέρδη, δολοφονήθηκε σε ένα χάνι στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης. Ο γιος του Ζήσης Τσέκος στην προσπάθειά του να ερευνήσει τον φόνο του πατέρα του βρέθηκε σε δύσκολη θέση καθώς πηγαίνοντας μόνος του στο χάνι να ρωτήσει για το γεγονός απειλήθηκε ότι θα έχει και αυτός το ίδιο τέλος.⁶² Επίσης το 1908 στα Δολιανά ληστές σκότωσαν τον κιρατζή Νώτη Μπίλλη και το 1923 στη θέση Ταμπούρι-Ζιάκα χτυπήθηκε άσχημα ο Δημήτρης (Πήτος) Σαράντης ο οποίος υπέκυψε αργότερα στα τραύματά του.⁶³

Όσο επικίνδυνα κι αν ήταν τα ταξίδια, οι Περιβολιώτες συνέχισαν να ασκούν το επάγγελμα. Βέβαια, όπως αναφέραμε και στην αρχή του κεφαλαίου στις αρχές του 20ου αιώνα το επάγγελμα βοίσκεται ήδη σε παρακμή. Τα ταξίδια γίνονται πιο σύντομα και οι μεταφορές περιορίζονται.

Μπατακόγιας Αθανάσιος 1963 (Αρχείο Βασιλείου Μπατακόγια)

61. Μέχρι την περίοδο της κατοχής ο παππούς μου κρατούσε στο σπίτι το όπλο του πατέρα του, που ήταν κιρατζής.

62. Πληροφορία από τον ανιψιό του Β. Σαββανάκη

63. Πληροφορία από Στέργιο Κ. Σαράντη, μέσω χειρογράφων σημειώσεων του Β. Σαββανάκη

Τέγιο Γούσης 1952 στη θέση Γκουντζαλάκα στην Ερέτρια (Τσαγκλί)
(Αρχειο Μιχάλη Γούση)

όπου φόρτωναν ψάρια, στο σιδηροδρομικό σταθμό του Βελεστίνου. Μέχρι και στο νησί της Σκιάθου βρέθηκαν μερικοί Περιβολιώτες κिरατζίδες. Την άνοιξη του 1947 πέντε-έξι κिरατζίδες, μεταξύ των οποίων, οι Τέγιος Γούσης, Τέγιος Καραγιάννης, Απόστολος Αποστολίνας, έφτασαν στη Σκιάθο, όπου έκατσαν τέσσερις με πέντε μήνες και κουβαλούσαν ξύλα από το βουνό στην παραλία.⁶⁴

Τέλος αρκετοί κिरατζίδες βρήκαν δουλειά στην κατασκευή των σιδηροδρομικών γραμμών, όπου κουβαλούσαν άμμο και διάφορα άλλα απαραίτητα υλικά. Στις αρχές του 20ου αιώνα Περιβολιώτες κिरατζίδες δούλεψαν στη κατασκευή της σήραγγας του Μπράλλου και γενικότερα σε κατασκευές δημοσίων έργων στην ευρύτερη περιοχή της Λαμίας. Μάλιστα επειδή δούλεψαν αρκετά χρόνια εκεί είχαν πάρει μαζί τους και τις οικογένειές τους. Επίσης το 1924 αρκετοί κिरατζίδες απασχολήθηκαν στην κατασκευή του δρόμου στην περιοχή της Εύβοιας, όπου κουβαλούσαν πέτρες για τα γεφύρια. Μερικοί από τους κिरατζίδες που εργάστηκαν εκεί ήταν οι Γιώργος Καλόγηρος, Γιώργος Γούσης, Κούλης Τσιούτσιος, Γκόγκος Αποστολίνας (Τέφας) και άλλοι.

Σιγά σιγά το επάγγελμα του κिरατζή άρχισε να αντικαθίσταται από αυτό του γυρολόγου, που με μια σούστα (είδος κάρου) γυρνούσε στα χωριά πουλώντας τηνπραμάτεια του. Οι παλιοί κिरατζήδες όμως, που είχαν ζήσει έστω και λίγο την παλιά αίγλη του επαγγέλματος, δύσκολα δέχονταν την εξέλιξη αυτή, παρόλο που το καινούριο επάγγελμα είχε σαφώς καλύτερες οικονομικές απολαβές.⁶⁵

Μεταπολεμικά ονομαστό έμεινε το καραβάνι του Τέγιου Γούση. Σχυνά δούλεψε στην περιοχή της Αγιάς όπου συνέβη και το ακόλουθο περιστατικό. Ένας έμπορος ήθελε να φορτώσει μια μεγάλη κορδέλα για τα ξύλα από την πλατεία της Αγιάς στην Μπλίμα (περιοχή στον Κίσσαβο), που ήταν οι υλοτόμοι. Το φορτίο όμως ήταν πολύ βαρύ, έλεγαν ότι ζύγιζε περίπου 200 οκάδες, και κανένας δε τόλμυσε να αναλάβει τη δουλειά. Οι υπόλοιποι κिरατζίδες πρότειναν στον έμπορο να απευθυνθεί στον Γούση. Αυτός πράγματι, αφού φόρτωσε την κορδέλα στο μολάρι του, το Ντάσιο, έφερε σε πέρας τη δύσκολη αυτή αποστολή. Το φορτίο μάλιστα ήταν τόσο βαρύ που οι τριχιές κόβονταν και αναγκάστηκε να το δέσει με αλυσίδες. Για τη δουλειά αυτή βέβαια πληρώθηκε πλουσιοπάροχα (2000 δραχμές όταν η αξία του ίδιου του ζώου ήταν περίπου 6000), ενώ ο έμπορος ευχαριστημένος κερνούσε στην πλατεία όλους τους κिरατζήδες στην υγεία του ζώου. Ο Τέγιος Γούσης ήταν ένας από τους τελευταίους Περιβολιώτες κिरατζίδες που δούλεψαν στο Βελεστίνο.⁶⁶

64. Πληροφορία από Μιχάλη Γούση

65. Στις συνεχείς προτάσεις του παππού μου Β. Σαββανίκη προς τον πατέρα του Στέργιο να γίνει και αυτός γυρολόγος, αφού σαν επάγγελμα αποφέρει περισσότερα κέρδη, ο πατέρας του απαντούσε με υπερηφάνεια «Εγώ μπασικάκος (γυρολόγος δηλαδή) δεν γίνομαι!»

66. Πληροφορία από Μιχάλη Γούση

Είναι βέβαια μάλλον περιττό να πούμε, ότι στις μέρες μας δεν υπάρχει ούτε ένας κिरατζής. Μόνο μια οικογένεια (οικογένεια Πουτσιάκα) έχει μείνει να συντηρεί ορισμένα ζώα προκειμένου να φορτώνει ξύλα από δύσβατες περιοχές και να τα μεταφέρει στους δασικούς δρόμους, απ' όπου έπειτα τα εμπορεύονται.

ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΟΙ

Η κτηνοτροφία είναι μια από τις κυριότερες επαγγελματικές ενασχολήσεις των Βλάχων γενικότερα και κατ' επέκτασιν και των Περιβολιωτών. Στην περιοχή του Βελεστίνου οι περισσότεροι αλλά και οι ισχυρότεροι κτηνοτρόφοι ήταν οι Περιβολιώτες. Ξακουστοί ήταν οι Περιβολιώτες τσελιγκάδες που με τα χιλιάδες γιδοπρόβατά τους κατέκλυζαν το χειμώνα τον κάμπο του Βελεστίνου.

Το τσελιγκάτο ήταν ένα είδος άτυπου συνεταιρισμού ανάμεσα σε κτηνοτρόφους. Πέντε έως δέκα ίσως και περισσότεροι κτηνοτρόφοι ένωσαν τα κοπάδια τους δημιουργώντας έτσι ένα μεγάλο κοινό κοπάδι. Ο αριθμός των ζώων, που συνήθως είναι πρόβατα και λιγότερα γίδια, ποικίλλει ανάλογα με τον αριθμό των κτηνοτρόφων που εντάσσονται στο τσελιγκάτο και τον αριθμό των ζώων που έχει ο

Περιβολιώτες κτηνοτρόφοι στη Vale Calda (Αρχειο Συλλόγου Περιβολιωτών Μαγνησίας)

Ορθιος ο Νάκος Πουπουρίκας
και καθιστός ο Νικόλαος Τάχος, 1936
(Αρχείο Γεωργίου Δημ. Σαββανιά)

καθένας. Στις αρχές του αιώνα ο θεσμός του τσελιγκάτου έχει ατονήσει και έτσι στο Περιβόλι σύμφωνα με πληροφορίες παλαιότερων⁶⁷ τα τσελιγκάτα αριθμούσαν συνήθως γύρω στα 1500 ζώα. Παλιότερα πρέπει να αριθμούσαν πολύ περισσότερα ζώα, ίσως πέντε δέκα ή δώδεκα χιλιάδες⁶⁸.

Στο τσελιγκάτο συνήθως ο κτηνοτρόφος με τα περισσότερα πρόβατα κατά κανόνα πάνω από 800, γίνεται τσέλιγκας. Από τους υπόλοιπους, όσοι έχουν γύρω στα 100-200 πρόβατα ονομάζονται «σμίχτες», (smihtsi), ενώ όσοι έχουν λιγότερα 10-20 είναι οι τσοπάνηδες, οι λεγόμενοι «τζιομπαναράιου». Ο κάθε κτηνοτρόφος είχε την απόλυτη κυριότητα πάνω στο κοπάδι του, το οποίο σημάδευε για να ξεχωρίζει από τα άλλα. Το «σημάδι» γινόταν με μια μαχαιριά στο αυτί κάθε ζώου. Η μαχαιριά αυτή μπορούσε να γίνει με διάφορους τρόπους, στο πάνω μέρος του αυτιού, στο κάτω, από μέσα ή απ' έξω και έτσι η κάθε οικογένεια είχε το δικό της «σημάδι».

Ο τσέλιγκας θεωρείται κατά κάποιον τρόπο ο αρχηγός του τσελιγκάτου το οποίο και ονομάζεται από αυτόν. Έχουμε έτσι το φαλκάρι (τσελιγκάτο) του Νιμπι, το φαλκάρι του Μιχολίση και ούτω καθεξής. Αυτός έχει το γενικό πρόσταγμα, το κουμάντο. Οι υπόλοιποι υπακούουν στις αποφάσεις του γι' αυτό και ο τσέλιγκας πρέπει να είναι έξυπνος, ικανός στις διαπραγματεύσεις αλλά και

στη διαχείριση των διαφόρων κρίσεων που ενδεχομένως προκύπτουν, και να εμπνέει το σεβασμό. Ένας νεαρός σε ηλικία κτηνοτρόφος δύσκολα θα μπορούσε να αναλάβει το ρόλο του τσέλιγκα. Είναι χαρακτηριστικό ότι από τους εννέα αρχιποίμένες που βρίσκουμε στο Περιβόλι το 1914 μόνο ένας είναι κάτω των πενήντα ετών – ο Γ. Τσιουκανάνας που είναι σαράντα πέντε. Οι υπόλοιποι επτά είναι ανάμεσα από πενήντα και εξήντα ενώ ο μεγαλύτερος σε ηλικία είναι ο Ι. Σκριμπας, που είναι ογδόντα ετών. Ο τσέλιγκας εκπροσωπεί το τσελιγκάτο στις εμπορικές υποθέσεις.

Αυτός διαπραγματεύεται την πώληση των αρνιών, των μαλλιών, του τυριού και των διαφόρων άλλων προϊόντων του τσελιγκάτου, αλλά και την αγορά ζωοτροφών και την εννοκίαση βοσκοτόπων. Επίσης είναι αυτός που θα υπερασπιστεί τα συμφέροντα του τσελιγκάτου απέναντι στις αρχές σε περίπτωση που χρειαστεί.

Ο τσέλιγκας, όπως καταλαβαίνουμε, είναι αναγκασμένος να περνάει αρκετές ώρες μακριά από το κοπάδι. Συνήθως πηγαίνει μία φορά την ημέρα. Οι καθημερινές δουλειές του κοπαδιού μοιράζονται στους υπόλοιπους κτηνοτρόφους.⁶⁹ Στις δουλειές αυτές που περιλαμβάνουν τη βόσκηση, το άρμεγμα, την τυροκόμηση κ.ά. συμμετέχουν όλοι από κοινού. Πολλές φορές συμμετέχουν και άλλα μέλη των οικογενειών τους όπως τα παιδιά ή σε ορισμένες περιπτώσεις και οι γυναίκες.

Τα έξοδα του κοπαδιού αλλά και οι πωλήσεις των προϊόντων γίνονται επίσης από κοινού. Όπως είπαμε και παραπάνω ο τσέλιγκας κάνει τις διαπραγματεύσεις αλλά γυρνώντας στο κοπάδι ενημερώνει τους υπόλοιπους κτηνοτρόφους για τα αποτελέσματα των διαπραγματεύσεων. Αυτοί σημει-

67. Προφορές συνεντεύξεις με Κούλα Νιμπι-Ντόντου και Κούλα Κουσκοριδά-Τάχο

68. Λ. Αρσενίου, *Τα τσελιγκάτα*, Αθήνα, 1972 σελ. 26

69. Wace-Thompson ο.π. σελ. 77

Οικογένεια Βαρδούλη Αρχές της δεκαετίας του 1930. Από αριστερά 1) σύζυγος Ι. Βαρδούλη 2) σύζυγος Βασιλάκη Βαρδούλη 3) Πούσια Βαρδούλη-Παπαθεοδώρου 4) Φανή Βαρδούλη-Μέρμηγκα 5) Βασίλης Βαρδούλης 6) Φανή Βαρδούλη-Παπαποστόλου 7) Μαρία Βαρδούλη (Αρχειο Αντιγόνης Παπαθεοδώρου)

ώνουν όλα αυτά και ουσιαστικά διατηρούν ο καθένας μια κατάσταση εσόδων – εξόδων. Η εκκαθάριση γίνεται δύο φορές το χρόνο, όπως και η είσοδος και η έξοδος από το τσελιγκάτο, μια φορά την άνοιξη πριν την άνοδο στα βουνά και μια το φθινόπωρο πριν την κάθοδο στα χειμαδιά. Σαν συμβολικές ημερομηνίες χρησιμοποιούνται η 23η Απριλίου και η 26η Οκτωβρίου, δηλ. οι γιορτές των Αγίων Γεωργίου και Δημητρίου αντίστοιχα. Ο Αρσένιου στο βιβλίο του «τα Τσελιγγάτα»⁷⁰ μας δίνει μια περιγραφή του τρόπου που γινόταν η εκκαθάριση.

«Σε κάποια απλωσιά σε μια λιακάδα ή σε κανέναν ίσκιο παχύ, ανάλογα με την εποχή και τον καιρό, μαζεύονται όλοι. Βάζουν κάτω τα δεφτέρια και αρχίζουν αναλυτικά τον λογαριασμό, για κάθε αγορά ή πώληση. Μετά τη «συμφωνία» των λογαριασμών, το πλεόνασμα που θα προκύψει μοιράζεται στον καθένα ανάλογα με τον αριθμό των ζώων του. Μόνο στον τσέλιγκα επί πλέον θα δοθούν και οι δαπάνες παραστάσεώς του.»⁷¹

Το διάστημα αυτό ανάμεσα στις δύο γιορτές ήταν και η χρονική περίοδος για την οποία συμφωνούσαν να συνεργάζονται ο τσέλιγκας και οι σμίχτες και οι τσιομπαναράιοι. Ένας κτηνοτρόφος εντασσόταν στο τσελιγκάτο από την άνοιξη ως το φθινόπωρο ή από το φθινόπωρο ως την άνοιξη.

Ο τσέλιγκας έδινε σε κάθε κτηνοτρόφο ένα ζευγάρι τσαρούχια και ένα φόρτωμα αλεύρι.⁷² Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου ούτε ο τσέλιγκας μπορούσε να διώξει κάποιον, ούτε κάποιος κτηνοτρόφος μπορούσε να φύγει, άσχετα αν ήταν ικανοποιημένος από τις συνθήκες ζωής και εργασίας. Βεβαίως δεν υπήρχαν συμβόλαια ή οποιαδήποτε άλλη νομική πράξη που να επικυρώνει τη συνε-

70. Α. Αρσένιου, *Τα τσελιγγάτα*, Αθήνα, 1972, σελ 18

71. Πολλά και ενδιαφέροντα στοιχεία σχετικά με τις τιμές των αγαθών, τη διάθεση των προϊόντων, τα έξοδα για τροφές και ρουχισμό, τη σχέση των τσελιγκάδων με άλλες επαγγελματικές ομάδες και πολλά άλλα μπορούμε να βρούμε στα άρθρα του Στέλιου Μουζάκη, «Στοιχεία για τους κινητούς κτηνοτροφικούς πληθυσμούς του Βελεστίνου», *Υπέρεα*, Τόμος 'Β, Πρακτικά 'Β Συνεδρίου «ΦΕΡΑΙ-ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ-ΡΗΓΑΣ», Εκδόσεις Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης «ΦΕΡΑΙ-ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ-ΡΗΓΑΣ», Αθήνα 1994, σελ 315-331 και «Αρχείο της οικογένειας Αναγνώστη Βασιλάκη-Βουβουσιώτη, κατοίκου Βελεστίνου. Συμβολή στην έρευνα της οργάνωσης και της οικονομίας της ημινομαδικής κοινωνίας», *Υπέρεα*, Τόμος Τέταρτος, Πρακτικά 'Δ Διεθνούς Συνεδρίου «ΦΕΡΑΙ-ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ-ΡΗΓΑΣ» Αθήνα 2006 σελ 269-295

72. Σε ορισμένες περιπτώσεις η συμφωνία μπορεί να περιλάμβανε και έναν μισθό για όλο το έλαμνο, την ρούγα (αυγά)

Στέργιος (Τεγιούλας) Αποστολίνας στην τοποθεσία του Περιβολίου Ρόκα 1972 (Αρχείο Πάνου Αποστολίνα)

Παρέα Περιβολιωτών το 1925. Από αριστερά 1) Στέργιος Κουσκουρίδας 2) Στέργιος Μιχολίτης 3) Γιώργης Κουσκουρίδας 4)-5)-. Πίσω αριστερά ο Νακούσιος Κουσκουρίδας (Αρχείο Απόστολου Παπατόλια)

γασία. Η μόνη εγγύηση ήταν ο λόγος του καθενός. Παρόλα αυτά υπήρχε αμοιβαία εμπιστοσύνη και ελάχιστες είναι οι περιπτώσεις που αναφέρεται μη τήρηση της συμφωνίας. Με τη λήξη της περιόδου η συμφωνία μπορούσε είτε να ανανεωθεί για ένα εξάμηνο είτε ο κτηνοτρόφος να πάρει το κοπάδι του και να φύγει. Είχε τη δυνατότητα να ενταχθεί σε ένα άλλο τσελιγκάτο ή, αν είχε καταφέρει να αυξήσει τον αριθμό των ζώων του, να δημιουργήσει ο ίδιος ένα καινούριο.

Η ένταξη βέβαια σε κάποιο τσελιγκάτο δεν αποτελούσε μονόδρομο για τους κτηνοτρόφους. Αρκετά συνηθισμένος ήταν ο συνδυασμός του επαγγέλματος του κιαρτζή και του κτηνοτρόφου. Τα δυο αυτά επαγγέλματα μπορούσαν να τα ασκούν δύο αδέρφια. Τα έσοδα και το έξοδα και από τις δύο επαγγελματικές ασχολίες λογαριάζονταν ως κοινά και μοιράζονταν ανάλογα στις δύο οικογένειες. Η εναλλαγή αυτή ανάμεσα σε κιαρτζή και κτηνοτρόφο συνέβαινε συχνά και στο ίδιο το άτομο. Το φαινόμενο αυτό παρατηρείται κυρίως σε κιαρτζήδες που αφού αποτραβήχτηκαν από το «κιαρτζηλικί» δημιούργησαν ένα μικρό κοπάδι προβάτων.

Μέχρι το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο το επάγγελμα του κτηνοτρόφου ήταν αρκετά ελκυστικό και προσέφερε ικανοποιητικές οικονομικές απολαβές. Θα μπορούσαμε να πούμε, ότι στόχος αρκετών νέων ήταν η δημιουργία μεγάλου κοπαδιού και η ανάδειξή τους ως τσελιγκάδων. Την εποχή αυτή παρατηρείται σε ορισμένους τσελιγκές μια αυστηρή προσήλωση σε παραδοσιακές μορφές οικονομίας και μία αδυναμία προσαρμογής στις νέες οικονομικές συνθήκες. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα που αναφέρει η κ. Κούλα Νιμπή. Μετά τον πόλεμο βρέθηκαν για ορισμένα χρόνια με τα ζώα τους

στην παραλιακή περιοχή του Βόλου, συγκεκριμένα στο Μάραθο. Όταν κάποιος τους πρότεινε να αγοράσουν εκτάσεις στην περιοχή αυτή, σε πραγματικά συμφέρουσα τιμή, η απάντηση του πατέρα της ήταν «Τι θα αγοράσουμε; Χώμα; Ζωντανά εμείς θέλουμε». Στα χρόνια που ακολούθησαν αποδείχθηκε ότι «το χώμα» αυτό απέκτησε μεγάλη αξία.

Όπως είδαμε και παραπάνω ορόσημο στις ζωές των Περιβολιωτών αποτελούσαν οι γιορτές του Αγίου Γεωργίου και Αγίου Δημητρίου. Αυτές οι ημερομηνίες σηματοδοτούσαν την έναρξη της μετακίνησης από το χειμέρατο στο θερινό χωριό και αντίστροφα. Η προσμονή των Περιβολιωτών να ξανανέβουν στα βουνά εκφράζεται και από την παρακάτω ευχή την οποία έλεγαν την πρώτη νύχτα που κοιμόνταν στον κάμπο αντί για καληνύχτα. «Τ' Αη-Γιωργίου να φέξει» συνήθιζαν να λένε. Τόσο γρήγορα ήθελαν να φτάσει η μέρα που θα ξαναδούσαν τα αγαπημένα τους μέρη.

Οι μετακινήσεις, όπως μπορούμε να καταλάβουμε, δεν ήταν καθόλου εύκολη υπόθεση. Ο χωρισμός του χρόνου σε δύο περιόδους και η διαμονή σε δύο διαφορετικά χωριά, ένα για κάθε περίοδο, ανάγκαζε τους ανθρώπους να διατηρούν δύο νοικοκυριά και έτσι σε κάθε μετακίνηση εκτός από τα χιλιάδες ζώα, οι Περιβολιώτες έπρεπε να μεταφέρουν και σχεδόν ολόκληρο τον οικιακό τους εξοπλισμό. Μέσα σε μεγάλα σακιά, τα χαράγια, φορτώνονταν μαλλιά που θα τα επεξεργάζονταν όλη τη διάρκεια του καλοκαιριού, οικιακά σκεύη (γάστρα), ρούχα και όλα τα άλλα υπάρχοντα ενός σπιτιού.

Μέχρι το 1884, εποχή που αρχίζει να λειτουργεί ο Θεσσαλικός σιδηρόδρομος, η μεταφορά από το Βελεστίνο στο Περιβόλι γινόταν αποκλειστικά με τα πόδια. Με την έλευση του σιδηροδρόμου οι Περιβολιώτες φόρτωναν από το Βελεστίνο τα ζώα σε βαγόνια και ταξίδευαν μέχρι την Καλαμπάκα. Εκεί ξεφόρτωναν τα ζώα, άρμεγαν τα πρόβατα, φόρτωναν τα πράγματα στα μουλάρια και ξεκινούσαν το ταξίδι. Οι τσέλιγκες είχαν συνήθως στην ιδιοκτησία τους μεγάλα ζώα (άλλογα-μουλάρια) και έτσι δε χρειαζόνταν να πληρώσουν αγωγή σε κάποιον κिरατζή για τη μεταφορά μέχρι το Περιβόλι, κάτι που ήταν αναγκασμένοι να κάνουν οι κτηνοτρόφοι που είχαν μικρά κοπάδια και δεν μπορούσαν να συντηρήσουν μεγάλα ζώα. Οι στάσεις που έκαναν, τα «κονάκια», ήταν ίδια με αυτά που περιγράψαμε στο κεφάλαιο για τους κिरατζήδες. Σε κάθε κονάκι άρμεγαν τα πρόβατα και έστηναν τις τέντες τους, τα τσαντρία, δημιουργώντας έτσι έναν πρόχειρο καταυλισμό. Το γάλα το κάνανε τυρί και το πουλούσαν στα χωριά από τα οποία περνούσαν. Οι τέντες τους, τα τσαντρία, ήταν παράλληλες κουβέρτες φτιαγμένες από τραγόμαλλο και διακοσμημένες με ασπρόμαυρα ή χρωματιστά τετράγωνα μοτίβα. Ο τρόπος στησίματος μιας τέτοιας τέντας είναι αρκετά απλός και πρακτικός. Οι στενές πλευρές στερεώνονται στο έδαφος με μικρά σιδερένια πασάλακια. Το κέντρο υποβαστάζεται από δύο ξύλα (φούρες) τα οποία ενώνονται στην κορυφή με ένα τρίτο ξύλο. Στην πίσω πλευρά τοποθετούνται τα χαράγια τα οποία σκεπάζονται για προστασία με μια άλλη κουβέρτα. Έτσι η τέντα κλείνει από τις τρεις πλευρές. Η μόνη ανοιχτή πλευρά είναι η μπροστινή που χρησιμεύει σαν είσοδος και είναι το μέρος όπου ανάβει η φωτιά το βράδυ.

Το ταξίδι από την Καλαμπάκα ως το Περιβόλι διαρκούσε έξι με οκτώ ημέρες, ανάλογα και με το πόσο χορτάρι υπήρχε στο δρόμο για να βοσκήσουν τα πρόβατα. Φτάνοντας στο Περιβόλι κάθε κτηνοτρόφος οδηγούσε το κοπάδι του στο μέρος όπου έστηνε τη στρούγκα του⁷³ (cutár), δίνοντας ένα τέλος στο κοπιαστικό αυτό ταξίδι και σηματοδοτώντας την έναρξη της θερινής περιόδου.

ΥΛΟΤΟΜΟΙ

Πολυπληθής επαγγελματική ομάδα στο Περιβόλι αποτελούσαν και οι υλοτόμοι ή πριονάδες. Τα χιλιάδες στρέμματα δασικής έκτασης του χωριού χρησιμοποιούνταν για να εξυπηρετήσουν τις εγχώριες ανάγκες του χωριού σε ξυλεία αλλά και για εμπορικούς σκοπούς. Στον εκλογικό κατάλογο, 67 άτομα αναφέρεται ότι ασκούσαν το επάγγελμα του υλοτόμου.

Η επεξεργασία του ξύλου γινόταν στα νεροπρίονα. Το πρώτο νεροπρίονο εμφανίστηκε στην Κεντρική Ευρώπη το 1322 και στα τέλη του 16ου αιώνα η χρήση του γενικεύτηκε και στην Βαλκανική χερσόνησο.⁷⁴ Στην περιοχή του Περιβολίου οι Ντόντος και Παπαθανασίου αναφέρουν ότι το 1768

73. Πολλές φορές έστηναν τη στρούγκα τους για πολλά χρόνια στο ίδιο σημείο έτσι που το μέρος έπαιρνε το όνομα του από το όνομα του τσελγκα. Για παράδειγμα ο πυρήνας του εθνικού δρυμού ονομαζόταν Cutár al Briazna από το όνομα της οικογένειας Μπράζνια.

Νεροπρίονο στη θέση Κούκου, 1912
(Έκδοση, Περιβολιώτικα Νέα.)

Επίσης θα έπρεπε να μπορεί να εξυπηρετεί και ορισμένες λειτουργικές ανάγκες όπως είναι η αποθήκευση, το στέγνωμα της παραγωγής και η ύπαρξη χώρου για την παραμονή των εργατών.⁷⁵ Πολύ σημαντικό ήταν επίσης να βρίσκεται κοντά στον χώρο της υλοτομίας, προκειμένου να είναι πιο εύκολη η μεταφορά της κομμένης ξυλείας. Η μεταφορά γινόταν είτε με τα μουλάρια είτε κυλώντας τους κορμούς στις πλαγιές των βουνών.

Το υλικό κατασκευής του νεροπρίονου ήταν το ξύλο. Μάλιστα χρησιμοποιούνταν, όπως και για τις καλύψεις των υλοτόμων που ήταν λίγο πιο δίπλα, τα ελλειπτικά κομμάτια ξύλου που περίσσευαν από τους κορμούς στους οποίους είχαν δώσει πρισματική μορφή. Ο Μουζάκης τα αναφέρει ως ακροσάνιδα αλλά στην βλάχικη γλώσσα για ό,τι είναι κατασκευασμένο με τέτοιο είδος ξύλου χρησιμοποιείται η έκφραση «cu paneri».

Όσον αφορά τον τρόπο λειτουργίας του, βρίσκουμε μια καλή περιγραφή από δύο αυτόπτες μάρτυρες της εποχής, τους Α. Wace και Μ. Thomson. Αναφέρουν, λοιπόν, οι δύο Άγγλοι αρχαιολόγοι στο βιβλίο τους «Οι νομάδες των Βαλκανίων». «Τα πριονιστήρια κινούνται με την ενέργεια που παράγεται από την υδατόπτωση. Σχηματίζουν ένα αυλάκι που ξεκόβει από το ρέμα σε κάποια απόσταση πιο πάνω

λειτουργούσαν 36 υδροπρίονα, χωρίς, όμως, να αναφέρουν την πηγή απ' όπου άντλησαν την πληροφορία, ενώ ο Σαράντης γράφει ότι μέχρι το 1930 λειτουργούσαν 29 υδροπρίονα.⁷⁶

Δύσκολα, βέβαια, μπορούμε να πιστέψουμε τους αριθμούς αυτούς από τη στιγμή που γνωρίζουμε ότι σε διπλανά χωριά, με εξίσου αναπτυγμένη υλοτομία, στις αρχές του αιώνα λειτουργούσαν γύρω στα έξι με δέκα υδροπρίονα.⁷⁶

Η εφαρμογή του νεροπρίονου έχει αρκετά πλεονεκτήματα και ίσως μπορεί να θεωρηθεί η καταλληλότερη για την εκμετάλλευση του δασικού πλούτου στο φυσικό περιβάλλον της ορεινής Ελλάδας. Έχει μικρό κόστος παραγωγής, αφού είναι φτιαγμένο σχεδόν εξ' ολοκλήρου από ξύλο, λειτουργεί μόνο με την ενέργεια του νερού, μειώνει τον χρόνο παραγωγής και αυξάνει τη δυνατότητα παραγωγής πριονισμένης ξυλείας, η οποία χρησιμοποιείται για στέγες, πατώματα, κουφώματα.

Απαραίτητη προϋπόθεση για την καλή λειτουργία ενός νεροπρίονου ήταν η σωστή επιλογή του χώρου. Το νεροπρίονο έπρεπε καταρχήν να είναι εγκατεστημένο σε μέρος, όπου θα μπορούσε να εκμεταλλεύεται την ορμή και τη δύναμη από την πτώση του νερού.

74. Στ. Μουζάκης, «Τα νεροπρίονα στην Πίνδο. Μια ελάχιστα γνωστή εφαρμογή υδροκίνησης», *Περιοδικό Τεχνολογία*, Τεύχος 7, 1994

75. Γ. Ντόντος-Γ. Παπαθανασίου, *Το Περιβόλι η ασταφωλιά της Πίνδου*, Θεσσαλονίκη, 1973, σελ. 69 και Θ.Κ.Π. Σαράντης, *Το Χωριό Περιβόλι Γρεβενών* (Συμβολή στην ιστορία του Αρματολικίου της Πίνδου), Αθήνα 1977, σελ 82

76. Φ. Ουκομοϊδού, «Η υδροκίνηση στη Σαμαρίνα», *Περιοδικό Τεχνολογία*, Τεύχος 1, 1987

77. Στ. Μουζάκης, ο. π. σελ 55

Υλοτόμοι στην περιοχή Μπαϊτάνι (Αρχείο Συλλόγου Περιβολιωτών Μαγνησίας)

από το πριονιστήριο και το νερό μπαίνει σε έναν «κάναλο» και πέφτει ακριβώς πάνω από την πριονοκορδέλα. Μ' αυτό το αυλάκι μπορεί να ενωθούν νερά από κάποια βρύση εκεί κοντά ώστε να εξασφαλισθεί μια ποσότητα νερού. Αν το νερό είναι λίγο, η υδατόπτωση πρέπει να είναι μεγαλύτερη σε αναλογία, ώστε να αποκτήσει αρκετή δύναμη για να κουνήσει τη φτερωτή. Από το στόμιο του αυλακιού ξεκινάει ένα μακρύ χωνί (καρούτα) που είναι καμωμένο με σανίδες και μπαλωμένο με πηλό και φτάνει κάτω στην ίδια τη φτερωτή. Η φτερωτή είναι μικρή και βρίσκεται στο κάτω μέρος του πριονόμυλου και συνδέεται με τον τροχό που κινεί τα πρίονια με ένα σύστημα ιμάντων. Οι πριονοκορδέλες που είναι δυο ή τρεις προεξέχουν από το πάτωμα του μύλου. Το κούτσουρο που πρόκειται να πριονιστεί κυλιέται και φτάνει σε μια θέση απέναντι στα πρίονια, επάνω σε ένα είδος ολκού, ο οποίος με κάποιον απλό μηχανισμό ζυγώνει προς τα πρίονια, τα οποία κινούνται κατακόρυφα.»⁷⁸

Τα νεροπρίονα δεν ήταν μόنيμα αλλά ο χρόνος λειτουργίας τους ήταν περιορισμένος. Γι' αυτό τον λόγο ίσως και η κατασκευή ήταν αρκετά χαλαρή και όχι ιδιαίτερα στέρεη. Όταν τελειώνει η δουλειά σε ένα μέρος το νεροπρίονο διαλυόταν, ορισμένα κομμάτια, που μπορούσαν να ξαναχρησιμοποιηθούν παίρνονταν και ένα άλλο νεροπρίονο στηνόταν κάπου αλλού.

Στη δημιουργία ενός υδροπρίονου συμμετείχαν αρκετά άτομα και μερικές φορές μπορούσαν να συμμετέχουν, ως μέτοχοι κατά κάποιο τρόπο, και μη υλοτόμοι. Ο Μουζάκης αναφέρει την περίπτωση του Βασιλάκη Αναγνώστη, τσέλιγκα από την Βαβούσα Ιωαννίνων.⁷⁹ Τα κέρδη μετά την κατασκευή του πριονιού μοιράζονταν σε όλους ανάλογα με το εταιρικό κεφάλαιο του καθενός.

Οι υλοτόμοι ήταν οργανωμένοι σε κάποιον είδους συντεχνίες, τα επονομαζόμενα ισνάφια ή αλλιώς συντροφίες. Δυστυχώς δεν υπάρχουν γραπτές πηγές της εποχής που θα μας διαφώτιζαν σχετικά με την οργάνωσή τους, τον τρόπο λειτουργίας τους, την εσωτερική ιεραρχία, τις ενδεχόμενες υποχρεώσεις των μελών και διάφορα άλλα ερωτήματα. Η έρευνα γίνεται ακόμη πιο δύσκολη καθώς δεν υπάρχουν ούτε προφορικές μαρτυρίες από ανθρώπους της εποχής αφού και οι τελευταίοι υλοτόμοι που δούλευαν με τον παραδοσιακό αυτό τρόπο έχουν πεθάνει. Αυτό το οποίο μας έχει διασώσει η παράδοση είναι ότι το ισνάφι των υλοτόμων ανταγωνιζόταν τα αντίστοιχα των κιρατζιδών και κτηνοτρόφων σχετικά με το ποιο «θα σηκώσει το ύψωμα» κατά το πανηγύρι της 8ης Σεπτεμβρίου (Stă Maria n'ica)

78. A. J. B. Wace- M. S. Thompson, *Οι Νομάδες των Βαλκανίων*, (Φ. Ι. Λ. Ο. Σ.) Τρικάλων, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1989, σελ. 75-76

79. Το νεροπρίονο κατασκευάστηκε το 1871, υποθέτω λόγω των επιθέτων των συνεργατών του, στην περιοχή του Περιβολίου και κόστισε 2.537 γρόσια. Στ. Μουζάκης «Στοιχεία για τους κτηνοτρόφους πληθυσμούς του Βελεστίνου», *Υπέρεα*, Τόμος Δεύτερος, Πρακτικά Β Συνεδρίου «ΦΕΡΑΙ-ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ-ΡΗΓΑΣ», εκδόσεις Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης «ΦΕΡΑΙ-ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ-ΡΗΓΑΣ» Αθήνα, 1994

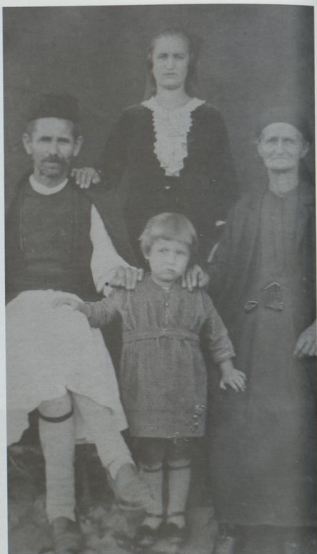
Τα αδέρφια Πούλιος και Μήτρης Κουβάτας (Αρχείο Συλλόγου Περιβολιωτών Μαγνησίας)

Υπόλοιπα επαγγέλματα

Όπως ήδη έχουμε επισημάνει οι Βλάχοι δεν περιορίστηκαν μόνο στον τομέα της κτηνοτροφίας αλλά με επιτυχία εξάσκησαν και διάφορα άλλα επαγγέλματα. Ας πούμε σ' αυτό το σημείο λίγα λόγια για κάποια από τα υπόλοιπα επαγγέλματα στα οποία επιδόθηκαν οι Περιβολιώτες στο Βελεστίνο.

ΡΑΦΤΕΣ:

Οι Περιβολιώτες, όπως και οι περισσότεροι Βλάχοι φαίνεται πως από την εποχή της Τουρκοκρατίας ακόμη είχαν μεγάλη παράδοση στο επάγγελμα του ράφτη. Οι Περιβολιώτες ραφτάδες γυρνώντας από τα χαράματα από σπίτι σε σπίτι έραβαν τις όμορφες παραδοσιακές στολές των Βλάχων. Πολλές φορές έφευγαν από το χωριό και δούλευαν και στην ευρύτερη περιοχή της Δυτικής Μακεδονίας. Εκτός από τις παραδοσιακές περιβολιώτικες φορεσιές οι ράφτες έραβαν και ρούχα «ευρωπαϊκά», αυτοί ήταν οι λεγόμενοι φραγκοράφτες. Γνωστός ράφτης και φραγκοράφτης που έζησε κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα στο Βελεστίνο ήταν ο Νικόλαος Τσέκος. Δούλευε όχι μόνο στο Βελεστίνο αλλά και στα υπόλοιπα χωριά του κάμπου καθώς μπορούσε να ράβει και «Καραγκούνικα». Φημιζόνταν για τη μαστοριά και τη νοικοκυροσύνη του ενώ υπό την εποπτεία του είχε και 5-6 τσιράκια, παιδιά δηλαδή στα οποία μάθαινε την τέχνη του.⁸⁰ Το συγκεκριμένο επάγγελμα εξασκούσαν αρκετά μέλη των οικογενειών Λαμπράκη και Παπαδάμ.

Οικογένεια Μιχαήλ Λαμπράκη
(Αρχείο Γεωργίου Δημ. Σαββανάκη)

ΜΥΛΩΝΑΔΕΣ:

Το Βελεστίνο έχει τη τύχη να βρίσκεται σε ευνοϊκή γεωγραφική θέση, τόσο από άποψης φυσικού κάλλους όσο και πλουτοπαραγωγικών πηγών. Το Κεφάλόβρουσο αποτελεί πηγή ζωής και κινητήρια δύναμη διάφορων βιοτεχνικών δραστηριοτήτων, όπως είναι οι υδρόμυλοι, τα μαντάνια και οι ντρι-στέλες. Οι Περιβολιώτες έχοντας παράδοση σε τέτοιου είδους επαγγέλματα, ασχολήθηκαν με αυτά και στο Βελεστίνο, τουλάχιστον από τα πρώτα χρόνια της προσάρτησης της Θεσσαλίας, απ' όταν και έχουμε επίσημα στοιχεία.

Ο πρώτος Περιβολιώτης που αναφέρεται να αγόρασε μύλο στην περιοχή του Βελεστίνου είναι ο Γεώργιος Μπέλλας, ο οποίος το 1890 αγόρασε το μύλο με την ονομασία «Μπας Ντιγιωμάν» από τον Τούρκο Ενέχ Χαλήλ. Πρόκειται για το μύλο που το 1926 πωλήθηκε από τον Ι.Π. Μαλαμάκη, στον οποίο τον είχε ήδη πουλήσει ο Γ. Μπέλλας, στους Στέργιο Δημητρίου Μπαλαμώτη και τα αδέρφια

80. Πληροφορία από τον εγγονό του Βασιήλ Σαββανάκη

Αποστόλης και Ελένη Σιουμουρέκη. 1937
(Αρχείο Στεργίου Απ. Σιουμουρέκη)

ΤΣΑΜΠΑΣΗΔΕΣ (ΖΩΕΜΠΟΡΟΙ):⁸³

Η ανάγκη χρησιμοποίησης μεγάλου αριθμού αλόγων και μουλαριών για τη διεκπεραίωση των εργασιών τους, ανάγκασε πολλούς Περιβολιώτες να ασχοληθούν επαγγελματικά με την προμήθεια και το εμπόριο ζώων. Οι ζωέμποροι αυτοί είναι οι λεγόμενοι τσαμπάσηδες.

Οι τσαμπάσηδες εμπορεύονταν τα ζώα τους στις μεγάλες ζωοπανηγυρεις τις Θεσσαλίας κυρίως αλλά και της Στερεάς Ελλάδος. Ξεκινούσαν στις 6 Αυγούστου από το παζάρι του Βόλου και ακολουθούσαν τα παζάρια των Φαρσάλων, Αλμυρού, Ελασσόνας, Βελεστίου, Τρικάλων, Λάρισας, Καρδίτσας. Πολλές φορές έφταναν μέχρι και τη Λαμία, τη Θήβα, τη Λιβαδειά, των Ορχομενό (Πετρομαγούλα).

Τα ζώα που κυρίως εμπορεύονταν ήταν άλογα, μουλάρια και κανένα γαϊδούρι, σε περίπτωση που ήταν καλό. Πολλά από τα άλογα ήταν αραβανίτικα, τα οποία τα πουλούσαν συνήθως σε τσελιγκάδες. Τα αραβανίτικα άλογα χωρίζονται σε δύο ποικιλίες. Τα κρητικά και τα πελοποννήσια. Τα κρητικά ήταν τα καλύτερα αλλά το εμπόριο τους δεν ήταν εύκολο, καθώς τα ταξίδια στην Κρήτη εκείνη την εποχή παρουσίαζαν πολλές δυσκολίες. Ο Νικόλαος Κουρίτας ήταν ο μοναδικός τσαμπάσης που κάθε

Ιωάννη, Στέργιο και Απόστολο Δημητρίου Μιχαλίτση.⁸¹ Ο μύλος των αδερφών Μπαλαμώτη λειτουργεί μέχρι τις μέρες μας.

Το 1896 ο Στέργιος Τσουμπέκος του Νούλα από το Μικρό Περιβολάκι αγοράζει από τον Τούρκο Μπεχλιούλ Ταχέρ τον τελευταίο μύλο του Βελεστίου προς τη πλευρά του Ριζομύλου, ενώ το 1912 εμφανίζεται να νοικιάζει μύλο ο Π. Καραγιάννης και το 1913 ο Χ. Καρακίτσος. Με τη λειτουργία μύλου φαίνεται να ασχολείται και ο Στέργιος (Γιούλης) Σιουμουρέκης, χτενάς στο επάγγελμα, ο οποίος το 1955 νοικιάζει το λεγόμενο Ταμπακόμυλο.⁸² Τα παιδιά του αργότερα ασχολήθηκαν και με τη λειτουργία ντριστελλας, ασχολία που σύμφωνα με πληροφορία του γιού του Αποστόλου Σιουμουρέκη, γνώριζε και ο ίδιος. Γνώριζε μάλιστα και να κατασκευάζει και ντριστελλες.

Να σημειώσουμε τέλος ότι με τη λειτουργία μύλων στο Βελεστίνο, εκτός από τους Περιβολιώτες, ασχολήθηκαν κυρίως Ηπειρώτες (Παπαστεργίου-Παπαγιώτου) και Βλάχοι με καταγωγή από άλλα ορεινά βλαχοχώρια (Κονοσπύρης, Πολύζος, από το Ηλιοχώρι). Μεγάλοι μύλοι βέβαια λειτουργούσαν και κάτω από τη διεύθυνση των αδελφών Γιαννόπουλου από το Άργος και Πάντου από το Πήλιο.

81. Αικ. Πολυμέρου-Καμψηλάκη, «Υδροκίνητες βιοτεχνίες στο Βελεστίνο», Υπέρεια, τόμος πρώτος, Πρακτικά του Α Συνεδρίου «ΦΕΡΑΙ-ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ-ΡΗΓΑΣ», επιμέλεια Παν. Καμψηλάκη και Αικ. Πολυμέρου-Καμψηλάκη, Επιστημονική Έταιρεία Μελέτης «ΦΕΡΩΝ-ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ-ΡΗΓΑ», Αθήνα 1990, σελ. 171-172. Στη συγκεκριμένη μελέτη δίνονται πολύτιμα στοιχεία για τη λειτουργία των υδροκίνητων βιοτεχνιών, τους ιδιοκτήτες τους, καθώς και σημαντικά τεκμήρια, που περιλαμβάνουν παλαιά συμβόλαια πώλησης υδροκίνητων βιοτεχνιών.

82. Αικ. Πολυμέρου-Καμψηλάκη, ο. π. σελ. 197-199.

83. Οι πληροφορίες για το επάγγελμα του τσαμπάση δόθηκαν από τον κ. Γιάννη Κουρίτα.

Μαθητές του Δημοτικού Σχολείου Περιβολίου μαζί με τη δασκάλα τους στην αυλή του Αγίου Γεωργίου, όπου και λειτουργούσε το σχολείο. Περίπου 1920 (Αρχείο Αικατερίνης Οικονόμου Σαράντη)

Μάιο έκανε το δύσκολο αυτό ταξίδι για να προμηθευτεί άλογα. Το 1939 πούλησε ένα τέτοιο κρητικό άλογο στο Δ. Μαλαμούλη έναντι 25,000 δραχ., ποσό πολύ μεγάλο για την εποχή. Ο ίδιος είχε φτάσει και στη Τρίπολη προκειμένου να αγοράσει ζώα, φέροντας εις πέρας ένα πολύ δύσκολο ταξίδι που διήρκεσε δεκαπέντε μέρες.

Οι τσαμπάσδες συνήθως ταξίδευαν μόνοι τους με τα ζώα. Λίγοι ήταν αυτοί που έπαιρναν βοήθους μαζί τους. Τα βράδια κοιμόνταν κάτω από τ' αστέρια με μόνο σκέπασμα την κάπα τους. Πολλές φορές στα παζάρια αντί να πουλήσουν κάποια ζώα τα έκαναν "τράμπες", αντάλλαζαν δηλαδή κάποιο από τα ζώα τους με κάποιο άλλο.

Παλιός Περιβολιώτης τσαμπάσος ήταν ο Ζήσης Τσέκος ενώ στο εμπόριο των ζώων διακρίθηκε η οικογένεια Γκόμα. Πολλοί εκπρόσωποι της οικογένειας αυτής ήταν γνωστοί για τις ικανότητες τους ως τσαμπάσδες και ο Δημήτριος Γκόμας είναι ο τελευταίος τσαμπάσος της περιοχής.

Πρέπει να επισημάνουμε ότι σε μεγάλο ποσοστό οι Περιβολιώτες ασχολήθηκαν και με τα επαγγέλματα του τσαρουχά αλλά και του σαραφά. Τα προϊόντα των επαγγελματιών αυτών ήταν απαραίτητα στην προσωπική αλλά και την επαγγελματική ζωή των Περιβολιωτών. Με μεγάλη επιτυχία επίσης επιδόθηκαν οι Περιβολιώτες και στο εμπόριο.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΕΣ:

Τέλος, θα ήταν πιστεύω λάθος να μην αναφερθούμε στην έφεση που επέδειξαν οι Περιβολιώτες στα γράμματα και στις επιστήμες. Από νωρίς βρίσκουμε ανάμεσα στις τάξεις τους γιατρούς, δικηγόρους, φαρμακοποιούς, δασκάλους και άλλους επιστήμονες. Ο αριθμός τους είναι πολύ μεγάλος και η πρόθεσή μας τη συγκεκριμένη στιγμή δεν είναι να αναφερθούμε στον καθένα ξεχωριστά παρά μόνο σε μια- δύο περιπτώσεις με βάση την παλαιότητα κυρίως των στοιχείων. Το 1907 στο *Ετυμολογικό Λεξικό της Κυντοσβλαχικής Γλώσσας* του Κωνσταντίνου Νικολαΐδη βλέπουμε την υπογραφή του Ιωάννη Γραμματικού⁸⁴, δικηγόρου στο Βόλο με καταγωγή από το Περιβόλι, ο οποίος μαζί με άλλους βλαχόφωνους πιστοποιεί ότι στο λεξικό αποδίδεται με ακρίβεια η βλάχικη γλώσσα⁸⁵, ενώ λίγα χρόνια

84. Το επίθετο Γραμματικός συναντάται στα μητρώα αρχόνων του Βελεστίνου το 1883

85. Κωνσταντίνου Νικολαΐδη, *Ετυμολογικόν Λεξικόν Της Κυντοσβλαχικής Γλώσσας*, Εκδόσεις Πελεκάνος, Β' Έκδοση, Αθήνα 1999

αργότερα στην περιοχή βρίσκουμε τον γιατρό Κ. Σκύφτη. Οι δύο αυτοί επιστήμονες αποτέλεσαν κάποιους από τους πρωτοπόρους της εποχής, το παράδειγμα των οποίων ακολούθησαν δεκάδες άλλοι τα αμέσως επόμενα χρόνια, επιτρέποντας μας να πούμε χωρίς υπερβολή ότι στην πνευματική κίνηση του Βελεστίνου αναδεικνύονται πρωτεργάτες οι Περιβολιώτες. Ιδιαίτερη μνηεία πρέπει πιστεύω να γίνει στον καθηγητή της Γεωλογίας στα πανεπιστήμια Αθηνών, Πάτρας, Εθνικού Μετσόβειου Πολυτεχνείου, Ζυρίχης αλλά και Ακαδημαϊκό Αθανάσιο Παναγό. Η προσφορά του στην επιστήμη είναι τεράστια και γι' αυτό το λόγο μάλιστα μία πτέρυγα της Βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου της Πάτρας φέρει το όνομά του. Στο θέμα βέβαια θα επανέλθουμε στο μέλλον με εκτενέστερη μελέτη.

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ:

Από τις αρχές του 20ου αιώνα οι άσχημες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες που επικρατούσαν στην Ελλάδα, η πολιτική αστάθεια, η δυσκολία εύρεσης ικανοποιητικής εργασίας ώθησαν πολλούς νέους να ακολουθήσουν το δρόμο της μετανάστευσης. Οι Η. Π. Α. αποτελούσαν τον βασικότερο και ελκυστικότερο προορισμό. Στα μάτια των νέων της εποχής η Αμερική ταυτιζόταν με τη Γη της Επαγγελίας και οι φήμες σχετικά με τα εύκολα χρήματα που μπορούσαν να βγάλουν αντηχούσαν στα αυτιά τους όπως το γλυκό τραγούδι των σειρήνων στα αυτιά του Οδυσσέα. Η καινούρια υπερδύναμη που δημιουργούνταν τότε είχε ανάγκη από ανθρώπινο εργατικό δυναμικό, το οποίο πρόθυμα εξασφάλιζε από τις χώρες της Νοτιοανατολικής, κυρίως, Ευρώπης.

Η Ελλάδα αποδυναμώθηκε κατά ένα μεγάλο ποσοστό από το πιο ζωντανό κομμάτι της, τη νεολαία, καθώς χιλιάδες νέοι από κάθε γωνία της μπάρεκαν από τα λιμάνια με προορισμό τα μεγάλα λιμάνια της Αμερικής. Από το γενικότερο αυτό κλίμα δε θα μπορούσε να ξεφύγει και το Περιβόλι. Εκτοντάδες ήταν αυτοί οι οποίοι πραγματοποίησαν το δύσκολο αυτό ταξίδι, ενώ υπήρχαν και αρκετοί, οι οποίοι επηρεασμένοι από τη Ρουμανική προπαγάνδα, αναζήτησαν καλύτερη τύχη στη χώρα της Ρουμανίας. Το 1910 μάλιστα οι Περιβολιώτες μετανάστες στην Αμερική ήταν τόσο πολλοί που οι Wace και Thompson αναφέρουν, ότι το Περιβόλι την εποχή εκείνη εξαρτιούνταν κυρίως από τα χρήματα των μεταναστών από την Αμερική.⁸⁶

Πράγματι σύμφωνα με τα μέχρι τώρα στοιχεία από το Ellis Island, το νησί δηλαδή από το οποίο ήταν υποχρεωμένοι να περάσουν όσοι μετανάστες ταξίδευαν με εισιτήριο τρίτης θέσης -που ήταν βέβαια και η συντριπτική πλειοψηφία- προκειμένου να καταγραφούν, να εξεταστούν και να εξασφαλίσουν την άδεια να εισέλθουν στη χώρα, την περίοδο 1902-1924 τουλάχιστον 189 άτομα από το Περιβόλι έφτασαν στην Αμερική.⁸⁷ Ο αριθμός αυτός αποτελεί βέβαια ένα κατώτατο όριο και πιθανόν να αυξηθεί με τη συνέχεια της έρευνας. Οι δυσκολίες ανίχνευσης βέβαια των Περιβολιωτών είναι πολλές καθώς πολλά ονόματα είναι δυσανάγνωστα ή γραμμένα με πολλά ορθογραφικά λάθη, ενώ μπορούμε να υποθέσουμε ότι ίσως υπήρχαν και αρκετοί που εισήλθαν παράνομα στη χώρα υποδοχής τους. Επίσης γνωρίζουμε από πληροφορίες συγγενών και αρκετούς ακόμα μετανάστες, τα στοιχεία των οποίων όμως για διάφορους λόγους, δεν έχουν ακόμα βρεθεί.

Περιβολιώτες μετανάστες στην Αμερική. Αριστερά Σωτήρης Νιμπής, δεξιά Στέργιος Μπέλλας του Γιάκα. Τέλη δεκαετίας 1910 (Αρχείο Κούλας Νιμπη-Ντόντου)

86. A. J. B. Wace- M. S. Thompson, *Οι Νομάδες των Βαλκανίων*, (Φ. Ι. Α. Ο. Σ.) Τρικάλων, Αφοί Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη, 1989, σελ. 176

87. Τα στοιχεία προέρχονται από την επίσημη ιστοσελίδα του Ellis Island www.ellisland.org. Στο τέλος της ενότητας, στο Παράρτημα Α παρατίθεται αναλυτικό πίνακας με τα ονόματα των Περιβολιωτών Μεταναστών στην Αμερική. Επίσης για τους Περιβολιώτες από το Βελεστίνο, που μετανάστευσαν στην Αμερική βλ. και Γ. Σαββανάνης, «Βελεστινιώτες Μετανάστες στην Αμερική στις Αρχές του 20ου αιώνα», Ανακοίνωση στο Έ. Διεθνές Συνέδριο «ΦΕΡΑΙ-ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ-ΡΗΓΑΣ», Υπο Δημοσίευση.

Πάντως με βάση τα μέχρι τώρα δεδομένα οι πρώτοι Περιβολιώτες που πάτησαν το πόδι τους στην Αμερική το 1902 ήταν οι εξής:

1. Αποστολίνας Γεώργιος (Apostolinas Georges) 19 ετών
2. Εξαρχος Γιάννης (Exarkhou John) 20 ετών
3. Νιμπής Τάκης (Membis Takis) 20 ετών
4. Ρίζας Γεώργιος (Rizas Georges) 19 ετών
5. Σκριμπας Γεώργιος (Scrimbas Georges) 20 ετών
6. Βαρδούλης Τάκης (Vardsulis Tatlis) 20 ετών⁸⁸

Οι παραπάνω ταξίδεψαν με το πλοίο Postdam από το λιμάνι της Βουλώνης και δήλωσαν ως τόπο τελευταίας κατοικίας στην Ελλάδα την περιοχή της Μακεδονίας.

Στην Αμερική στα πρώτα τους βήματα οι Περιβολιώτες πρέπει να ασχολήθηκαν με διάφορες δουλειές, όπως όλοι οι υπόλοιποι Έλληνες μετανάστες. Συνηθισμένα επαγγελματικά σχολεία βελτιώθηκαν οι πρώτοι μετανάστες ήταν: πλανόδιοι πωλητές φρούτων, ανθοπώλες, υπάλληλοι σε στιλβωτήρια παπουτσιών, υπάλληλοι ξενοδοχείων, υπάλληλοι και αργότερα ιδιοκτήτες εστιατορίων, εργάτες σε σιδηροδρομικές γραμμές και ορυχεία και λίγοι αγρότες και κτηνοτρόφοι.

Αρκετοί από τους Περιβολιώτες μετανάστες αφού μάζεψαν ορισμένα χρήματα στην Αμερική επέστρεψαν προκειμένου να παντρευτούν και να φτιάξουν τη ζωή τους στην πατρίδα. Πολλοί ωστόσο έμειναν για πάντα στην Αμερική, όπου μερικοί κατάφεραν να προσδεύσουν και να αναδειχτούν οικονομικά.

Ο Νικόλαος Παπαρίζος ήταν μεγαλοεπιχειρηματίας στην Αμερική με δική του ασφαλιστική εταιρεία, με υποκατάστημα μάλιστα στο Λονδίνο. Διετέλεσε αντιπρόεδρος του Ελληνο-Αμερικανικού συλλόγου των ΑΗΕΡΑΝΣ και συνέτελεσε στην ίδρυση Γεωργικής Σχολής στη Θεσσαλονίκη καθώς και στην αναγόρευση του Αθηνάγωρα σε Πατριάρχη Κων/πολεως, με τον οποίο μάλιστα πρέπει να είχε και προσωπική σχέση.⁸⁹

Επιτυχία επίσης στο τομέα των επιχειρήσεων σημείωσε και ο Γεώργιος Αγκροκάστας. Σύμφωνα με πληροφορίες του ανιψιού του, επίσης Γεωργίου Αγκροκάστα, έκανε μεγάλη περιουσία στην Αμερική και είχε ιδιόκτητη πολυκατοικία στο κέντρο του Μανχάταν. Το 1959 έκανε μια σημαντική δωρεά στο Δημοτικό Σχολείο Βελεστίνου, που περιελάμβανε μια κινηματογραφική μηχανή, μια φωτογραφική μηχανή, μια γραφομηχανή και άλλα μηχανήματα⁹⁰. Σημαντική δωρεά έκανε και στο σανατόριο της Λαμίας. Εκτός από τις επιχειρήσεις ασχολήθηκε και με τα γράμματα. Το 1954 μάλιστα έγραψε ένα βιβλίο με το φίλο του καθ. Ευάγγελο Σδράκα με τίτλο «Η Θεσσαλία του Ιάσονος».

Στην πνευματική κίνηση της Αμερικής συμμετείχε και ο Δημήτριος Τσέκος. Ο Δ. Τσέκος αφού ολοκλήρωσε τις σπουδές του στην Ελλάδα έφυγε για την Αμερική (σύμφωνα με πληροφορία του ανιψιού

Περιβολιώτες εργάτες στην Αμερική. Καθιστός παναγιώτης Κουντούρης και όρθιος Νάκος Κουνσουρίδας, 1927 (Αρχείο Δήμου Φερών, ΚΕΠ)

88. Στην αγγλική γλώσσα παρουσιάζονται τα ονόματα με τον ακριβή τρόπο με τον οποίο βρίσκονται ψηφιοποιημένα στο site του Ellis Island.
89. Ν. Κολιού, *Τα Βελεστινιώτικα*, Βόλος, 1993, σελ. 114-115. Οι σχέσεις του Πατριάρχη Αθηνάγωρα με το Περιβόλι ίσως δε περιορίζονταν μόνο στη σύνδεση του με τον Ν. Παπαρίζο. Σύμφωνα με πληροφορία της Πάτρας (Κλεοπάτρας) Σδρούλια το γένος Οικονόμου εγγονής του Παπασιεργίου Οικονόμου (μεταφερόμενη σε εμάς από τον ανιψιό της Σ. Οικονόμου), ο Αθηνάγωρας, νεαρός ακόμα, φιλοξενήθηκε στο σπίτι τους στο Περιβόλι για κάποιο διάστημα προκειμένου να μεταβεί στην Κων/πολη με ένα καραβάνι περιβολιώτικo το οποίο επρόκειτο να ξεκινήσει εκείνες τις μέρες. Στην Κων/πολη πήγαινε να φοιτήσει στη Μεγάλη του Γένους Σχολή, La Scuola alsa Mare όπως χαρακτηριστικά έλεγε η Πάτρα Οικονόμου. Η οικειότητα μάλιστα την οποία αισθανόταν για τον Πατριάρχη εκδηλώθηκε όταν σε ανύποπτη στιγμή άκουσε στο ράδιο την είδηση του θανάτου του και αντέδρασε σαν να έχασε ένα πολύ γνωστό της άτομο.
90. Πληροφορία από τον κo. Στέργιο Νασίκα, δάσκαλο εκείνη την εποχή.

του Β. Σαββανάκη με τη μεσολάβηση του ίδιου του Ελευθερίου Βενιζέλου, με τον οποίο και διατηρούσε προσωπική αλληλογραφία). Στην Αμερική ακολούθησε το επάγγελμα του δημοσιογράφου με αρθρογραφία στον ελληνο-αμερικανικό κυρίως Τύπο (στις εφημερίδες *Εθνικός Κύρης*, *Ατλαντίς*, *Εργάτης*) ίσως και στους *Times* της Νέας Υόρκης.

Δεκάδες ακόμα είναι οι περιπτώσεις Περιβολιωτών μεταναστών που παρουσιάζουν ενδιαφέρον, ο όγκος των πληροφοριών όμως που απαιτούνται για την εξέταση τους δε μας επιτρέπει αυτή τη στιγμή να ασχοληθούμε παραπάνω. Προς το παρόν ακούμαστε σε αυτή τη μικρή αναφορά. Η εξέταση του φαινομένου της μετανάστευσης των Περιβολιωτών μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο ξεχωριστής μελέτης.

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑ:

«Όσο βοηθάει η νύχτα κι αυγή
δε βοηθάει ούτε η μάνα ούτε η αδελφή»

Θα ήταν πιστευό μεγάλη παράλειψη αν στο σημείο αυτό δεν κάναμε έστω και μια μικρή αναφορά στην εργασία την οποία προσέφεραν οι Περιβολιώτισσες. Βέβαια σε μια καθαρά ανδροκρατούμενη κοινωνία, όπως ήταν η κοινωνία των Περιβολιωτών, ο ρόλος των γυναικών αναγκαστικά περιοριζόταν μέσα στο στενό οικογενειακό περιβάλλον. Σε καμία περίπτωση όμως η βοήθεια που προσέφεραν δεν πρέπει να θεωρηθεί αμελητέα.

Εκτός από τις δουλειές του σπιτιού (πλύσιμο, καθαρισμός, μαγείρεμα, ανατροφή παιδιών), που περνούσαν όλες από τα χέρια τους, οι Περιβολιώτισσες βοηθούσαν και σε διάφορες άλλες εργασίες. Πολλές φορές βοηθούσαν στην περιποίηση των ζώων, ασχολούνταν με τον οικογενειακό κήπο που προμήθευε στην οικογένεια τα απαραίτητα λαχανικά ή μάζευαν ξύλα. Η πιο σημαντική τους όμως

Ομαδική φωτογραφία στην περιοχή Σφούρλα του Περιβολίου. Γύρω στο 1920 (Αρχειο Γεωργίου Σαββανάκη)

απασχόληση αφορούσε την κατεργασία του μαλλιού. Η παραγωγή όλων των απαραίτητων υφασμάτων που χρειαζόνταν η οικογένεια ήταν δουλειά των γυναικών.

Την άνοιξη μετά το κόψεμα των κοπαδιών, οι γυναίκες έπαιρναν το μαλλί για να το επεξεργαστούν. Στην αρχή έβραζαν τα μαλλιά σε καζάνια, έπειτα τα ζέπλεναν με κρύο νερό και στο τέλος τα άπλωναν για να στεγνώσουν. Στο Βελεστίνο η διαδικασία αυτή γινόταν στα Ταμπάχανα. Στη συνέχεια τα μαλλιά περνούσαν από ένα πρώτο στάδιο καθαρισμού από ξένα σώματα (ξάσιμο) με τα χέρια. Αφού τα μαλλιά στεγνωναν και καθαρίζονταν έφτανε η ώρα να λαναριστούν με το λανάρι. Το λανάρι αποτελείται από δύο παραλληλόγραμμα κομμάτια ύψος που στη μία τους πλευρά είναι γεμάτα καρφιά. Στην άκρη υπάρχουν χειρούλια. Τα μαλλιά μπαίνουν ανάμεσα από τα δύο αυτά ύψος και η χειρίστρια κουνάει το ένα ύψος μία προς τα μπροστά και μία προς τα πίσω. Με το λανάρισμα τα μαλλιά γίνονται χαλαρά και αφράτα. Έπειτα τα μαλλιά έπρεπε να γνεθούν είτε με την τσιουκρία είτε με το χέρι.

Οι γυναίκες της οικογένειας ήταν υπεύθυνες για την παραγωγή όλων των απαραίτητων υφασμάτων. Εφτιαχναν τα υφάσματα για τα ρούχα, για τις κάπες, τις κουβέρτες, τις βελόντζες, τα σαϊσματα, τις τέντες για τα τσαντάρια και γενικά όλα τα μάλλινα χρηστικά αλλά και διακοσμητικά υφαντά του σπιτιού. Όλα τα παραπάνω προοριζόνταν για τις ανάγκες της οικογένειας, το περίσσευμα όμως το πουλούσαν οι γυναίκες στα παζάρια της περιοχής. Στις αγορές του Βόλου, της Λάρισας, των Τρικάλων, των Γρεβενών τα όμορφα βλάχικα υφαντά και ειδικότερα τα περιβολιώτικα ήταν περιζήτητα. Με τον τρόπο αυτό οι γυναίκες συνεισέφεραν στην οικογενειακή οικονομία και έμμεσα με την εξοικονόμηση χρημάτων και άμεσα με την πώληση των παραπάνω προϊόντων.

Όλες αυτές οι εργασίες απαιτούσαν πολύ χρόνο, τον οποίο δεν ήταν εύκολο να εξοικονομήσουν οι Περιβολιώτισσες καθώς, όπως είπαμε, καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας απασχολούνταν σε διάφορες άλλες δουλειές. Τον απαραίτητο χρόνο τον εξασφάλιζαν διοργανώνοντας τα περίφημα νυχτέρια.

Αρκετές γυναίκες αλλά ακόμα και μικρά κορίτσια συγκεντρώνονταν το βράδυ σε ένα σπίτι, συνήθως σε σπίτια που υπήρχε αργαλειός, και εκεί μέχρι τις πρωινές ώρες έγνεθαν, ύφαιναν και έπλεκαν. Ο ύπνος τους περιοριζόταν μόνο στις δύο-τρεις ώρες που κοιμόνταν πριν ξεκινήσει το νυχτέρι. Το σημάδι της έναρξης έδινε η θέαση του αστερισμού της Πούλιας (galinuse). Το νυχτέρι εξυπηρετούσε τις γυναίκες για δύο κυρίως λόγους. Από τη μια μεριά διότι μπορούσαν να κάνουν τις δουλειές που δεν προλάβαιναν να κάνουν την ημέρα και από την άλλη γιατί η ησυχία της νύχτας τους έδινε την ευκαιρία να συνεχίζουν να δουλεύουν επί ώρες απερίσπαστες.⁹¹

Απαραίτητος σύντροφός τους όλα αυτά τα βράδια αναδεικνύονταν το τραγούδι. Ένα συνηθισμένο τραγούδι που έλεγαν οι γυναίκες στο νυχτέρι ήταν και το ακόλουθο.

*Πού ήσαν περισσότερούλα μου και πέρδικα γραμμένη
τόσο καιρό χαμένη;*

*Στα πλάγια ήμουν κι έβוסκα στα δέντρα κελαϊδούσα
και τώρα το φθινόπωρο κοντά στον Αϊ Δημήτρη
πάισα να μάσω λάχανα με τ' άλλα τα κορίτσια.
Και κλέφτες μας αντίκρισαν από ψιλή ραχούλα.*

*Κορίτσια Καστανιώτικα ελάτι παραπάνω
τι έχω δυο λόγια να σας πω και δυο να σας ρωτήσω
αν είναι κλέφτες στο χωριό αν είναι κι Αρβανίτες;
Εμείς μπάρμπα δεν ξέρουμε αν είναι κι αν δεν είναι.⁹²*

Μ' αυτό και με πολλά άλλα βέβαια τραγούδια οι γυναίκες ξεχνιόντουσαν μέχρι να έρθει το πρωί να βγει ο Αυγερινός και να ξεκινήσουν τις δουλειές της επόμενης ημέρας.

91. Πληροφορία από Κούλα Κουσκουρίδα- Τάχου

92. Πληροφορία από τον Β. Σαββανίκη

Άλλες Περιοχές στη Μαγνησία όπου εντοπίζονται Περιβολιώτες

Μ. Περιβολάκι:

Το Μικρό Περιβολάκι (παλιά ονομασία Ταχταλασμάν) αποτελεί ένα από τα αμιγή περιβολιώτικα χωριά. Βρίσκεται 11 περίπου χιλιόμετρα δυτικά του Βελεστίνου. Η αναφορά στο χωριό θα είναι σύντομη καθώς η στενή τους σχέση με τους Περιβολιώτες του Βελεστίνου τους καθιστά ουσιαστικά ένα σύνολο.

Η περιοχή πρέπει να εξυπηρετούσε τις ανάγκες της κτηνοτροφίας και γι' αυτό το λόγο οι κάτοικοι πρέπει να αγόρασαν την περιοχή και να κατοίκησαν μόνιμα εκεί, μάλλον κάποια χρόνια πριν την προσάρτηση της Θεσσαλίας. Στην πρώτη επίσημη απογραφή που έγινε το 1881, κατεγράφησαν 118 κάτοικοι.⁹³

Δέκα χρόνια αργότερα στο περιοδικό «Προμηθεύς» βρίσκουμε μια περιγραφή της κατάστασης του χωριού:

«Ταχταλασμάν: Τούτο το χωρίον ήτο τουρκικόν, ήδη ηγοράσθη υπό χριστιανών, οίτινες ωκοδόμησαν ναόν, αλλ' εισέτι δεν εγκαινιάσθη, και οι μεν έλληνες έχουσιν την εικόνα της αγίας Αικατερίνης, οι δε βλαχοποιμένες, οι αγοράσαντες κτήματα έχουσι την εικόνα του αγίου Μοδέστου, τούτου ένεκα ευρίσκονται εις διαφωνία περί του εγκαινιασμού του ναού. Κατοίκους έχει 305, οι κάτοικοι εισί γεωργοί και ποιμένες.»

Απ' ότι φαίνεται από το λανθασμένο βέβαια χωρισμό των κατοίκων από τη μεριά του περιοδικού, σε έλληνες και βλαχοποιμένες, για κάποια χρόνια μάλλον κατοικούσαν στο χωριό και μη βλαχόφωνοι. Οι περιβολιώτες όμως επικράτησαν στις όποιες διαφωνίες τους και έτσι οι υπόλοιποι κάτοικοι φαίνεται ότι αναγκάστηκαν να φύγουν.

Περιβολιώτες στο μαγαζί του Παπαθεοδώρου στο Περιβόλι. Γύρω στο 1920. Από Αριστερά 1) Απόστολος Παπαθεοδώρου (ιδιοκτήτης του μαγαζιού) 2) Κουβάτας 3) Λιάπης Γεώργιος 4) Μιχολίτης Γεώργιος(ς) (αρχείο Αντιγονής Παπαθεοδώρου)

93. Ν. Κολιού, ο. π., σελ. 28

Αγία Παρασκευή Βόλου:

Στην περιοχή που σήμερα βρίσκεται η Αγία Παρασκευή, που παλιά ονομαζόταν Μπαχτσέδες ή Περιβόλια, βρίσκεται εγκατεστημένος μεγάλος αριθμός Περιβολιωτών. Φαίνεται πως η περιοχή αυτή, όπως και τα μέρη της Πορταριάς λίγο ψηλότερα, θεωρήθηκε κατάλληλη από τους Περιβολιώτες προκειμένου να ξεχειμωνιάζουν με τα ζώα τους. Με τον καιρό βέβαια οι Περιβολιώτες αυτοί εγκατέλειψαν την κτηνοτροφία και άρχισαν από πολύ νωρίς να ασχολούνται με την γεωργία. Η αλλαγή αυτή της επαγγελματικής ενασχόλησης των περισσότερων είχε ως αποτέλεσμα τη μόνιμη εγκατάσταση των Περιβολιωτών στο οικισμό της Αγίας Παρασκευής και τη σταδιακή αποκοπή τους από το Περιβόλι, από πολύ νωρίς καθώς φαίνεται, μάλλον μετά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα. Κάτι τέτοιο είναι βέβαια απολύτως φυσιολογικό αφού οι γεωργικές εργασίες κρατάνε «δεμένους» στο τόπο τους τους γεωργούς.

Στα μητρώα αρρένων της κοινότητας Αγ. Παρασκευής βρίσκουμε Περιβολιώτες ήδη από το 1846, τον Ζαπάντη Αθανάσιο του Παναγιώτη. Πολυπληθείς οικογένειες Περιβολιωτών αποτελούν οι οικογένειες Μπούσιου, Στάχτου, Ζαπάντη, Μαλακασιώτη. Σύμφωνα με τα στοιχεία του μητρώου αρρένων οι εγγραφές που αφορούν βλαχοφώνους της Αγίας Παρασκευής από το 1843 μέχρι το 1905 ανέρχονται σε 104.⁹⁴ Είναι βέβαια πιθανόν στον αρχικό πυρήνα των Περιβολιωτών να προστέθηκαν και βλαχοφώνοι από άλλες περιοχές.

Ο Weigand το 1889 επισκέφτηκε την περιοχή και αναφέρει:

«Κοντά στο Βόλο εγκαταστάθηκαν πολλές αρωμονικές οικογένειες μόνιμα. Αφήσαν τα ωραία δασώδη βουνά τους και αφοσιώθηκαν στην γεωργία. Για αυτήν τη μεγάλη αλλαγή στη ζωή τους αποφάσισαν σίγουρα μόνο από μεγάλη ανάγκη, αφού οι άντρες ήταν συνηθισμένοι να κυκλοφορούν ελεύθερα στα βουνά και να μη δουλεύουν στο κάμπο. Επισκέφτηκε το χωριονάκι Μπαχτσές, που βρίσκεται 20 λεπτά βορειοανατολικά από την πόλη. Σ' αυτό εγκαταστάθηκαν 50 οικογένειες, οι περισσότερες με καταγωγή από το Περιβόλι. Έχουν πάει στα πυργοειδή σπίτια που τα είχαν αφήσει οι παλαιότεροι κάτοικοι τους, οι Τούρκοι, που είχαν φύγει, όταν η Θεσσαλία ενσωματώθηκε στην Ελλάδα. Οι κάτοικοι έχουν κρατήσει τη στολή και τη γλώσσα τους- και τον καημό τους για τα βουνά.»⁹⁵

Επίσης από την έκθεση του «επιθεωρητή Δημοτικής Εκπαίδευσης Ν. Μαγνησίας» Ν. Δέσπου του έτους 1930 σχετικά με το Μονοτάξιο Δημοτικό Σχολείο Αγίας Παρασκευής πληροφορούμαστε τα εξής:⁹⁶

«...Ως καταγομένη (σημ. η δασκάλα) εκ Καισαρείας είναι τουρκόφωνος. Η μητήρ της αγνοεί τελείως τα ελληνικά. Το σχολείον έχει τους περισσότερους μαθητάς βλαχοφώνους. Δεν δύναται ενταύθα και με τόσο πλήθος να εργαστεί...»

Μια σύγχρονη «Βαβυλωνία», λοιπόν, παρατηρείται στο σχολείο της Αγίας Παρασκευής με τη τουρκόφωνη δασκάλα και τους βλαχοφώνους μαθητές! Κάτι τέτοιο βέβαια δεν πρέπει να ήταν σπάνιο την εποχή εκείνη. Νωπές είναι ακόμα οι μνήμες εξάλλου στην ευρύτερη περιοχή του Βελεστίνου, από διάφορα εντάπτελα περιστατικά ασυνεννοησίας ανάμεσα στους βλαχοφώνους μαθητές και τους δασκάλους τους, τα οποία η συλλογική μνήμη στις μέρες μας τα διατηρεί ως ανέκδοτα.

Άλλη Μεριά Βόλου:

Στην περιοχή της Άλλης Μεριάς εντοπίζεται από παλαιά μαζική εγκατάσταση Βλάχων. Η περιοχή μάλιστα εξαίσια του μεγάλου αριθμού Βλάχων που διέμεναν εκεί ήταν γνωστή και ως La Vlahlu ή Βλαχομαχαλάς. Αρκετές είναι και εδώ οι οικογένειες των Περιβολιωτών μάλλον όμως υπάρχουν και

94. Σχετικά με τις οικογένειες Περιβολιωτών από την Αγία Παρασκευή οι πληροφορίες ελήφθησαν από τον κύριο Βασίλη Μπούσιο, συνταξιούχο ετών 87.

95. Gustav Weigand, *Οι Αρωμίνιοι (Βλάχοι). Τόμος Α: Ο χώρος και οι άνθρωποι*, (Φ. Ι. Α. Ο. Σ.) Τρικάλων, Εκδ. Αφοί Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 2001, σελ. 238

96. Ευχαριστώ τον προϊστάμενο Φυσικής Αγωγής Νομού Μαγνησίας κύριο Παπαχρήστο Νικόλαο για την παραχώρηση του αρχειακού υλικού.

Οικογένεια Αποστόλη και Γιάννη Μέρμηγκα, 1922 (Γ. Ντόντου-Γ. Παπαθανασίου, Το Περιβόλι. Η Αετοφωλιά της Πίνδου)

πολλές οικογένειες που έλκουν την καταγωγή τους από άλλα βλαχοχώρια.

Ο οικισμός φαίνεται ότι είναι αρκετά παλιός. Ήδη από το 1615 αναφέρεται σε ιεροδικαστική απόφαση που καθορίζει τα όρια του χωριού της Μακρινίτσας ως Αλ. Μεριάς.⁹⁷

Ο Weigand δίνει κάποιες πληροφορίες και γι' αυτόν τον οικισμό.

«Μισή ώρα ανατολικά από τον Βόλο βρίσκεται ένα άλλο χωριό, η Αλλη Μεριά ή το Λα Βλάχλου (Βλαχομαχαλάς), που το επισκέφτηκα την τελευταία μέρα της διαμονής μου. Πρόκειται για έναν παλιότερο αρωμουνικό οικισμό. Ένας ηλικιωμένος κύριος μου είπε, ότι έχουν έρθει εκεί πριν από δυο γενιές, καταδιωγμένοι από τον Αλή Πασά. Είναι κάπου 60 οικογένειες. Οι υπόλοιποι κάτοικοι του χωριού είναι Έλληνες. Ούτε κι αυτοί δεν έχουν αφήσει ακόμα τη γλώσσα και τη στολή τους, παρόλο που ζουνε κάμποσο καιρό μεταξύ Ελλήνων.»⁹⁸

Όσον αφορά το όνομα ο Κορδάτος θεωρεί ότι το σωστό δεν είναι Αλλη Μεριά αλλά Αλμεριάς, και ότι προέρχεται από μια αραβοτουρκική λέξη που σημαίνει το τόπο που βόσκουν τα ζώα.⁹⁹ Ο Κορδάτος βγάζει το παραπάνω συμπέρασμα με τη λογική ότι αφού υπάρχει Αλλη Μεριά θα έπρεπε να υπάρχει και Μεριά ή Ανω Μεριά ή Κάτω Μεριά. Τέτοια τοπωνύμια, όμως, δεν υπάρχουν.

Οι κάτοικοι της Αλλης Μεριάς μέχρι και τις αρχές του αιώνα ασκούσαν σε μεγάλο βαθμό το επάγγελμα του κιρατζή. Με τα άλογα και τα μουλάρια τους μετέφεραν τα προϊόντα του Πηλίου στο λιμάνι του Βόλου αλλά και στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλίας.¹⁰⁰ Σε παλαιότερες εποχές βέβαια μπορούμε να υποθέσουμε ότι τα ταξίδια τους ήταν πιο μακρινά.

Κανάλια:

Το σημερινό χωριό των Καναλιών βρίσκεται στα ριζά του όρους Μαυροβούνι κοντά στις όχθες τις παλαιάς λίμνης Κάρλας. Το χωριό πρέπει να χτίστηκε στα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Από την ύπαρξη του τοπωνυμίου “Πάνω Κανάλια” ίσως μπορούμε να υποθέσουμε ότι με την έλευση των Τούρκων πολλοί κάτοικοι αναγκάστηκαν να αποτραβηχτούν στα βουνά, από όπου και κατέβηκαν αργότερα, ίσως γύρω στο 1600, χτίζοντας το σημερινό χωριό.¹⁰¹ Από τους γεωγράφους του 19ου αιώνα

97. Γ. Κορδάτος, *Ιστορία της επαρχίας Βόλου και Αγιάς*, Εκδόσεις 20ος Αιώνας, Αθήνα 1960, σελ.233-235

98. Gustav Weigand, ο. π. σελ. 238

99. Γ. Κορδάτος, ο. π. σελ. 263, υποσημείωση 2

100. Πληροφορία από Β. Μπούνου. Επίσης Γ. Κορδάτος, ο. π. σελ. 263

101. Γ. Κορδάτος, ο. π. σελ. 523-524

δεν αναφέρεται η ύπαρξη Βλάχων στο χωριό.

Παρόλ' αυτά από ορισμένες προφορικές μαρτυρίες μπορούμε πιστεύω να ανιχνεύσουμε τα ίχνη των Περιβολιωτών στο χωριό αυτό. Η οικογένεια Μωραϊτή είναι μία από τις οικογένειες των Περιβολιωτών που ζουν στα Κανάλια. Σύμφωνα με πληροφορίες του Θεόδωρου Μωραϊτή, το παλιό όνομα της οικογένειας ήταν Ζιώγα. Το όνομά τους άλλαξε επειδή κατέβαιναν προς αναζήτηση χειμαδιών στο Μωριά. Η διαδρομή όμως από την Πελοπόννησο στο Περιβόλι είναι πολύ μακρινή και κουραστική για να πραγματοποιείται δύο φορές το έτος, όποτε μάλλον πρέπει να υποθέσουμε ότι ένας κλάδος της οικογένειας Ζιώγα έφυγε για κάποιο λόγο από το Περιβόλι για το Μωριά όπου και παρέμεινε για κάποιο χρονικό διάστημα. Το 1879 ξεκίνησε το τελεγκάτο που αποτελούνταν από 60 περίπου άτομα να ανεβεί για το Περιβόλι. Κάπου στα βουνά των Τζουμέρκων όμως έδωσαν μια μάχη με τους Τούρκους και ξεκληριστήκαν. Από τότε η οικογένεια των Μωραϊταίων βρίσκεται στα Κανάλια. Χαρακτηριστικό είναι ότι οι σχέσεις τους με το Περιβόλι έχουν διακοπεί από πολύ νωρίς, το πιο πιθανόν από τα τέλη του 19ου αιώνα.

Οι προφορικές ιστορίες βέβαια σίγουρα δεν αποτελούν ούτε τεκμήρια ούτε αποδείξεις για κάτι. Πρέπει όμως να εξετάζονται με κριτική ματιά από την πλευρά της επιστήμης γιατί πολλές φορές κρύβουν μέσα τους αρκετά στοιχεία που βοηθάνε το έργο του ιστορικού και αποτελούν τον κορμό πάνω στον οποίο αναπαρίστανται με την απαραίτητη προσοχή πάντοτε τα ιστορικά γεγονότα.

Στη συγκεκριμένη περίπτωση εντύπωση προκαλεί η σιγουριά με την οποία αναφέρεται το έτος 1879, έτος κατά το οποίο η οικογένεια Μωραϊτή έφτασε στα Κανάλια. Αν δεν πρόκειται για λάθος και το σωστό έτος δεν είναι το 1881, χρονιά προσάρτησης της Θεσσαλίας στην Ελλάδα, τότε πρέπει να υποθέσουμε πως κάποια άλλα γεγονότα (ίσως για διάφορους λόγους να είχαν σαν ρόλο και τα διεθνή διπλωματικά γεγονότα που διαδραματίζονταν την εποχή εκείνη και αποτυπώνονται στη Συνθήκη του Αγ. Στεφάνου (1878) και το Συνέδριο του Βερολίνου) ώθησαν την οικογένεια να εγκαταλείψει την ελληνική Πελοπόννησο και να έρθει στην τουρκοκρατούμενη Θεσσαλία (όπως είπα και παραπάνω δε θεωρώ πιθανό το ταξίδι Περιβόλι-Πελοπόννησο να γίνονταν κάθε χρόνο).

Πάντως κάπου ανάμεσα στα έτη 1879-1881 η οικογένεια Μωραϊτή βρέθηκε στην περιοχή των Καναλιών. Είναι λογικό όμως να επέλεξαν αυτή την περιοχή γνωρίζοντας ότι εκεί θα έβρισκαν γνωστούς τους συμπατριώτες ή ίσως και συγγενείς τους. Μία από τις οικογένειες Περιβολιωτών την οποία βρήκαν στα Κανάλια είναι η οικογένεια Τσούκα. Άλλες οικογένειες Περιβολιωτών που βρίσκουμε στα Κανάλια είναι οι οικογένειες των: Τσιάρα (παλιά οικογένεια, απόγονοι της οποίας ήδη από το 1925 δεν υπήρχαν στο χωριό), Γιάτσου, Κόκα, Ευαγγέλου (Μακρυγιάννη), Ευαγγελοΰσιου, Αντάκη, Μπίλλη.

Όπως και οι υπόλοιποι Περιβολιώτες έτσι και οι Περιβολιώτες των Καναλιών ασχολήθηκαν κυρίως με την κτηνοτροφία και το κिरατζιλίκι. Οι περισσότεροι βέβαια πήγαιναν το καλοκαίρι με τα ζώα τους στα γύρω των Καναλιών βουνά και όχι στο Περιβόλι. Η οικογένεια Μωραϊτή για παράδειγμα ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα είχε σταματήσει να ανεβαίνει στο Περιβόλι. Φαίνεται πως τις περισσότερες σχέσεις με το Περιβόλι είχε η οικογένεια Κόκα ενώ ο πόλεμος του 1940 ανάγκασε κάποιες οικογένειες να αποκοπούν οριστικά από το Περιβόλι. Ως κिरατζήδες εργάστηκαν μέλη των οικογενειών Γιάτσου, Ευαγγέλου και Αντάκη.

Γεώργιος Μωραϊτής, Κανάλια. Τέλη δεκαετίας του 1930. (Αρχειο Μιχάλη Μωραϊτή)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α: Περιβολιώτες Μετανάστες στην Αμερική

Αναφέρεται το ονοματεπώνυμο, η ηλικία, το μέρος που δήλωσαν ως τόπο τελευταίας κατοικίας στην Ελλάδα και η ημερομηνία άφιξης στην Αμερική. Στην Αγγλική γλώσσα τα στοιχεία είναι γραμμένα όπως έχουν ψηφιοποιηθεί από το επίσημο site του Ellis Island.

	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ	ΗΛΙΚΙΑ	ΤΟΠΟΣ	ΗΜΕΡ.
1	Apostolinas Georges	Αποστολίνας Γεώργιος	19	Maerdonria	30/12/1902
2	Exarkhou John	Εξάρχος Ιωάννης	20	Maerdonria	30/12/1902
3	Membris Takis	Νιμπής Τάκης	20	Maerdonria	30/12/1902
4	Rizas Georges	Ρίζας Γεώργιος	19	Maerdonria	30/12/1902
5	Scrimbas Georges	Σκριμπας Γεώργιος	20	Maerdonria	30/12/1902
6	Vardsulis Tatlis	Βαρδούλης Τάκης	20	Maerdonria	30/12/1902
7	Varduli Vasilachi	Βαρδούλης Βασίλακης	19	Macedonia	22/12/1903
8	Moussios Dimitrios	Μούσιος Δημήτριος	20	Perevol	16/5/1904
9	Georgis Nibis	Νιμπής Γεώργιος	18	Macedonia	29/5/1905
10	Kussios Dotos	Ντόντος Κούσιος	35	Macedonia	29/5/1905
11	Michel Mihalitsis	Μιχαλίτσης Μιχαήλ	24	Macedonia	29/5/1905
12	Nicolas Caloqeros	Καλόγερος Νικόλαος	20	Macedonia	29/5/1905
13	Calogeros Georges	Καλόγερος Γεώργιος	22	Velestino	21/10/1905
14	Monchas Constantinos	Μούχας Κων/νος	22	Perivoli	21/10/1905
15	Nibi George	Νιμπής Γεώργιος	20	Macedonia	21/10/1905
16	Papadimitri Jean	Παπαδημήτρης Ιωάννης	17	Perivoli	21/10/1905
17	Papazios Stergio	Παπαρίζος Στέργιος	20	Velestino	21/10/1905
18	Paptsiricos Demetrio	Παπανίκος Δημήτριος	18	Velestino	21/10/1905
19	Patachiotis Athanasios	Παταχιώτης Αθανάσιος	20	Macedonia	21/10/1905
20	Rizos Georgios	Ρίζος Γεώργιος	17	Velestino	21/10/1905
21	Balamiotes Michili	Μπαλαμώτης Μιχαήλ	30	Grevena	4/5/1906
22	Nibis Stergios	Νιμπής Στέργιος	39	Grevena	4/5/1906
23	Patacioutas Michali	Πατακιούτας Μιχάλης		Grevena	4/5/1906
24	Balamotis Spyridon	Μπαλαμώτης Σπυρίδων	20	Perivoli	21/5/1906
25	Boutzacas George	Πουτσάκας Γεώργιος	24	Perivoli	21/5/1906
26	Lamprakis Dimitri	Λαμπράκης Δημήτριος	18	Perivoli	21/5/1906
27	Michali Monsios	Μούσιος Μιχάλης	19	Perivoli	21/5/1906
28	Michali Nibis	Νιμπής Μιχάλης	19	Perivoli	21/5/1906
29	Nicolas Mush	Μούς Νικόλας	20	Perivoli	21/5/1906
30	Poulion George	Πούλιος Γεώργιος	18	Perivoli	21/5/1906
31	Sarantis John	Σαράντης Ιωάννης	21	Perivoli	21/5/1906
32	Tahoulas Stergios	Ταχούλας Στέργιος	18	Perivoli	21/5/1906
33	Tsoubecos George	Τσουμπέκος Γεώργιος	18	Velestino	21/5/1906
34	Papademetrios Charalmos	Παπαδημήτρης Χαρίμπος	19	Velestino	21/5/1906
35	Yanoussis Demetre	Γιαννούσης Δημήτρης	22	Grevena	21/5/1906
36	Ittis Constantinos	Ίτης Κων/νος	18	Perivoli	8/7/1906
37	Papathanassis Jissis	Παπαθανάσης Ζήσης	18	Perivoli	8/7/1906
38	Papazissis Apostolis	Παπαζήσης Αποστόλης	18	Perivoli	8/7/1906
39	Vardoulis D.Euthinio	Βαρδούλης Ευθύμιος	30	Privoli	19/10/1906
40	Kalogeros Dimitrios	Καλόγερος Δημήτριος	18	Perivoli	15/4/1907
41	Laitsos Michel	Λαΐτσος Μιχαήλ	25	Grevena	15/4/1907
42	Nebis Nicolas	Νιμπής Νικόλας	18	Grevena	15/4/1907
43	Pouspourikas Ioannis	Πουσπουρίκας Ιωάννης	25	Grevena	15/4/1907
44	Papatsivikas Panayotis	Παπατσιβίκας Παναγιώτης	20	Velestinopn	18/10/1907
45	Constantinescu Traian	Κωνσταντίνεσκου Τραιάνος	19	Pervole	26/10/1907
46	Farsarotou Demetre	Φαρσαρώτου Δημήτριος	19	Perivoli	21/12/1907
47	Itas Apostole	Ίτας Απώστολος	19	Perivoli	21/12/1907
48	Pouspiricas Sterio	Πουσπουρίκας Στέργιος	35	Vellestino	20/4/1908
49	Gouseas Stergios	Γούσης Στέργιος	25	Velestino	7/1/1909
50	Papatsevikas Athanasios	Παπατσιβίκας Αθανάσιος	19	Velestino	7/1/1909
51	Savanakis Stergios	Σαββανάκης Στέργιος	18	Velestino	7/1/1909

Οι Βλάχοι της Μαγνησίας

	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ	ΗΛΙΚΙΑ	ΤΟΠΟΣ	ΗΜΕΡ.
52	Vatacolias Konstantinos	Μπατακόγιας Κων/νος	16	Velestino	7/1/1909
53	Moutzila S. Parlas	Μουρτζίλας (Πάρλας;)	24	Perivoli	26/2/1909
54	Papazissi Georges	Παπαζήσης Γεώργιος	30	Velestinou	12/3/1909
55	Bilas Nicolaos	Μπίλης Νικόλαος	21	Velestino	17/3/1909
56	Dermisis Stergios	Ντερμίσης Στέργιος	22	Velestino	17/3/1909
57	Giokas Georges	Γκιόκας Γεώργιος	19	Velestino	17/3/1909
58	Katronis John	Κοτρώνης Ιωάννης	21	Velestino	17/3/1909
59	Mihoulitsis Dimitrios	Μιχολίτης Δημήτριος	22	Trikala	17/3/1909
60	Papazissis Konstantinos	Παπαζήσης Κων/νος	18	Grevena	17/3/1909
61	Tetsos Dimitrios	Τέτσας Δημήτριος	18	Velestino	17/3/1909
62	Voulakas Georges	Βουλάγκας Γεώρ.	21	Velestino	17/3/1909
63	Scrimbas John	Σκριμπας Ιωάννης	17	Kalambaka	26/3/1909
64	Moraitis Georgios	Μωραιΐτης Γεώργιος	20	Perivoli	26/5/1909
65	Balamoutis Mihail	Μπαλαμούτης Μιχαήλ	18	Perivoli	10/10/1909
66	Voulogas John	Βουλόγκας Ιωάννης	18	Perivoli	21/12/1909
67	Itas Nakos	Ιττης Νάκος	18	Perivoli	21/12/1909
68	Itas Panagiotis	Ιττης Παναγιώτης	18	Perivoli	21/12/1909
69	Pissas Michael	Πίσσας Μιχαήλ	20	Perivoli	21/12/1909
70	Tegos Georgios	Τέγος Γεώργιος	21	Perivoli	21/12/1909
71	Voulogas Panagiotis	Βουλόγκας Παναγιώτης	30	Perivoli	21/12/1909
72	Balamoutis Athanasios	Μπαλαμούτης Αθανάσιος	19	Tricala	6/1/1910
73	Hikarou Vassilios	Χικάρου Βασίλειος	24	Tricala	6/1/1910
74	Sarantis Theodoros	Σαράντης Θεόδωρος	20	Velestino	6/1/1910
75	Tahos Demetrius	Τάχος Δημήτριος	18	Tricala	6/1/1910
76	Laitsos Giakoulis	Λαΐτσος Γιακούλης	23	Velestino	13/2/1910
77	Aojourscosta Dimik	Αγορκώστας Δημήτριος	22	Velestinon	5/4/1910
78	Aqourcosta Georges	Αγορκώστας Γεώργιος	28	Grevena	5/4/1910
79	Nimbis George	Νιμπής Γεώργιος	19	Valestino	5/4/1910
80	Papathanassion Athan.	Παπαθανασίου Αθανάσιος	29	Grevenso	5/4/1910
81	Papazissis Dimit	Παπαζήσης Δημήτριος	21	Kenstonon(Velestinon)	5/4/1910
82	Rizos Stergis	Ρίζος Στέργιος	21	Velestinon	5/4/1910
83	Vardoulis Georgios	Βαρδούλης Γεώργιος	23	Perivoli	14/4/1910
84	Triantafyllou Athanossios	Τριανταφύλλου Αθανάσιος	18	Velestino	19/7/1910
85	Agrocostas Georgios	Αγορκώστας Γεώργιος	20	Perivoli	29/9/1910
86	Bazonkis Takis	Μπαζούκης Τάκης	22	Perivoli	29/9/1910
87	Belas Stergios	Μπέλας Στέργιος	19	Perivoli	29/9/1910
88	Economan Costas	Οικονόμου Κώστας	22	Perivoli	29/9/1910
89	Gionlekas Georgios	Γκιουλέκας Γεώργιος	21	Perivoli	29/9/1910
90	Meras Nicolaos	Μέρας Νικόλαος	20	Perivoli	29/9/1910
91	Mermigas Nacos	Μέρμηγκας Νάκος	23	Perivoli	29/9/1910
92	Miholitsis Dimetrios	Μιχολίτης Δημήτριος	20	Perivoli	29/9/1910
93	Nibi Georgios	Νιμπής Γεώργιος	20	Perivoli	29/9/1910
94	Paparizos Michel	Παπαρίζος Μιχαήλ	22	Perivoli	29/9/1910
95	Papathanasiou Ath.	Παπαθανασίου Αθανάσιος	19	Perivoli	29/9/1910
96	Papazissis Vassilios	Παπαζήσης Βασίλειος	22	Perivoli	29/9/1910
97	Tsibondis Georgios	Τσιμπουκλής Γεώργιος	30	Perivoli	29/9/1910
98	Zoboros Stergios	Ζιόμπορος Στέργιος	20	Perivoli	29/9/1910
99	McCoka Giorgi	(Κόκας;) Γιώργης	31	Perivoli	20/10/1910
100	Perdicki Vian	Περδίκης Γιάννης	18	Perivoli	20/10/1910
101	Goghins John	Γόγκινς Ιωάννης	25	Perivoli	10/11/1910
102	Marcou Nicolaos	Μάρκου Νίκος	24	Perivoli	10/11/1910
103	Farssarotou Georgios	Φαρσαρώτου Γεώργιος	19	Perivoli	28/11/1910
104	Rizos Demetrios	Ρίζος Δημήτριος	21	Perivoli	28/11/1910
105	Papatheolorou Nicolas	Παπαθεοδώρου Νικόλας	21	Perivoli	22/12/1910
106	Convatos nicolas	Κουβάτας Νικόλας	20	Perivoli	24/12/1910
107	Tsokandana Theodoro	Τσουκανάνας Θεόδωρος	19	Perivoli	24/12/1910

Οι Βλάχοι της Μαγνησίας

	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ	ΗΛΙΚΙΑ	ΤΟΠΟΣ	ΗΜΕΡ.
108	Chicaros Stergios	Χικάρος Στέργιος	22	Perivoli	5/1/1911
109	Couvatas Demetrios	Κουβάτας Δημήτριος	21	Perivoli	5/1/1911
110	Fouskas Demetrios	Φούσκας Δημήτριος	26	Perivoli	5/1/1911
111	Nebis Demetrios	Νιμπής Δημήτριος	19	Velestinon	5/1/1911
112	Nibis Stergios	Νιμπής Στέργιος	17	Perivoli	5/1/1911
113	Rizou Rizos	ΡΙζου ΡΙζος	26	Velestinon	5/1/1911
114	Tsoukas Georgios	Τσουκάς Γεώργιος	19	Perivoli	5/1/1911
115	Apostolinas Stergios	Αποστολίνας Στέργιος	19	Velestino	20/4/1911
116	Baherdanis Takis	Μπαχερντάνης Τάκης	27	Velestino	20/4/1911
117	Balamotis John	Μπαλαμώτης Ιωάννης	20	Velestino	20/4/1911
118	Mouhas Michel	Μούχας Μιχαήλ	18	Velestino	20/4/1911
119	Papazissis Zissis	Παπαζήσης Ζήσης	21	Velestino	20/4/1911
120	Poutsakas Michel	Πουτσίτσας Μιχαήλ	19	Velestino	20/4/1911
121	Poutsakas Vassilios	Πουτσίτσας Βασίλειος	21	Velestino	20/4/1911
122	Rabazanis Demetrios	Ρουμπαζήνης Δημήτριος	25	Velestino	20/4/1911
123	Tsobekos Michel	Τσουμπέκος Μιχαήλ	25	Velestino	20/4/1911
124	Tsocadanas Georgios	Τσουκαντάνας Γεώργιος	20	Velestino	20/4/1911
125	Tsoubekos Georgios	Τσουμπέκος Γεώργιος	22	Velestino	20/4/1911
126	Angelis Constantinos	Αγγέλης Κων/νος	19	Velestinon	24/4/1911
127	Billi Stergios	Μπιλίλης Στέργιος	21	Perivoli	26/4/1911
128	Bellas Yoannis	Μπέλλας Ιωάννης	19	Velestino	19/5/1911
129	Bobotis Bassilios	Μπομπότης Βασίλειος	19	Velestino	19/5/1911
130	Bobotlis Jean B.	Μπομπότης Ιωάννης Β.	19	Velestino	19/5/1911
131	Dzimas Demetrio	Τζίμας Δημήτριος	26	Velestino	19/5/1911
132	Pappazissos Athanassios	Παπαζήσης Αθανάσιος	19	Velestino	19/5/1911
133	Pisparikus Georges	Πουσπουρίκας Γεώργιος	19	Larissa	19/5/1911
134	Tsumbecos Demetre	Τσουμπέκος Δημήτριος	20	Velestino	19/5/1911
135	Carathanos Costas	Καραθάνος Κώστας	25	Perivoli	31/5/1911
136	Droulis Vassilios	(Σδρούλιας;) Βασίλειος	19	Velestino	31/5/1911
137	Figras Demetrios	Φίγκρας Δημήτριος	24	Perivoli	31/5/1911
138	Liapos Nicolaos	Λιάπης Νικόλαος	33	Perivoli	31/5/1911
139	Meras Stergios	Μέρας Στέργιος	20	Perivoli	31/5/1911
140	Pouspourikas Takis	Πουσπουρίκας Τάκης	25	Perivoli	31/5/1911
141	Seitanis John	Σεϊτάνης Ιωάννης	25	Perivoli	31/5/1911
142	Skrimas Panagiotis	Σκρίμπας Παναγιώτης	21	Perivoli	1/11/1911
143	Kalogeros Stergios .P	Καλόγηρος Στέργιος	20	Velestino	3/11/1911
144	Kalogeros Stergios	Καλόγηρος Στέργιος	18	Larissa	3/11/1911
145	Kalogeros Stergios	Καλόγηρος Στέργιος	18	Velestino	3/11/1911
146	Papathanasio Apostolo	Παπαθανασίου Απόστολος	19	Velestino	3/11/1911
147	Mermingas Demotrios	Μέρμηγκας Δημήτριος	19	Ladissa	3/11/1911
148	Tsoukadanas George	Τσουκαντάνας Γεώργιος	20	Tachtalasman	3/11/1911
149	Stateris Demetrio	Στατήρης (Πατήρης) Δημήτριος	19	Perivoli	6/11/1911
150	Coundouris Panayotis	Αριζιώτης Στέργιος	21	Velestino	5/12/1911
151	Fouskas Demetrios	Φούσκας Δημήτριος	21	Velestino	5/12/1911
152	Ariziotis Stergios	Αριζιώτης Στέργιος	20	Velestino	22/12/1911
153	Pissas Stergios	Πίσσας Στέργιος	19	Velestino	22/12/1911
154	Vrakas John	Βράκας Ιωάννης	19	Chatzibaraki	22/12/1911
155	Balamoti Michael	Μπαλαμώτης Μιχαήλ		Velestino	11/2/1912
156	Papatheodorou Nakis	Παπαθεοδώρου Νάκης	30	Perivoli	7/4/1912
157	Tistsas Nakis	Τίτσας Νάκης	28	Velestino	13/4/1912
158	Mihoulitsis Michail	Μιχολίτσας Μιχαήλ	30	Perivoli	31/5/1912
159	Stroulas Manolis	Σδρούλιας Μανώλης	20	Perivoli	31/5/1912
160	Poutsiasas Michail	Πουτσίτσας Μιχαήλ	20	Perivoli	31/12/1912
161	Pracazanas Constantinos	Πρακαζάνας Κων/νος	20	Velestina	31/12/1912
162	Galogeras Zissis	Καλόγηρος Ζήσης	22	Grevena	10/2/1913
163	Sioumariki Nacos	Σιουμουρέκης Νάκος	25	Perivoli	10/2/1913

Οι Βλάχοι της Μαγνησίας

	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ	ΗΛΙΚΙΑ	ΤΟΠΟΣ	ΗΜΕΡ.
164	Tegogiannis George	Τεγογιάννης Γεώργιος	19	Perivoli	10/2/1913
165	Hikaros Vasilios	Χικάρος Βασίλειος	36	Periveli	4/3/1914
166	Poullos Konstantinos	Πούλιος Κων/νος	15	Periveli	4/3/1914
167	Sowelis Athanasios	(Σοβελής) Αθανάσιος	15	Periveli	4/3/1914
168	Tsomos Dimitrios	Τσώμος Δημήτριος	26	Periveli	4/3/1914
169	Agrocostas Dimitrios	Αγροκώστας Δημήτριος	25	Perivoli	18/3/1914
170	Giatsos Athanassios	Γιάτσος Αθανάσιος	19	Perivoli	18/3/1914
171	Papatsivicas Athanasios	Παπατσιβίκας Αθανάσιος	18	Perivoli	18/3/1914
172	Rokas Stergios	Ρόκας Στέργιος	19	Perivoli	18/3/1914
173	Tahos Takis	Τάχος Τάκης	19	Perivoli	18/3/1914
174	Papazissi Maria	Παπαζήση Μαρία	20	Velestinou	19/12/1914
175	Mouhas Constantinos	Μούχας Κων/νος	34	Perivoli	16/3/1915
176	Tsimbouklis Stergios	Τσιμπουκλής Στέργιος	45	Velestino	16/5/1915
177	Papaltsivicas Tacees	Παπατσιβίκας Τάκης	42	Perivoli	18/9/1916
178	Papazivelias Jacos	Παπατσιβέλιος Γιάκος	42	Perivoli	14/10/1916
179	Balamotis Dimitrios	Μπαλαμώτης Δημήτριος	37	Perivoli	20/4/1917
180	Tahos Dimitrios	Τάχος Δημήτριος	11	Perivoli	20/4/1917
181	Tahos Evangelia	Τάχου Ευαγγελία	30	Perivoli	20/4/1917
182	Tahos Stergios	Τάχος Στέργιος	40	Perivoli	20/4/1917
183	Laitchios Yacioulo	Λαϊτσος Γιακούλης	45	Greece	22/1/1920
184	Paparizos Nicolos	Παπαρίζος Νικόλαος	42	Grovena	22/1/1920
185	Giatsos Apostolos	Γιάτσος Απόστολος	39	Perivoli	28/2/1921
186	Papathanassiou Ekaterini	Παπαθανασίου Αικατερίνη	23	Perivolion	28/2/1921
187	Papathanassiou Georgios	Παπαθανασίου Γεώργιος	28	Perivolion	28/2/1921
188	Koka Maria	Κόκα Μαρία	27	Velastinos	1/4/1921
189	Ittis Apostolos	Ίττις Απόστολος	24	Chicago	30/9/1924

Πολιτισμικά στοιχεία Περιβολιωτών

Περιβόλι 1972. Τοποθεσία Αμπέλια. Φωτογραφία από τα κοπάδια των Βασιλείου Κουβάτα, Δημητρίου και Επεργίου Κουβάτα. (Αρχείο Βαγγέλη Κουβάτα)

Συγγραφή - Επιμέλεια:

Αλεξίου Νίκη, φιλόλογος - φοιτήτρια στο πρόγραμμα μεταπτυχιακών σπουδών του τμήματος "Ιστορίας - Αρχαιολογίας και Κοινωνικής ανθρωπολογίας" του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Περιβολιώτες τη δεκαετία του 1920
(Αρχείο Συλλόγου Περιβολιωτών Μαγνησίας)

Πέρα από την μακραίωνη ιστορία που αναφέρθηκε παραπάνω, οι Περιβολιώτες Βλάχοι συνοδεύονται από μια βαρύτιμη ανεκτίμητη παράδοση. Είναι αυτοί οι αγέρωχοι προστάτες του Περιβολιού είναι αυτοί που στο πέρας των αιώνων διαφύλαξαν ατόφια κι αυθεντική τη μοναδική αυτή παράδοση, είναι αυτοί που παραδίδουν από γενεά σε γενεά τη σκυτάλη του πολιτισμού τους με την απαράβατη και συνάμα ιερή υποχρέωση της γνήσιας διακρίσεώς της.

Με τη μετακίνηση αυτών των νομάδων Βλάχων από το Περιβόλι στα χειμαδιά δημιουργήθηκε ένας εξαιρετικός διατοπικός πολιτισμός, ο οποίος αποτέλεσε σημαντική παρακαταθήκη για το μέλλον. Αξίζει να αναφερθεί εδώ η εμπορική δράση πολλών μελών της κοινότητας, οι οποίοι με την ιδιότητα των κυρατζήδων συνέβαλλαν δραστικά κι αδιάλειπτα στην άνθιση και καρποφορία του συνόλου των πολιτισμικών και πολιτιστικών στοιχείων. Η εμφάνιση περιβολιώτικης παροικίας στην Κωνσταντινούπολη, αλλά και σε άλλα μέρη της Βαλκανικής και της Ευρώπης οδήγησε στην αμοιβαία ανταλλαγή αγαθών και ιδεών, αλλά και στην ενίσχυση και εξύψωση του πατριωτικού φρονήματος.

Ο βασικότερος ίσως παράγοντας που συνετέλεσε καταλυτικά και μακρόχρονα στο να μείνει άσβεστη η λαϊκή παράδοση έγκειται στη διατήρηση της ιδιαίτερης τοπικής γλώσσας, δηλαδή της βλάχικης. Η βλάχικη γλώσσα, ή αλλιώς κουτσοβλάχικη, αποτελεί ένα νεολατινικό ιδίωμα που προήλθε από τη λατινική της Βαλκανικής. Με την κατάκτηση της Βαλκανικής χερσονήσου από τα ρωμαϊκά στρατεύματα αρχίζει κι ο πολιτισμικός εκλατινισμός, μέρος του οποίου είναι και η γλώσσα. Γύρω από τις σημαντικότερες εμπορικές αρτηρίες της εποχής, το Δούναβη και την Εγνατία οδό, η ρωμαϊκή παρουσία εμφανίζεται πιο έντονη με αποτέλεσμα την αντικατάσταση της παλιάς γλώσσας με μια καινούρια, η οποία έχει τη βάση της στις λατινικές γλωσσικές παραλλαγές, αλλά και τα τοπικά ιδιώματα, τα οποία προϋπήρχαν στο χώρο. Στον ελλαδικό χώρο ο εκλατινισμός παρουσιάζεται σε ορισμένες βόρειες και ορεινές περιοχές της Ηπείρου και της Δυτικής Μακεδονίας. Αξίζει να αναφερθεί εδώ το γεγονός ότι μέσα στο κλίμα της γλωσσικής καταβαράθρωσης της σύγχρονης εποχής, οι Βλάχοι αντιπαρατίθενται σε ορισμένες βόρειες και ορεινές περιοχές της Ηπείρου και της Δυτικής Μακεδονίας. Αξίζει να αναφερθεί εδώ το γεγονός ότι μέσα στο κλίμα της γλωσσικής καταβαράθρωσης της σύγχρονης εποχής, οι Βλάχοι αντιπαρατίθενται σε ορισμένες βόρειες και ορεινές περιοχές της Ηπείρου και της Δυτικής Μακεδονίας. Αξίζει να αναφερθεί εδώ το γεγονός ότι μέσα στο κλίμα της γλωσσικής καταβαράθρωσης της σύγχρονης εποχής, οι Βλάχοι αντιπαρατίθενται σε ορισμένες βόρειες και ορεινές περιοχές της Ηπείρου και της Δυτικής Μακεδονίας. Αξίζει να αναφερθεί εδώ το γεγονός ότι μέσα στο κλίμα της γλωσσικής καταβαράθρωσης της σύγχρονης εποχής, οι Βλάχοι αντιπαρατίθενται σε ορισμένες βόρειες και ορεινές περιοχές της Ηπείρου και της Δυτικής Μακεδονίας.

Ενδυμασία¹

Εντυπωσιακή είναι και η φορεσιά των Περιβολιωτών στο σχεδιασμό της οποίας λαμβάνονταν ιδιαίτερη μέριμνα από τους ραφτάδες που τις επιμελούνταν. Οι άνδρες φορούσαν λευκή ή θαλασσί μάλλινη φανέλα και αντίστοιχο σώβρακο, αντικαθιστώντας το καλοκαίρι με υφασμάτινο. Πάνω από αυτά έμπαινε το πουκάμισο του οποίου η μορφή ήταν εξαιρετικά περίτεχνη. Ήταν μαύρο ή άσπρο, μεταξωτό και κούμπωνε μέχρι το στήθος, ενώ κατέληγε στο γόνατο με σουρές. Τη φορεσιά συνόδευε γιλέκο, το λεγόμενο τσικέτο. Το τσικέτο ήταν κατασκευασμένο από σκουρόχρωμο μαλλί και ήταν κεντημένο με χρυσή κλωστή. Πάνω από το τσικέτο φορούσαν οι Περιβολιώτες το τσιπούνι το οποίο ήταν επίσης μάλλινο χρώματος μπλε σκούρο κεντημένο με μορντό κλωστή. Το τσιπούνι το έσφιγγε η ζώνη την οποία οι Περιβολιώτες χρησιμοποιούσαν για να μεταφέρουν χρήματα ή τον καπνό τους.

Απαραίτητο εξάρτημα ήταν για τους Βλάχους ο μαύρος κούκος, ενώ στα πόδια φορούσαν μάλλινα χολέβια, και τα γνυστά σε όλους τσαρούχια.

Το χρώμα τους ήταν μαύρο και στο τελειώμά τους υπήρχε τρίχινη φούντα. Την κατασκευή τους αναλάμβαναν ειδικευμένοι σ' αυτό τεχνίτες, οι λεγόμενοι τσαρουχάδες. Πρέπει τέλος, να αναφέρουμε ενδεικτικά και τη χρήση κοσμημάτων όπως τα ρολόγια τσέπης που κοσμούσαν το στήθος των Περιβολιωτών, αλλά και τις ασημένιες αλυσίδες 'κιοουστέκια' που φορούσαν σε επίσημες κυρίως εκδηλώσεις.

Εξίσου προσεγγιμένη κι ακόμη πιο ακριβοθώρητη ήταν η γυναικεία φορεσιά με βασικό κομμάτι το φόρεμα. Κάτω από το φόρεμα φορούσαν οι Περιβολιώτισσες λεπτό λευκό πουκάμισο και το χειμώνα μάλλινη φανέλα. Το φόρεμα ήταν φτιαγμένο από χοντρή σκουρόχρωμη στούφα και κοσμούσαν από ανάλογου χρώματος λουλούδια. Όσο για το κούμπωμα εκτεινόταν από το στήθος φτάνοντας στο τελειώμα μέχρι τον αστραγάλο. Στη μέση τότενε με σουρά, ενώ κάτω ήταν φαρδύ σχηματίζοντας πιέτες. Πάνω από το φόρεμα οι γυναίκες φορούσαν γλέν 'τσικέτο' από μαύρο ή σκούρο μπλε μαλλί κεντημένο ολόγυρα με χρυσή κλωστή, ενώ πολλές νεότερες στην ηλικία το χειμώνα φορούσαν υφαντό σκουρόχρωμο τσιπούνι κεντημένο με κόκκινο κορδόνι. Εξίσου εντυπωσιακή και μεγαλόπρεπη ήταν η ποδιά των γυναικών στην οποία έδιναν ιδιαίτερη σημασία, καθώς ανακατόπτριζε την κοινωνικοοικονομική κατάσταση αυτής που τη φορούσε. Το χρώμα της ποίκιλλε και κοσμούσαν από κέντημα σε μεγάλο μέρος της επιφάνειάς της, ενώ στο τελειώμά της τοποθετούνταν κρόσια ή δαντέλα. Πάνω από την ποδιά, στη μέση της γυναικάς, τοποθετούνταν η ζώνη που ήταν κεντημένη με χρυσή κλωστή και κούμπωνε μπροστά με ασημένια πόρπη.

Αναντίρρητα έδιναν εξαιρετικά μεγάλο κύρος κι αίγλη στην Περιβολιώτισσα τα 'κουκάκια' που κοσμούσαν το κεφάλι της. Τα κουκάκια ήταν πολύπλοκα και περίτεχνα στερεωμένα πάνω σε μεταξωτό μαντήλι. Τα κουκάκια τα έπλεκαν με ιδιαίτερο τρόπο με σύμμα, ενώ παλαιότερα στο κεφάλι φορούσαν κόκκινο φέσι με φλουριά. Στο λαιμό κρεμούσαν φλουριά και ντουγκές (πεντόλιρα) και στα αυτιά σκουλαρίκια. Τα κοσμήματα τα προμηθεύονταν κυρίως από τους αργυροχόους των Ιωαννίνων και του Συρράκου. Τα παπούτσια τους ήταν μαύρα, λιτά, με λίγο τακούνι κι από μέσα φορούσαν μαύρες πλεκτές κάλτσες.

Οικογένεια Μιχάλη Αντάκη
(αρχείο Μιχάλη Παπανίκου)

1. Τουλινής Στέργιος, Η παραδοσιακή φορεσιά του Περιβολίου, Πρακτικά 1ου-7ου σεμιναρίων Λαογραφίας και βλάχικων παραδοσιακών χορών ημερίδων πανελλήνιων ανταγωνισμάτων, Εκδ. Πανελλήνια Ομοσπονδία Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων.

Πανηγύρια²

Ημερομηνίες σταθμός για τους Βλάχους του Περιβολίου συνιστούν η 23η Απριλίου (του Αγίου Γεωργίου) και η 26η Οκτωβρίου (του Αγίου Δημητρίου), ημερομηνίες που σηματοδοτούν την άνοδο των ημινομάδων κατοίκων στο Περιβόλι και την κάθοδό τους στα χειμαδιά για ξεχειμώνα. Κατά την παραμονή τους στο περιβόλι οι ορεσίβιοι Βλάχοι μετέχουν σε μια σειρά θρησκευτικών δρώμενων. Για τη διεξαγωγή τους ενεργοποιούνται μαζικά με ιδιαίτερο ενδιαφέρον κι απaráμυλλο ζήλο, καθώς εκτός από τον έντονα θρησκευτικό και συμβολικό χαρακτήρα, οι εκδηλώσεις αυτές ενισχύουν τους δεσμούς της κοινότητας και καλλιεργούν περαιτέρω κοινωνικές επαφές.

Περιβολιώτισσες μπροστά από την εκκλησία του Αγίου Γεωργίου στις αρχές της δεκαετίας του 1930

Η εορταστική δραστηριότητα των Βλάχων του Περιβολίου ξεκινά με τον εορτασμό της γέννησης του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου. Ο Τ'Αγιαννιός -κατά τους Περιβολιώτες- σηματοδοτεί την έναρξη μιας σειράς εκδηλώσεων που λαμβάνουν χώρα στο χωριό από τον Ιούνιο έως το Σεπτέμβριο. Παραμονή του Τ'Αγιαννιού, στις 23 Ιουνίου, συγκεντρώνονται στο Μεσοχώρι οι γυναίκες του χωριού και μετείχαν σε μια ενδιαφέρουσα τελετουργία. Ουσιαστικά το έθιμο αναφέρεται στο γάμο και πρωταγωνίστριες είναι οι ανύπαντρες κοπέλες.

Η μητέρα μιας αρραβωνιασμένης κοπέλας αναλάμβανε να φέρει στο Μεσοχώρι το μπραγκάτζι, το οποίο οι κοπέλες στόλιζαν κυρίως με άνθη του φυτού Κλύδωνα, και το οποίο ήταν άμεσα συνδεδεμένο με τον Τ'Αγιαννιό. Καθώς το στόλιζαν μέσα σε κλίμα μεγάλης ευλάβειας, τραγουδούσαν:

Τ'Αγιαννιός Γιαννιός ματάκια μου

Iu durnisi a seara noapte
Sunu meru
sunu peru
Sunu aumbra di guduniu

που θα κοιμηθείς απόψε τη νύχτα;
κάτω από τη μηλιά
κάτω από την αχλαδιά
κάτω από τον ίσκιό της κудυνιάς

βρύση του Μεσοχωρίου για να το γεμίσουν με νερό τραγουδώντας:

Βρυσούλα πετροκάγγελα τώρα ο Ταγιαννιός,
να βρέξουμε τα Κλύδωνα τώρα στον Ταγιαννιό,
να 'ναι καλορίζικα τώρα ο Ταγιαννιός.

Adunatsi va fiatile,
fiatile si nvestile
ta s ni tsie la soputu

μαζευτήτε κορίτσια,
κορίτσια και νύφες
για να πάμε στη βρύση

Ακολουθούσε χορός στην πλατεία με συνοδεία οργάνων και απουσία ανδρών. Οι γυναίκες ξεκινούσαν το χορό με το 'C'nik' τηρώντας αυστηρά την ηλικιακή μεραρχία και συνέχιζαν με διάφορα τραγούδια που χορεύονταν κυρίως 'στα τρία'. Το βράδυ το μπραγκάτζι το φύλαγε η μητέρα της αρραβωνιασμένης στο σπίτι της σκεπασμένο, έως το επόμενο απόγευμα. Ανήμερα της εορτής τελούνταν Θεία Λειτουργία και χωρίς το απόγευμα οι κοπέλες συγκεντρώνονταν πάλι στο Μεσοχώρι πνίζουν τον Ταγιαννιό. Επαίρναν τα 'μηνύματα' και λουλούδια από το μπραγκάτζι κι έχιναν το νερό στην παρακείμενη βρύση. Έπειτα χόρευαν και τραγουδούσαν στην πλατεία χωρίς

2. Πληροφορίες από Βασίλειο Κουσκούριδα και Γεώργιο Χονδροδίνη

Γλέντι Περιβολιωτών σε τοποθεσία πλησίον του χωριού στα τέλη της δεκαετίας του 1920

την παρουσία ανδρών. Το πρώτο ανδρικό όνομα που άκουγε κάθε κοπέλα το ταύτιζε με τον άνδρα που επρόκειτο να παντρευτεί, ενώ τα άνθη του Κλύδωνα τα έβαζε κάτω από το μαξιλάρι της για να της φανερώσει ο Άγιος τη μορφή του μελλοντικού συζύγου.

Το έθιμο, πέρα από το μαγικό-θηρσκευτικό του περιεχόμενο που αφορά στην παρέμβαση του Αγίου Ιωάννη για να φανερώσει τους μελλοντικούς συζύγους, αποτελούσε για τις γυναίκες μια ευκαιρία κοινωνικής δράσης και διασκέδασης. Και καθώς τα τελευταία χρόνια οι κοινωνικές συνθήκες έχουν μεταβληθεί, το έθιμο έχει εκλείψει και μόνο ελάχιστες προσπάθειες γίνονται για σύγχρονη αναβίωση.

Η επόμενη γιορτή μετά τον Κλύδωνα είναι ο Αϊ Λιας. Ανήμερα της εορτής, στις 20 Ιουλίου, οι Βλάχοι που βρίσκονται στο Περιβόλι λαμβάνουν μέρος στη λειτουργία που λαμβάνει χώρα στο παρεκκλήσι του Αγίου. Μετά τη λειτουργία ακολουθεί το ύψωμα της εικόνας. Το 'ύψωμα' είναι ένα είδος πλειστηριασμού κατά τη διάρκεια του οποίου γίνονται προσφορές από οικογένειες του χωριού. Όποια οικογένεια πλειοδοτεί σηκώνει το ύψωμα. Αυτό προσφέρει στη συγκεκριμένη οικογένεια θεία χάρη, κοινωνική και οικονομική υπόληψη, καθώς επίσης και το δικαίωμα τα μέλη της να σύρουν πρώτα το χορό που ακολουθεί στην αυλή της εκκλησίας με τη συνοδεία οργάνων.

Μετά το πέρας του χορού οι παρευρισκόμενοι αρχίζουν τις επισκέψεις στον τιμώμενο μαχαλά. Την ημέρα που οι Περιβολιώτες Βλάχοι γιορτάζουν έναν Άγιο ειθισται να γιορτάζουν και τον αντίστοιχο μαχαλά. Έτσι, μετά την εκκλησία αρχίζουν οι επισκέψεις στα σπίτια για τα σχετικά κεράσματα. Παλιότερα τα όργανα και πολλοί πιστοί συγκεντρώνονταν σε ένα συγκεκριμένο σπίτι, είτε του πλειοδότη είτε κάποιας άλλης οικογένειας και έκαναν ένα μικρό γλέντι. Το βράδυ τα όργανα στήνονται σε ένα από τα μαγαζιά της πλατείας· εκεί γίνεται γλέντι μέχρι πρωίας με ιδιωτική πρωτοβουλία και δαπάνη.

Η εορταστική δραστηριότητα των Βλάχων συνεχίζεται στις 26 Ιουλίου με το πανηγύρι της Αγίας Παρασκευής, Sta Vinéri τα δρώμενα του οποίου κρατούν τρεις ολόκληρες ημέρες. Ανήμερα της Αγίας Παρασκευής οι πιστοί συγκεντρώνονται στην εκκλησία της Αγίας. Εκεί μετά τη λειτουργία ακολουθεί η διαδικασία του υψώματος και οι πλειοδότες χορεύουν πρώτοι στην αυλή του ναού. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω οι πιστοί επισκέπτονται τα σπίτια του μαχαλά που γιορτάζει και το γλέντι συνεχίζεται σε ένα από τα σπίτια αυτά μέχρι την ώρα που θα γίνει η τελετουργία του C'nik'.

Η τελετουργία αυτή δε συναντάται σε κανένα άλλο μέρος της Ελλάδος, γεγονός που την καθιστά μοναδική. Πρόκειται για ένα ξεχωριστό χορό με ιδιαίτερα κοινωνικά και πολιτισμικά συμφραζόμενα που χρωστά το όνομά

του στο ομώνυμο πλάτωμα το οποίο βρίσκεται πλησίον του χωριού. Οι πιεστοί μπαίνουν στο χορό με μια ενδιαφέρουσα ιεραρχία. Προηγούνται οι άνδρες κι ακολουθούν οι γυναίκες. Πρωτοχορευτής είναι ο γηραιότερος παρευρισκόμενος άνδρας, ενώ ακολουθούν οι υπόλοιποι με φθίνουσα ηλικιακή σειρά. Η μόνη παραβίαση της ηλικιακής ιεραρχίας επιτρέπεται όταν πρόκειται για παντρεμένους ή αρραβωνιασμένους άνδρες, οι οποίοι χορεύουν πιο μπροστά από τους αντίστοιχους ανύπαντρους. Μετά τον τελευταίο αρσενικό μετέχοντα ακολουθούν οι γυναίκες, οι οποίες μετέχουν στο χορό με τον ίδιο ακριβώς τρόπο.

Ο χορός C'nik λειτουργούσε ως 'νυφοπάζαρο'. Καταληκτικός σκοπός ήταν ουσιαστικά η οπτική αρχικά αλληλογνωριμία ανύπαντρων αγοριών και κοριτσιών με σκοπό το γάμο. Τα αποτελέσματα της πρακτικής αυτής ήταν τόσο άμεσα, ώστε συχνά την επόμενη κιόλας μέρα ανακοινώνονταν τα νέα προξενιά. Η ένωση των

περισσότερων ζευγαριών στο χωριό προέκυπτε από το χορό C'nik, το επίσημο δηλαδή νυφοπάζαρο. Μετά από το αυτό χορό το πανηγύρι συνεχίζεται στην πλατεία του χωριού.

Τη δεύτερη και την τρίτη ημέρα του πανηγυριού ακολουθούνται ακριβώς οι ίδιες διαδικασίες με την πρώτη ημέρα, με τη διαφορά ότι οι Περιβολιώτες γιορτάζουν τον Άγιο Γεώργιο και τον Άγιο Αθανάσιο αντίστοιχα. Οι επισκέψεις στα σπίτια του μαχαλά που γιορτάζει επαναλαμβάνονται, καθώς επίσης και ο χορός στο C'nik και το μέχρι πρωίας γλέντι στην πλατεία του χωριού. Με αυτό τον τρόπο, στις 28 Ιουλίου λαμβάνει τέλος το τριήμερο πανηγύρι Sta Vin'eri.

Ένα ακόμη ενδιαφέρον κι αρεστό έθιμο που λάμβανε χώρα στο χωριό – μέχρι πριν λίγα χρόνια τουλάχιστον – είναι η συγκέντρωση στον κήπο της Έλλης 'girdina ali elli' στις 29 Ιουλίου· εκεί οι Περιβολιώτες επιδίδονταν σε ποικίλες δραστηριότητες. Συγκεντρώνονταν κατά οικογένειες ή παρέες στο συγκεκριμένο σημείο, που βρίσκεται λίγο έξω από το χωριό, έψηναν κρέας και διασκέδαζαν. Συνιστούσε για όλους τους παρευρισκόμενους μια ευ-

C'nik' αρχές του 20ου αιώνα

Πανηγύρι του Αγίου Σωτήρος 1962 (αρχείο Μιχάλη Μωραϊτή)

Γλέντι στην τοποθεσία Gardina ali Elli. 1935

Περιβόλι 8 Σεπτεμβρίου 1934

ευκαιρία για διασκέδαση δίνονταν, καθώς τα όργανα πήγαιναν από παρέα σε παρέα και με λίγα χρήματα δημιουργούσαν μικρές εστίες γλεντιού. Το βράδυ τα όργανα στήνονταν σε ένα μαγαζί κι ακολουθούσε ολονύκτιο πανηγύρι με ασταίρεντο κέφι.

Κάτι αντίστοιχο διαδραματίζονταν και κατά τον εορτασμό του Αγίου Νικολάου. Ο Άγιος τιμάται από τους πιστούς τη 16η Αυγούστου, καθώς στις 6 Δεκέμβρη, που επίσημα εορτάζεται, οι συνθηκές δεν είναι ευνοϊκές για τους Βλάχους Περιβολιώτες να Τον τιμήσουν στο γραφικό ναό Του, που βρίσκεται έξω από το χωριό κι χαίρει αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος κι απараμίλλης ομορφιάς.

Τα μαζικού χαρακτήρα θρησκευτικά κι κοινωνικά δρώμενα απολήγουν στο Περιβόλι με τον εορτασμό της Γέννησης της Θεοτόκου (Μικρή Παναγία ή Sta Maria N'ica). Είναι ίσως η πιο δελεαστική δραστηριότητα, καθώς το λαϊκό θρησκευτικό αίσθημα είναι εξόχως έντονο και το έθιμο μεστό από συμβολισμούς. Θεωρείται ότι είναι η αποχαιρετιστήρια τελετή που κλείνει την παραμονή στο χωριό.

Παραμονή της Μικρής Παναγίας πλήθος κόσμος συγκεντρώνεται στην εκκλησία του Αγίου Γεωργίου για να παρακολουθήσει τον εσπερινό. Με τη λήξη της λειτουργίας οι πιστοί μεταφέρονται στον προαύλιο χώρο του ναού και μετέχουν στο 'Κύριε ελέησον'. Ο ιερέας του χωριού κρατά την εικόνα του Αγίου και οι πιστοί τα λάβαρα και όλοι μαζί περιφέρονται τρεις φορές γύρω από την εκκλησία. Άνδρες και γυναίκες όλων των ηλικιών με ιερή θρησκευτική κατάνυξη ψάλλουν ομόφωνα στιχάκια:

'Άγιε Γιώργη Δέσποτα φύλαγε τους δούλους Σου, Κύριε ελέησον'
'Παναγία Δέσποινα, φύλαγε τους δούλους Σου, Κύριε ελέησον'
'Ένας είναι ο Θεός ο Μεγαλοδύναμος, Κύριε ελέησον'.

καιρία χαλάρωσης και ψυχαγωγίας. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκαλούσε η αναβίωση παιχνιδιών που παίζονταν παλαιότερα: Ορμπου Γιάννης (Τυφλογιάννης), ψηλή καμήλα, μπιζί.... Το έθιμο αυτό δεν εντάσσεται στα πλαίσια κάποιας θρησκευτικής τελετουργίας και οι ρίζες του δε μας είναι γνωστές

Επόμενος σταθμός είναι το πανηγύρι του Σωτήρος στις 6 Αυγούστου. Το εκκλησάκι του Σωτήρος βρίσκεται έξω από το χωριό κι ο δρόμος που οδηγεί σ' αυτό έγινε τα τελευταία σχεδόν χρόνια. Έτσι η τελετουργία σ' αυτή την περίπτωση ήταν περισσότερο περίπλοκη και σύνθετη απ' ότι στις υπόλοιπες. Νέοι, γέροι και μικρά παιδιά ξεκινούσαν από πολύ νωρίς το πρωί για να φτάσουν στο ναό με τα πόδια μέσα από στενό και δασώδες μονοπάτι. Μαζί τους έπαιρναν πίτες και κρέατα για να γευματίσουν σε παρακείμενη πλαγιά. Ακολουθούσε λειτουργία, ύψωμα εικόνας και χορός. Μετά το χορό οι πιστοί κατέβαιναν στις πλαγιές του Κόντορου κι άρχιζαν το φαγοπότι. Άλλη μια

Μετά το πέρας της περιφοράς ο κόσμος μεταφέρεται στην πλατεία του χωριού· στο εν λόγω σημείο ακολουθεί ιδιωτικό γλέντι και προετοιμάζονται όλοι μαζί για τη μεγάλη περιφορά της επόμενης ημέρας, το

siynil'i.

Το πρωί της 8ης Σεπτέμβρη οι πιστοί παρακολουθούν τη λειτουργία στον Άγιο Γεώργιο και κατόπιν επίκειται το ύψωμα της εικόνας, όπως συμβαίνει και στις προαναφερθείσες εορτές. Η μόνη διαφορά συνίσταται στο ότι δεν πλειοδοτούν οικογένειες, αλλά συντεχνίες. Παλιότερα συναγωνίζονταν τα συνάφια των κτηνοτρόφων, των κिरατζιδών και των υλοτόμων, προιονάδων. Πλέον, οι μόνες συντεχνίες που έχουν απομείνει και μετέχουν στο έθιμο

Γάμος Γκόγκου Ττη. 1908 (Περιβλιώτικα Νέα)

είναι αυτή των κτηνοτρόφων. Μόλις το ύψωμα δοθεί σε κάποια συντεχνία, ξεκινά το θαυμαστό έθιμο του siynil'i. Οι ακριβείς ρίζες του εθίμου δεν είναι γνωστές. Οι μαρτυρίες αναφέρουν ότι πανούκλα έπεσε στα γειτονικά χωριά του Αγίου Αθανασίου κι ο κίνδυνος εξάπλωσης και στο περιβόλι ήταν έντονα ορατός. Έτσι, για να αποφύγουν το 'κακό', οι κάτοικοι διενήργησαν λιτανεία, προστατεύοντας μ' αυτό τον τρόπο την είσοδό του στο χωριό. Λέγεται μάλιστα ότι ο Άγιος έκανε το θαύμα Του και η επιδημία δε χτύπησε ποτέ το Περιβόλι.

Έτσι, η περιφορά της εικόνας γίνεται γύρω από τα όρια της κοινότητας, ώστε να προστατεύονται όλα τα μέλη του οικισμού. Προπορεύεται η εικόνα και το μπαϊράκι του Αγίου Γεωργίου, τα εξαπτέρυγα, οι ιερείς και οι ψάλτες και ακολουθεί ο υπόλοιπος κόσμος. Η εικόνα μεταφέρεται στους ώμους των πιστών, οι οποίοι επιθυμούν να λάβουν λίγη από τη χάρη του Αγίου. Αρχικά η πομπή κάνει στάση σε παρακείμενο σπίτι, στην αυλή της οικογένειας Βράκα (πιθανότατα λόγω κάποιου τάματος κάποιου Βράκα κυρατζή, ο οποίος έφερε το μπαϊράκι από την Πόλη) και γίνεται δέηση. Έπειτα, η πομπή συνεχίζει την πεζοπορία κάνοντας παρόμοιες στάσεις διαδοχικά στον Άγιο Αθανάσιο, το νεκροταφείο, την Αγία Παρασκευή, την Κουρντομπιλία, όπου σύμφωνα με μαρτυρίες παλαιότερα υπήρχε εκκλησία, τον Άγιο Παντελεήμονα και τον Προφήτη Ηλία.

Στις στάσεις της πομπής γίνεται δέηση και οι πιστοί ψάλλουν τα δίστιχα που αναφέρθηκαν παραπάνω. Παράλληλα, γυναίκες που έχουν χάσει κάποιο δικό τους πρόσωπο, βγαίνουν στο δρόμο, έξω από το σπίτι τους και κερνούν τους πιστούς κάτι 'για το συγχώριο'. Η τελευταία στάση πριν τη λήξη γίνεται στο λόφο Τσιούμα. Εκεί, επειδή η ανάβαση είναι δύσκολη, δεν ακολουθούν όλοι την εικόνα.

Μόλις κατηφορίζουν από την Τσιούμα, οι πιστοί κατακλύζουν το μεσοχώρι όπου ακολουθεί χορός. Στο μεσοχώρι ακουμπάνε την εικόνα σε τραπέζι και αργότερα η συντεχνία την παίρνει στον ώμο και την αφήνει στη θέση της στην εκκλησία. Στο χορό που γίνεται με συνοδεία οργάνων συμμετέχουν όλοι, με πρώτους να χορεύουν τα μέλη της συντεχνίας που έχει πλειοδοτήσει. Με αυτό το έθιμο οι περισσότεροι ντόπιοι αποχαιρετούν το χωριό.

Μέσα από αυτές τις εκδηλώσεις συσφίγγονται οι σχέσεις μεταξύ των μελών της κοινότητας, καλλιεργείται το θρησκευτικό αίσθημα και δίνονται ευκαιρίες για ξεκούραση και ψυχαγωγία.

Ο Περιβολιώτικος γάμος³

Ιεροτελεσσία υψίστης σημασίας αποτελούσε ο γάμος των Περιβολιωτών. Μέχρι πριν λίγα χρόνια δίνονταν ιδιαίτερη σημασία στη διεξαγωγή του και η διαδικασία τηρούνταν με μεγάλη συνέπεια και ευλάβεια. Οι γάμοι κατά κανόνα προέκυπταν από προξενιά. Οι γονείς του γαμπρού συναντούσαν τους γονείς της νύφης και από κοινού αποφάσιζαν να αρραβωνιάσουν τους νέους.

Γάμος Μήτσου Νιμπί. 1936

Ετσι, οι γονείς του γαμπρού πήγαιναν στο σπίτι της νύφης 'για να πάρουν την πετσέτα'. Μαζί τους πήγαιναν κάποιοι συγγενείς και φίλοι, ενώ ο γαμπρός επεβάλλετο να αποουιάσει. Όταν έφταναν στο σπίτι της νύφης, οι συγγενείς της έβγαιναν να τους καλωσορίσουν. Όλοι μαζί έμπαιναν στο σπίτι και τότε η νύφη έβγαине στην πόρτα. Υποχρέωση της ήταν να φιλήσει τα χέρια των πεθερικών της, ενώ εκείνοι της έδιναν χρήματα. Η κοπέλα κατόπιν έβγαине και κερνούσε λουκούμι και μετά τσίπουρο για το 'καλορίζικο'. Επειτα έβγαιναν ξαδέλφες και φίλες της νύφης και κερνούσαν μεζέδες. Το τραγούδι και το γλέντι κυριαρχούσαν μέχρι να αποχωρήσει ο πεθερός και να του προσφέρουν μια κανάτα με κρασί και μια πετσέτα. Οι συγγενείς και οι φίλοι του γαμπρού αποχωρούσαν και συνέχιζαν τη διασκέδαση στο σπίτι του.

Στον αρραβώνα οι διαδικασίες ακολουθούσαν σε γενικές γραμμές την παράδοση 'της πετσέτας', με περισσότερους βέβαια προσκεκλημένους και πλουσιοπάροχο γεύμα. Οι γονείς του γαμπρού έφερναν στο σπίτι ένα δίσκο με 'καλούδια', δηλαδή βέρες, σταυρό, δαχτυλίδι, ύφασμα για φόρεμα, παντόφλες και κάλτσες, ενώ οι συγγενείς έφερναν στη νύφη μικρότερης αξίας δώρα.

Μόλις ο πατέρας του γαμπρού άλλαζε τις βέρες, οι παρευρισκόμενοι χαιρετούσαν με τη σειρά τους αρραβωνιασμένους κι ακολουθούσε γλέντι με ποικίλα τραγούδια, όπως:

Ρούσα μ' δε στο 'πα τρεις φορές

Ρούσα μ' δε στο 'πα τρεις φορές,
Ρούσα μ' δε στο 'πα πέντε, μωρ' μηλίτσα μου λεμονίτσα μου,
μην περπατάς καμαρωτά
χιλίες φορές σου το 'πα, μωρ' μηλίτσα μου λεμονίτσα μου,
κι όταν μπαίνεις στο χορό,
μη σιέσαι, μη λυγίσαι, μωρ' μηλίτσα μου λεμονίτσα μου,
γιατί σκανιάζεις τα παιδιά
και πίνουν και μεθάνε, μωρ' μηλίτσα μου λεμονίτσα μου,
σε είδε ρούσα μ' κι ο γιώκας μου
κι αζάπι δεν τον κάνω, μωρ' μηλίτσα μου λεμονίτσα μου,
Ρούσα μ' 'θα στείλω προξενιά
να 'ρθουν να σε γυρέψουν, μωρ' μηλίτσα μου λεμονίτσα μου,
κι αν δε σε δώσει η μάνα σου,
ο γιός μου θα σε κλέψει, μωρ' μηλίτσα μου λεμονίτσα μου.

3. Πληροφορίες από Ζωή Καλογήρου και Κούλα Ντόντου Νιμπί

Σ' αυτήν εδώ τη γειτονιά

Σ' αυτήν εδώ τη γειτονιά
μωρ' έχει πολλά λουλούδια,
μωρ' έχει κορίτσια έμορφα,
μωρ' θα πω πολλά τραγουδιά.
Τραγουδά βρε τραγουδιστή
μωρ' να ακούσω τη λαλιά σου,
πολλές βραδιές περπάτησα,
μωρ' όμορφο κοράσιο,
μωρ' να της μιλήσω ντρέπομαι,
μωρ' να της το πω ντριώμαι,
μωρ' να την αφήσω αφίλητη,
μωρ' ταχιά γελά με μένα.
Μωρ' πάνω και δένω τ' άλογο
μωρ' σε νερατζοκλωνάρι,
μωρ' παίρνω και κρεμώ τα' άρματα
μωρ' στου αλόγου το μπροστάρι,
μωρ' φιλώ την κόρη μια φορά
μωρ' φιλώ την κόρη δύο,
μωρ' πάνω στο τρίτο φίλημα
μωρ' μου φεύγει τα' άλογό μου.

Γειτόνισσα αρχόντισσα

Γειτόνισσα αρχόντισσα,
καλή γειτονοπούλα,
να σε χαρώ μικρούλα.
Ποτέ μας δε μαλώσαμε,
μα τώρα θα πιαστούμε
δυσλογάκια για να ειπούμε.
Μάσε τα περισσότερα σου
που 'ρχονται στην αυλή μου,
γειτόνισσα καλή μου,
που 'ρχονται στην αυλή μου,
να σε χαρώ μικρή μου.
Σκαλίζουν τα λουλούδια μου
κι όλα τα γαστριά μου,
γειτόνισσα κυρά μου,
να σε χαρώ γλυκιά μου,
σκαλίζουν και το κλίμα μου
που κάνει το σταφύλι
σαν τα γλυκά σου χεϊλή.

Γάμος Στέργιου Καλόγηρου.1955 (Αρχείο Δήμου Φερών, ΚΕΠ)

Ζύμωμα της κουλούρας. Αναπαράσταση Περιβολιώτικου Γάμου από το
Σύλλογο Περιβολιωτών Μαγνησίας, 2005
(Αρχείο Συλλόγου Περιβολιωτών Μαγνησίας)

Naparte di amare laia

Naparte di amare laia
n aladare una musata.
Cum vai facu s mi duc su vedu!
-Ncalicatsi calu lai gione,
aruca n ti pina di musata.
-Buna dzuua l'a musata!
-Gine cupasisi lai gione!
-Iu ai muta l'a musata?
-Mumea iaste la una numta,
la una numta armaneasca,
armaneasca cristineasca.

Πέρα απ' τη μάχη θάλασσα
μου παίνεψαν μια όμορφη.
Πώς να πάω να τη δω!
Ανέβα στο άλογο παλικάρι,
πετάξου ως την όμορφη.
Καλημέρα όμορφη!
Καλωσόρισε παλικάρι!
Πού είναι η μάνα σου όμορφη;
Η μάνα μου είναι σ' ένα γάμο,
σ' ένα βλάχικο γάμο,
βλάχικο χριστιανικό.

Muma cu hil'e

Muma cu hil'e si ngatsa
Si aurla nimal di zboari
Si avdza pina mpazar.
Avdzamu muma iu aurla
Pirifane si fondula
tsi focu scuta di gura!
-Muma nu n dzi pirifane,
Muma nu n dzi fondula
Ca andu gionili si mi l'aa gura.

Μάνα και κόρη μάλλον
κι έλεγε βαριές κουβέντες
κι ακουγόνταν ως το παλάρι.
Ακουγα τη μάνα που φώναζε
περήφανη κι εγκώστρια,
τί φωτιά έβγαλε από το στόμα!
Μάνα μη με λες περήφανη,
μάνα μη με λες εγκώστρια
γιατί ακούν τα παλικάρια
και με πίνουν στο στόμα.

Asindzi avemu Duminica

Asindzi avemu Duminica,
n avemu si ca sarbatoare
si noi fitionsi himu pri beare.
Cindu vai nitzemu la mavranl'i

sa beaemu yinlu di bute
ca aura di utre.
Fitionsi birbants nu beatsi
phiotadz
nu beatsi c' ahintu beare.
Vai dzicu si unu habare,
habare vin'i Grebeni,
la treil'i vlahohore
Smiksi, Avdela si Privole
cu dugradzli si cu aerevoli.
Unu fitionsi, unu Siamaniatu,
lailu Miha alu Tzima alu Iotsa
nsora si l'aua una mastors.

-Miha m ts vriai, tsi zilipsea?
nu ts u l' aai una patriata
sa mutria si muma si tata.

Σήμερα έχουμε Κυριακή,
είναι και σαν γιορτή
κι εμείς είμαστε στο πιστό.
Πότε θα πάμε
στους Μουρανάους
να πιούμε κρασί από το βαρέλι
γιατί μπουχτήσαμε από το δεμάτι.
Παλικάρια μην πίνετε πολύ,
μην πίνετε πάρα πολύ.
Θα σας πω κι ένα νέο,
νέο ήρθε στα Γρεβενά,
στα τρία βλάχοχάρια
Σμίξη, Αβδέλα και Πεοφύλι
με όπλα και πιστόλια.
Ένα παιδάκι, ένας Σαμαριανιώτης,
ο Μίχας του Τζίμα του Γιώτα
παντρεύτηκε και
πήρε μια γκρόστσια.
Μίχα μου τι ήθελες, τι ζηλέψες;
δεν πήρες μια πατρώστια
να κοιτάξει και τη μάνα
και τον πατέρα σου.

Φεύγοντας οι συγγενείς του γαμπρού έπαιρναν μαζί τους την κουλούρα -που είχε με ιδιαίτερη επιμέλεια ετοιμάσει η νύφη- και τα δώρα του γαμπρού: ένα μαζιλάρι και μια πετσέτα. Στα πεθερικά και τους παραπεθερούς (αδέρφια των πεθερικών) η νύφη δάριζε πετσέτες.

Φτάνουμε έτσι στην τελική ευθεία για το γάμο. Αρχικά έπλεναν την προίκα. Το πλύσιμο της προίκας απαιτούσε μεγάλη προσοχή και γίνονταν πάντα Δευτέρα. Δύο εβδομάδες πριν από το γάμο ο γαμπρός πήγαινε στο σπίτι της νύφης για να κόψουν το ύφασμα του νυφικού. Αυτό γινόταν πάντα Κυριακή. Μετά το κόψιμο του υφάσματος, αφού ασημωναν το ψαλίδι, ακολουθούσε γλέντι. Όταν έκοβαν και έραβαν το νυφικό φόρεμα, τραγουδούσαν:

Της λυγερής το φόρεμα

Της λυγερής το φόρεμα,
της νύφης το φουστάνι
ξήντα ραφτάδες τ' ραβαν
και ξήντα μαθητάδες
κι ένα μικρό ραφτόπουλο
Λε λια τζανουμ τσουμπρ μ
ράβει και τραγουδάει:
όσα στολίδια νύφη μου
έχει το φόρεμά σου,
τόσα ν' ναι τα χρόνια σου
και τόσα τα καλά σου.

Προετοιμασία Γαμπρού

Προετοιμασία Νύφης

Μια εβδομάδα πριν από το γάμο, ημέρα Παρασκευή, γινόταν η έκθεση της προίκας στο σπίτι της νύφης. Εκτός από τους συγγενείς της νύφης έπαιρναν μέρος και οι συγγενείς του γαμπρού κι ασημάναν τα προικιά.

Το κάλεσμα για το γάμο γίνονταν με ιδιαίτερο τρόπο. Ο βλάχης και δυο φίλοι του γαμπρού, ανεβασμένοι σε άλογα και πίνοντας τσίπουρο, γυρνούσαν στους μαχαλάδες και προσκαλούσαν τον κόσμο στο γάμο.

Το βράδυ της Πέμπτης πριν από το γάμο στο σπίτι του γαμπρού και της νύφης οι συγγενείς του γαμπρού και της νύφης συγκεντρώνονταν κι άναβαν τα προζύμια για να κάνουν κουλούρες από εφτάζυμο. Από βραδύς μέχρι το πρωί τις ζύμωναν και τις έψηναν. Οι κουλούρες έπρεπε να είναι σε μονό αριθμό και πάνω τους έφεραν διάφορα σχέδια. Μεγάλη μαετορία έβαζαν στο κέντημα της κάθε κουλούρας: γύρω-γύρω κεντούσαν ένα κορδόνι και στη μέση μια παρόσταση που ποίκιλλε. Κουλούρες φτιάχνει κι ο νονός κι ο μπράτμιος. Στο γαμπρό έφτιαχναν περισσότερες κουλούρες: μια για να την πάνε στα στέφανα, μια για τη νύφη, μια για τον κουμπάρο, μια για το μπράτμιο και ορισμένες για το τραπέζι. Η νύφη από τη μεριά της έφτιαχνε μια για τα προικιά, μια για την τύχη, μια για να την αλλάξουν στο γάμο και ορισμένες για το τραπέζι. Καθώς ετοιμαζαν τις εφτάζυμες κουλούρες, τραγουδούσαν:

Εγώ είμαι ένα τριαντάφυλλο

Εγώ είμαι ένα τριαντάφυλλο
στον κόσμο ξακουσμένο,
βασιλικός σαν τα' άκουσε
πολύ του κακοφάνη:
τί λες, τί λες τριαντάφυλλο
κι εσύ βρε βρωμολουλούδι;
Εγώ είμαι ένας βασιλικός
Στον κόσμο ξακουσμένος,
μου βάζουνε οι άρχοντες
στους γάμους στα τραπέζια,
μου βάζουνε οι άρχοντες
στους γάμους στις κουλούρες.

Το Σάββατο από νωρίς το πρωί ξεκινούσε η προετοιμασία των φαγητών. Μαγείρευαν κυρίως κρέας με πατάτες ή ρύζι και έψηναν αρνιά στη σουβλά. Ο γαμπρός δάριζε στις γυναίκες που αναλάμβαναν την προετοιμασία του φαγητού σκουρόχρωμες ποδιές, ενώ στις νεότερες σε ηλικία κοπέλες ποδιές με διάφορα χαρούμενα χρώματα. Το γλέντι του γάμου γινόταν χωριστά. Της νύφης το Σάββατο το βράδυ, ενώ του γαμπρού την Κυριακή. Ο γαμπρός κι ο μπράτμιος πήγαιναν το Σάββατο το βράδυ στο σπίτι της νύφης.

Μετά από τόσες προετοιμασίες, έρχεται η ημέρα του γάμου, μια ξεχωριστή ημέρα για τους δύο πρωταγωνιστές: το γαμπρό και τη νύφη. Την Κυριακή το πρωί ο γαμπρός μαζί με τους φίλους του πήγαιναν τραγουδώντας στο σπίτι του μπράτμιου για να τον πάρουν μαζί τους, αφού ανταλλάξουν κουλούρες. Ο μπράτμιος θεωρούνταν τελετάρχης του γάμου. Αυτός είναι που αναλάμβανε όλες τις εργασίες του γάμου και γι' αυτό φορούσε λευκή ποδιά. Αφού έπαιρναν το μπράτμιο, κατευθύνονταν προς το σπίτι της νύφης για να πάρουν τα προικιά. Μπροστά πήγαιναν τα όργανα, ακολουθούσε ο γαμπρός, έπειτα ο μπράτμιος και οι συγγενείς του γαμπρού και πίσω έρχονταν τα άλογα πάνω στα οποία θα φορτώνονταν τα προικιά. Μέχρι να φορτωθούν όλα τα προικιά, οι παρευρισκόμενοι τραγουδούσαν και χόρευαν. Η νύφη προσέφερε στο μπράτμιο

Είσοδος της νύφης στο νέο της σπίτι

μια λευκή κότα με κόκκινη κορδέλα στο λαιμό. Αφού φόρτωναν τα προικιά, έβαζαν πάνω στα άλογα δυο μικρά αγόρια, ένα ο γαμπρός κι ένα η νύφη. Στα αυτιά των αλόγων είχαν δεθεί λευκά μαντήλια. Πάνω στα προικιά τοποθετούσαν μια κουλούρα μέσα σε μπακιρένιο ταψί που συμβόλιζε την τύχη της νύφης. Από το σπίτι της νύφης μετέφεραν την προίκα στο σπίτι του γαμπρού από άλλο δρόμο και πάντα δεξιά με την ακόλουθη αυστηρή ιεραρχία: πρώτα πήγαιναν τα όργανα, μετά οι συγγενείς του γαμπρού, μετά τα άλογα και στο τέλος οι συγγενείς της νύφης. Όταν έφταναν στο σπίτι του γαμπρού, ο πατέρας του 'πλήρωνε' την προίκα στα αδέρφια της νύφης. Μετά το ξεφόρτωμα, ο μπράτιμος περνούσε πηδώντας πάνω από τα άλογα. Ο γαμπρός, ο μπράτιμος και οι συγγενείς του γαμπρού, με τα όργανα μπροστά, πήγαιναν στο σπίτι του νονού για να τον πάρουν τραγουδώντας:

Εδώ περνάει ο κυρ-νονός
με τετρακόσιους άρχοντες
κι εξήντα παλικάρια του
και με το Ρήγα τον γιό
που χίλιοι τον παν από κοντά.

Επιστρέφουν με τον ίδιο τρόπο,
από άλλο δρόμο.

Ακολουθούσε το ξύρισμα του γαμπρού. Ασήμωνε το ξυράφι αρχικά ο μπράτιμος κι έπειτα οι υπόλοιποι. Τραγουδούσαν στο γαμπρό:

Μάνα το γιό της στόλιζε

Μάνα το γιό της στόλιζε
γαμπρό για να τον κάνει.
Βάζει τον ήλιο πρόσωπο,
στο στήθος το φεγγάρι,
το λαμπερό Αυγερινό
τον βάζει στα μαλλιά του.
Και την ευχή της του 'δουνε
να ζήσουν να προκόψουν,
να κάνουν γιούς αρματολούς
και γιούς καπεταναίους
να πολεμήσουν την τουρκιά.

Θέλω να ανέβω σε βουνό

Θέλω να ανέβω σε βουνό
να βρω λιθάρι ριζιμό,
να πελεκήσω μάρμαρο,
να βγάλω βρύση με νερό
να λούσουμε το νιόγαμπρο.
Ξυράφια από τα Γιάννενα
κι ακόνια από την Πρέβεζα
και το λεκάνι απ' τη Φραγκιά
ξυρίζουνε το νιόγαμπρο.

Του κυρ-γαμπρού η μάνα

Του κυρ-γαμπρού η μάνα
τί βαριά είναι ανασκουπωμένη
ανεβαίνει, κατεβαίνει
και τον ήλιο παραγγέλει:
κάτσε ήλιε και φεγγάρι
ώσπου να 'ρθει το ζευγάρι.

Μιχάλης Κουτέρης με τη γυναίκα του Κωνσταντώ. 1940
(Αρχείο Γεωργίου Κουτέρη)

Παράλληλα με την ετοιμασία και το ξύρισμα του γαμπρού, στο σπίτι της νύφης οι συγγενείς της νύφης συνόδευαν το νυφοστόλισμα με τραγούδια όπως:

Ασπρη κατάσπρη πέρδικα

Ασπρη κατάσπρη πέρδικα, μωρ' μάννα
είχα στη γειτονιά μου
κι ομόρφυνε καλέ το σπίτι μας
κι όλη τη γειτονιά μας.
Ήρθε ξένος -καλέ- παντάξενος,
ήρθε και μας την πήρε.
ασχήμενε -καλέ- το σπίτι μας
κι ομόρφυνε το ξένο.
Την κόρη μου -καλέ- σας δίνουμε,
την κόρη που σας δίνουμε
να μην την εμάλωστε
σαν γλάστρα με βασιλικό
να μας την καμαρώστε.

Αφού ντυνόταν ο γαμπρός, ξεκινούσαν όλοι μαζί για το σπίτι της νύφης τραγουδώντας με τα όργανα να βρίσκονται στην αρχή της πομπής:

Στου νιόγαμπρου την πόρτα

Στου νιόγαμπρου την πόρτα
και στον οβροδό
τετρακόσια παλικάρια
όλα με σπαθιά
παν να πάρουνε τη νύφη
απ' τα Γιάννενα.

Εσύ μανούλα του γαμπρού

Εσύ μανούλα του γαμπρού
για βγες ψηλά στα κάγκελα
να δεις το γιο σου που αρμάτωσε
και πώς τον πρέπουν τ' άρματα

Το κίνημά σου κυρ-γαμπρέ

Το κίνημά σου κυρ-γαμπρέ
να πας καλά, να 'ρθεις καλά,
να πας μονός, να 'ρθεις διπλός,
να φέρεις κόρη έμορφη.

Ένα μικρό αγόρι κρατούσε μια κουλούρα, την οποία αντάλλαζε στο σπίτι της νύφης. Μετά τα όργανα ακολουθούσαν ο πατέρας του γαμπρού, ο νονός, ο γαμπρός, ο μπράτμος και κατόπιν όλο το σόι τραγουδώντας. Ο μπράτμος, φτάνοντας στο σπίτι της νύφης, έμπαινε μόνος του μέσα και έδινε τα παπούτσια στη νύφη. Ο γαμπρός περίμενε στην πόρτα. Η νύφη βγαίνοντας από το σπίτι έκανε τρεις μετάνοιες και έρχινε πίσω της ένα ποτήρι με νερό για να σπάσει. Καθώς περνούσε την αυλή του σπιτιού της, της τραγουδούσαν:

Αναπαράσταση Περιβολιώτικου Γάμου απο το
Σύλλογο Περιβολιωτών Μαγνησίας, 2005

Μέσα σε τούτη την αυλή

Μέσα σε τούτη την αυλή
πέρδικα στέκει και λαλεί
και τα αδελφάκια της καλεί:
Ωρέ, πού είστε αδερφάκια,
ελάτε εδώ, να μη μ' αρπάξει
ο σταυραετός,
όλοι τραύρω είμαστε,
όλοι ντουφέκια ρίχνουμε.

Παράλληλα, οι συγγενείς της
νύφης τραγουδούσαν στο συμπέ-
θερο:

Εσείς τώρα θα φύγετε

Εσείς τώρα θα φύγετε,
μαζ' συμπέθερε,
σύρτε στο καλό.
Την κόρη που σας δίνουμε,
βρε συμπέθερε,
να μην την παραπαίρνετε,
σύρτε στο καλό,
ώσπου να μάθει τα χούια σας,
βρε συμπέθερε,
τα χούια σας είναι βαριά,
σύρτε στο καλό.

Αναπαράσταση Περιβολιώτικου Γάμου από το
Εύλλογο Περιβολιωτών Μαγνησίας, 2005

Όλοι μαζί ξεκινούσαν για την εκκλησία. Πρωτοστατούσαν τα όργανα κι ακολουθούσαν με ανυπόστη σειρά: ο γαμπρός, ο μπράτμος, ο νονός και το σόι του γαμπρού, έπειτα οι γονείς της νύφης, η νύφη και οι συγγενείς της. Μετά τη λήξη της γαμψίας τελετής, σπινθιριανό χορός στο προαύλιο της εκκλησίας. Πρώτα χόρευαν οι δυο πεθεροί, μετά ο νονός, μετά οι νεόνυμφοι, μετά η νονά, ακολουθούσαν οι δυο πεθερές και τέλος όλοι οι υπόλοιποι συγγενείς ιεραρχικά. Μετά το χορό κατευθύνονταν όλοι στο σπίτι του γαμπρού τραγουδώντας. Οι γονείς του γαμπρού υποδέχονταν τους νεόνυμφους και έδιναν στη νύφη βούτυρο για να αλείψει την πόρτα του σπιτιού και γλυκό του κουταλιού για να τη γλυκάνουν. Η νύφη μπαίνοντας στο νέο της σπίτι πατούσε σίδερο και ένα λευκό πατάκι. Πριν μπει μέσα στο σπίτι, έριχνε στο μπράτσο του πεθερού μια πετσέτα και έδινε από ένα μαντηλάκι σε τρία παιδιά (ένα κορίτσι και δυο αγόρια).

Έπειτα, ο πεθερός έβαζε στο κεφάλι της νύφης μια κουλούρα και την οδηγούσε μέσα στο σπίτι τραγουδώντας. Κερνούσαν τους συμπέθερους λουκούμι, τσίπουρο και μεζέ (κράας) κι εκείνοι μετά αποχωρούσαν. Από την οικογένεια της νύφης μόνο ένα μέλος έμενε και συμμετείχε στο γλέντι το οποίο ακολουθούσε. Από τους αποχωρησάντες, επέστρεφε αργότερα μια παρέα, οι 'μπουγτζιάδες' για να λάβουν κι αυτοί μέρος στο γλέντι, το οποίο κρατούσε ως το πρωί.

Ο νονός κι ο μπράτμος οι οποίοι αποχωρούσαν μετά το γάμο, επέστρεφαν κι αυτοί για το γλέντι φέρνοντας μαζί τους από μια κουλούρα, αρνί ψητό και κρασί. Από το γλέντι πρώτος έφευγε ο νονός τον οποίο ξεπροβόδιζαν μέχρι έξω από το σπίτι τραγουδώντας. Τελευταίος έφευγε ο μπράτμος, αφού περίμενε να ξεντυθεί η νύφη.

Τη δεύτερα έστρωναν το σπίτι με τα προκιά και βούτυρο. Η μητέρα της πήγαινε στο νέο σπίτι της κόρης της φέρνοντας μπουκουβάλα, φτιαγμένη με ψωμί, λάχανα και βούτυρο. Το μεσημέρι της ίδιας ημέρας οι γονείς της νύφης επισκέπτονταν το σπίτι του γαμπρού για τραπέζι. Το ίδιο απόγευμα οι συγγενείς της νύφης πήγαιναν στο σπίτι του γαμπρού με λαλαγγίτες και κουραμπιέδες. Έπειτα, όλοι μαζί πήγαιναν στη βρύση για να πάρει η νύφη νερό με την κανάτα. Μέσα στην κανάτα η πεθερά της έβαζε στο νερό ψωμί στο οποίο είχε βάλει χρήματα (κέρματα). Η νύφη αλείφει τη βρύση με βούτυρο. Όταν γυρίζαν στο σπίτι, η νύφη τους κερνούσε όλους νερό που είχε πάρει από τη βρύση, αρχίζοντας από τον πεθερό. Όλοι έριχναν κέρματα στην κανάτα με το νερό.

Την πρώτη Τετάρτη μετά το γάμο το απόγευμα η νύφη επισκέπτονταν τους γονείς της και το Σάββατο η μητέρα της έκανε τραπέζι στους νεόνυμφους και τους δάριζε ένα μπακιρένιο σκεύος. Την Κυριακή οι νεόνυμφοι, τα πεθερικά, ο νονός κι ο μπράτμος πήγαιναν στην εκκλησία.

Εκεί έδιναν λουλούδια στους νεόνυμφους. Μετά την εκκλησία επισκέπτονταν το σπίτι του νονού και μετά άλλων συγγενών. Κάποια άλλη Κυριακή οι γονείς της νύφης έκαναν τραπέζι στους νεόνυμφους και στους συμπέθερους. Τραπέζι έκαναν και οι άλλοι συγγενείς στους νεόνυμφους και φεύγοντας τους έδιναν ένα πιάτο γεμάτο, το οποίο εκείνοι δεν επέστρεφαν.

Τραγούδια

Οι Περιβολιώτες είναι φορείς μια πλούσιας πολιτισμικής παράδοσης, η οποία ανάμεσα στα άλλα περιλαμβάνει ένα αξιοπρόσεκτο αριθμό τραγουδιών. Τα τραγούδια τους συντράφευαν σε κάθε σχεδόν ατομική και κοινωνική δραστηριότητα, αρραβώνας, γάμος, πανηγύρια, εργασία.... Παράκάτω παρουσιάζεται μια προσπάθεια καταγραφής μερικών τραγουδιών των Βλάχων του Περιβολίου, όπως προέκυψε από τη συλλογή και ομαδοποίηση που διενεργήθη από το Σύλλογο Περιβολιωτών Μαγνησίας επί προεδρίας Πάνου Αποστολίνα.

Τραγούδια της τάβλας

Σε τούτα τα τραπέζια
Παιδιά μου μη με δέρνετε
Ένας παπάς λειτούργησε
Ειφές με την αστροφεγγιά
Ένα παλικάράκι ρούσο
Μην το πολύ πικραίνεσαι
Ποιος είναι άξιος και γρήγορος
Η Μάρω από τα Γιάννενα
Ο Μπαλάτσος
Μαρία Βεργούλια
Όλες οι νιές παντρεύονται
Παιδιά μας ήρθε η άνοιξη
Τρία καπετανάτα
Ο Δούκας
Ανάθεμα ποιός το 'λεγε
Πέτρα την πέτρα περπατά
Βολιούμαι μια
Γρηγόρης Σκάρτσος
Στέργιος Στουρνάρας
Καραλίβανε

Πέντε δέκα παλικάρια
Με γέλασαν οι όμορφες
Του Βασιλάκη
Γκόγκος Μήσιος
Duse fiani pina la oi
Una fiata siltsinioata
Sultana alu Pleasca
Fitsiori birbatsi
Τα ρόμπολα
Απόψε δεν κοιμήθηκα
Μπιρμπιλής
Ανδρούτσος
Μάρκος Μπότσαρης
Εννιά χιλιάδες πρόβατα
Βιργινάδα που κοιμάσαι
Μακρυγιαννόπουλος
Απόψε στο σπιτάκι μου
Καλώς ανταμωθήκαμε
Σιαμανίκος

Ορίστε και κοπιάσατε

Ορίστε και κοπιάσατε σε
τούτη την ταβέρνα
για να σας πω μια φιλωριά
κι έναν καινούριο λόγο
που γένηκε μες στο Μωριά
και στην παλιά την Πάτρα:
Χριστόδουλος αγάπησε μια
κόρη-Ρωμιά κόρη
και η Ρωμιά κόρη έλεγε
και η Ρωμιά κόρη λέει:
Χριστόδουλε σαν μ' αγαπάς,
με θέλεις και σε θέλω
για κίνα κι έλα μια βραδιά,
ένα Σαββάτο βράδυ
Που παν οι Τούρκοι στα τζαμιά.

Μια Κυριακίτσα το πρωί

Μια Κυριακίτσα το πρωί
κι ένα Σαββάτο βράδυ,
λελε Βάγγιω μου
που παν οι αρχόντοι
στην εκκλησιά,
παιίνουν να προσκυνήσουν,
λελε Βάγγιω μου
κι άφησαν τη Βάγγιω μοναχή,
Βάγγιω αρριβωνισμένη,
λελε Βάγγιω μου
κι ο Βελιγκέκας το σκυλί,
σκυλί παλαβωμένο,
λελε Βάγγιω μου
απ' τα μαλλιά την άρπαξε
και στ' άλογο τη βάζει,
λελε Βάγγιω μου
-άφ' σε με Γκέκα απ' τα μαλλιά
και πιάσε με απ' τη μέση,
λελε Βάγγιω μου.

Της Χατζήνας το κορίτσι

Της Χατζήνας το κορίτσι, μωρ' Βασιλική,
απ' τα Γιάννενα μωρέ, καπετάν Βασιλική,
πάσαν Κυριακήν αλλάζει, μωρ' Βασιλική,
και στολίζεται μωρέ, καπετάν Βασιλική,
κι ο Μεχμέτ-Μπέης την είδε, μωρ' Βασιλική,
και τη λόγιασε μωρέ, καπετάν Βασιλική,
ρίχνει μίγλο και την κρούει, μωρ' Βασιλική,
δεν ταράζεται μωρέ, καπετάν Βασιλική,
ρίχνει μάλαμα κι ασήμι, μωρ' Βασιλική,
δεν το δέχεται μωρέ, καπετάν Βασιλική,
ρίχνει και την αρραβώνα, μωρ' Βασιλική,
χαμογέλασε μωρέ, καπετάν Βασιλική.

La patru tsintsi marmari

La patru tsintsi marmari
la saseli fintine
iu duarme fiata singura
singura si isusita
si dada sa corba dzitsia

si dada sa lu dzitsi
pria anary' a hil' e amia
pria anary' a sa ti scoli
tora iu yinu cuscril' e s' ti' l' aa

cuscril' e cu yambolu.

Στα τέσσερα πέντε μάμαρα
στις έξι τις βρουσούλες
εκεί κοιμάται κόρη μοναχή
μονάχη κι αρραβωνιασμένη
κι η μάνα της της έλεγε
καημένη
κι η μάνα της της λέει:
αργά-αργά κόρη μου
αργά να σηκωθείς
τώρα που έρχονται
οι συμπέθεροι
οι συμπέθεροι με το γαμπρό.

Tutsi iernili l' arnai

Tutsi iernili l' arnai
budica n', lele steaua n'!
ma s' pri ierna atsa di estanu
ploaie da s' m' agudesti,
neaua da s' mi nvalesti
di Amintziu pina Ameru.

Vini oara sa m' nsoru
si di paradzi ni hiu голу.
Ni amu unu siara si unu tiporu.

Vai l'i vindu si va m' nsoru.

I' au una nveasta Urania
si l' umplu ceptlu di flurii.

Ολους τους ξεχειμώνιασα,
καλή μου, αστέρι μου!
αλλά το φετινό χειμώνα,
η βροχή με χτυπάει,
ρίχνει χιόνι και με σκεπάζει
από το Μέτσοβο ως
τη Μηλιά.
Ήθε η ώρα να παντρευτώ
κι από λεφτά είμαι άδειος.
Έχω ένα πριόνι
κι ένα τσεκούρι
θα τα πουλήσω και
θα παντρευτώ
Παίχνω μια νύφη Ουρανία
Και τη γεμίζω στο στήθος
με φλουριά

Tsi musata hoara n avemu

Tsi musata hoara n avemu!
Toamna tutsi n iu alasamu
Nitsemu tu campu ta s arnamu

Ca tu muntsi nu banamu.
Primaveara avemu frundiða,
Vremu sa nitsemu tu patriða.
Ncarcemu cesli pri caravane,

Cali s ducu aravane.
Tselnicantsli tragu nainte
Sa afla locu musatu cum prinde,

Unu pri unu sa ti l'a haraua
Si harsesti tutu dun'eaua.
Muntsi analtsi pascu oili,

Esu fumel'i Privole,`

Vale Calda, Flega si Grok'i

Musati stantok'i.
Noi himu di Privole,
Vai dzucemu tu misohori,
Vai dzucemu, vai ansarimu,
Pina taina vai apirimu.

Τι όμορφο χωριό έχουμε!
Το φθινόπωρο όλοι το αφήνουμε,
πάμε στον κάμπο να
ξεχειμωνιάσουμε
γιατί στα βουνά δε ζούμε.
Την άνοιξη έχουμε φροντίδα,
θέλουμε να πάμε στην πατρίδα.
φορτώνουμε τα σπίτια
στο καραβάνι
και τα άλογα πηγαίνουν αραβάνι.
Οι τσέλιγκες τραβούν μπροστά,
να βρούνε όμορφο
μέρος, όπως πρέπει,
ένας κι ένας να τους χαιρεσαι,
και χαιρεται όλος ο κόσμος.
Στα ψηλά βουνά βόσκουν
πρόβατα,
βγαίνουν οι οικογένειες
στο Περιβόλι
στη Βάλια Κάλντα, τη Φλέγγα
και στις Γούρνες,
όμορφα στανοτόπια.
Εμείς είμαστε από το Περιβόλι.
Θα χορέψουμε στο μεσοχώρι,
θα χορέψουμε, θα πεδήξουμε,
ως το πρωί θα ξεμερώσουμε.

Τραγούδια της στράτας

Αναστασιά
Μια ψιλή κόρη λιανή
Της Μακρυνίτσας
Περιβολιώτικα βουνά
Σε περιβόλι μπαίνω

Του Δημήτρη Γιώτη
Πήραμαν το δρόμο-δρόμο
Μαρία λεν την Παναγιά
Τα τουφέκια που 'πεφταν

Στην Κρανιά μες στο μπουγάζι

Στη Κρανιά μες στο μπουγάζι
πάτησαν ένα καρβάνι λαι,
μωρ' καρβάνι απ' το Ζαγόρι,
πήραν άσπρα, πήραν γρόσια,
πήραν και μια Ρωμιά κόρη
που ήταν άσπρη σαν το χιόνι
κόκκινη σαν το πιπέρι.

Ποια να 'ναι αυτή η έμορφη

Ποια να 'ναι αυτή η έμορφη,
η ρούσα η γραμμένη
Που πάει στη βρύση για νερό
με μαστραπά ασημένιο.
Φοράει, μωρέ,

φοράει μαντήλι κεντητό
Χρυσή ποδιά στη μέση,
μωρέ παιδιά καημένα,
Χρυσή ποδιά στη μέση
κι ας είστε λερωμένα,
Φοράει, μωρέ,
φοράει κι στο φισάκι της
Φλουράκια αραδιασμένα,
μωρέ παιδιά καημένα,
Φλουράκια αραδιασμένα
κι ας είστε λερωμένα.

Ο Γκόγκος-Μήσιος

Βασιλικός μου μύρισε,
τηράτε ποιος διαβαίνει
Ο Γκόγκος Μήσιος πέρασε,
στα Γιάννενα πααίνει,
στο Γιάννενα και στον πασά
και στον βεζύρη την πόρτα
-Ωρα καλή σου μπέτη μου!
-Καλώς το Γκόγκο Μήσιο!
-Γκόγκο γιατί μας άργιασες καλέ
να 'ρθεις να προσκυνήσεις;
-Δε μ' άφησαν μπέτη μ' τα βουνά
κι αυτές οι κρύες βούτσες!

Μια Ρωμά κόρη διάβαινε

Μια Ρωμά κόρη διάβαινε
σε πέτρινο γιοφύρι,
μωρ' παιδιά καημένα,
σε πέτρινο γιοφύρι
κι ας είστε λερωμένα.
Στραβά φορά το φέσι της
και λιανοτραγουδούσε
μωρ' κι απ' το γλυκό της τον ηχώ
κι απ' τα καλά τραγούδια
και το γιοφύρι αράγιασε,
σταμάτησε το ποτάμι
και τα στοιχειά του ποταμού
μουγκρίζουν και φωνάζουν:
πάψε μωρέ κόρη τον ηχώ,
πάψε και τα τραγούδια μωρ'
για να κινήσει ο ποταμός.

Pirusiana

Namisa di doi laie muntsi,
Pirusiana cu ocliu laie,
iaste unu livadi vearde.
Stu livadi (iaste) unu gudun'iu.
Sunu gudun'iu una fintina.
Mi aplecai sa beau ihiama apa,
mi lau la mini stu fatsa
si cadzu aravoana ntre apa.

Ανάμεσα σε δυο βουνά,
Πιρουσιάνα με τα μαύρα μάτια,
Είναι ένα πράσινο λιβάδι.
Στο λιβάδι (είναι) μια κυδωνιά.
Κάτω από την κυδωνιά μια πηγή.
Έσκυψα να πω λίγο νερό,
να πλυθώ στο πρόσωπο
και μου 'πεσε ο αργαβώνας μέσα στο νερό.

Τραγούδια του χορού

Κωνσταντούλας	Σμαйл-Αγάς
Ποταμιά	Το ορειβατικό
Τρία καράβια σεριανούν	Αντώνη ψυχογιέ
Στη μέση από το πέλαγος	Το Μάη μήνα κίνησα
Γιώργο μου Γιωργούλα μου	Γιακούπ-Αγάς
Αμπέλι μου πλατύφυλλο	Δημος
Όσα άστρα έχει ο ουρανός	Για βγέστε πέντε λυγερές

Εσείς βουνά απ' τα Γρεβενά

Εσείς βουνά απ' τα Γρεβενά και πείκα του Μετσόβου,
Περδίκια μου γραμμένη, σαλή γραμματισμένη,
λίγο για χαμηλώσετε για δυο ντουφέκια τόπο,
Περδίκια μου γραμμένη, σαλή γραμματισμένη,
για να φανούν τα Γρεβενά κι αυτό το μέγα Σπήλαιο,
Περδίκια μου γραμμένη, σαλή γραμματισμένη,
πώς πολεμάει η Βλαχουριά με του Νιζάμη τ' ασκέρι,
Περδίκια μου γραμμένη, σαλή γραμματισμένη,
πέφτουν τα βόλια σα βροχή κι οι σφαίρες σα χαλάζι,
Περδίκια μου γραμμένη, σαλή γραμματισμένη,
κι αυτά τα λιανοντούφεκα σαν άμιμος της θαλάσσης,
Περδίκια μου γραμμένη, σαλή γραμματισμένη,
πάψε Ζιάκα μ' τον πόλεμο, πάψε και το ντουφέκι,
Περδίκια μου γραμμένη, σαλή γραμματισμένη,
να κατακάτσει ο κουρνιαχτός και να σκαθεί η αντάρα,
Περδίκια μου γραμμένη, σαλή γραμματισμένη,
να μετρηθούν τα ασκέρια μας, να ειδούμε πόσοι λείπουν,
Περδίκια μου γραμμένη, σαλή γραμματισμένη,
μετρούνε οι Τούρκοι τρεις φορές, τους λείπουν τρεις χιλιάδες,
Περδίκια μου γραμμένη, σαλή γραμματισμένη,
μετρούνται τα βλαχόπουλα τους λείπουν τρεις χιλιάδες,
Περδίκια μου γραμμένη, σαλή γραμματισμένη.

Τρία κορίτσια μάλυναν

Τρία κορίτσια μάλυναν
για ένα παλικάρι,
για ένα μοναχοπαίδι,
και με τις ρόκες δέρονταν
κι απ' τα μαλλιά τραβίωταν.
Και η μάνα του τις φώναζε,
και η μάνα του τις λέει:
Κορίτσια μη μαλώνετε
και μη μαλλιοτραβιέστε
εγώ θα ειπώ στο γιόκα μου
τις τρεις για να σας πάρει,
η μια θα μπαίνει στον αγκαλιό,
η άλλη θα μαγειρεύει
κι η Τρίτη η μικρότερη
θα στρώνει να κοιμάμαι.

Τραγούδια κυρατζίδικα

Ο Μήλιος	Όσα άστρα έχει ο ουρανός
Βαλαντωμένη μου καρδιά	Τι έχεις καρδιά μου και πονάς
Γλυκοχαράζουν τα βουνά	Γέροντοι από την Πρέβεζα
Βαρέθηκα ο δόλος μου	Καλόγηρος απ' το νησί
Θα παραγγείλω τα βουνά	Όσα βουνά περπάτησα
Να μη λυπάσαι ορφανό	

Τραγούδια του αρραβώνα

Της λυγερής το φόρεμα	Ρούσα δε στο 'πα τρεις φορές
Ραιόπουλε	Όλοι τον ήλιο αγνάτευαν
Εδώ σ' αυτή τη γειτονιά	Τρικαλινή μου πέρδικα
Δέντρο είχα στην αυλή μου	Vai me ducu tu munti
Κυράτσα μαυρομάτισσα	Naparte di amare lai
Εσύ κυράτσα Στέργινα	Γειτόνισσα αρχόντισσα
Σε όλο τον τόπο γύρισα	Ντύσου στολίσου λυγερή
Βλαχιά και Βουκουρέστι	
Σε όλο τον τόπο πήγα	Γλυκά το λένε τα πουλιά
(Τζάνα τσούπρα)	

Σε όλο τον κόσμο πήγα	Πέντε μήνες γκιζερνούσα
(Γιαλένια)	
Καμπίσια πέρδικα	Muma cu hil'a
και του βουνού τριγώνα	
Όσα λουλουδια η άνοιξη	Τριανταφυλλάκι μου κόκκινο
Ανάθεμα τη μάνα σου	Ήρθε καιρός να φύγουμε
(Ρούσα Γαλήνη)	

Τραγούδια του γάμου

Του γαμπρού	Το κίνημά σου
Θέλω να ανέβω σε βουνό	κυρ-γαμπρέ
	Μωρ' alba a mea
Του κυρ-γαμπρού η μάνα	Baga-ts gynela
Απόψε η μάνα του γαμπρού	Πατήσαμεν το χωριό
Έστεινε γαμπρού την πόρτα	
Εσύ μανούλα του γαμπρού	
Της νύφης	Στον σερωιώτικο τον κάμπο
Αρβαντοκόρη	Tsi facemu la dada
Δεν σε φοβάμαι κυρ-γαμπρέ	
Εδώ σε τούτη την αυλή	
Εσείς τώρα θα φύγετε	

Οι Περιβολιώτες στα νεότερα χρόνια

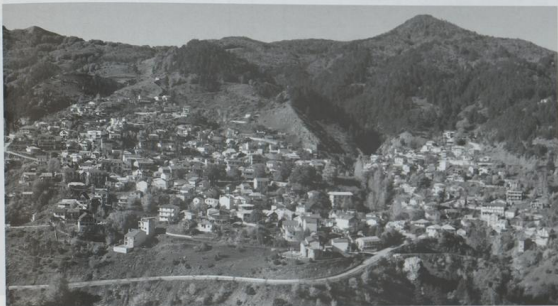

Περιβολιώτισσες με παραδοσιακές ενδυμασίες, το 1937
(Στεργιαννή Παπαθανασίου, Βασιλική Σιουμουρέκη)

Συγγραφή - Επιμέλεια:

Στέργιος Απ. Σιουμουρέκης, Γεωλόγος Msc, πρώην Πρόεδρος Συλλόγου Βλάχων
Φοιτητών Θεσσαλονίκης

Το Περιβόλι

Το Περιβόλι σήμερα (Αρχείο Γιάννη Τζατζάνη)

Εισαγωγή

Υστερα από ένα ταξίδι 45 χιλιομέτρων περίπου από την πρωτεύουσα του νομού Γρεβενών, μέσα σε ένα πυκνό αλλά συνάμα φωτεινό δάσος ξανοίγεται μπροστά μας το Περιβόλι ξακουστό και αγέριχο σαν φύλακας στην καρδιά της Πίνδου, στην ηρεμία του δάσους. Τον μισό χρόνο ζωντανό και βουερό και τον άλλο μισό σε χειμερία νάρκη.

Είναι χτισμένο στις ανατολικές πλαγιές της οροσειράς στα όρια Μακεδονίας – Ηπείρου σε υψόμετρο 1350 μέτρων. Αποτελεί έδρα της ομώνυμης κοινότητας και υπάγεται διοικητικά στην Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Γρεβενών. Οι κάτοικοι του Περιβολίου σύμφωνα με την τελευταία απογραφή (2001) ανέρχονται σε 454¹, αριθμός που δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, καθώς το χειμώνα δε μένουν παρά ελάχιστοι κάτοικοι (οι φύλακες, οι ιδιοκτήτες καταστημάτων και ξενώνων κ.ά), ενώ το καλοκαίρι ο αριθμός των Περιβολιωτών που επισκέπτονται το χωριό φτάνει τις μερικές χιλιάδες. Ωστόσο, σύμφωνα με παλαιότερους υπολογισμούς, οι Περιβολιώτες που είναι διάσπαρτοι στην Ελλάδα και το εξωτερικό ξεπερνούν τους 22.000².

Εντυπωσιακή είναι η έκταση που ανήκει στα διοικητικά όρια του Περιβολίου και που φτάνει τα 450.000 στρέμματα δάσους και λιβαδικής έκτασης³. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι συνορεύει με 13 χωριά

Η αρχή της ανοικοδόμησης του Περιβολίου 1973 (Φωτογραφία από την έκδοση «Περιβολιώτικα Νέα»)

1. Στοιχεία Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας (2001)

2. Θ. Κ. Π. Σαράντη, Το Χωριό Περιβόλι Γρεβενών (Συμβολή στην ιστορία του Αρματολικίου της Πίνδου), Αθήνα, 1977, σελ 55.

3. Περαισότερα για την έκταση του Περιβολίου και τα όρια στα βιβλία των Γ. Ντόντου-Γ. Παπαθανασίου, Το Περιβόλι. Η Αετοφωλιά της Πίνδου, Θεσσαλονίκη, 1973 και Θ. Κ. Π. Σαράντη, Το Χωριό Περιβόλι Γρεβενών (Συμβολή στην ιστορία του Αρματολικίου της Πίνδου), Αθήνα, 1977

Ο Πυρήνας της Βάλια Κάλντα (αρχείο Γιάννη Τζατζάνη)

της Μακεδονίας και της Ηπείρου. Στην έκταση του Περιβολίου ανήκει και ο Εθνικός Δρυμός της Βάλια Κάλντα, που στη βλάχικη γλώσσα σημαίνει «Ζεστή Κουλάδα», «ασφαλές καταφύγιο των κλεφτών και καύχημα των Περιβολιωτών» όπως έγραφαν οι Άγγλοι Περιηγητές Wace A. και Thompson M. Το 1911.

Για να φτάσει η σημερινή εικόνα του χωριού, να αποτελεί αντικειμενικά ένα από τα σημαντικότερα θέρετρα της Πίνδου, έπρεπε τα τελευταία χρόνια να γίνουν αλματώδη βήματα. Μετά την ολοσχερή καταστροφή του Περιβολίου από τα στρατεύματα κατοχής του Χίτλερ τον Οκτώβριο του 1943, όπου κήκαν ζωντανά περίπου 20 γυναικόπαιδα, τα προβλήματα του χωριού φαινόταν αξεπέραστα. Έπρεπε να χτιστεί ένα χωριό από την αρχή μέσα από τις στάχτες του, όπως ακριβώς και το 1769 όταν καταστράφηκε από τους Τουρκαλβανούς του Αλή Πασά.

Μεταφορά οικογενειών στο Περιβόλι το 1972 (αρχείο Κ. Σιονμουρέκη)

Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1960 μόνο ελάχιστοι κτηνοτρόφοι έκαναν την εμφάνισή τους στο Περιβόλι και κάτω από δύσκολες συνθήκες έχτισαν 50-60 σπίτια πάνω στα ερείπια των παλιών σπιτιών τους. Τα αμέσως επόμενα χρόνια σημαντικά έργα υποδομής πραγματοποιήθηκαν, με αποτέλεσμα να ξεκινήσει με ραγδαία βήματα η ανοικοδόμηση του χωριού. Κρυφή επιθυμία όλων ήταν να φτάσει το χωριό στα 800 σπίτια αριθμός που ίσχυε πριν την καταστροφή του 1943 και σήμερα αποτελεί ζωντανή πραγματικότητα.

Χορός στο Κίνικ το 1956 (διακρίνονται από αριστερά οι χορευτές:

1) Θόδωρος Καλόγηρος, 2) Στέργιος Γιάτσιος, 3) Στέργιος Ταχούλας, 4) - , 5) Θύμιος Μπέης, καθώς και οι μουσικοί Τάκης Τσουμπέκος και Θανάσης Μπουγαντζάς με την κομπανία του Νούσια Φασούλα)
(Αρχείο Συλλόγου Περιβολιωτών Μαγνησίας)

Έθιμα και πανηγύρια στο σημερινό Περιβόλι

Τη σημερινή εποχή, οι Περιβολιώτες δεν χάνουν την επαφή τους με το χωριό αν και οι συνθήκες ζωής έχουν αλλάξει και είναι λίγες οι οικογένειες που λόγω επαγγέλματος συνεχίζουν να ακολουθούν τον ημινομαδικό τρόπο ζωής. Το καλοκαίρι, εποχή κατά την οποία το χωριό αποκτά ζωή, οι περισσότεροι Περιβολιώτες είτε για μικρό είτε για μεγάλο χρονικό διάστημα επισκέπτονται το χωριό, έστω και ως παραθεριστές.

Είναι γεγονός ότι το συγκεκριμένο διάστημα αποτελεί ευκαιρία για πανηγύρια, χορούς και κοινωνικές εκδηλώσεις. Τα πανηγύρια μέσα στους αιώνες και από γενιά σε γενιά διατηρήθηκαν αναλλοίωτα και οι απανταχού Περιβολιώτες δε χάνουν ευκαιρία να συμμετάσχουν ενεργά σε αυτά.

Αρχικά αναφέρουμε ότι ημερολογιακά προηγείται το έθιμο του «Αγιαννιός» ή Κλήδονα στις 24 Ιουνίου (ημέρα γέννησης του 'Αι Γιάννη του Προδρόμου), στο οποίο πρωτοστατούν οι ελεύθερες και οι αρραβωνιασμένες κοπέλες του Περιβολίου, έπειτα ακολουθεί το πανηγύρι του Προφήτη Ηλία (20 Ιουλίου), το οποίο παλιά σηματοδοτούσε την έναρξη της περιόδου που τελούνταν οι γάμοι στο χωριό, για να φτάσουμε στο πανηγύρι της Αγίας Παρασκευής (Staviniéri), το διάστημα 26-28 Ιουλίου- πρόκειται για ένα τριήμερο πανηγύρι με μοναδικά στοιχεία της τοπικής παράδοσης το οποίο αποτελεί ανά τους αιώνες το σημαντικότερο γεγονός στη ζωή του χωριού. Τις τρεις μέρες που διαρκεί λειτουργούν κατά σειρά οι εκκλησίες της Αγίας Παρασκευής, του Αγίου Γεωργίου και του Αγίου Αθανασίου. Από την παραμονή έρχονται τα όργανα στο χωριό και μετά τον εσπερινό ξεκινά το γλέντι.

Επίσης, στις 6 Αυγούστου πραγματοποιείται το πανηγύρι της Μεταμόρφωσης του Σωτήρα στο εκκλησάκι που βρίσκεται απέναντι από το χωριό στο «Κόντουρο» και το διήμερο 7-8 Σεπτεμβρίου γιορτάζεται η Μικρή Παναγία (StaMaria Nika), δηλαδή η Γέννηση της Θεοτόκου με λιτανεία και περιφορά των εικόνων από τους κατοίκους γύρω από το χωριό, χωρίς να εξαιρείται κανένα σπίτι. Από τότε και για ποια αιτία καθιερώθηκε αυτό το έθιμο δεν είναι ξεκάθαρο ακόμη. Η επικρατέστερη άποψη αναφέρει ότι το χωριό σώθηκε εκείνη την ημέρα από κάποια μεγάλη συμφορά. Άλλη άποψη υποστηρίζει ότι πραγματοποιείται ως ευχαριστήρια δέηση για τον αίσιο τερατισμό του καλοκαιριού και την καλή υγεία των κατοίκων και των ζωντανών τους.

Σε όλα αυτά τα πανηγύρια ο πρώτος χορός πραγματοποιείται μετά το τέλος της λειτουργίας, αφού έχει προ-

ηγηθεί το έθιμο του «υψώματος», στον αυλόγυρο της εκκλησίας. Έπειτα ακολουθεί ο μεγάλος χορός και ασταμάτητο γλέντι στην πλατεία του χωριού, το Μεσοχώρι. Στο τριήμερο πανηγύρι της Αγίας Παρασκευής στήνεται το απόγευμα ο μεγάλος χορός του «Κίνικ», όπου οι χορεύοντες μπαίνουν στο χορό κατά ηλικία.

Σε όλα τα παραπάνω ως μη λησμονήσουμε να αναφέρουμε και το «Λαϊκό πανηγύρι», το οποίο καθιερώθηκε τα τελευταία χρόνια από τον Εκπολιτιστικό Σύλλογο Περιβολίου. Πραγματοποιείται κάθε χρόνο το τελευταίο Σαββατοκύριακο πριν το Δεκαπενταύγουστο και λόγω της ημερομηνίας που είναι προγραμματισμένο συγκεντρώνει τον περισσότερο κόσμο. Η ορχήστρα στήνεται στο κέντρο του Μεσοχωριού, ο κόσμος γεμίζει την πλατεία χορεύοντας και το γλέντι δε σταματάει παρά τις πρώτες πρωινές ώρες. Περιλαμβάνει στοιχεία από την παράδοση του Περιβολίου και συμμετέχουν τα χορευτικά συγκροτήματα των Συλλόγων Περιβολιωτών.

Εκτός από τα μεγάλα πανηγύρια, τις δεκαετίες μετά τον πόλεμο καθιερώθηκαν και κάποιες ομαδικές εξομήσεις των Περιβολιωτών σε όμορφες τοποθεσίες κοντά στο χωριό. «Στον κήπο της Έλλης» (La gardina ali Eli) οι Περιβολιώτες συνήθιζαν να μαζεύονται στις 29 Ιουλίου για να ψήσουν, και στην τοποθεσία «Pantia ali Turbia» την 1η Αυγούστου, με σπιτικά φαγητά λόγω νηστείας. Εκεί τραγουδώντας, χορεύοντας και παίζοντας διάφορα παιχνίδια, διασκεδάζαν ομαδικά και έκαναν ακόμη πιο δυνατές τις μεταξύ τους σχέσεις.

Πρέπει επίσης να αναφέρουμε και τη σύναξη που καθιερώθηκε από τα τέλη της δεκαετίας του '50 να γίνεται στο παλιό μοναστήρι του Αγίου Νικολάου στις 16 Αυγούστου, για να ανοίγει και να λειτουργεί μια φορά το χρόνο κι αυτή η εκκλησία. Κι επειδή, όπως προκύπτει από τα παραπάνω, αλλά και από τα προσωπικά μας βιώματα, οι Περιβολιώτες είναι πάντα έτοιμοι για γλέντι και χορό, κι εδώ γίνονταν παλαιότερα ένα μικρό γλέντι με ψήσιμο, τραγούδι και χορό μετά το «υψώμα».

Η εικόνα του Περιβολίου σήμερα

Ο σημερινός επισκέπτης του Περιβολίου αντικρίζει ένα σύγχρονο χωριό πνιγμένο στο πράσινο, με ξενώνες, ξενοδοχείο σε ιδιυλλιακή τοποθεσία, ταβέρνες, καφετέριες, μάρκετ τροφίμων και ντόπιων τυροκομικών προϊόντων, φούρνο, οπωροπωλείο, πλήρες οδικό δίκτυο που ενώνει τα βλαχοχώρια καθώς και το πρόσφατα κατασκευασμένο οδικό δίκτυο Περιβόλι – Βοβούσα (ανατολικό Ζαγόρι) – Γιάννενα, που αποτελεί πέρασμα από τη Δυτική Μακεδονία στα Ζαγοροχώρια και την Ηπειρο. Τα χιλιάδες στρέμματα δάσους και λιβαδιών που περικλείουν το Περιβόλι, προσφέρουν άφθονους βοσκότοπους για τα κοπάδια, αλλά και ιδανικούς τόπους αναψυχής για τους ολοένα και περισσότερους λάτρες της φύσης που το επισκέπτονται όλο το χρόνο.

Στον «Κήπο της Έλλης», το 1970
(Αρχείο Συλλόγου Περιβολιωτών Μαγνησίας)

Τον χειμώνα στο Περιβόλι μένουν μόνο οι φύλακες και οι ιδιοκτήτες ορισμένων καταστημάτων. Η συνεχής τουριστική ανάπτυξη, το σύγχρονο οδικό δίκτυο και η συνεπαγόμενη ευκολία πρόσβασης έχουν συμβάλλει αισθητά ώστε το χωριό τα τελευταία χρόνια να διατηρείται ζωντανό και καθ' όλη τη διάρκεια του χειμώνα, κυρίως βέβαια τα Σαββατοκύριακα.

Το Δημοτικό Σχολείο Περιβολίου

Ενας θεσμός που ίσχυε στο Περιβόλι, άλλα και σε άλλα ορεινά χωριά με ημινομαδικό τρόπο ζωής, ήταν το θερινό σχολείο. Οι μαθητές οι οποίοι μετακινούνταν τον Μάιο με τις οικογένειές τους από τα χειμαδιά στο Περιβόλι συνέχιζαν τη φοίτησή τους στο σχολείο του Περιβολίου.

Από τα τέλη του 17ου αιώνα αναφέρεται ότι λειτουργούσαν 2 σχολεία στο Περιβόλι, το «κεντρικό» στην εκκλησία του Αγίου Γεωργίου και το «ανώτερο», στην εκκλησία του Αγίου Αθανασίου⁴. Μέχρι και τον πόλεμο του 1940 τα σχολεία φαίνεται να λειτουργούσαν μόνο το καλοκαίρι (Ιούλιος – Σεπτέμβριος), αν και υπάρχουν μαρτυρίες ότι μέχρι το 1912 τα σχολεία λειτουργούσαν χειμώνα – καλοκαίρι για τα παιδιά των οικογενειών οι οποίες ξεχειμώνιαζαν στο Περιβόλι.

Με το τέλος του πολέμου και του εμφυλίου το Δημοτικό Σχολείο Περιβολίου ξαναλειτούργησε για να κλείσει οριστικά στα μέσα του 1960. Τα πρώτα χρόνια επαναλειτούργησε τον σχολείο τα μαθήματα πραγματοποιούνταν στην αυλόγυρο της εκκλησίας του Αγίου Γεωργίου, ενώ τα επόμενα χρόνια στο σχολείο που κατασκευάστηκε και το οποίο σώζεται μέχρι σήμερα. Στο σχολείο του Περιβολίου δίδαξαν τόσο Περιβολιώτες δάσκαλοι, όσο και από την ευρύτερη περιοχή της Μακεδονίας.

Οι μαθητές του Δημοτικού Σχολείου Περιβολίου το 1955
(Αρχείο Βασιλείου Δημ. Σαράντη)

4. Θ. Κ. Π. Σαράντη, *Το Χωριό Περιβόλι Γρεβενών (Συμβολή στην ιστορία του Αρματολικίου της Πίνδου)*, Αθήνα, 1977, σελ 81-82.

Οι Περιβολιώτες στη Μαγνησία στα νεότερα χρόνια

Εισαγωγή

Οι Περιβολιώτες που κατοικούν μόνιμα στην Μαγνησία εντοπίζονται κυρίως στο Βελεστίνο, Μικρό Περιβολάκι, Βόλο, Κανάλια, Αλλη Μεριά και Αγία Παρασκευή Βόλου, καθώς και στα Μελισσάτικα⁵.

Για κάποιους από τους τόπους εγκατάστασης των Περιβολιωτών στη Μαγνησία η καταγραφή και η ταύτιση των στοιχείων μπορούσε να επιφέρει έγκυρα αποτελέσματα (π.χ. Βελεστίνο, Μικρό Περιβολάκι). Για κάποιους άλλους όμως, ύστερα από προσωπική έρευνα θεωρήθηκε παρακινδυνευμένη οποιαδήποτε απόπειρα απόλυτης καταγραφής του πληθυσμού των Περιβολιωτών. Εξάλλου, κάτι τέτοιο ίσως να ξεφεύγει και από τα πλαίσια του παρόντος εγχειρήματος.

Το Βελεστίνο

Με τη μετατροπή της Κοινότητας σε Δήμο το 1964 αρχίζει μια νέα εποχή για το Βελεστίνο, μετά από μια στασιμότητα τριάντα ετών, η οποία συνδέεται με τους πολέμους και τις καταστροφές (σεισμός στις 8 Μαρτίου 1957), την κάμψη της παραγωγικότητας της περιοχής αλλά και την εσωτερική μετανάστευση, προς τις έδρες των νομών.

Σήμερα το Βελεστίνο αποτελεί ένα αναπτυσσόμενο κέντρο με πληθυσμό 3.270 κατοίκων (απογραφή 2001). Με τον νέο καταστατικό χάρτη για την Τοπική Αυτοδιοίκηση (Νόμος Ι. Καποδιστριας 2539/97) δημιουργήθηκε ο Δήμος Φερών με έδρα το Βελεστίνο, που περιλαμβάνει και τις γειτονικές πρώην Κοινότητες Αγίου Γεωργίου Φερών, Αερινού, Μικρού Περιβολακίου και Περιβλέπτου, προσεγγίζοντας τα όρια του Δήμου Φερών⁶, όπως συστάθηκε το 1883 και έχοντας συνολικά 6.116 κατοίκους (απογραφή 2001).

Μέσα από τα νέα δεδομένα επιχειρείται τα τελευταία χρόνια μια συστηματική και καλά σχεδιασμένη ανάπτυξη της υποδομής του Βελεστίνου που θα το εντάξει δυναμικά στις επόμενες δεκαετίες.

Τα υλοποιούμενα έργα αναδεικνύουν το Βελεστίνο και τη γύρω περιοχή σε μια δυναμικά αναπτυσσόμενη ζώνη, που συνταιριάζει όλα τα χαρακτηριστικά της ισόρροπης ανάπτυξης όλων των παραγωγικών τομέων όπου παραδοσιακά δραστηριοποιείται το ανθρώπινο δυναμικό της περιοχής.

Οι δυνατότητες αυτές, σε συνδυασμό με την κομβική θέση του Βελεστίνου, αλλά και την καθοριστική ιστορική παρουσία του Ρήγα Βελεστινλή, που αποτελεί τον καλύτερο πρεσβευτή του Βελεστίνου, είναι ικανές να

Αεροφωτογραφία του Βελεστίνου (1997), η κύρια εγκατάσταση των Περιβολιωτών (Αρχείο Δήμου Φερών)

5. Περισσότερα για τους τόπους χειμερινής διαμονής των Περιβολιωτών και τη διασπορά τους στα βιβλία των Γ. Ντόντου-Γ. Παπαθανασίου, *Το Περιβολάκι. Η Αετοφωλιά της Πίνου, Θεσσαλονίκη, 1973* και Θ. Κ. Π. Σαράντη, *Το Χαριό Περιβολάκι Γρεβενών (Συμβολή στην ιστορία του Αρματολίκιου της Πίνου)*, Αθήνα, 1977

6. Περισσότερα για την ιστορία του Δήμου Φερών στο βιβλίο της Νίτσας Κολιού, *Τα Βελεστινιώτικα. Χρονικά του Δήμου Φερών*, Βόλος, 1993

προσδύσουν μια νέα φυσιογνωμία στην πόλη και να αναδείξουν όλα τα στοιχεία της μοναδικότητάς της. Το Βελεστίνο αποτελεί ακόμη και σήμερα τον κυριότερο τόπο διαμονής των Περιβολιωτών πανελλαδικά. Σύμφωνα με εκτιμήσεις, οι κάτοικοι του Βελεστίνου που έχουν την καταγωγή τους από το Περιβόλι ανέρχονται σε 1.500 και αντιστοιχούν σε 500 περίπου οικογένειες⁷. Αποτελούν την πολυπληθέστερη κοινωνική ομάδα στο Βελεστίνο καθώς υπάρχουν οι ντόπιοι (Γκρέκοι), οι Μικρασιάτες που εγκαταστάθηκαν το 1922 κ.ά.

Ακόμη και σήμερα, παρά τους μεικτούς γάμους και τις μετακινήσεις των σύγχρονων Βελεστινιωτών, η συνοικία της Παναγίας, κάτω από την Ακρόπολη των αρχαίων Φερών, εξακολουθεί να αποτελεί την κύρια εγκατάσταση των Περιβολιωτών (Βλαχομαχαλάς).

Χαρακτηριστικό επίσης είναι το γεγονός ότι μέχρι πρόσφατα κατά τις Βουλευτικές Εκλογές λειτουργούσε στο Βελεστίνο ειδικό εκλογικό τμήμα που αφορούσε τους εγγεγραμμένους στον εκλογικό κατάλογο Περιβολίου. Το γεγονός αυτό έδινε το δικαίωμα στους Περιβολιώτες που κατοικούν πανελλαδικά και είναι εγγεγραμμένοι στους καταλόγους του Περιβολίου να ασκούν το εκλογικό τους δικαίωμα στο Βελεστίνο.

Το Μικρό Περιβολάκι

Το Μικρό Περιβολάκι είναι ένα από εκείνα τα χωριά πανελλαδικά που κατοικείται αμιγώς από Περιβολιώτες (άλλα χωριά είναι το Νέο Περιβόλι, Καλοχώρι και Χειμάδι Λάρισσας). Οι κάτοικοι του σύμφωνα με την απογραφή του 2001 είναι 274 οι οποίοι αντιστοιχούν σε 80 περίπου οικογένειες⁸.

Οι κάτοικοι του χωριού κατοίκησαν μόνιμα στην περιοχή τη δεκαετία 1870-1880. Αρχικά το χωριό ονομαζόταν «Ταχταλασμάν», που σε ελεύθερη μετάφραση σημαίνει «σανιδωχώρο»⁹. Οι κάτοικοι αγόρασαν ολόκληρη την κτηματική έκταση για κτηνοτροφική χρήση, κοινή χρήση, γι' αυτό δεν υπάρχει παλαιότερη διανομή. Ο πληθυσμός ήταν ημινομαδικός και μετακινούνταν από το Περιβόλι προς τη Θεσσαλία, λόγω επαγγέλματος. Σήμερα, συνεχίζεται αυτή η μετακίνηση σε μικρό όμως ποσοστό των κατοίκων. Απέχει 11 χιλιόμετρα περίπου από το Βελεστίνο και βρίσκεται δυτικά αυτού.

Παρέα Περιβολιωτών στο Βελεστίνο στα τέλη του 1960
(διακρίνονται οι μουσικοί Σωκράτης Στεργίου, Βασίλης Τρομάρας)

7. Καταγραφή του Γιώργου Σουμνυρέκη το 2004

8. Στοιχεία Εθνικής Στατιστικής Τηλερρύθμισης (2001)

9. Δήμος Φερών, (2001). Αναμνηστικό ημερολόγιο του νέου Καποδιστριακού Δήμου

Μουσικοί στο νεότερο Βελεστίνo

Ο Βασίλης Τρομάρας με τον Σταύρο Κουσκουρίδα
στα πρώτα του βήματα
(Αρχείο Σταύρου Κουσκουρίδα)

Οι Βελεστινιώτες είχαν την ευκαιρία να απολαμβάνουν αυτόν το δεξιότεχνη του κλαρίνου σε γιορτές και πανηγύρια του Βελεστίνου αλλά και καθημερινά στις ταβέρνες της αγοράς. Οι μουσικοί που τον συνδύεαν ήταν ο Περιβολιώτης βιολιτζής Τάκης Τσουμπέκος, ο οποίος μάλιστα ήταν εκ γενετής τυφλός και ο λαουτιέρης Θανάσης Βογιατζής (Μπουγαντζάς). Ειδικά όσοι θυμούνται τον Τσουμπέκο κάνουν λόγο για έναν βιολιτζή μοναδικό στον τρόπο παιξίματος του.

Τα νεότερα χρόνια τον Τρομάρα περιστοίχιζαν ο Περιβολιώτης Κούλης Μπέλλας (λαούτο, κλαρίνο) και ο Ηπειρώτης Σωκράτης Στεργίου (τραγουδι, λαούτο).

Θεωρούνταν ένα από τα καλύτερα κλαρίνα της Ελλάδας, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει εξώφυλλο δίσκου που συμμετείχε¹¹ και αναφέρονται ηχογραφήσεις του ήδη από το 1936¹². Δεν έμεινε μόνο εκεί αλλά τις γνώσεις και την εμπειρία του τις μετέδωσε και σε νεότερους καλλιτέχνες με κυριότερο τον καταξιωμένο και πανελλήνια πλέον γνωστό Σταύρο Κουσκουρίδα. Πέθανε το 1995 και ο Δήμος Βελεστίνου για να τον τιμήσει έδωσε το όνομά του σε δρόμο του Βελεστίνου.

Ο Σταύρος Κουσκουρίδας σε ηλικία 11 ετών μαθαίνει φλογέρα δίπλα στον κτηνοτρόφο ξάδερφό του Γιώργη Αποστολίνα¹³. Την επόμενη χρονιά αποκτά δικό του κλαρίνο και στα 14 του τα βήματά του συναντούν τον Βασίλη Τρομάρα. Εκείνος τον δέχεται με ευχαρίστηση, τον συμβουλεύει και του ανοίγει νέους δρόμους. Χαρακτηριστικό είναι ότι ο Τρομάρας δε δέχεται να πληρώνεται για τη διδασκαλία του. Η περίοδος αυτή, όπως ο ίδιος ο Σταύρος λέει, χωρίς να το συνειδητοποιεί επακριβώς έμελλε να σηματοδοτήσει τη ζωή του.

Ο Τρομάρας είναι εκείνος που τον παρακινεί να γραφτεί στο Ωδείο του Βόλου και ο Σταύρος από μαθητής στα 17 του μόλις χρόνια γίνεται δάσκαλος στους συνομήλικούς του.

Η πορεία του παρά το νεαρό της ηλικίας του (είναι γεννημένος το 1975) είναι γνωστή και αξιοθαύμαστη ακόμη και από μεγαλύτερους συναδέλφους του. Εκπαιδευτής στο Δημοτικό Ωδείο Βόλου για σειρά ετών, συμμετοχή σε εκατοντάδες κοινωνικές και πολιτιστικές εκδηλώσεις, ιδρυτικό μέλος της «Εσπουδιαντίνας» το 1999, εκπαιδευτής στο Μουσικό Σχολείο Βόλου, καθώς και στο Τμήμα Λαϊκής και Παραδοσιακής Μουσικής του Τ.Ε.Ι. Ηπείρου (Αρτα).

Ο Κουσκουρίδας έχει διδάξει πολλούς νέους οργανοπαίχτες και ανάμεσα σε αυτούς τον ταλαντούχο Βελεστινιώτη Στέργιο Παν. Αποστολίνα, ο οποίος συμμετέχει σε εκδηλώσεις και είναι μέλος της «Εσπουδιαντίνας Νέων».

10. Τα στοιχεία που αφορούν τη ζωή του Βασίλη Τρομάρα και των άλλων μουσικών τα έχω καταγράψει από αφηγήσεις του πατέρα μου Αποστόλου Σουμπορέκη

11. Τίτλος: «Τα καλύτερα κλαρίνα που άφησαν εποχή» και οπισθοφυλλό: «6 κλαρίνα που άφησαν εποχή», όπου ο Τρομάρας συμμετείχε με τους Κωτσόπουλο Ν., Κυριακάτη Γ., Καρακώστα Ν., Καραγιάννη Κ., Κοντογιώργο Κ.

12. Δίσκος: Μαγνησία. Μουσικές Παραδοσεις, Τραγουδι και σκοποί της Θεσσαλικής Μαγνησίας. Ηχογραφήσεις 1931-2001

13. Τα στοιχεία για το Σταύρο Κουσκουρίδα προέρχονται από επικοινωνία μαζί του

Χορευτικές ομάδες στο Βελεστίνο

Το 1961 συγκροτήθηκε από Περιβολιώτες στο Βελεστίνο η πρώτη χορευτική ομάδα. Εμπνευστές ήταν ο Βασίλης Σαββανάκης και ο επί χρόνια δάσκαλος στο Δημοτικό Σχολείο Βελεστίνου, Δημήτριος Ζαντές. Αποτελούνταν μόνο από νέους Περιβολιώτες και ήταν η πρώτη φορά που φτιάχτηκαν Περιβολιώτικες στολές, με δαπάνη της τότε Κοινότητας Βελεστίνου, για τις ανάγκες του χορευτικού συγκροτήματος. Συμμετείχε σε πολλές εκδηλώσεις τόσο στο Βελεστίνο και στην υπόλοιπη Μαγνησία, όπως μαρτυρά και το πλούσιο φωτογραφικό υλικό από εκείνη την περίοδο.

Τα επόμενα χρόνια η Περιβολιώτικη χορευτική ομάδα ανανεώθηκε με τη συμμετοχή και νεότερων Περιβολιωτών και ήταν αυτό το χορευτικό συγκρότημα που δραστηριοποιούνταν και μέχρι την ίδρυση του Συλλόγου.

Οι πρόβες του Συλλόγου όλα αυτά τα χρόνια πραγματοποιούνταν στην αυλή του Δημοτικού Σχολείου με μαγνητόφωνο και πολλές φορές με την παρουσία και του Βασιλή Τρομάρα.

Εκδήλωση στα Τρίκαλα το 1972. Διακρίνονται από αριστερά:
1) Αποστολίνος Νικ., 2) - , 3) Τριανταφύλλου Γ., 4) Αποστολίνος Γ.
(Αρχείο Παν. Αποστολίνα)

Η πρώτη χορευτική ομάδα των Περιβολιωτών. Συμμετέχουν από αριστερά:
Λαμπράκης Μιχ., Κουσκουρίδας Γεώρ., Κουσκουρίδας Βασ., Μπαλαμώτης Δημ., Σαββανάκης Μιχ.,
Τσιούτσιος Κων., Γούσης Γεώρ., Καλόγηρος Γεώρ., Σδρούλιας Απ., Σαράντης Δ.,
(Αρχείο Συλλόγου Περιβολιωτών Μαγνησίας)

Η δεύτερη χορευτική ομάδα των Περιβολιωτών Διακρίνονται από αριστερά: 1) Κοκολιός Βασίλης 2) Παπατό-
λιας Βασίλειος 3) Αποστολίνας Παναγιώτης 4) Κουσκουρίδας Βασίλης 5) Μιχάλης Σαράντης 6) Μπαλαμώτης
Δημήτρης (Τακούλης) 7) Σαββανάκης Τάκης 8) Σαββανάκης Μιχάλης 9) Παπαγεωργίου Γιώργος 10) Νανό-
πουλος Λάκης 11) Σαράντης Γιώργος 12) Σαββανάκης Βασίλης 13) Τάχου Δημήτρα Οργανοπαίχτες: Κλαρίνο
Β. Τρομάρας, Βιολί- Σούλης Γκιουλέκας, Ντέφι- (Μιχάλης Γκιουλέκας);
(Αρχείο Γιώργου Δημ. Σαββανάκη)

Τα χορευτικά του Συλλόγου Περιβολιωτών Μαγνησίας το 1985.
(Αρχείο Συλλόγου Περιβολιωτών Μαγνησίας)

Ο Σύλλογος Περιβολιωτών Μαγνησίας

Εισαγωγή

Το κενό που υπήρχε στα πολιτιστικά δρώμενα των Περιβολιωτών στη Μαγνησία και η ανάγκη για μια πιο οργανωμένη απεικόνισή τους ήρθε να καλύψει ο Σύλλογος Περιβολιωτών Μαγνησίας.

Ο Σύλλογος Περιβολιωτών Μαγνησίας ιδρύθηκε τον Ιανουάριο του 1976 με έδρα την πόλη του Βελεστίνου, από Περιβολιώτες που κατοικούν μόνιμα στη Μαγνησία¹⁴. Σήμερα, τα μέλη του ανέρχονται σε 4000 και αποτελεί έναν από τους ζωντανότερους φορείς της παράδοσης και του πολιτισμού, όχι μόνο στη Μαγνησία αλλά και σε

Πανελλήνιο Αντάμωμα Βλάχων (Μέτσοβο, 1996) (Αρχείο Στεργίου Απ. Σιουμουρέκη)

14. Στοιχεία από το καταστατικό, από το προσωπικό μου αρχείο από τα ημερολόγια του Συλλόγου (1990-2008) και από τα πρακτικά του Συλλόγου.

Ο Βλάχικος - Περιβολιώτικος γάμος στο Βελεστίνο, το 2005 (Αρχείο Συλλόγου Περιβολιωτών Μαγνησίας)

ολόκληρη την Ελλάδα. Διαθέτει χορευτικά τμήματα όλων των ηλικιών, τα οποία σε κάθε χρονική περίοδο του Συλλόγου ξεπερνούν τα 100 άτομα και χορωδίες αποτελούμενες από 20 και πλέον άτομα, ηλικίας από 25 έως και 80 ετών.

Σκοπός του Συλλόγου είναι η ανάπτυξη και διατήρηση του δεσμού των καταγόμενων από το Περιβόλι μελών του, η διατήρηση και διάδοση της πλούσιας παράδοσης του Περιβολίου, η διάσωση της βλάχικης γλώσσας και γενικότερα η συμβολή του σε ζητήματα που αφορούν την κοινότητα Περιβολίου και τους Περιβολιώτες που κατοικούν στη Μαγνησία.

Οι δραστηριότητες του Συλλόγου

Από την ίδρυσή του μέχρι σήμερα στο ενεργητικό του Συλλόγου καταγράφονται πλούσιες εκδηλώσεις τόσο σε τοπικό επίπεδο, όσο και στο πανελλήνιο. Συμμετοχή σε όλα τα Πανελλήνια Ανταμώματα των Βλάχων και τα Συμπόσια Λαογραφίας - Ιστορίας που διοργανώνει κάθε χρόνο η Πανελλήνια Ομοσπονδία Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων (Π.Ο.Π.Σ.Β.). Διοργάνωση του Ανταμώματος των Απανταχού Περιβολιωτών στην Παναγία Σενιά τον Μάιο του 1984, επί προεδρίας του αιεμνηστου Στέργιου Β. Γιάτσου. Διοργάνωση του 15ου Πανελληνίου Ανταμώματος στο Βελεστίνο, επί προεδρίας Αθανασίου Γιαννούση και το οποίο ήταν αφιερωμένο στα 200 χρόνια από το θάνατο του Ρήγα Βελεστινλή. Το 5ο Συμπόσιο Λαογραφίας - Ιστορίας που πραγματοποιήθηκε στο Περιβόλι τον Μάιο του 2003 επί προεδρίας Παναγιώτη Αποστολίνα. Ο Βλάχικος - Περιβολιώτικος Γάμος που έγινε στο Βελεστίνο το Σεπτέμβριο του 2005 επί προεδρίας Βασιλείου Σαράντη. Το 3ο Αντάμωμα Βλαχοχωριών που έλαβε χώρα στο Περι-

ΟΙ ΣΑΡΤΣΑΙ	
1.- Ίωάννης Στεργίου Παπατέλιας.-	<i>[Signature]</i>
2.-Στέργιος Βασιλείου Δεληγάργης.-	<i>[Signature]</i>
3.-Ίωάννης Δημητρίου Βαρδολύης.-	<i>[Signature]</i>
4.-Χρήστος Ξυμανούλη 'Αποστολίας.-	<i>[Signature]</i>
5.-'Απόστολος Ίωάννου Μπαλαμάντης.-	<i>[Signature]</i>
6.-Ίωάννης Γεωργίου Σαλδήρης.-	<i>[Signature]</i>
7.-'Ασημά Νικολάου Γεωργιά.-	<i>[Signature]</i>
8.-Σωή Κωνσταντίνου Παπατέλιας.-	<i>[Signature]</i>
9.-Στέργιος Θεοδώρου Μπέλλας.-	<i>[Signature]</i>
10.-Χρήστος Δημητρίου Τσοβκάς.-	<i>[Signature]</i>
11.-Βασίλειος Στεργίου Κουκουρέλιας.-	<i>[Signature]</i>
12.-Στέργιος Στεργίου Σουμουρέλιας.-	<i>[Signature]</i>
13.-Νικήλη Γεωργίου Σαράντης.-	<i>[Signature]</i>
14.-Γεώργιος Δημητρίου Γούσης.-	<i>[Signature]</i>
15.-Γεώργιος 'Αποστόλου Παπατέλιας.-	<i>[Signature]</i>
16.-Δημήτριος Γεωργίου Νικητής.-	<i>[Signature]</i>
17.-Γεώργιος Βασιλείου Ητοιμάτης.-	<i>[Signature]</i>
18.-'Ελένη Νικήλη Παπαποστόλου.-	<i>[Signature]</i>
19.-Στέργιος Στεργίου 'Αποστολίας.-	<i>[Signature]</i>
20.-Δήμητρα Ίωάννου Σάκου.-	<i>[Signature]</i>
21.-Δημήτριος Ίωάννου Σαράντης.-	<i>[Signature]</i>

Τα ιδρυτικά μέλη του Συλλόγου Περιβολιωτών Μαγνησίας (Όπως αναγράφονται στο Καταστατικό του Συλλόγου)

Ετήσιος χορός του Συλλόγου (Αρχείο Συλλόγου Περιβολιωτών Μαγνησίας)

βόλι τον Ιούλιο του 2007 από τη σημερινή διοίκηση σε συνεργασία με την κοινότητα Περιβολίου.

Σημείο αναφοράς για τους Περιβολιώτες της Μαγνησίας αποτελεί ο ετήσιος χορός του Συλλόγου με τη συμμετοχή όλων των χορευτικών του τμημάτων, παρουσία χιλίων και πλέον ατόμων.

Ο Σύλλογος όλα αυτά τα χρόνια συμμετέχει σε επιστημονικά συνέδρια και ημερίδες με πολιτιστικό και όχι μόνο χαρακτήρα. Με πρωτοβουλία του έχουν πραγματοποιηθεί πολλές ημερίδες για θέματα υγείας και γενικότερου ενδιαφέροντος με ομιλητές Περιβολιώτες καταξιωμένους επιστήμονες.

Αποτελεί ιδρυτικό μέλος (το 1984) της Πανελληνίας Ομοσπονδίας Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων (Π.Ο.Π.Σ.Β.) και πάντοτε στις διοικήσεις εκλέγονται Περιβολιώτες οι οποίοι προέρχονται από το Σύλλογο Περιβολιωτών Μαγνησίας (Τουλινής Στ., ο οποίος τη διετία 1989-91 διετέλεσε Πρόεδρος της Ομοσπονδίας, Κουσκουρίδας Βασ., Μπαλαμώτης Δημ., Νιμπής Δημ., Σαράντης Βασ., Παπατόλινας Απ.).

Οι Πρόεδροι του Συλλόγου Περιβολιωτών Μαγνησίας από το 1976 έως σήμερα:

<u>Στέργιος (Γιούλας) Βασ. Δεληγιάννης</u>	1976-1984
<u>Στέργιος Βασ. Γιάντιος</u>	1984-1985
<u>Βασίλειος Στ. Κουσκουρίδας</u>	1985-1987
<u>Γεώργιος Χρ. Γίσιος</u>	1987-1990
<u>Βασίλειος Στ. Κουσκουρίδας</u>	1990-1992
<u>Ζήσης Ι. Καλόγηρος</u>	1992-1994
<u>Δημήτριος Κων. Παπαδάμ</u>	1994-1996
<u>Αθανάσιος Βασ. Γιαννώνης</u>	1996-2000
<u>Παναγιώτης Στ. Αποστολίδας</u>	2000-2004
<u>Βασίλειος Δημ. Σαράντης</u>	2004-2006
<u>Απόστολος Γεωρ. Παπατόλινας</u>	2006-

Το 3ο Αντάμωμα Βλαχοχωριών στην τοποθεσία Κίνικ στο Περιβόλι, τον Ιούλιο του 2007 (Αρχείο Συλλόγου Περιβολιωτών Μαγνησίας)

Φωτογραφικό παράρτημα

Κοπάδι με πρόβατα στις λίμνες Φλέγγα

Σχολικές επιδείξεις από τα κορίτσια του Δημοτικού Σχολείου στην αυλή του Αγίου Γεωργίου. 15 Αυγούστου 1931
(Αρχείο Αικατερίνης Σαράντη - Οικονόμου)

Οικογένειες Γεωργίου, Στεργίου, Αποστόλου Μπριάζνα. Περίπου 1965 (Αρχείο Δήμου Φερών, ΚΕΠ)

Κοινοτικές Εκλογές στο Περιβόλι 4 Αυγούστου 1929 (Αρχείο Γεωργίου Σαββανάκη)

Στέργιος Βράκας, 1975
(Αρχείο Θεοδώρου Βράκα)

Υποδοχή στο χωριό μεταναστών από την Αμερική.
Δεύτερος από δεξιά ο Τούσιος Παπαδάμ
(Αρχείο Δημητρίου Παπαδάμ)

Οικ. Ν. Γίτση. Παιδιά Γιώργης και γυναίκα του Στέλλα,
Χρηστάκης, Σέβα Γίτση-Σκρίμπτα και ο γιος της Γιάνκος
(Αρχείο Νικολάου Γίτση)

Οικογένεια Γεωργίου Γούση. Δεκαετία του 1920
(Αρχείο Δημητρίου Παπατόλια)

Ο Ζήσης Βράκας με την ομάδα του το 1905.
(Αρχείο Γεωργίου Δημ. Σαββανάκη)

Παρέα Περιβολιωτών το 1930
(Αρχείο Βασιλείου Μπατακόγια)

Νούλης Σιαμανικός, Μακεδονομάχος
(Αρχείο Γεωργίου Δημ. Σαββανάκη)

Ο χτενάς Γιούλης Σιουμουρέκης κατά τη διάρκεια
της εργασίας του, δεκαετία 1960
(αρχείο Στεργίου Απ. Σιουμουρέκη)

Περίβολι 1965 περίπου. Μεσοχώρι στο μαγαζί του Στεργίου
Κουσκουρίδα. Από αριστερά Χρήστος Λαΐτσος, Στέργιος
Βράκας, Θωδωράκης Βράκας, Στέργιος Κουσκουρίδας.
(Αρχείο Δήμου Φερών, ΚΕΠ)

Οικογένεια Τριανταφύλλου 1923
(Αρχείο Γεωργίου Καραγιάννη)

Οικογένεια Καραγιάννη 1924
(Αρχείο Γεωργίου Καραγιάννη)

Περίβολι 1923
(Αρχείο Στεργίου Απ. Σιουμουρέκη)

Οι Αρβανιτόβλαχοι - Φρασαριώτες της Μαγνησίας

Ο Φώτης Τσέλιας και η Ζωή Μπάρδα από τον Αλμυρό
(αρχείο Λ.Σ.Β.Ε.Α.)

Συγγραφή - Επιμέλεια:

Σπύρος Χρ. Φορφόλιας, Καθηγητής Φυσικής Αγωγής, Ερευνητής, Λαογράφος
Δημήτρης Γ. Τσούτσας, Κοινωνιολόγος, Ερευνητής, μεταπτυχιακός φοιτητής
προγράμματος «Εκπαίδευσης Ενηλίκων» Ε.Α.Π.,
Πρόεδρος Συλλόγου Βλάχων Επαρχίας Αλμυρού

Ιστορικά στοιχεία

Οι Βλάχοι της περιοχής του Αλμυρού (Αλμυρός, Σούρπη, Νεράϊδα, Ανθότοπος και Νεσχωράκι) και του Σέσκλου, ανήκουν στην ομάδα των λεγόμενων «Αρβανιτοβλάχων» ή «Αρβαντοβλάχων». Ο όρος αυτός υποδηλώνει εκείνους τους Βλάχους που πρόγονοι τους είχαν βρεθεί να κατοικούν στις περιοχές της Βόρειας Ηπείρου – Νότιας Αλβανίας. Η γεινίαση και η συνύπαρξή τους με αλβανόφωνους πληθυσμούς στις περιοχές αυτές, είχε σαν αποτέλεσμα τη γνώση, εκτός της Βλάχικης και της Ελληνικής, επιπροσθέτως και της Αλβανικής γλώσσας, η οποία χρησιμοποιούνταν ως γλώσσα συνεννόησης και συναλλαγών στις περιοχές της Ηπείρου.

Οι ίδιοι οι Αρβανιτόβλαχοι αυτοπροσδιορίζονται ως «Ρμένιοι Φρισιρότς» δηλαδή Βλάχοι Φρασαριώτες ή Φαρσαριώτες. Αυτός ο προσδιορισμός έχει να κάνει με τη μακρινή καταγωγή τους και την αρχική εστία εκκίνησής τους, το χωριό Φράσιαση

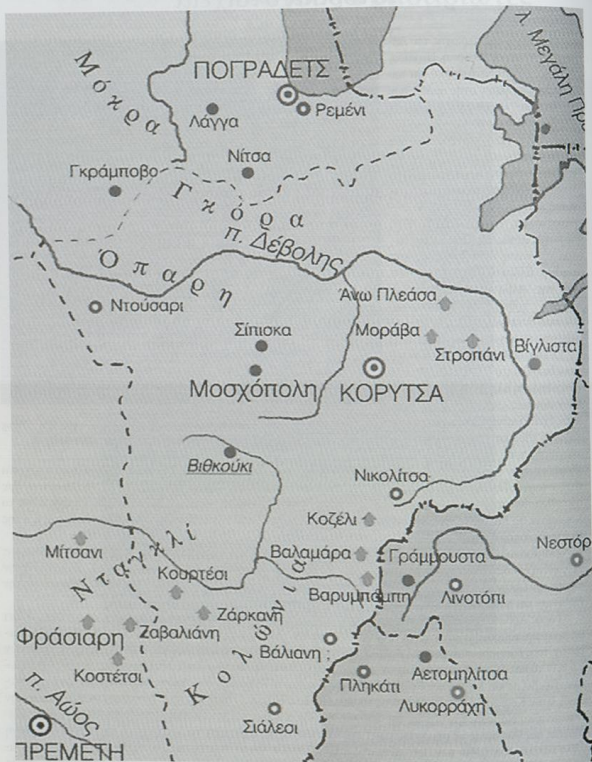

Ο Ευάγγελος Μήτρας (ή Ευαγγέλου) με την κόρη του Αγγέλα, χήρα Ιωάν. Τόρη, από τον Αλμυρό στις αρχές του 20ου αι. (αρχείο Θεόδωρου Μήτρα)

(Frashër), στην περιοχή της Πρεμετής στη Βόρεια Ηπειρο – Νότια Αλβανία. Σήμερα το χωριό αυτό υπάγεται στην επαρχία Πρεμετής και βρίσκεται 36 χλμ. βόρεια της πόλης της Πρεμετής. Αξίζει να αναφερθεί ότι με τον όρο «Φρασαριώτης» εννοούμε και τον Βλάχο που προέρχεται από τα γειτονικά χωριά της Φράσιαρης όπως το Κουστρέτσι, το Κουρτέτσι, τη Ζάρκανη, τη Ζαβαλιάνη αλλά και από την ευρύτερη περιοχή του Νταγκλί και της Κολώνιας, όπου η Φράσιαρη ήταν ένας από τους μεγαλύτερους και σημαντικότερους οικισμούς.

Ο Μητροπολίτης Ξάνθης Ι. Μαρτινιανός αναφέρει χαρακτηριστικά για την προέλευση των Αρβανιτοβλάχων: «Εύρηνηται επίσης και εκτός της Ελλάδος εις τὰς νῦν γειτονικάς χώρας μεταξύ τῶν διάσπαρτων Ἑλλήνων ἡ εἰς τὴν ἄκτινα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, βλάχοι ὁρεγνοὶ ἐν βορείῳ Ἠπείρῳ καὶ Ἀλβανίᾳ πρὸς Δυτικὰ τοῦ Γράμμου εἰς τὴν Κολώνιαν καὶ παρὰ τὸ χωρίῳ Φράσσαρι, οἱ Φρασσερώται».

Ο όρος Αρβανιτόβλαχοι λοιπόν, χρησιμοποιήθηκε μεταγενέστερα από συγγραφείς για να τους ξεχωρίσει ως προς την τοποθεσία καταγωγής από τις άλλες ομάδες Βλάχων π.χ. τους Περιβολιώτες από το Περιβόλι Γρεβενών, τους Γραμμουσιάνους από την περιοχή της Γράμμουσας, τους Σαρμανιώτες από τη Σαρμαρίνα Γρεβενών κ.ο.κ. Ο κύριος όγκος Αρβανιτοβλάχων σήμερα βρίσκεται στη Θεσσαλία, στην Ήπειρο (στους νομούς Θεσπρωτίας, Πρεβέζης και Ιωαννίνων με σημαντικότερο οικισμό το Κεφαλόβουνο πρώην Μιτζιτίε ή Μιτζιντέ Πλωγίου), στην Κεντρική Μακεδονία (στους νομούς Πέλλας, Πιερίας, Ημαθίας, με κυριότερες εγκαταστάσεις Κ.Κατερίνη, τη Λάουσα, την Βέροια, την Έδεσσα, την Κρύα Βρύση κ.α.) τη Δυτική Μακεδονία (στους νομούς Κ.Κατερίνη και Φλώρινας με σημαντικότερες εγκαταστάσεις την Ιερουπή, το Δενδροχώρι, την Κρυσταλλοπηγή στοριάς και Φλώρινας με σημαντικότερες εγκαταστάσεις την Ιερουπή, το Δενδροχώρι, την Κρυσταλλοπηγή αλλά και διάφορα χωριά των Πρεσπών), στη Στερεά Ελλάδα (κύρια στην περιοχή του Σηρομέρου του νομού Αι. αλλά και διάφορα χωριά των Πρεσπών), στη Στερεά Ελλάδα (κύρια στην περιοχή του Σηρομέρου του νομού Αι. αλλά και στο νησί της Κέρκυρας τωλοσακαρανιάς με σημαντικότερη εγκατάσταση αυτή της Παλαιομαρίνας) αλλά και στο νησί της Κέρκυρας τωλοσακαρανιάς με σημαντικότερη εγκατάσταση αυτή της Παλαιομαρίνας) αλλά και στο νησί της Κέρκυρας όπου κατέφυγαν πολλές αρβανιτοβλάχικες οικογένειες μετά την επανάσταση του 1878 στο Λυκούρει της Βόρειας Ηπείρου. Βέβαια η προφορική παράδοση αναφέρει ότι αρκετά αρβανιτοβλάχικα φαλκάρια (τελεγκάτα)

Χάρτης του Αστ. Κουκούδη όπου φαίνονται οι πατρογονικές εστίες των Αρβανιτόβλαχων-Φρασαριωτών

Ο Ζήκος και ο Γιώργος Καπουράνης από το Σέσκλο
(αρχείο Πολιτ. Συλ. Σέσκλου)

έφτασαν μέχρι και την Πελοπόννησο, αλλά με την πάροδο του χρόνου έχασαν τη συνείδηση της βλάχικης καταγωγής τους.

Εξω από τα ελληνικά σύνορα τους συναντάμε σε μεγάλο βαθμό στην Κεντρική και Νότια Αλβανία (Πρεμετή, Κορυτσά, Ερσέκα, χωριά και πόλεις της Μουζακιάς, Αργυροκάστρο, Άγιοι Σαράντα κ.α.), στη Ρουμανία (κυρίως στην περιοχή της Κωστάντζας) όπου βρέθηκαν λόγω του γνωστού θέματος της Ρουμάνικης προπαγάνδας, στα Σκόπια κυρίως στην περιοχή του Μοναστηρίου (Μπίτολα), αλλά και σε άλλες μεγάλες χώρες όπως για παράδειγμα Καναδάς, ΗΠΑ, Αυστραλία, Γερμανία λόγω των μεγάλων μεταναστευτικών ρευμάτων του 20ου αιώνα. Ειδικότερα για τις Η.Π.Α. υπάρχουν εκατοντάδες Αρβανιτόβλαχοι οι οποίοι αναζητούν καλύτερη τύχη εκεί και από τα επίσημα αρχεία τελείως αναदेκτικά αναφέρουμε ότι

ανάμεσα στο 1905 και το 1915 από δύο μόνο γνωστές οικογένειες, τις οικογένειες Φάτση και Μπάρδα, επτά μέλη της οικογένειας Φάτση (Χρήστος, Κων/νος, Κοσμάς, Χρήστος, Ενώγγελος, Μαρία, Κοσμάς) και επτά μέλη της οικογένειας Μπάρδα (Δημήτριος, Βασίλης, Γιάννης, Λεωνίδας, Νίκος, Σπύρος, Βασίλης), καταγράφονται ότι εισέρχονται επίσημα στην Αμερική. Όλοι οι παραπάνω έχουν δηλώσει ως τόπο καταγωγής τους τον Αλμυρό, ενώ ο Αλμυρό δηλώνουν καθώς εισέρχονται στην Αμερική και οι Κώστας και Δημήτρης Λούπος, ο Απόστολος Μπουλαμάτσης, οι Γεώργιος, Λάμπρος και Βασίλης Τσαμίτας, ενώ ο Γεώργιος Μήλιος δηλώνει κάτοικος Σούρτης. Από το Σέσκλο συναντούμε τα ονόματα των Κώστα και Χρήστου Πίνα κ.α.

Όσον αφορά τη Θεσσαλία τώρα οι σημαντικότερες εγκαταστάσεις Φρασαριωτών – Αρβανιτοβλάχων εντοπίζονται στα χωριά της περιοχής του Αλμυρού καθώς και στο Σέσκλο της Μαγνησίας, σε χωριά της επαρχίας Τυρνάβου όπως στο Αργυροπούλι (πρώην Καρατζόλι), στα Δελέρια, στο Δαμάσι, στη Ροδιά (πρώην Μουσαλάρι), στην Ελασσόνα, στην περιοχή της Καλαμπάκας με κυριότερο οικισμό τη Νέα Ζωή (πρώην Μπούρσιανη) και σε άλλες πεδινές περιοχές των Τρικάλων (π.χ. Ζάρκο, Φαρκαδώνα, Νεοχώρι, Πετρόπορο κ.α). Μεταξύ αυτών τον Αργυροπούλι αναφέρεται ως η μεγαλύτερη αρβανιτοβλάχικη εγκατάσταση στη Θεσσαλία. Οι περισσότεροι από τους αντίστοιχους Φρασαριώτες που βρίσκονται στην πόλη της Κατερίνης (κυρίως στη περιοχή του Νοσοκομείου) και στα γύρω χωριά, αλλά και στη Νιζόπολη των Σκοπίων (περιοχή Μοναστηρίου-Μπίτολα). Φυσικά συναντώνται και στα μεγάλα αστικά κέντρα της Θεσσαλίας (Λάρισα, Τρίκαλα, Βόλο) ως αποτέλεσμα της αστυφιλίας από το 1950 και μετέπειτα.

Οι λίγες πληροφορίες που διασώθηκαν σχετικά με τη Φράσιαση αναφέρουν ότι παλιά (18ος – 19ος αι.) ήταν μία δυναμική κοινότητα με 600 περίπου οικογένειες, χωρισμένη σε διάφορες συνοικίες (μαχαλάδες). Ένας εξ' αυτών είχε το όνομα Καπουράνης, ένα από τα πιο γνωστά και συχνά επίθετα Φρασαριωτών. Οι μαχαλάδες αυτοί που ήταν σαν μεγάλα χωριά βρίσκονταν στις πλαγιές του βουνού και χωριζόταν μεταξύ τους από ρέματα που κατέβαιναν από το βουνό. Βέβαια υπήρχε και ο αρβανιτικός μαχαλάς όπου γεννήθηκε ο Ναΐμ Φράσιαση που κατέβαιναν από το βουνό. Βέβαια υπήρχε και ο αρβανιτικός μαχαλάς όπου γεννήθηκε ο Ναΐμ Φράσιαση (1846-1900), ο πατέρας των Αλβανικών γραμμικών και του αλβανικού αλφάβητου. Είχε την εποχή που οι Φρασαριώτες Βλάχοι εγκατέλειψαν την περιοχή. Σύμφωνα με το Στέργιο Φάτση, συγγραφέα από το Σέσκλο, στη

Φράσιαρη υπήρχε το μεγαλύτερο τυροκομείο της περιοχής και η παραγωγή μεγάλων ποσοτήτων τυροκομικών προϊόντων κάλυπτε τις ανάγκες όχι μόνο της περιοχής της Βόρειας Ηπείρου, αλλά με τις εξαγωγές τους κάλυπταν και τις αγορές άλλων γειτονικών και όχι μόνο περιοχών.

Κομβικό σημείο στην πορεία των Φρασαριωτών στο χώρο και στο χρόνο, αλλά και στην εξώθησή τους στο νομαδικό βίο (σκηνίτες νομάδες) αποτελεί η αρχή του 19ου αιώνα όπου οι πρόγονοί μας αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν βίαια τη Φράσιαρη και τα γύρω χωριά (Κοστρέτσι, Ζάρκανη, Ζαβαλιάνη, Κουρτέσι κ.α.) της ευρύτερης περιοχής της Κολώνιας της Βόρειας Ηπείρου και που σήμερα ανήκουν στην επαρχία της Πρεμετής. Γύρω στα 1820 λοιπόν, ο Αλή πασάς ο Τεπενενλής βρισκόταν σε πολεμική σύγκρουση με τα στρατεύματα του Σουλτάνου Μαχμούτ και οι Φρασαριώτες βρέθηκαν αντιμέτωποι με τις αρπαγές και τις βίαιες επιτάξεις των στρατευμάτων των αντίπαλων πλευρών. Καθοριστικό γεγονός που οδήγησε στην εγκατάλειψη των παραπάνω οικισμών ήταν και η επαναστατική κίνηση των Φρασαριωτών καπεταναίων Νάκη Κακαράντα, Τσιουλάκα και Σταμούλη.

Μέλη της οικογένειας Τομπουκάκη από τον Αλμυρό
(αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

Τα γεγονότα αυτά σε συνδυασμό με την ύπαρξη ληστροικών ομάδων στις παραπάνω περιοχές, αλλά και με τη σταδιακή κυριαρχία των εξισλαμισμένων Αλβανών, τους εξώθησαν στον νομαδικό βίο (οΐτινες διάγουσι βίον ποιμενικών και σκηνικών). Έτσι άρχισε ένας αγώνας αναζήτησης θερινών λιβαδιών και χειμαδιών με συνεχείς μετακινήσεις σε Ηπείρο, Θεσσαλία και Μακεδονία. Ακόμη και σήμερα οι ηλικιωμένοι Φρασαριώτες λένε την έκφραση «χίμα-σους» δηλαδή «πάνω-κάτω», αναφερόμενοι στις νομαδοκτηνοτροφικές αναζητήσεις του παρελθόντος.

Ο Λάμπρος Πίτος και η γυναίκα του Δέσποινα, το γένος Τέζα,
από τον Αλμυρό (αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

Αξίζει εδώ να αναφερθεί ότι ο Αλή πασάς χρησιμοποίησε σε πολλές περιπτώσεις τους Αρβανιτόβλαχους. Η πρώτη ένδειξη είναι η αναφορά του Πουκεβίλ για κάποια ομάδα Αρβανιτοβλάχων που μετακίνησε ο Αλή πασάς από τα παράλια του Παγασητικού στην Κονίσπολη (κοντά στα παράλια των Αγίων Σαράντα), στην προσπάθειά του να εκδιώξει από την πολίχνη αυτή τους Τουρκαλβανούς μπέηδες που στάθηκαν εμπόδιο στην άνοδό του. Βλέπουμε λοιπόν ότι η περιοχή του Παγασητικού στη Μαγνησία αποτελούσε χειμαδιά των Αρβανιτοβλάχων ήδη από τις αρχές του 19ου αιώνα. Η δεύτερη ένδειξη είναι το γεγονός ότι ο Αλή προτιμούσε τους Αρβανιτόβλαχους για τη βοσκή των κοπαδιών του. Χαρακτηριστική είναι

μάλιστα η φιλία του με τον Αρβανιτόβλαχο τσέλιγκα Γιάγκο Τσαρσάωση (ή Γιάγκα), στο κοπάδι του οποίου ο Αλή πασάς είχε "ρίξει" και το δικό του βιος. Μάλιστα η προφορική παράδοση αναφέρει ότι ο Γιάγκος είχε σώσει κάποια στιγμή τον Αλή όταν αυτός καταδιωκόμενος από αντίπαλους μπέηδες, κρύβοντάς τον σε ένα μεγάλο άδειο βαρέλι από τυρί ή σε ένα σωρό μαλλιών προβάτου. Στα κοπάδια των Αρβανιτόβλαχων ο Αλή έριχνε και το δικό του βιος, το οποίο κατά πάσα πιθανότητα είχε αρπάξει, πράγμα που ισχυροποιούσε την πολιτική του θέση έναντι των άλλων τοπικών μπέηδων, μα από την άλλη μεριά διευκόλυνε και τα αρβανιτοβλάχικα τσελιγκάτα στην ανάπτυξη τους. Οι οικονομικοί αυτοί δεσμοί ίσως εξηγούν και το αναμφισβήτητο ιστορικά γεγονός, πως επί Αλή πασά οι Αρβανιτόβλαχοι είχαν αποκτήσει πολύ μεγάλη ισχύ.

Κλείνοντας αυτή την παρένθεση και επανεισходя στις νομαδοκτηνοτροφικές μετακινήσεις των Αρβανιτόβλαχων, ο Αοτέριος Κουκούδης, μελετητής των Βλάχων, αναφέρει ότι μετά από αυτά τα γεγονότα που συνέβησαν στις αρχές του 19ου αι. πολλές φάρες και φαλκάρια Φρασαριωτών στράφηκαν προς τον ορεινό όγκο του Μοράβα, στα ανατολικά της Κορυτσάς. Εκεί κάτω από την ηγεμονία των αρχιτσελιγκάδων Μπουλαμάτση ή Μπαλαμάτση δημιούργησαν νέες θερινές εγκαταστάσεις με σημαντικότερη αυτή στην Ανω Πλεύσα (Πλιάσα ντι Σουζ). Αυτοί που βορέθηκαν τότε στις πλαγιές του Μοράβα στράφηκαν για χειμαδιά στην ανατολική Θεσσαλία, στις περιοχές του Αλμυρού και του Σέσκλου. Το 1880 ο Ι. Λαμπριδής αναφέρει την ύπαρξη τριών βλάχικων καλυβικών εγκαταστάσεων κοντά στην Κορυτσά στο τμήμα του Δεβολίου, των οποίων οι κάτοικοι κατέβαιναν το χειμώνα στη Θεσσαλία. Αναφέρει χαρακτηριστικά:

«...και εις τρία του τμήματος Δεβολίου χωρία, καλύβια Γιαννούλη Βλάχου, καλύβια Σπύρου βλάχου και καλύβια Πήτου Βλάχου καλούμενα, ων οι κάτοικοι εν ώρα χειμώνος εν Θεσσαλία μετοικούνσι και περί τον ποιμενικόν και πλάνητα βίο ασχολούνται...».

Αικ. Ντίβου, Κων/νος Ντίβου, Θεοδώρα Στεργίου και Δημ. Στεργίου από τη Σούρη, γύρω στα 1895 (αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

Οι τρεις αυτές καλυβικές εγκαταστάσεις θα πρέπει να ταυτίζονται με τις αρβανιτοβλάχικες εγκαταστάσεις που αναφέρει ο Γερμανός καθηγητής G. Weigand μερικά χρόνια αργότερα στις θέσεις Ανω Πλεάσα, Στροπάνι και Μοράβα. Στο Στροπάνι είχε τα κοπάδια του το μεγάλο φρασαριώτικο στελιγκάτο Πίτου, υπό την εξουσία του τσέλιγκα Γάκη Πίτου.

Ο νομαδικός τρόπος ζωής που χαρακτήριζε τους Αρβανιτόβλαχους-Φρασαριώτες τουλάχιστον κατά τον 18ο και 19ο αιώνα είχε ως αποτέλεσμα να τους συναντά κανείς σε ολόκληρη τη νότια Βαλκανική να αναζητούν εστίες μόνιμης εγκατάστασης. Έτσι όταν κάποιοι τις έβρισκαν, μεταπηδούσαν σε έναν άλλο τρόπο ζωής - ημι-νομαδικό- μετακινούμενοι δηλαδή ανάμεσα σε δύο περιοχές θερινής και χειμερινής εγκατάστασης. Οι καλύτερες άρχισαν να αντικαθίστανται σταδιακά από πέτρινα σπίτια όπως στην περίπτωση των Φρασαριωτών της Ανω Πλεάσας.

Όταν το 1881 απελευθερώθηκε το μεγαλύτερο μέρος της Θεσσαλίας, οι Φρασαριώτες νομάδες της Μαγνησίας βρέθηκαν να έχουν τα χειμαδιά τους στην ελληνική Θεσσαλία και τα ορεινά χωριά ή τις καλυβικές εγκαταστάσεις τους στο οθωμανικό ακόμη έδαφος. Τότε πολλοί από αυτούς εγκαταστάθηκαν μόνιμα στα πεδινά της Θεσσαλίας αγοράζοντας κτήματα από τους αποχωρούντες Τούρκους, ενώ άλλοι συνέχισαν μέχρι και μετά το 1912 να μετακινούν τα κοπάδια τους ανάμεσα στη Μαγνησία και τα θερινά λιβάδια της Κορινθίας, του Μοράβα και του Γράμμου. Επίσης ένας αριθμός οικογενειών βρήκε καταφύγιο στην Τουρκοκρατούμενη τότε Κατερίνη, δημιουργώντας μια σημαντική παροικία Φρασαριωτών.

Θα πρέπει να δεχτούμε πως ο απόλυτα νομαδοκτηνοτροφικός βίος που κατέληξαν να ζουν οι Αρβανιτόβλαχοι-Φρασαριώτες, επηρέασε σε μεγάλο βαθμό πολλά κοινωνικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά αυτής της ιδιαίτερης ομάδας των Βλάχων.

Το σημαντικότερο στοιχείο όμως του απομονωμένου νομαδικού βίου τους είναι η διατήρηση μιας ξεχωριστής βλάχικης διαλέκτου. Παρά την ύπαρξη αρκετών αλβανικών λέξεων στο λεξιλόγιό τους, η γλώσσα των Αρβανιτόβλαχων αποτελεί ακόμη και σήμερα την αυθεντικότερη έκφραση της αρχαίας δημόδους λατινικής γλώσσας στην Ευρώπη. Είναι μία πρωτορωμαϊκή διάλεκτος, η οποία εξ' αιτίας της αργής τους εξέλιξης είναι η πιο απαρχαιωμένη συγκριτικά με τα άλλα λατινικά ιδιώματα και με τις λιγότερες ξένες επιρροές. Η εσωστρεφής και απομονωμένη ζωή τους προστάτησε τη γλώσσα τους από επιρροές άλλων βαλκανικών φυλών. Οι ξενόφερτες λέξεις στο Φρασαριώτικο ιδίωμα είναι αλβανικές και τουρκικές. Θεωρείται μια από τις "καθαρότερες" και αρχαιότερες διαλέκτους της Ευρώπης και που, σύμφωνα με κάποιες απόψεις, είναι η πλησιέστερη σε παλιότερους γλωσσολογικούς τύπους. Ο διάσημος Γάλλος αρχαιολόγος L. Heuzey (1831-1922) μέλος της Γαλλικής Σχολής Αθηνών, λέει για τη γλώσσα των Αρβανιτόβλαχων-Φρασαριωτών: « Η γλώσσα τους που θεωρείται σήμερα τραχιά και ακαλλιέργητη φαίνεται ότι προσεγγίζει τη Λατινική περισσότερο ακόμη και από τις γλώσσες των άλλων βλάχικων φυλών. Σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να τους συγχέουμε με τους Σαρακατσάνους, οι οποίοι δε μιλούν παρά ελληνικά, ενώ οι Φρασαριώτες μιλούν τρεις γλώσσες: Βλάχικα, Ελληνικά και Αλβανικά, είναι δηλαδή ένας λαός τριγλωσσός... ».

Οι κοινωνίες τους ήταν οργανωμένες σε φάρες-φαλκάρια δυναμικότητας μέχρι και 100-200 οικογενειών, συγγενικών και εξαρτημένων μεταξύ τους, που μετακινούνταν μαζί με τα κοπάδια τους κάθε φθινόπωρο και άνοιξη. Ο αρχιτσέλιγκας ήταν ο απόλυτος άρχοντας όλης της φάρας και του φαλκαριού. Πέρα από την κτηνοτροφία και την υφαντουργική των γυναικών τους ανέπτυξαν και το επάγγελμα του κυρα-

Η οικογένεια Πούτση-Φώτου από το Σέσκλο (συλλογή Σπ. Φορφόλια).

Η εικόνα του Αγ. Νικολάου, που κατά την προφορική παράδοση δωρήθηκε στο ναό, το 1802, από τους Βλάχους της Κορυτσάς

Ο Θωμάς και ο Γιάννης Πατσίας από τον Αλμυρό το 1917, (αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

τζή-αγωγιάντη, μεταφέροντας αγαθά και εμπορεύματα με πληρωμή, την περίοδο που δεν βρίσκονταν σε μετακίνηση με τα ζώα για τα χειμαδιά ή τα θερινά βοσκοτόπια, αυξάνοντας έτσι τα εισοδήματά τους. Απέφευγαν συστηματικά τις επιγαμίες με τους άλλους χριστιανικούς πληθυσμούς ακόμη και με τους άλλους Βλάχους. Επίσης διατηρούσαν αναπόσπαστο το έθιμο της βεντέτας. Οι περισσότερες συγκρούσεις τους άλλωστε οφειλόταν στη διεκδίκηση βοσκοτόπων και επομένως είχαν σχέση με τα ζώα. Ένας άλλος θεσμός που ήταν πολύ διαδεδομένος ήταν η πολυπυρηνική οικογένεια. Παλιότερα μπορούσε να συναντήσει κανείς μέσα σε μία φρασαριώτικη καλύβα 20-25 άτομα, εν αντιθέσει με σήμερα που σπανίζει ακόμη και η οικογένεια-κορμός, δηλαδή το ηλικιωμένο ζευγάρι με το παντρεμένο παιδί. Η εξήγηση είναι ότι η πολυπυρηνική οικογένεια ήταν άμεσα συνδεδεμένη με τις ανάγκες της κτηνοτροφίας.

Αρχίζοντας τώρα τις ιδιαίτερες αναφορές μας στα χειμαδιά των Φρασαριωτών στα πεδινά της Μαγνησίας και ξεκινώντας από τον Αλμυρό, να αναφέρουμε το θρύλο που θέλει τα μολάκια που μετέφεραν τα υλικά για να χτιστεί η εκκλησία του Αγίου Νικολάου Αλμυρού, το 1802, να ανήκουν σε Βλάχους αγωγιάντες. Και όχι μόνο τα υλικά, καθώς είναι καταγεγραμμένο πως και την εικόνα του Αγίου Νικολάου η οποία στόλισε εκείνη την πρώτη εκκλησία, την έστειλαν Βλάχοι από την Κορυτσά, άλλο ένα δείγμα των στενών σχέσεων αυτών των δύο περιοχών. Η πλάκα η οποία ήταν εντοιχισμένη στη δεξιά πλευρά της νότιας εισόδου στον ναό άλλωστε έγραφε:

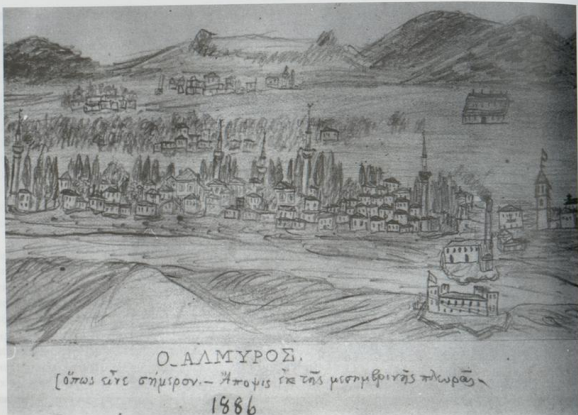
«Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΩΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΑΡΧΙΕΡΑΤΕΥΟΝΤΟΣ ΤΟΥ ΘΕΟΦΙΛΕΣΤΑΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΙΡΗΟΥ ΗΕΡΘΕΟΥ ΚΕ ΕΞΟΔΩΝ ΤΟΝ ΦΙΛΟΧΡΗΣΤΩΝ ΚΕ ΔΙΑ ΧΙΡΑΣ ΜΑΣΤΟΡΟΔΗΜΟΥ ΖΟΠΑΝΙΟΤΗ ΚΕ ΕΠΙΤΡΟΠΕΥΟΝΤΟΣ ΚΟΛΛΙΓΩΝ ΚΕ ΚΕΡΑΤΖΙΔΩΝ ΕΤΟΣ ΑΩΒ (1802) ΔΙΚΕΜ. 30».

Δηλαδή διορθώνοντας τα ορθογραφικά λάθη της αρχικής επιγραφής, μαθαίνουμε τα εξής:

«Η παρούσα εκκλησία του εν αγίω πατρός ημών Νικολάου (οικοδομήθηκε, χτίστηκε) αρχιερατεύοντος του θεοφιλεστάτου επισκόπου κυρίου Ιερόθεου και (δι) εξόδων των φιλοχρηστών (χριστιανών) και δια χειρών του Μαστρο-Δήμου Ζουπανιώτη και επιτροπεύοντος κολληγών και κυραντζήδων έτος ΑΩΒ (1802) Δεκεμβρίου 30».

Κυραντζήδες (αγωγιάντες - μεταφορές δηλαδή) τότε ήταν μόνο οι Βλάχοι της περιοχής, άρα λογικά σε αυτούς αναφέρεται. Ακόμη και ο επίσκοπος Ιερόθεος που μνημονεύεται, ήταν κι αυτός Βλαχόφωνος από τον Κλεινοβό του Ασπροποτάμου και μάλιστα έγινε μετέπειτα πατριάρχης Αλεξανδρείας.

Εκείνη την εποχή μάλιστα ο Αλμυρός είχε 40 ελληνικές οικογένειες που ήταν όλοι δουλοπάροικοι στους Τούρκους και από ζώα είχαν μόνο βόδια, ενώ οι Βλάχοι είχαν το εμπόριο, τις μεταφορές και την οικονομική δύναμη στα χέρια τους. Πολύ πιθανό από τις αρχές του 19ου αιώνα να χρησιμοποιήσαν ως

«Ο Αλμυρός από ψηλά», σχέδιο του Νικ. Γιαννόπουλου το 1886, στην άκρη δεξιά ο ναός του Αγ. Νικολάου (αρχείο Φιλαρχαίου Εταιρείας Αλμυρού)

χειμαδιό την περιοχή κάποιες οικογένειες οι οποίες ίσως να ήταν και ο αρχικός σύνδεσμος με την περιοχή της Κορυτσάς.

Επίσης το 1851 ένα φαλκάρει Αρβανιτόβλαχων είχε δημιουργήσει μία ολόκληρη καλυβοσυνιοικία στις νότιες πλαγιές της Όθρυς στη θέση Βομπόκα. Ο υπέργηρος τσέλιγκας τους, που ονομαζόταν Πούλιος, συνομιλώντας με το νεαρό τότε εγγονό του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, τον Θεόδωρο Γενναίου Κολοκοτρώνη, του είπε πως υπήρξε σύντροφος των Κωσταντή και Θεόδωρου Κολοκοτρώνη και φίλος του Οδυσσέα Ανδρούτσου. Να δούμε το χαρακτηριστικό απόσπασμα:

«Αα!! Καϊμένος, εφώναξε τότε. Γνώρισα τον παππούλη σου και τον προπαππούλη σου τον Κωνσταντή. Εκαμα κοντά τον κλέφτης και με τον Οδυσσέα (πιθανότατα τον Ανδρούτσο). Όταν κάψαν τον Κουντάνη 'ς τον Μαργιά, πήγα με τον παππούλη σου 'ς τη Ζάκυνθο. Αχ καϊμένος!! Πεθάναν τα λιοντάρια».

Τα παραπάνω λόγια του Πούλιου ίσως είναι μία ένδειξη ότι πολλά αρβανιτοβλάχικα φαλκάρια βρίσκονταν στην περιοχή πριν από τα γεγονότα της ελληνικής επανάστασης του 1821. Βέβαια η παράδοση αναφέρει ότι ήδη από τα 1800 πολλά φαλκάρια έφτασαν μέχρι το Μωριά (Πελοπόννησο), τα οποία σιγά-σιγά έχασαν τη βλάχικη λαλιά τους. Επίσης γραπτές πηγές (Φωτάκος, Κούμας, Cousinery) αλλά και πολλά τοπωνύμια επιβεβαιώνουν παρουσία του βλάχικου στοιχείου στον Μωριά.

Επιστρέφοντας τώρα στην περιοχή του Αλμυρού κατά τον 19ο αιώνα, το 1854 σε μία εξέγερση για να απελευθερωθεί η επαρχία Αλμυρού από τους Τούρκους οι Έλληνες αγωνιστές είχαν διώξει τους Τούρκους που ήταν οχυρωμένοι στον παλαιό Πλάτανο. Όταν ελευθερώθηκε ο Πλάτανος, οι Τούρκοι οχυρώθηκαν πλέον στον Αλμυρό, ως τελευταίο καταφύγιό τους και ενώ οι αγωνιστές μας ήταν έτοιμοι να τον ελευθερώσουν, οι Τούρκοι συνέλαβαν 1.500 οικογένειες Αρβανιτόβλαχων (σ.σ. ο αριθμός ίσως είναι υπερβολικός) που παραχείμαζαν στον κάμπο του Αλμυρού, απειλώντας να τους σκοτώσουν. Οι Έλληνες επαναστάτες και οι τοπικοί οπλαρχηγοί Πα-

νοικιάς και Παπα-Κώστας Τζαμάλας, μπροστά στο μεγάλο κίνδυνο να χαθούν 1.500 οικογένειες, οι οποίες σημειωτέον, κατά τους υπολογισμούς των καπεταναίων μπορούσαν να δώσουν 500 πολεμιστές αναγκάστηκαν να υπογράψουν συμφωνία με τους Τούρκους που υπερασπιζόνταν τον Αλμυρό, με την οποία συμφωνούσαν οι μεν Τούρκοι να ελευθερώσουν τις 1.500 αρβανιτοβλάχικες κτηνοτροφικές οικογένειες και σε αντάλλαγμα οι Έλληνες να ελευθερώσουν τους 240 αιχμαλώτους που είχαν πιάσει από το στρατό του Μέντζου Μελισσόβα και του Αλήαγα με την προϋπόθεση ότι αυτοί οι 240 έπρεπε να φύγουν εντελώς από τη Θεσσαλία.

Το συγκεκριμένο γεγονός έχει καταγραφεί σε μία επιστολή του Ηλία Παπαηλιόπουλου ενός εκ των 42 καπεταναίων που είχαν συγκεντρωθεί στη θέση «Κελέρια» στον γεφυρωσιανή πατέρα του στην Αθήνα. Αντιγράφουμε ένα μικρό απόσπασμα από αυτή την επιστολή: «...Χθες τους απελάσαμεν (σ.σ. εννοεί τους 240 Αλβανούς) με συνθήκην ν' απολύσουν και οι εν Αρμυρώ Τούρκοι τας 1.500 οικογενείας βλαχοποιημένων, οι δε ανωτέρω Αλβανοί να φύγουν από την Θεσσαλίαν...».

Επίσης με βάση ένα γνωστό κατάλογο, ο οποίος παρατίθεται πιο κάτω, η σύνταξη του οποίου έχει γίνει από το αστυνομικό τμήμα Αλμυρού το Νοέμβριο του 1900 (ΑΥΕ, 1904 ΚΑ' Προξενείου Ελασσώνας, συνημμένη αναφορά αστυνομίου Αλμυρού προς ΥΠΕΣ 20-11-1900), βλέπουμε ότι υπάρχει μία μετακίνηση Βλάχων από την περιοχή της Κορυτσάς προς τα μέρη του Αλμυρού, η οποία γίνεται το 1878, έτος κήρυξης του Ρωσο-Τουρκικού

Διαμένοντες εν Αλμυρώ και περίχωρα Επαρχίας Αλμυρού από το 1878 διαρκώς

Όνομα	Χωριό προέλευσης	Επαρχία
1. Λάμ. Σπάγος	Ντεσινίτσα	Κορυτσάς
2. Στέφος Σπάγος	Ντεσινίτσα	Κορυτσάς
3. Αποστ. Σπάγος	Ντεσινίτσα	Κορυτσάς
4. Γεώργ. Σπάγος	Ντεσινίτσα	Κορυτσάς
5. Νικόλ. Κ. Σπάγος	Ντεσινίτσα	Κορυτσάς
6. Δήμ. Σπάγος	Ντεσινίτσα	Κορυτσάς
7. Νικόλ. Σπάγος	Ντεσινίτσα	Κορυτσάς
8. Ιωάν. Μπάμπος	Ντεσινίτσα	Κορυτσάς
9. Αθαν. Μπάμπος	Ντεσινίτσα	Κορυτσάς
10. Χρ. Μπάμπος	Ντεσινίτσα	Κορυτσάς
11. Αθαν. Αναστ. Μπάμπος	Ντεσινίτσα	Κορυτσάς
12. Δημήτρ. Στεφ. Σπάγος	Ντεσινίτσα	Κορυτσάς
13. Ηλίας Χρήστου	Ντεσινίτσα	Κορυτσάς
14. Δημήτρ. Χρήστου	Ντεσινίτσα	Κορυτσάς
15. Ευθ. Χρήστου	Ντεσινίτσα	Κορυτσάς
16. Δημ. Ευθυμίου	Ντεσινίτσα	Κορυτσάς
17. Ν. Χ. Τζάντζος	Ντεσινίτσα	Κορυτσάς
18. Δημ. Χ. Τζάντζος	Ντεσινίτσα	Κορυτσάς
19. Λάμπρος Τζάντζος	Πλιάσα	Κορυτσάς
20. Μιχ. Τζάντζος	Πλιάσα	Κορυτσάς
21. Χρ. Τζάντζος	Πλιάσα	Κορυτσάς
22. Βασίλ. Χ. Τζάντζος	Πλιάσα	Κορυτσάς
23. Βασίλ. Α. Τζάντζος	Πλιάσα	Κορυτσάς
24. Στυρ. Β. Τζάντζος	Πλιάσα	Κορυτσάς
25. Δημ. Β. Τζάντζος	Πλιάσα	Κορυτσάς
26. Χρ. Λιάκου Μεκλαμίτσης	Πλιάσα	Κορυτσάς
27. Γάκης Μεκλαμίτσης	Πλιάσα	Κορυτσάς
28. Ιωάν. Μεκλαμίτσης	Πλιάσα	Κορυτσάς
29. Δημ. Νένος	Πλιάσα	Κορυτσάς
30. Πόντος Νένος	Πλιάσα	Κορυτσάς
31. Βασίλ. Νένος	Πλιάσα	Κορυτσάς
32. Αποστ. Φωτίου	Πλιάσα	Κορυτσάς
33. Φωτ. Κώτος	Πλιάσα	Κορυτσάς
34. Αθ. Μπουζίκας	Πλιάσα	Κορυτσάς
35. Χρ. Π. Κώτη	Πλιάσα	Κορυτσάς
36. Βασίλ. Μανελής	Πλιάσα	Κορυτσάς

Όνομα	Χωριό προέλευσης	Επαρχία
37. Λάμπρος Μάμος	Πλιάσα	Κορυτσάς
38. Πήλιος Μπιαλάμτσας	Πλιάσα	Κορυτσάς
39. Α. Μιχ. Χατζής	Πλιάσα	Κορυτσάς
40. Γεωργ. Αν. Φωτίου	Πλιάσα	Κορυτσάς
41. Κων. Μανιός	Πλιάσα	Κορυτσάς
42. Χρ. Τόπας	Πλιάσα	Κορυτσάς
43. Γεώργ. Τόπας	Πλιάσα	Κορυτσάς
44. Αθαν. Τόπας	Πλιάσα	Κορυτσάς
45. Δημ. Ε. Τόπας	Πλιάσα	Κορυτσάς
46. Χρ. Α. Τόπας	Πλιάσα	Κορυτσάς
47. Ν. Ε. Τόπας	Πλιάσα	Κορυτσάς
48. Δημ. Τύζας	Πλιάσα	Κορυτσάς
49. Λάμπρος Μίχου	Πλιάσα	Κορυτσάς
50. Δημ. Μπανιής	Πλιάσα	Κορυτσάς
51. Βασ. Τσέλος	Πλιάσα	Κορυτσάς
52. Ναούμ Σουλιώτης	Πλιάσα	Κορυτσάς
53. Κων. Τέζας	Πλιάσα	Κορυτσάς
54. Αθαν. Τέζας	Πλιάσα	Κορυτσάς
55. Πέτρος Ντόντος	Πλιάσα	Κορυτσάς
56. Ν.Κ. Τέζας	Πλιάσα	Κορυτσάς
57. Ζάκας Ντόντος	Πλιάσα	Κορυτσάς
58. Χρ. Πακάλας	Πλιάσα	Κορυτσάς
59. Κ. Μαπράτσας	Πλιάσα	Κορυτσάς
60. Σωτ. Μαπράτσας	Πλιάσα	Κορυτσάς
61. Γεώργ. Σιούτης	Πλιάσα	Κορυτσάς
62. Τύγος Ν. Μπανιής	Πλιάσα	Κορυτσάς
63. Ιωάν. Κιλομήτρος	Πλιάσα	Κορυτσάς
64. Ντίκας Μποχάρης	Πλιάσα	Κορυτσάς
65. Σ. Κ. Καρδίσσιος	Πλιάσα	Κορυτσάς
66. Νάκος Ι. Μπαίς	Πλιάσα	Κορυτσάς
67. Νικ. Ι. Μπαίς	Πλιάσα	Κορυτσάς
68. Τ. -κος Πίτος	Πλιάσα	Κορυτσάς
69. Ντίνος Ευαγγέλου	Πλιάσα	Κορυτσάς
70. Κ. Τσακάλης	Πλιάσα	Κορυτσάς
71. Ιωάν. Παπός	Πλιάσα	Κορυτσάς
72. Βασ. Τέντας	Πλιάσα	Κορυτσάς

Ο Θεόδωρος και η Ευθυμία Μπάρδα από τον Αλμυρό
(αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

Όνομα	Χωριό προέλευσης	Επαρχία
73. Μιχ. Νήνας	Πλιάσα	Κορυτσάς
74. Ιωάν. Νήνας	Πλιάσα	Κορυτσάς
75. Κων. Μανώλης	Πλιάσα	Κορυτσάς
76. Κων. Στέλας	Πλιάσα	Κορυτσάς
77. Μιχ. Λούπος	Πλιάσα	Κορυτσάς
78. Αθαν. Μπάρδας	Πλιάσα	Κορυτσάς
79. Χρ. Μπάρδας	Πλιάσα	Κορυτσάς
80. Πάλης Μπάρδας	Πλιάσα	Κορυτσάς
81. Κέντρος Μπάρδας	Πλιάσα	Κορυτσάς
82. Νικ. Χειμάρας	Πλιάσα	Κορυτσάς
83. Κων. Κούσης	Πλιάσα	Κορυτσάς
84. Κ. Φασήλας	Πλιάσα	Κορυτσάς
85. Β. Φατμελής	Πλιάσα	Κορυτσάς
86. Ν. Καρελής	Πλιάσα	Κορυτσάς
87. Μιχ. Σερέτης	Πλιάσα	Κορυτσάς
88. Τέζες Χατζής	Πλιάσα	Κορυτσάς
89. Κ. Ράπης	Πλιάσα	Κορυτσάς
90. Γεωργ. Ράπης	Πλιάσα	Κορυτσάς
91. Αθαν. Ράπης	Πλιάσα	Κορυτσάς
92. Φωτ. Ράπης	Πλιάσα	Κορυτσάς
93. Α. Μπαμπίνης	Πλιάσα	Κορυτσάς
94. Δήμος Νόστης	Πλιάσα	Κορυτσάς
95. Αναστ. Γεωργίκης	Πλιάσα	Κορυτσάς
97. Ν. Μπαλαμής	Πλιάσα	Κορυτσάς
98. Κ. Σαράφης	Πλιάσα	Κορυτσάς
99. Α. Σαράφης	Πλιάσα	Κορυτσάς
100. Γ. Τουμπέτης	Πλιάσα	Κορυτσάς
101. Διαμ. Μέτου	Πλιάσα	Κορυτσάς
102. Αναστ. Γέτσος	Πλιάσα	Κορυτσάς
103. Γεωργ. Γέτσος	Πλιάσα	Κορυτσάς
104. Νικ. Γέτσος	Πλιάσα	Κορυτσάς
105. Χρ. Γέτσος	Πλιάσα	Κορυτσάς
106. Μιχ. Γέτσος	Πλιάσα	Κορυτσάς
107. Νικ. Τένας	Πλιάσα	Κορυτσάς
108. Ηρ. Πλούλιος	Πλιάσα	Κορυτσάς
109. Αδάμ Μπούκας	Πλιάσα	Κορυτσάς

Όνομα	Χωριό προέλευσης	Επαρχία
110. Ιωαν. Μπούκας	Πλιάσα	Κορυτσάς
111. Πέτρος Καραμάνης	Πλιάσα	Κορυτσάς
112. Φωτ. Χ. Ούτας	Πλιάσα	Κορυτσάς
113. Λυμπέρ. Ούτας	Πλιάσα	Κορυτσάς
114. Σωτ. Μπραίτης	Πλιάσα	Κορυτσάς
115. Θεόδ. Κέντας	Πλιάσα	Κορυτσάς
116. Χρ. Μαυρομάτης	Πλιάσα	Κορυτσάς
117. Νικ. Μαυρομάτης	Πλιάσα	Κορυτσάς
118. Νικ. Τένας	Πλιάσα	Κορυτσάς
119. Στεργ. Τένας	Πλιάσα	Κορυτσάς
120. Σωτ. Τένας	Πλιάσα	Κορυτσάς
121. Βασ. Τσίμας	Πλιάσα	Κορυτσάς
122. Ιωάν. Τσίμας	Πλιάσα	Κορυτσάς
123. Ανδρ. Τσαμίτας	Πλιάσα	Κορυτσάς
124. Κων. Τσαμίτας	Πλιάσα	Κορυτσάς
125. Στεργ. Τσαμίτας	Πλιάσα	Κορυτσάς
126. Κων. Μέμος	Πλιάσα	Κορυτσάς
127. Αντ. Μπίντας	Πλιάσα	Κορυτσάς
128. Χρ. Ευαγγέλου	Πλιάσα	Κορυτσάς
129. Φωτ. Αναστασίου	Πλιάσα	Κορυτσάς
130. Β. Κορδίστας	Πλιάσα	Κορυτσάς
131. Παντ. Κορδίστας	Πλιάσα	Κορυτσάς
132. Βασ. Τσέλιος	Πλιάσα	Κορυτσάς
133. Βασίλ. Σενάζος	Πλιάσα	Κορυτσάς
134. Ιωάν. Μπουτέλας	Πλιάσα	Κορυτσάς
135. Δημ. Μπουτέλας	Πλιάσα	Κορυτσάς
136. Αναστ. Μπουτέλας	Πλιάσα	Κορυτσάς
137. Πλούλιος Ρούσης	Πλιάσα	Κορυτσάς
138. Κέντρος Νάστας	Πλιάσα	Κορυτσάς
139. Μιχ. Μπάρδας	Πλιάσα	Κορυτσάς
140. Γεώργ. Μπάρδας	Πλιάσα	Κορυτσάς
141. Στεργ. Μπάρδας	Πλιάσα	Κορυτσάς
142. Ιωαν. Μπάρδας	Πλιάσα	Κορυτσάς
143. Λάμπρος Μπάρδας	Πλιάσα	Κορυτσάς
144. Αναστ. Μπάρδας	Πλιάσα	Κορυτσάς
145. Χρ. Λιάνης	Πλιάσα	Κορυτσάς
146. Ιωάν. Τούλιος	Πλιάσα	Κορυτσάς
147. Φ. Σέρας	Πλιάσα	Κορυτσάς
148. Σπυρ. Σέρας	Πλιάσα	Κορυτσάς
150. Χρ. Σέρας	Πλιάσα	Κορυτσάς
151. Φωτ. Μπαλαμάτης	Πλιάσα	Κορυτσάς
152. Στεργ. Μπαλαμάτης	Πλιάσα	Κορυτσάς
153. Ιωάν. Μπαλαμάτης	Πλιάσα	Κορυτσάς
154. Χρ. Πεταλάς	Πλιάσα	Κορυτσάς
155. Βασίλ. Γιαννέλος	Πλιάσα	Κορυτσάς

**Καταγόμενοι εκ του εξωτερικού
και διαμένοντες εν Αλμυρώ από το 1880 διαρκώς**

Όνομα	Χωριό προέλευσης	Επαρχία
1. Ναούμ Μιχαήλ	Τσιφλίκια	Κορυτσάς
2. Σωτ. Ντάκος	Δάρδα	Κορυτσάς
3. Βασ. Ζήσης	Δάρδα	Κορυτσάς
4. Ναούμ Δημητρίου	Κορυτσά	Κορυτσάς
5. Ανάσσης Γεωργίου	Κρούσοβον	Κορυτσάς
6. Θ. Τσούρμος	Σλίμντισα	Καστοριάς
7. Παν. Ευθυμίου	Κορυτσά	Κορυτσάς
8. Λάμπρ. Ευθυμίου	Κορυτσά	Κορυτσάς

πολέμου κάτι που σίγουρα συνετέλεσε στο "κατέβασμα" αυτών. Οι περισσότερες οικογένειες προέρχονται από την Ανω Πλιάσα ή Πλεάσα, ενώ οι υπόλοιποι από την Ντεσι-νίτσα ή Ντιονίτσα της επαρχίας Κορυτσάς. Περιοδικές χειμερινές εγκαταστάσεις στον Αλμυρό έκανε επίσης και ένας σημαντικός αριθμός οικογενειών από τη Δάρδα της Κορυτσάς (π.χ. φαλκάρη-οικογένεια Φάτση) αλλά και από άλλα χωριά.

Ακολουθεί και ένας δεύτερος μικρότερος πίνακας που καταγράφει μία δεύτερη μετακίνηση Βλάχων η οποία είναι πολύ μικρότερη, αφορά 8 οικογένειες και γίνεται στα 1880 και πιθανόν να συνδέεται με τη ληστική δράση αλβανικών συμμοριών στο χώρο της Ηπείρου.

Βλέπουμε πάντως πως μόνο ανάμεσα στο 1878 και στο 1880 εγκαθίστανται μόνιμα στον Αλμυρό 163 βλάχικες οικογένειες, ενώ εγκατάσταση Βλάχων έχουμε και μετά την απελευθέρωση του 1881 όπως προείπαμε, αλλά και μετά τον άτυχο ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897. Δυστυχώς δεν μας δίνεται κανένα στοιχείο για τον αριθμό των μελών κάθε οικογένειας. Αν υποθέσουμε πως κάθε οικογένεια είχε 5 μέλη τουλάχιστον, μιλάμε για μετεγκατάσταση 800-900 ατόμων από την Κορυτσά μέσα σε δύο έτη (1878-1880). Επίσης σημαντικό είναι, πως από τους παραπάνω πίνακες μπορεί κάποιος να βρει την καταγωγή των προγόνων του γιατί υπάρχουν δεκάδες ονόματα σημερινών οικογενειών του Αλμυρού καθώς και αρκετά ονόματα ελαφρά αλλαγμένα με το πέρασμα των χρόνων.

Να ξεκαθαρίσουμε ακόμη πως δε μιλάμε μόνο για την πόλη του Αλμυρού γιατί εδώ συμπεριλαμβάνονται και κοντινά χωριά τα οποία κατοικούνταν κατ' εξοχήν από Αρβαντόβλαχους. Στον Ανθότοπο (Κιλελέρ), σύμφωνα με τον Κ. Χρηστόπουλο, το 1910 κατοικούσαν 120 Βλάχοι που ασχολούνταν με τη γεωργία, την καπνοφύτευα, την κτηνοτροφία και την ανθρακοποιία (κάβουνα). Στη Νεράιδα (Κελεμενί) συναντάμε 100 άτομα που ασχολούνταν με την κτηνοτροφία. Ακόμη και στο σημερινό Νεοχωράκι το οποίο επί Τουρκοκρατίας λεγόταν Γιντζέκ(ι) ζούσαν Αρβαντόβλαχοι κτηνοτρόφοι.

Αρβαντόβλαχοι οι οποίοι αγόρασαν τη συγκεκριμένη περιοχή από τους Τούρκους με την απελευθέρωση της περιοχής του Αλμυρού το 1881. Οι πρώτοι Βλάχοι που αγόρασαν εκεί γη ήταν οι αδελφοί Κότα με έναν κομπάρο τους ονόματι Γκιου-

Μέλη της οικογένειας Γιάννα από την περιφέρεια Αλμυρού (συλλογή Σπ. Φορφόλια).

Φρασαριώτες του Γέσκλου στο πανηγύρι του Προφήτη Ηλία το 1912 στα Κοκκινόγεια Πηλίου (αρχ. Στ. Φώτου)

Μέλη των οικογενειών Πίνα, Γκάγκα και Κορτέση από το Σέσκλο
(αρχείο Στ. Φώτου)

λέκα. Ο Γκιουλέκας αγόρασε τη βόρεια πλευρά το λεγόμενο Ιντζεκάκι και έμεινε εκεί, ενώ τα αδέρφια Κότα αγόρασαν τη νότια πλευρά το Γιντζέκ(ι), αλλά συνέχισαν να ζούνε στην Κορυτσά. Μετά από χρόνια οι αδελφοί Κότα πούλησαν το μεριδίό τους σε ένα δικηγόρο, ενώ ο Γκιουλέκας κράτησε το Ιντζεκάκι μαζί με κάποιον Καρμάλη. Το 1906 Σαρακατσάνοι αγόρασαν από τους Γκιουλέκα και Καρμάλη το Ιντζεκάκι και το 1910 αγόρασαν από το δικηγόρο και το Γιντζέκ(ι).

Αρβανιτόβλαχους-Φρασαριώτες συναντούμε ακόμη στο Γιαντζελή (Ιντζελί) το οποίο ήταν τοιφλίκι των Ν. και Π. Τέζα, οι οποίοι είχαν 3.000 γιδόπρόβατα και τριάντα Βλάχους να κατοικούν και να δουλεύουν εκεί. Τέλος στα χωριά "Τσουρνάτ" και "Χαρλαή" του τότε Δήμου Οθρυς, ο οποίος είχε ως έδρα τη Γούρα, κατοικούσαν Βλάχοι κτηνοτρόφοι. Στη Γούρα άλλωστε συναντούμε και το τοπωνύμιο "Τέντα" σε μία περιοχή όπου υπήρχαν εγκαταστάσεις εκτροφής μεταξοσκώληκα και εργαστήρια επεξεργασίας μεταξιού. Το όνομα αυτό προήλθε από τον μεγαλοτσέλιγκα Κων/νο Τέντα, ο οποίος εγκαταστάθηκε στη θέση αυτή γύρω στα 1860. Επίσης έξι χιλιόμετρα από το χωριό συναντούμε και την τοποθεσία "στα βλάχικα πουρνάρια" ("στ' βλάχ του πουρνάρ") στην οποία το 1867 έγινε μία σφοδρή μάχη ανάμεσα στον οπλαρχηγό Κυριάκο και την Αλβανική φρουρά.

Μετά την απελευθέρωση του 1881 οι Αρβανιτόβλαχοι που έμειναν μόνιμα στον Αλμυρό, εγκαταστάθηκαν σχεδόν στο σύνολό τους στην ενορία του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου και δημιούργησαν το λεγόμενο "Βλαχομαχαλά". Το σχολείο των παιδιών της συνοικίας αυτής όμως, μέχρι και το 1948, βρισκόταν στην ενορία του Αγ. Δημητρίου και πιο συγκεκριμένα στη γωνία των οδών Αχλιδάς και Μυρμιδόνων στο χώρο που σήμερα βρίσκεται το κτίριο της Χριστιανικής Αγωγής και του διπλανού σούπερ μάρκετ. Το 1948 το 2ο Δημοτικό

Μαθητές του 2ου Δημ. Σχολείου Αλμυρού τον Μάρτη του 1954
(αρχείο Φιλαρχαίων Εταιρείας Αλμυρού)

Σχολείο Αλμυρού μεταφέρθηκε στη θέση που βρίσκεται και σήμερα, στην περιοχή που ήταν γνωστή μέχρι τότε με το όνομα «Γελαδομάντρι» (προφανώς από την προηγούμενη χρήση του χώρου).

Όσον αφορά τώρα στο **Σέσκλο**, ένα επίσης σημαντικό χειμαδιό των Φρασαριωτών της Μαγνησίας, το οποίο βρίσκεται 14 χιλιόμετρα δυτικά του Βόλου, πιστεύεται ότι οι πρώτοι Αρβανιτόβλαχοι έφτασαν γύρω στα 1850 ως σκηνίτες ασκώντας το γνωστό σ' αυτούς νομαδικό βίο. Η προφορική παράδοση αναφέρει ότι από τα πρώτα φαλκάρια που κατέβηκαν στο Σέσκλο ήταν ένας κλάδος της οικογένειας Φώτου που ήταν περισσότερο γνωστόι με το παρατσούκλι «Ταβατσιοναίου», κάτω από την εξουσία του στέλιγκα Τάση Φώτου.

Ασχολούμενοι με την κτηνοτροφία κυρίως και τις μεταφορές (αγωγιάτες), θεώρησαν ότι τα λιβάδια του Σέσκλου ήταν κατάλληλα για χειμαδιά. Πέρα από την ενασχόλησή τους με τα δικά τους κοπάδια πολλοί δούλευαν και ως τσοπαναράιοι στα κοπάδια των Γραμμουσιάνων μεγαλοτελιγκάδων Πισιώτη και Χατζόπουλου, οι οποίοι ξεχειμαζαν και αυτοί στην περιοχή του Σέσκλου. Οι συγκεκριμένοι τελιγκάδες ανέβαζαν το καλοκαίρι τα πρόβατα στη Γράμμουστα, η οποία ανήκε στον καζά της Καστοριάς και συγκεκριμένα στο τμήμα της Χρούπιστας (το σημερινό Άργος Ορεστικό).

Όταν οι Φρασαριώτες του Σέσκλου αποφάσισαν να εγκατασταθούν μόνιμα στο χωριό, τότε συνάντησαν τις μεγάλες αντιδράσεις των ντόπιων κατοίκων. Όπως αναφέρει ο Στέργιος Φώτου, οι ντόπιοι δεν τους επέτρεπαν να βοσκίζουν τα πρόβατά τους ή να προσβούν σε άλλες δραστηριότητες, διότι δεν είχαν δικαιώματα ούτε να κάνουν χρήση του εδάφους της περιφέρειας ούτε να κόβουν ξύλα. Πιο συγκεκριμένα όταν οι Φρασαριώτες γυναίκες επιχειρούσαν να κουβαλήσουν ξύλα στην πλάτη ("σάρτσινα") ή τις βουργιέλες με το νερό από την πηγή, τότε πήγαιναν οι ντόπιοι και έκοβαν τις τριχιές για να πέσει το φάρτωμα κάτω και να μη μπορέσουν να το πάρουν.

Τότε λοιπόν οι Φρασαριώτες του Σέσκλου, με επικεφαλής τον Γεράσιμο Αθ. Πίνα κατέβηκαν στις αρχές του

Χρήστος Πίνας και Λαμπρινή Μόσιου από το Σέσκλο (αρχείο Πολιτ. Συλλόγου Σέσκλου)

Είρ. Ζούρκου-Στέφου, Βασίλης Στέφος και Σοφία Ζούρκου-Ντίτσα από την Σούρη (αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

Βόλου και ζήτησαν να αποκτήσουν δικαιώματα στο χωριό. Η λύση που προτάθηκε ήταν να αγοράσουν όλοι μαζί ή ο καθένας χωριστά, ένα κτήμα στην περιφέρεια της κοινότητας Σέσκλου, για να έχουν δικαιώματα βοσκής όπως και οι ντόπιοι. Έτσι προχώρησαν στην αγορά ενός κτήματος από τους αδελφούς Αγγέλη μέσα στο χωριό, έκτασης 10 στρεμμάτων, και εγκαταστάθηκαν εκεί, χτίζοντας μέσα σ' αυτό τα πρώτα σπίτια.

Σιγά-σιγά, με το πέρασμα των χρόνων, αγόραζαν μετοχές-μερίδια ("δράμα") από διάφορες εκτάσεις με κυρίαρχη αυτή της "Βελανιδιάς", που ήταν συνολικής έκτασης 36.000 στρεμμάτων. Με τη μόνιμη εγκατάστασή στο χωριό και τη διακοπή των μακρινών μετακινήσεων, οι Φρασαριώτες του Σέσκλου πήγαιναν το καλοκαίρι στα Κοκκινόγεια στο Πήλιο, περιφέρεια η οποία ανήκε στην Παλιά Μιτζέλα Ζαγοράς. Η άνοδος των οικογενειών στα Κοκκινόγεια σταμάτησε το 1945. Οι Σεσκουλιώτες είχαν δημιουργήσει καλυβοσυνουκία και στη Νεάπολη,

ιδιοκτησία της Μονής Φλαμουρίου, αλλά και στην Καστανίτσα Ανω Βόλου. Στην Καστανίτσα ήταν λίγοι οι αγωγιάτες και περισσότεροι οι κτηνοτρόφοι. Άλλοι πάλι κτηνοτρόφοι πήγαιναν στα Παλούκια (περιφέρεια της Μακρινίτσας), στα Καλορίζια και στη Μπάτη στα Βακούφικα.

Με τη σταδιακή εγκατάστασή τους στο χειμαδιό του Σέσκλου οι Φρασαριώτες άρχισαν να απασχολούνται παράλληλα με την κτηνοτροφία και με τη γεωργία, ένα επάγγελμα εντελώς ασυνήθιστο για αυτούς. Στη σημερινή εποχή, το Σέσκλο αποτελεί ένα σχεδόν εξ' ολοκλήρου αμιγώς βλάχικο χωριό (ελάχιστες οικογένειες είναι μη βλάχικης καταγωγής).

Κλείνοντας με τα χειμαδιά των Φρασαριωτών στη Μαγνησία, περνάμε στη **Σούρπη** η οποία απέχει 15 χιλιόμετρα από την πόλη του Αλμυρού. Οι πρώτοι Αρβανιτόβλαχοι ποιμένες στην περιοχή ζούσαν όχι στο σημερινό χωριό, αλλά στον οικισμό του Αγ. Γεωργίου στο δρόμο Σούρπης - Αμαλιάπολης (Μιτζέλας), στην τοποθεσία που σήμερα είναι η ερειπωμένη εκκλησία του Αγ. Γεωργίου. Η προφορική παράδοση αναφέρει ότι πρωτοεγκαταστάθηκαν στην περιοχή τα αρβανιτοβλάχικα φαλκάρια Κωστούλα και Μόστια, ενώ λίγο αργότερα ήρθε το φαλκάρι Ντίνου από την περιοχή των Φθιώτιδας. Αξίζει να αναφερθεί ότι στη Σούρπη κατέφυγαν Αρβανιτόβλαχοι-Φρασαριώτες από την Ανθήλη της Φθιώτιδας οι οποίοι διατηρούσαν για αρκετές δεκαετίες ένα θερινό οικισμό στις πλαγιές του Καλλίδρομου στην τοποθεσία Λιαθίτσα, κοντά στο μοναστήρι της Δαμάστας, ενώ αρκετοί ήρθαν και από περιοχές της Κατερίνης. Προφανώς ο ισχυρός συγγενικός δεσμός που συνδέει τα τσελιγκάτα έπαιξε σημαντικό ρόλο σε αυτές τις μετακινήσεις.

Ο οικισμός του Αγ. Γεωργίου δημιουργήθηκε από τον μεγαλοτσέλιγκα της περιοχής το Δήμο Κωστούλα, τον οποίο αποκαλούσαν "Ντόμου" δηλαδή αφεντικό. Αυτόν τον οικισμό οι Αρβανιτόβλαχοι τον αποκαλούσαν "χοάρα ατσά νικά" δηλαδή "το μικρό χωριό", ή αλλιώς "χοάρα ντι μανίντι" δηλαδή "το πρώτο χωριό". Ο ίδιος ο Δήμος Κωστούλας είχε σχηματίσει και επαναστατικό σώμα που δρούσε κατά των Τούρκων το 1878. Συμμετείχε στις μάχες της Μονής Ξενιάς επικεφαλής πολλών Αρβανιτοβλάχων πατριωτών. Ο Μιλτιάδης Σειζάνης που κάλυψε όλα τα γεγονότα της επανάστασης του 1878 ως δημοσιογράφος, αναφέρει ότι ήρθαν στον Αη-Γιάννη (χωριό δίπλα στη Βρύναϊνα) δυνάμεις επαναστατών προερχόμενες

Ο Κων/νος Γιάγκος από τη Σούρπη
(αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

Ο Χρήστος Ντίνος (Τσαφρίκας) από τη Σούρπη
(αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

από τη Σούρπη υπό τον Γενναίο Σκούρα (35 άνδρες), το Φράγκο Φράγκου και το γιατρό Δροσόπουλο με 15 άνδρες ο καθένας, τον αρχιποιμένα Δήμο Κωστούλα και τον Βασ. Ζούρκο με 70 βλαχοποιμένες.

Γύρω στα 1890 ο οικισμός του Αγ. Γεωργίου εγκαταλείφθηκε από το Δήμο Κωστούλα και τους τσπαναραίους που είχε στη δούλεψή του και όλοι μαζί εγκαταστάθηκαν στη Σούρπη. Σε ανάμνηση εκείνου του οικισμού, ξεκίνησε το 1892 η κατασκευή αντίστοιχου ναού του Αγ. Γεωργίου στη Σούρπη, ο οποίος και ολοκληρώθηκε το 1907. Οι απόγονοι του Δήμου Κωστούλα διατήρησαν το όνομά του (Δημοκωστούλας-Δημοκωστουλαίοι) και κατοίκησαν τη γειτονιά γύρω από το ναό. Μάλιστα οι άρχοντες Δημοκωστουλαίοι έχτιζαν ψηλά αρχοντικά σπίτια σε αντίθεση με τους άλλους Αρβανιτόβλαχους που είχαν χαμηλότερα σπίτια ("χαμοκέλες"). Οι οικογένειες των κτηνοτρόφων που είχε στη δούλεψή του κράτησαν το επίθετο Κωστούλας και εγκαταστάθηκαν στη γειτονιά της Ντάμτσας.

Οι Αρβανιτόβλαχοι της Σούρπης, εμμένοντας στα παραδοσιακά επαγγέλματα του κτηνοτρόφου και του αγωγιάτη, μετακινούνταν τα ποιμνιά τους το καλοκαίρι ψηλά στις βουνοπλαγιές της Οθωβης σε διάφορες τοποθεσίες όπως Μπομπόκα, Τσατάλι, Λούτσα, Τσαμαντήρα κ.α. Στη θέση Μπομπόκα, όπου υπήρχαν μεγάλες εκτάσεις που ανήκαν στους Δημοκωστουλαίους, διατηρούσαν τις κασερίες - τυροκομεία τους.

Με τη σταδιακή παραμονή τους στα χειμαδιά άρχισαν να ασχολούνται και με τη γεωργία όπως έκαναν και οι Αρβανιτόβλαχοι του Αλμυρού και του Σέσιλου όπως είδαμε προηγουμένως. Μεγάλη βοήθεια δέχθηκαν με το νόμο του Βενιζέλου το 1930 όταν απέκτησαν κλήρο δηλαδή χωράφια. Μάλιστα μία τοποθεσία τα «Βλαχαμπελάκια», στο δρόμο προς τη Μονή Ξενιάς, διασώζει ως ονομασία αυτό το γεγονός.

Ετσι σήμερα στη Σούρπη βρίσκεται ένας σημαντικός αριθμός Αρβανιτόβλαχων, περίπου το 30% του συνολικού πληθυσμού (περίπου 600 άτομα) και οι οποίοι συμβιώνουν με ντόπιους (Τκραίκους) και Σαρακατσάνους σκηνίτες κτηνοτρόφους, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν μεταπολεμικά στο χωριό.

Τέλος να αναφέρουμε ότι μέσα στην πόλη του Βόλου περιοχές με ισχυρή συγκέντρωση αρβανιτοβλάχικου πληθυσμού είναι η περιοχή των Αγίων Αναργύρων, της Νεαπόλεως, καθώς και η Νέα Ιωνία κύρια προς την περιοχή του "Δέλτα" και της Βαμβακουργιάς. Ο πληθυσμός αυτός προέρχεται από τα προαναφερθέντα χειμαδιά των Φρασαριωτών και η εγκατάστασή τους στην πόλη του Βόλου ήταν κυρίως αποτέλεσμα του φαινομένου της αστυφυλίας.

Ο Δημ. Κωστούλας από τη Σούρπη στις αρχές της δεκαετίας του '50
(αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

Η Ερασμία και η Μαρία Ζούρκου
από τη Σούρπη (αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

Οι ξένοι περιηγητές για τους Αρβανιτόβλαχους

Πολλοί ξένοι περιηγητές της Ελλάδας κατά τον 19ο και 20ο αιώνα έχουν καταγράψει διάφορες πληροφορίες για τους Αρβανιτόβλαχους. Ας δούμε τις πιο σημαντικές από αυτές.

Και αρχίζουμε τις περιηγήσεις μας με τον Εβραίο ραβίνο και περιηγητή Βενιαμίν, τον εκ Τουδέλης της Ισπανίας (1159-1173) ο οποίος μας αναφέρει: «...Σε μία μέρα φθάνουμε στο Σινόν ποταμό (Ζητούνιον-Λαμία), όπου ζουν πενήντα περίπου Ιουδαίοι, με πρώτους ανάμεσά τους, τους ραβίνους Σολομώντα και Ιακώβ. Η πόλη βρίσκεται στους πρόποδες των λόφων της Βλαχίας. Στα βουνά αυτά ζει το έθνος που ονομάζεται Βλάχοι... Σε δύο ημέρες φθάνουμε από εκεί στον Αρμυλο (Αλμυρό), μια μεγάλη πόλη κοντά στη θάλασσα, κατοικημένη από Βενετούς, Πιζάνους και Γενουάτες, αλλά και προσερχόμενους εμπόρους. Είναι μεγάλο μέρος και τετρακόσιους περίπου Ιουδαίους...». Από τα λεγόμενα του ραβίνου Λοιπόν φαίνεται η ύπαρξη βλαχόφωνου πληθυσμού στα βουνά της Λαμίας (Ζητούνι), δηλαδή στην Οίτη, στην Οθρυ κ.α.

Συνεχίζουμε με τον Αγγλο λοχαγό William Martin Leake, ο οποίος στις 13 Δεκεμβρίου 1809 σημειώνει: «Από το Φτελιό ξαναπεράσαμε τη βουνοσειρά για τη Σούρπη και από εκεί φτάσαμε στην πηγή «Κεφάλοσι», που τα γύρω της ερείπια, ασφαλώς είναι της αρχαίας πόλεως "Άλου". Από αυτού τραβήξαμε ευθεία προς το "Τσιγγέλι", αφήνοντας την "Κιρτσίνη" (Αλμυρό) προς τα αριστερά μας, στο οποίο φθάσαμε σε μία ώρα περίπου. Το Τσιγγέλι, τουρκιστί "Τκετζέλ", είναι το σκάλωμα η επάνω του Αλμυρού (διαμερίσματος) και περί τα τρία μίλια μακριά της Κιρτσίνης (πόλεως του Αλμυρού). Περιλαμβάνει ένα μόνον σπίτι για το διευθυντή του Τελωνείου και λίγες καλύβες, αλλά μεγάλη περιφέρεια γύρω του είναι κατεσπαρμένη με λίθους και κεραμίδια. Αφήσαντες το μέρος αυτό πήραμε μία βόρεια κατεύθυνση διαμέσου της πεδιάδας, της οποίας το μεγαλύτερο μέρος αποτελείται από βοσκοτόπια των Βλάχων του Ασπροποτάμου...».

Ενώ ο Γερμανός καθηγητής G. Weigand κατά το πέρασμά του από την Κορυτσά από τις 5 έως τις 10 Σεπτεμβρίου 1889 καταγράφει τα ακόλουθα: «Ανάμεσα στους 12.000 κατ' ανώτατο όριο Χριστιανούς κατοίκους της Κορυτσάς βρίσκονται και περίπου 130 αρωμουνικές (σ.σ. δηλ. βλάχικες) οικογένειες, από τις οποίες οι 50 κατ' ανώτατο όριο Μοσχόπολη και ανήκουν στην τάξη των εμπόρων και βιοτεχνών, οι υπόλοιποι είναι περισσότερο βοσκοί και αγωγιάτες, μεταξύ τους δε ένας μεγαλύτερος αριθμός Φρασεριωτών... Ο δάσκαλος και ιερέας Χαράλαμπος, γιος του τσελιγκα Αναστάση Νικόλα Μπουλαμάτση από την Πλιάσα με δέχτηκε φιλόξενα. Ο εξηντάχρονος Μπουλαμάτσης ήταν ακόμη ένας καλοστεκούμενος και γεροδεμένος

Ο Ανδρ. Μελίσσης από το Σέσκλο
(αρχείο Πολιτ. Σουλ. Σέσκλου)

Ο Γεώργιος και η Κερασία Πίνα από το Σέσκλο
(αρχείο Πολιτ. Σουλ. Σέσκλου)

άνδρας που μπόρεσε να μου δώσει τις καλύτερες πληροφορίες για όλα τα πράγματα σχετικά με τους Αρωμούνους, γιατί είχε διασχίσει όλη τη χώρα σε όλες τις κατευθύνσεις με τα κοπάδια του, από την Αχρίδα μέχρι το Μεσολόγγι και από το Αδριατικό πέλαγος μέχρι το Αιγαίο... Από τότε που η Θεσσαλία, όπου ο Μπουλαμάτσος περνούσε τακτικά το χειμώνα, έγινε κομμάτι της Ελλάδος, η ευπορία του λιγότενε σταθερά. Οι φόροι, οι δασμοί και τα έξοδα που πρέπει να πληρώσει κανείς στα σύνορα είναι τόσα πολλά, ώστε δεν συμφέρει πια η κτηνοτροφία. Από τα δέκα χιλιάδες πρόβατα που είχε παλιά του έχουν μείνει ούτε δύο χιλιάδες. Με αυτή τη μείωση της περιουσίας εξηγείται και το γεγονός ότι ο γιος του έγινε παπας, κάτι που στους Βλάχους βοσκούς είναι πολύ σπάνιο και που λένε ότι στους Φαρσεριώτες δεν συμβαίνει καθόλου. Αυτοί προτιμάνε να γίνουν "καπεταναίοι" (αρχηγοί ληστών), παρά να γίνουν "παπάδες".

Γυρίζοντας από την Κορυτσά και διαμένοντας στο Μοναστήρι από τις 10 έως τις 19 Σεπτεμβρίου 1889 μας διασώζει: «Στις πέντε η ώρα το πρωί φύγαμε από την Κορυτσά. Μετά μιάμιση ώρα φτάσαμε στη μουσουλμανική Πλιάσα, πάνω π' αυτή βρίσκεται η αρωμουνική (σ.σ. βλάχικη) Πλιάσα, από την οποία διακρίνει κανείς μόνο ορισμένα σπίτια και την εκκλησία. Η εκκλησία αυτή, μία στην Αχρίδα και μία στο Περιβόλι ήταν τότε οι μοναδικές, όπου τελούνταν λειτουργίες στην αρωμουνική γλώσσα...».

Ενώ ο ίδιος συνεχίζοντας την περιήγηση του στη Μαγνησία από τις 14 έως τις 19 Μαρτίου 1890 αναφέρει:

«Κοντά στο Βόλο εγκαταστάθηκαν πολλές αρωμουνικές οικογένειες μονίμα. Αφήσαν τα ωραία δασώδη βουνά τους και αφοσιώθηκαν στη γεωργία... Ένα ακόμη χωριό, το τρίτο στη σειρά, είναι το Σέσκλο (σημ. Σέσκλο), που βρίσκεται δυτικά και που αριθμεί 40 οικογένειες, όλοι τους Φαρσεριώτες, που στη Θεσσαλία λέγονται και Κατσαοῖνοι ή Κατσαοῦνηδες (σ.σ. η συσχέτιση αυτή είναι εσφαλμένη). Ασχολούνται με γεωργία και κτηνοτροφία, όμως παραμένουν και το καλοκαίρι με τα κοπάδια στη Θεσσαλία».

Επειτα κάνοντας ο Weigand αναφορά στην κατανομή και τον αριθμό των Βλάχων λέει: «...Η ομάδα στα βουνά της Μοράβας, Β.Α. της Κορυτσάς. Οι κάτοικοι είναι μόνο βοσκοί και αγωγιάτες και ανήκουν στη φυλή των Φαρσεριωτών.

-Πλιάσα, μιάμιση ώρα πάνω από την αλβανική Πλιάσα, που βρίσκεται κοντά στον δρόμο (540 ψυχές).

-Στρόπαν, μία ώρα Ν.Α. από το προηγούμενο στη ρεματιά βρίσκεται το αλβανικό Στρόπαν (240 ψυχές).

-Μοράβα, μιάμιση ώρα νότια από την Πλιάσα (180 ψυχές).Δυτικά του Γράμμου εκτείνεται η Αλβανική Κολώνια και δυτικά της το Δαγγλί με την οροσειρά του Ράντονι. Τα χωριά που βρίσκονται εκεί κατοικούνταν πριν από κάμποσο καιρό αποκλειστικά από Αρωμούνους, ειδικά από Φαρσεριώτες, σιγά-σιγά όμως έχουν διαχτεί από του Αλβανούς. Το μεγαλύτερο από τα χωριά ήταν το Φράσερι, από το οποίο

Η οικογένεια Μουστακλή από το Σέσκλο (αρχείο Πολιτ. Σουλ. Σέσκλου)

Ο Γεώργιος και η Γραμματή Στέφου από τον Αλμυρό (αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

πήραν οι Φαρσεριώτες το όνομά τους. Τα στοιχεία για τον εκεί αρωμαυνικό πληθυσμό πήρα από τον στέλιγκα Βουλαμάτση στην Κορυντσά. Τα συμπλήρωσε ο Αλβανός καβάσης του Γερμανού προξένου στη Θεσσαλονίκη που κατ'άγεται από εκεί.

- Φράσερι: 120 ψυχές
- Ζαρκάνι: 50 ψυχές
- Μίτσαν: 30 ψυχές
- Ζαβαλιάν: 75 ψυχές

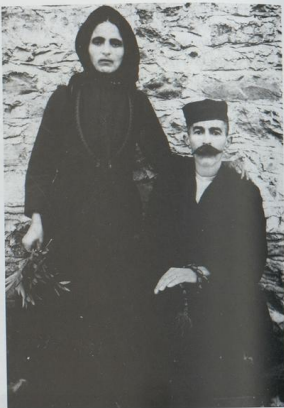
Και στο Κουστρέτσι και στο Κουρτέσι λένε ότι ζουν κάποιες οικογένειες, οπότε μπορούμε να υπολογίσουμε 300 ψυχές».

Συνεχίζουμε την περιήγησή μας με τους Αγγλους αρχαιολόγους Alan Wace και Maurice Thompson οι οποίοι μας γράφουν:

«Η δική μας γνωριμία με τους Βλάχους άρχισε εντελώς τυχαία. Κατά τον χειμώνα των ετών 1909-1910 ταξιδεύαμε στη Νότια Θεσσαλία, στην περιοχή μεταξύ του Αλμυρού και του όρους Οθρυς, αναζητώντας επιγραφές και άλλες αρχαιότητες. Στον ίδιο τον Αλμυρό και σε ένα ή δύο από τα χωριά της δυτικής περιοχής υπάρχει ένας αριθμός Φαρσεριωτών ή Αλβανών Βλάχων (σ.σ. λανθασμένος όρος, κανονικά Αρβανιτόβλαχων), οι οποίοι ήρθαν από την Πλεάσα παλιότερα. Συνέβη να προσλάβουμε έναν από αυτούς ως αγωγιάτη και από αυτόν αρχίσαμε να μαθαίνουμε μερικές βλάχικες λέξεις. Αν και ήταν κάτοικος της Θεσσαλίας, ο πληροφοριοδότης μας κατείχε λεπτομερή γνώση των μακεδονικών βουνών, επειδή είχε χρησιμοποιηθεί πολλές φορές από τα ελληνικά αποσπάσματα κι ενώ αυτά είχαν αποτύχει, αυτός είχε αναλάβει αποστολές ο ίδιος».

Και συνεχίζουν: «Στις θεσσαλικές πεδιάδες υπάρχουν μεγάλες βλάχικες παροικίες σε πολλές πόλεις και χωριά, αλλά μόνο μερικά χωριονδάκια υπάρχουν, όπου ο πληθυσμός είναι αποκλειστικά βλάχικος. Όλοι οι Βλάχοι της θεσσαλικής πεδιάδας είτε τώρα μόνιμα εγκατεστημένοι είτε όχι, φαίνεται να υπήρξαν μέχρι τελευταία κάτοικοι όχι μόνο για τον χειμώνα... Στη Νότια Θεσσαλία όμως, στον Αλμυρό και σε μερικά άλλα χωριά εκεί κοντά, οι Βλάχοι είναι Φαρσεριώτες. Πατρίδα τους είναι η Πλεάσα και μέχρι το 1881 όταν άλλαξαν τα σύνορα, οι περισσότεροι συνήθιζαν να επιστρέφουν κάθε καλοκαίρι. Αλλά μετά από τη χρονολογία αυτή μερικοί εγκαταστάθηκαν οριστικά στη Θεσσαλία και άλλοι βρήκαν τόπο να ξεχειμάζουν πιο βόρεια στο χωριό Βλαχογιάννη».

Και συνεχίζουμε με τους Wace και Thompson με τα παρακάτω γραφόμενά τους: «Κοντά στην ομάδα των χωριών του Γράμμου και προς βορράν βρίσκεται άλλη μια βλάχικη περιοχή που έχει για κέντρο της τη μεγάλη αλβανική πόλη Κορυντσά. Η περιοχή αυτή χωρίζεται σε δύο τμήματα. Η μία βρίσκεται ανατολικά από την Κορυντσά και περιλαμβάνει τα χωριά όπως είναι η Πλεάσα, η Μοράβα και το Στροπάν που κατοικούνται κυρίως από Φαρσεριώτες που είναι τσοπάνηδες και αγωγιάτες και επι πλέον από τις λίγες οικογένειες που εγκαταστάθηκαν στη Μπίγλιστα,

Μέλη της οικογένειας Κελέση από τον Αλμυρό (αρχείο Λ.Σ.Β.Ε.Α.)

Ο Κων/νος και η Παναγιώτα Τσαγγάρη από τον Αλμυρό (αρχείο Λ.Σ.Β.Ε.Α.)

που έχει ανάμεικτο βουλγαρο-αλβανικό πληθυσμό. Αυτοί οι Φαρσεριώτες είναι φανερά νεοφερμένοι και δεν φαίνεται να έχουν εγκατασταθεί στην περιοχή αυτή εδώ και πάνω από διακόσια χρόνια. Κι όμως, όπως έχουμε ιδεί, η Πλεάσα η ίδια έκανε αλλού αποικίες, όπως αποδειχνεται από τους Φαρσεριώτες της Πλεάσας στον Αλμυρό της Νότιας Θεσσαλίας. Αυτό δείχνει πόσο ριζωμένο είναι το πνεύμα της περιπλάνησης στους Βλάχους. Στην ίδια την Κορινθιά υπάρχει μία σημαντική βλάχικη αποικία που αποτελείται κυρίως από Φαρσεριώτες της Πλεάσας και από τα γειτονικά χωριά...».

Όλες οι χρονολογίες αυτές συμφωνούν με την παράδοση που τοποθετεί την πρώτη πυρπόληση της Μοσχόπολης από τους Αλβανούς το 1769 και τη δεύτερη το 1788. Τελικά η σκληρή διακυβέρνηση από τον Αλή πασά επέφερε την ολοκληρωτική καταστροφή της και οι κάτοικοι της διασκορπίστηκαν σε όλα τα Βαλκάνια. Σήμερα είναι ένα μικρό χωριό που κατέχει τον πυρήνα της παλιάς πόλης και κατοικείται κατά ένα μέρος από Αλβανούς και κατά ένα άλλο μέρος από Βλάχους, ορισμένοι από τους οποίους είναι γνήσιοι αυτόχθονες, ενώ οι υπόλοιποι είναι Φαρσεριώτες. Ακόμη και κατά τις ημέρες της ακμής της Μοσχόπολης υπήρχε ίσως ένα σημαντικό στοιχείο από Φαρσεριώτες στον πληθυσμό που αναφέρεται από την τοπική παράδοση και γίνεται δεκτό από τον Βαϊγκαντ για φιλολογικούς λόγους.

Ο Άγγλος ιστορικός N.G. Hammond το 1976 τονίζει ότι:

«...οι Φαρσεριώτες Βλάχοι, μετανάστευσαν – μετεγκαταστάθηκαν από την κεντρική Αλβανία προσχωρώντας στις ομάδες της Βέροιας, άλλοι εγκαταστάθηκαν στο Πισοντέριον επάνω από την Φλώρινα στη δυτική πλευρά της Μακεδονίας και ακόμα, άλλοι κινήθηκαν από την Πλιάσα, κοντά στην Κορυτσά, για να εγκατασταθούν στον Αλμυρό στην ανατολική Θεσσαλία...».

Και συνεχίζει ο ίδιος:

Η οικογένεια Αθανασίου Κουτίνια με καταγωγή από το Αργυροπούλι Τυρνάβου, με συγγενικά πρόσωπα στο Βόλο περί το 1896-1898 (συλλογή Σπ. Φορφόλια)

«...Αργότερα ανήκαν στους αποκαλούμενους και Φρασεριώτες Βλάχους, των οποίων η πατρίδα βρίσκεται στην κεντρική Αλβανία, όπου βρίσκονται τα χωριά Φράσαρη και Φρατάρη, που διατηρούν ακόμη το όνομα. Επίσης, στην Κολόνια, περιοχή στη δυτική πλευρά του όρου Γράμμος, δόθηκε εκείνο το όνομα από τους Αλβανούς, "Βλάχοι της Κολωνίας" και πρόκειται για ομάδα που έζησαν εκεί τις θερινές στρατοπεδεύσεις-κατασκηνώσεις τους. Οι Βλάχοι που εγκαταστάθηκαν πιο αργά στο Στράτο της Ακαρνανίας και στον Αλμυρό της Θεσσαλίας, διατηρούν στη μνήμη τους το γεγονός ότι αυτοί προέρχονταν αρχικά από την κεντρική Αλβανία και ορισμένοι Βλάχοι του Αλμυρού επισκέπτονταν την Πλιάσα, αρχική τους κοιτίδα κοντά στην Κορυτσά, κάθε καλοκαίρι μέχρι το 1881, όταν πια τα νέα σύνορα εμποδίσαν αυτούς για τέτοιου είδους μετακινήσεις».

Και λίγο παρακάτω: «...οι Βλάχοι από το Στράτο της Ακαρνανίας και από τον Αλμυρό της Θεσσαλίας είναι απόγονοι Φρασεριωτών μεταναστών από την Αλβανία, μεταναστών που ήρθαν αρχικά ως ποιμένες νομάδες και από τους οποίους οι περισσότεροι υιοθέτησαν έναν τρόπο ζωής μόνιμης εγκατάστασης-κατοικίας και ανέπτυξαν και άλλες δραστηριότητες...».

Και περνάμε στον Γάλλο περιηγητή Michel Sivignon ο οποίος γράφει το 1966:

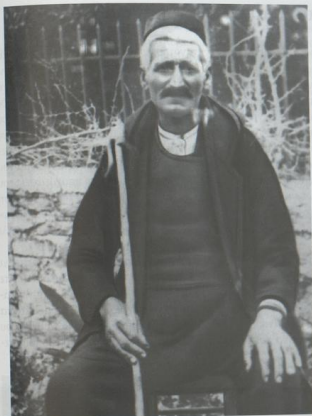
«...ΟΙ ΑΡΒΑΝΙΤΟΒΛΑΧΟΙ: Διαχωρίζονται από τους Κουτσόβλαχους από τη γλώσσα, αφού εκτός από τα Βλάχικα, μιλάνε επίσης αλβανικά. Το όνομά τους οφείλεται ίσως στο γεγονός ότι κατάγονται από την Αλβανία (σ.σ. Βόρεια Ηπειρο). Πάντως, στη Θεσσαλία είναι λίγοι, πολύ λιγότεροι από τους Κουτσόβλαχους. Δεν είχαν ποτέ ορεινό χωριό και η κατάσταση τους είναι ίδια μ' αυτή των Σαρακατσάνων. Όπως και οι Σαρακατσάνοι δεν είχαν μόνιμη κατοικία το χειμώνα ή το καλοκαίρι και όπως και αυτοί, εγκαθίστανται πάντα στις περιοχές των χειμαδιών τους. Ήρθαν στη Θεσσαλία πριν έναν αιώνα τουλάχιστον, διαγμένοι το πιθανότερο από την Αλβανία (σ.σ. Βόρεια Ηπειρο) από κάποιο πολιτικό γεγονός. Συνέχισαν να ασκούν τις ποιμενικές τους δραστηριότητες, αν και πολλοί εγκαταστάθηκαν από πολύ παλιά στην περιοχή του Τυρνάβου. Αυτή είναι η περίπτωση των Αρβανιτόβλαχων στο Αργυροπούλι, που αποτελούν το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού αυτού του μεγάλου χωριού... Οι Αρβανιτόβλαχοι θα πρέπει να εγκαταστάθηκαν μόνιμα στην πλειοψηφία τους, πριν ακόμα από τη μαζική αναχώρηση των Τούρκων που κατοικούσαν, πριν το 1881, στην κωμόπολη Καρατζόλι (όπως ονομαζόταν παλιά το Αργυροπούλι). Κατά τον ίδιο τρόπο στη Ροδιά, οι γεροντότεροι από τους κατοίκους δεν ξέρουν πότε ακριβώς εγκαταστάθηκαν στο χωριό. Ούτε άλλωστε ξέρουν συγκεκριμένα από ποια περιοχή της Αλβανίας κατάγονται. Οι εποχιακές μετακινήσεις τους σταμάτησαν οι περισσότερες πριν το 1940. Ορισμένες ομάδες συνεχίζουν πάντως να μεταναστεύουν στο Ζάрко στη Λυγαριά, στο Άνω Αργυροπούλι. Στο τελευταίο χωριό συγκατοικούν με τους Σαρακατσάνους οι έχουν ακολουθήσει την ίδια εξέλιξη... Στην Πίνδο κάθε χωριό έχει το τυροκομείο του. Στην πεδιάδα, τα τυροκομεία βρίσκονται συνήθως στις περιοχές όπου διαχειμαζουν οι νομάδες βοσκοί, δηλαδή στις περιοχές των Τρικάλων, του Τυρνάβου, των Φαρσάλων και του Αλμυρού. Αντίθετα ο Βόλος που δεν έχει πολλούς κτηνοτρόφους, παράγει τυριά μόνο μέσω της συνεταιριστικής γαλακτοκομίας... Παραδόξως ο Αλμυρός συγκεντρώνει έναν αρκετά μεγάλο αριθμό οικογενειών που έχουν γεννηθεί στη νότια Αλβανία, δείγμα των παλαιότερων ποιμενικών σχέσεων που διατηρούσαν οι Βλάχοι ανάμεσα στην πεδιάδα του Αλμυρού και τα βουνά της Κορυτσάς».

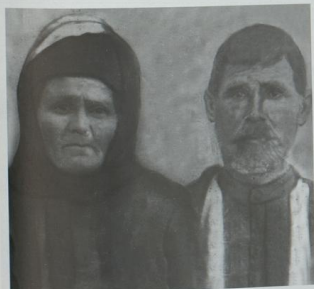
Η οικογένεια Γεωργ. Μακρή από το Ξέσκλο (αρχείο Πολιτ. Σουλ. Ξέσκλου)

Τελειώνουμε αυτές τις περιηγήσεις μας με τα λόγια του Αγγλου T.J. Winniffrith το 1987:

«...Η γνώση μου για τους Βλάχους της Ελλάδας έξω από το χώρο της Πίνδου είναι γενική. Οι Βλάχοι στην Ακαρ-

Ο Σωτήρης Ντίκας από το Σέσκλο
(αρχείο Πολιτ. Συλ. Σέσκλου)

Μέλη της οικογένειας Ανατολιάνων στον Αλμυρό
(αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

νανία ή κοντά στον Σπερχειό ζουν μακριά από τους άλλους Βλάχους και η ταυτότητά τους είναι γνωστή. Ο τόπος προέλευσής τους βρίσκεται στην κεντρική Αλβανία. Εγκαταστάσεις από αυτούς έγιναν και νοτιότερα και στην κεντρική Θεσσαλία. Στο Σέσκλο, χωριό κοντά στο Βόλο η βλάχικη μιλιέται ικανοποιητικά και οι κάτοικοι αναγνωρίζουν μια αλβανική προέλευση, (σ.σ. δεν ισχύει σε καμία περίπτωση, προφανώς εννοεί την Β. Ηπειρο) και είναι εύκολο να επισημανθούν ορισμένες γλωσσικές συγγένειες που υπάρχουν ανάμεσα στη λαλιά τους και στη λαλιά άλλων βλάχικων κοινοτήτων που έχουν παρόμοια προέλευση... Βρήκα επίσης μια ενδιαφέρουσα κοινότητα Βλάχων στο Αργυροπούλιον, κοντά στον Τύρναβο, όπου οι κάτοικοι μου δήλωσαν πως δεν ήταν κανείς μόνιμα εγκατεστημένος εκεί μέχρι το 1880, διότι ήταν φερέοικοι περιπλανώμενοι ως εκείνη την περίοδο. Οι κάτοικοι του Αργυροπουλίου δήλωσαν πως ήταν Αρβανιτόβλαχοι. Πρόκειται μάλλον για έναν όρο που χρησιμοποιείται συγκεχυμένα, συνήθως από τους άλλους Βλάχους, για εκείνους που αισθάνονται ότι είναι μάλλον διαφορετικοί από τους ίδιους. Η διαφορά δεν συνίσταται πραγματικά στο ότι αυτοί γνωρίζουν τα αλβανικά, καθώς επίσης τα ελληνικά και τα βλάχικα, δεδομένου ότι, αν κάποιοι Αρβανιτόβλαχοι ξέρουν αλβανικά, άλλοι, όπως εκείνοι στο Αργυροπούλι, δεν μιλούν την αλβανική... Ούτε ο όρος Αρβανιτόβλαχοι αναφέρεται επακριβώς σε κάποια σύνδεση με την Αλβανία, παρ' όλο που στην ιστορία των Βλάχων επισημαίνεται ότι πολλές οικογένειες Βλαχόφωνων πέρασαν για κάποιο χρονικό διάστημα από την Αλβανία. Φαίνεται μάλλον πως ο όρος Αρβανιτόβλαχοι είναι υπό κάποια έννοια κοινωνιολογικός όρος, που χρησιμοποιείται από τους μόνιμα εγκατεστημένους Βλάχους για να περιγράψουν εκείνους τους λιγότερο τυχερούς και εξαναγκασμένους να περιπλανιούνται επί προσώπου γης, όπως μέχρι πολύ πρόσφατα περιπλανιόνταν οι Σαρακατσάνοι και μέσα στην άναρχη Αλβανία, όπου προφανώς εντοπίζονται πολλές από τις μετακινήσεις-περιπλανήσεις τους...».

Οι επαγγελματικές ασχολίες των Αρβανιτόβλαχων

Τα κύρια επαγγέλματα των Φρασαριωτών εδώ και αιώνες ήταν η κτηνοτροφία και το κυρατζιλίκι (αγωγιάτες). Μάλιστα τα περιφημότερα άλογα και τα ωραιότερα πρόβατα αποτελούν θρέμματα των Αρβανιτοβλάχων.

Η κτηνοτροφία των Φρασαριωτών ήταν οργανωμένη σε "tseligkata", όπου πολλές οικογένειες (50, 100 ή και 200), συχνά στενά συγγενικά συνδεδεμένες, έσμιγαν τα κοπάδια τους σε κοινό ποίμνιο. Το κάθε tseligkato δε περιελάμβανε μόνο το σύνολο των προβάτων και των μεγάλων ζώων, αλλά και όλους τους ανθρώπους που ήταν μέλη του. Σε κάθε tseligkato υπήρχε ένας αρχηγός ο tseligkas ή αρχιtseligkas ("tselnik mări"). Συνήθως αυτός είχε τον μεγαλύτερο αριθμό αιγοπροβάτων και θεωρούνταν ο ικανότερος. Είχε πάντα δίπλα του τον μεγαλύτερο γιο του καθώς θα αναλάμβανε αυτός σε περίπτωση θανάτου του tseligka, μιας και το αξίωμα του tseligkato ήταν κληρονομικό. Αν πέθαινε ο tseligkas και ο γιος του ήταν ανήλικος, τότε οι υποχρεώσεις του tseligkato καθοδηγούνταν από το συμβούλιο των γερόντων, το "isonafi" ή "aousiaticu", μέχρι την ενηλικίωση του παιδιού. Σε σπάνιες περιπτώσεις, αν δεν υπήρχε διαδοχή στην αρσενική γραμμή, τότε αναλάμβανε προσωρινά η χήρα γυναίκα του tseligka, η "tselnikoania" η οποία μάλιστα φορούσε λοξά το "tsiunpări" στο κεφάλι εις ένδειξη υπερηφάνειας.

Τα καθήκοντα και οι αρμοδιότητες του tseligka ήταν πολλαπλά. Αυτός επέλεγε τη θέση που έπρεπε να σπηθούν οι καλύβες και ήταν υπεύθυνος για την ενοικίαση του κατάλληλου βοσκότοπου είτε στα χειμαδιά είτε στα ξεκαλοκαιριά. Διαπραγματευόταν τις πωλήσεις των τυροκομικών και των άλλων προϊόντων του tseligkato ενώ κρατούσε και το ταμείο. Παρείχε τροφή σε κάθε οικογένεια του tseligkato και τους μοίραζε και τα έσοδά τους ανάλογα με την εργασία τους. Έπρεπε να διατηρεί την τάξη και να τον υπακούσουν όλα τα μέλη του tseligkato. Η απόφασή του ήταν νόμος και έπρεπε να εκτελεστεί άμεσα. Ήταν ο δικαστής - κριτής του tse-

Καραβάνι Αρβαντοβλάχων στο δρόμο για τα βουνά το 1915 (αρχείο F. Boissonas)

λιγκάτου. Μαζί με το συμβούλιο των γερόντων, το "ισνάφι", έλυνε τις οποιεσδήποτε διαφορές ανάμεσα στα μέλη του τσελιγκάτου. Επιπρόσθετα, δε μπορούσε να γίνει γάμος ή αρραβώνας στο τσελιγκάτο χωρίς την έγκρισή του. Δύο φορές το χρόνο ο τσελιγκας καλούσε τους αρχηγούς των οικογενειών για οικονομική συζήτηση. Η πρώτη ήταν του Αγίου Γεωργίου, όταν το τσελιγκάτο ανέβαινε στα θερινά καλύβια και η δεύτερη του Αγίου Δημητρίου τον Οκτώβρη, πριν επιστρέψει στα χειμαδιά. Οποιος ποιμένας – τσοπάνος ήταν δυσαρεστημένος αποχωρούσε από το τσελιγκάτο ενώ ταυτόχρονα, ανακοίνωνε το τσελιγκάτο στο οποίο θα προσκολώνταν. Οι ποιμένες είχαν απόλυτη ελευθερία επιλογής για το αν θα αποχωρήσουν ή αν θα παραμείνουν στο ίδιο τσελιγκάτο.

Να δούμε πώς περιγράφει ο Γερμανός περιηγητής G. Weigand τα τσελιγκάτα των Φρασεριωτών στα τέλη του 19ου αιώνα.

«...Ο τσελιγκας εξουσιάζει 20 έως 200 οικογένειες (οι Φρασεριώτες λένε ότι τις «έχει πίσω του») και τις κυβερνάει σχεδόν απεριόριστα. Τα κοπάδια αποτελούν τον πλούτο και τη μοναδική πηγή τροφής. Το καλοκαίρι τα βόσκουν στα βουνά, το χειμώνα στην πεδιάδα και μάλιστα όχι πάντα στα ίδια μέρη, αφού δεν έχουν δικά τους βουνά σαν τους άλλους Αρωμούνους. Ετσι πρέπει να αγοράζουν τα δικαιώματα για τη βοσκή. Γι' αυτό το λόγο η φυλή αυτή δεν έχει και σταθερά σπίτια ούτε και το χειμώνα. Μένουν σε πολύ φτωχά καλύβια, που είναι φτιαγμένα από πλεγμένα κλαδιά ιτιών, από ψαθί ή από ελαφρά ξύλα σκεπασμένα με καλάμι από σίκαιλη (σάλωμα). Πηγαίνουν όπου τους οδηγεί ο τσελιγκας. Αυτός πληρώνει όλους τους φόρους, τους δασμούς στα σύνορα και τις υπόλοιπες υποχρεώσεις. Κάθε μέλος της κοινότητας πρέπει να τον δίνει 20 παράδες για κάθε πρόβατο δικό του. Οποιος όμως δεν έχει πάνω από 20 πρόβατα, δεν πληρώνει τίποτα. Το μεγαλύτερο μέρος του κοπαδιού ανήκει αποκλειστικά στον τσελιγκα και υπάρχουν τσελιγκάδες που έχουν ως 10.000 ζώα. Οι άντρες πρέπει να βοσκούν τα πρόβατα και τα γίδια, τα κριάρια ξεχωριστά από τις μάνες προβατίνες. Για μισό χρόνο, την εποχή από τον Αη Γιώργη (τον Απρίλη) έως τον Αη Δημήτρη (τον Οκτώβριο) δηλαδή, ο κάθε τσοπάνος παίρνει 3-5 τούρκικες λίρες και ένα ζευγάρι τσαρούχια. Εκτός από αυτό κάθε τσοπάνος παίρνει το φθινόπωρο και μία κάπα από γίδομαλλο. Επειδή είναι αδιαβροχή, μπορεί κανείς να σκεπάζεται μ' αυτή και έτσι να περάσει ακόμα και κρύες νύχτες στο ύπαιθρο χωρίς να υποφέρει. Τα έσοδα από

Κοπάδι της οικογένειας Κων/νου Καπουράνη μετακινούμενο στα θερινά λιβάδια (αρχείο Πολιτ. Σουλ. Εσέκλου)

Μέλη της οικογένειας Μπέα από το Σέσκλο (συλλογή Σπ. Φορφόλια)

Ο Λεωνίδας και η Ευδοξία Τζουβάρα από τον Αλμυρό (αρχείο Λ.Σ.Β.Ε.Α.)

το μαλλί ανήκουν αποκλειστικά στον τσέλιγκα, μ' αυτά καλύπτει τις συνεισφορές του. Το πολύ να μοιράζει και τυρί και βούτυρο στους άλλους, αλλά σ' αυτό διαφέρουν πολύ οι κανονισμοί των διαφόρων φυλών. Όταν υπάρχουν διαμάχες αυτός τις διευθετεί. Παλιά όλοι υποτάσσονταν στον τσέλιγκα σε ό,τι και να αποφάσιζε. Ενώ παλιότερα είχε και την εξουσία να αποφασίζει για ζωή και θάνατο ενός ανθρώπου, λένε ότι οι σημερινοί τσσιπάνηδες δεν δέχονται πια τιμωρίες από τον τσέλιγκα».

Ανάλογες παρατηρήσεις έκανε και ο Θεόδωρος Γενναίος Κολοκοτρώνης, όταν τον Ιούνιο του 1851 πέρασε από το τσελιγκάτο του Αρβανιτόβλαχου Πούλιου στο βουνό της Οθρυς κοντά στην πηγή Βομπόκα.

«Οι τσέλιγκαι -σημειώνει ο Κολοκοτρώνης- είναι αληθείς βασιλείς επί των άλλων. Οσάκις μεταξύ των λοιπών γεννηθή διαφορά, δικάζει ο τσέλιγκας και η απόφασίς αυτού είναι ανέκκλητος. Θεωρείται δε ως παρίας ο μη υπακούσας, και διώκεται, μη των δεκτός πλέον εις ουδέν τσελιγκάτον Αρβανιτοβλάχων. Είναι δε βασιλείς, πατέρες και δίκαιοι, ίσως διότι δεν έχουνσι ποσώς ανλικούς και βλέπουνσι διά των ιδίων οφθαλμών των τα πάντα.»

Ο τσέλιγκας κυκλοφορούσε πάντα έφιππος με το "μπινέκι" (άλογο), ενώ κρατούσε και γκλίτσα ("καρίγκου") την οποία χρησιμοποιούσε περισσότερο σα σύμβολο εξουσίας. Επίσης έπρεπε να έχει την ικανότητα να διαπραγματεύεται την ενοικίαση των βοσκοτόπων από τους Τουρκαλβανούς μπέηδες και αγάδες της Κορυτσάς, όπου συνήθιζαν να ξεκαλοκαιριάζουν οι Φρασαριώτες της Μαγνησίας και όχι μόνο. Σε κάθε τσελιγκάτο, ο τσέλιγκας είχε τη βοήθεια του κεχαγιά ("κεχαγιέλου"), ένα είδος επιστάτη-υπευθύνου των προβάτων και των αλόγων. Αυτός έκανε κουμάντο στα κοπάδια και έδινε προφορική αναφορά στον τσέλιγκα. Ήταν πολύ έμπιστος και πληρώνονταν καλά, ενώ κυκλοφορούσε πάντα καβάλα σε άλογο.

Το τσελιγκάτο το απάρτιζαν οικογένειες που συνήθως συνδέονταν εξ αρρενογονίας (δηλαδή η συγγένεια προερχόταν από τα αρσενικά μέλη τους), χωρίς αυτό να είναι απόλυτο, γιατί υπήρχαν

Ο Ζήσης Μέτσος από τον Αλμυρό (αρχείο Λ.Σ.Β.Ε.Α.)

Οι Αχιλ. Γκάγκας και Δημ. Κολιαμήτρας
από το Σέσκλο
(αρχείο Πολιτ. Συλ. Σέσκλου)

Φρασαριώτες του
Αλμυρού
(συλλογή Σπ. Φορφόλια)

Ο Νικ. Αντωνίου από το
Σέσκλο (αρχείο Πολιτ.
Συλ. Σέσκλου)

και οικογένειες συνδεόμενες εξ αγχιστείας ή εκ θηλυγονίας π.χ. γαμπροί, ανήψιοι, συμπέθεροι κλπ.

Κάθε κτηνοτρόφος ποιμένας συνεισέφερε στο τσελιγκάτο το κεφάλαιο του, δηλαδή τα ζώα και έπαιρνε ανάλογο εισόδημα (μερίδιο) αν αυτά ήταν πάνω από 20, διαφορετικά όχι. Αν τα ζώα ήταν λιγότερα, είχε το δικαίωμα και την υποχρέωση να εργάζεται με μερική απασχόληση, παράλληλα ως μισθωτός τσοπάνος ("πικουράρου") στο τσελιγκάτο. Όσοι συνεισέφεραν πάνω από 100, 200, 300 ζώα λέγονταν "σμίχτες" ("μιστικατόρου"). Εκτός όμως από τους μικροκτηνοτρόφους και τους σμίχτες, υπήρχαν στην υπηρεσία του τσελιγκάτου και άλλοι αποκλειστικά μισθωτοί τσοπάνοι, οι οποίοι πληρώνονταν για την επίβλεψη και τη βόσκηση των ζώων. Οι συμφωνίες με τους βοσκούς ή τσοπάνους γινόνταν από τον Αγίο Δημητρίου έως του Αγίου Γεωργίου και αντίστροφα. Η πληρωμή προέβλεπε το μισθό, τη "ρόγα". Εκτός από τα χρήματα, η συμφωνία κατά κανόνα προέβλεπε και ένα ζευγάρι υποδήματα. Αυτό το "τσοπανοπάζαρο" στην περιοχή του Βόλου γινόνταν στη συνοικία των Παλαιών. Εκεί πήγαιναν οι τσοπαναράιοι για να συμφωνήσουν, για να "ταϊριαστούνε" (σ' ντριάτσι πικουράρου) όπως έλεγαν χαρακτηριστικά.

Οι Φρασαριώτες, ως νομάδες σκηνίτες, βρίσκονταν σε μία διαρκή κινητικότητα και αναζήτηση βοσκοτόπων για το μεγάλο αριθμό ζώων που διέθεταν. Ειδικότερα, οι Φρασαριώτες της Μαγνησίας ξεχειμάζαν στο Σέσκλο, Σούρπη, Αλμυρό, Ανθότοπο, Νεράιδα ενώ έσθηναν τις θερινές καλυψικές εγκαταστάσεις στην περιφέρεια της Κορυτσάς (Στροπάν, Ανω Πλέασα, Μοράβα, Ντιονίτσα κ.α.).

Η μετακίνηση των τσελιγκάτων σε τόσο μεγάλες αποστάσεις διαρκούσε ολόκληρες εβδομάδες ενώ έκρυβε και πάρα πολλούς κινδύνους, όπως ήταν οι Γκέγκηδες, τουρκαλβανικά ληστρικά στίφη. Χαρακτηριστική είναι η αγωνία του αρχιτσέλιγκα του Αλμυρού Σπύρου Μπουλαμάτση, όπως αποτυπώνεται στο παρακάτω τραγούδι:

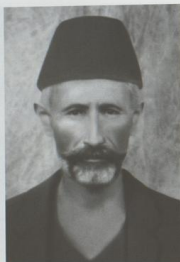
Για το λόγο αυτό σε κάθε τσελιγκάτο υπήρχαν οπλισμένοι άντρες. Μάλιστα επί Τουρκοκρατίας υπήρχε σε κάθε τσελιγκάτο και ένας Αλβανός μουσουλμάνος, Τσάμης ή Λιάπης που λεγόταν "Κομπόρ" και δουλειά του

Του αρίον ντι Αρμυρό
νι αρμάσιρα μπέτσι ακό.
Τοι τζέσι Μπουλαματσέλα;
Τσκουλάτς φισιορι σ' καρκάμ φονμέλιοι
τας νού νι λιά ντι χαμπάρι
κα νι εσι Γκέγκηλιοι ν' κάλι.
Κα νού αβέμ μβιάσι μονιάτι
τούτι κου γκούσιλι λιγκάτι".

Στα χειμαδιά του Αλμυρού
μας έμειναν τα λευκά πρόβατα εκεί.
Τι είπε ο Μπουλαμάτσης;
Τηρωθείτε παιδιά να φορτώσουμε τις οικογένειες
για να μη μας πάρουν είδηση
γιατί μας βγαίνουν οι Γκέγκηδες στο δρόμο.
Γιατί εμείς έχουμε όμορφες γυναίκες
όλες με τους λαιμούς δεμένους".

Ο Γεώργ. Μακρής πρακτικός
γιατρός από το Σέσκλο το 1929
(συλλογή Σπ. Φορφόλια)

Ο Λάμπρος Πίτος από τον
Αλμυρό (αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

μαύρα (λάια). Κάθε οικογένεια "ντέγκιαζε" (δεματοποιούσε) το ρουχισμό της στα "χαράρια" (μεγάλοι υφαντοί σάκοι) και χωριστά την τέντα (τσαντήρι, σκηνή γιδομαλλίσια) και τα φόρτωνε στα άλογα μαζί με άλλα απαραίτητα σκεύη (π.χ. καρδάρια, τενεκέδες, τσαντήλες κλπ). Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω τραγούδι:

Κάντα κούκου οι πούλιοι τους
Φουγκ Ρεμένλιοι σ' νεγκ του μουντζ
Τσιλινκάτζι τραγκ ντινίντι
Σ' άφλα μούντιλι κούμου πρίντι

.....
Φιάτιλι κου γκιουμιλι τουρ μένα
Λια άπα ντι λα φουντένα
Σ' λα γκαλιτσιλι οι σικατόρι
Σ' μούλγκου όιλι απλικατόρι

Τραγουδά ο κούκος κι όλα τα πουλιά
Φεύγουν οι Αρβανίχοι και πάνε στα βουνά
Οι τσελιγκάδες τραβάν μπροστά
Για να βρουν βουνά όπως πρέπει

.....
Τα κορίτσια με τα γκιούμια στο χέρι
Παίρνουν νερό από την πηγή
Να πλύνουν τα καρδάρια και τις τσαντήλες
Και να αρμέξουν τα πρόβατα (γαλάρια)

ήταν να προστατεύει το τσελιγκάτο από διάφορους κλέφτες, ληστές κλπ. Οι κομπόρ ήταν και αυτοί αχρηγιοί φαρών ή είχαν υπό την επωροή τους ένοπλους φίλους ή συγγενείς. Επέβαλλαν το νόμο με κάθε μέσο και τρόπο και όχι λίγες φορές έρχονταν σε σύγκρουση με τους ληστές, με τους οποίους μπορεί να ήταν ομόθηρσκοι, ομοεθνείς και γενικά άνθρωποι με ίδιες κοινωνικές αναφορές.

Ουσιαστικά η έναρξη των μετακινήσεων σηματοδοτούσαν από τη διαδικασία του "κούρου", όπου πολλοί τσοπάνηδες μαζεύονταν για να κουρέψουν τα πρόβατα. Μετά το κούρεμα, έβαζαν κουνούνια στα πρωτοπόρα πρόβατα τα "γκεσέμια", ενώ τα χωρίζαν σε άσπρα και

Μέχρι να φτάσουν στον τελικό προορισμό τους οι Φρασαριώτες ποιμένες χρησιμοποιούσαν ενδιάμεσους σταθμούς για διανυκτέρευση, τα λεγόμενα "κονάκια". Χρησιμοποιούσαν σκηνές και τέντες από τραγόμαλλο, για να μην περνάει το νερό της βροχής, που στηρίζονταν σε ορθοστάτες (ειδικές φούρες).

Παράλληλα, έφτιαχναν και ένα πρόχειρο στρογγυλό μαντρί, με κλαδιά και κέδρα, για το άρμεγμα των προβάτων. Μόλις τέλειωναν το άρμεγμα, "πήτλιαζαν" το γάλα και κατόπιν το μαζευαν στις τσαντιές, έτσι ώστε το πρωί να είναι έτοιμο το τυρί για πούλημα. Ο αρχιτσελιγκας κατέβαινε στο κοντινότερο χωριό και το πουλούσε. Αυτή η διαδικασία συνεχιζόταν για 2-3 εβδομάδες μέχρι να φτάσουν στον τελικό προορισμό τους.

Φτάνοντας στα θερινά λιβάδια, τα μέλη του τσελιγκάτου έφτιαχναν τις καλυβικές εγκαταστάσεις είτε σε ορθογώνιο σχήμα, είτε σε στρόγγυλο (χωνιού). Χρησιμοποιούσαν παλουκία και ευλύγιστες μεγάλες βέργες από οξιά για τον σκελετό και τις σκέπαζαν με κλαδιά οξιάς ή πλατάνου ή με βοιζάχυρο. Τα τοιχώματα της καλύβας από μέσα τα άλειβαν με λάσπη και πηλό. Στην κορυφή κάρφωναν έναν μεγάλο ξύλινο σταυρό για να τους προφυλάσσει από κάθε κακό (κεραυνό, πυρκαγιά, ανεμοστρόβιλο, κατακλυσμός κ.α). Κάτω έστρωναν πρώτα γιδομαλλίους βελόντες και πάνω σ' αυτούς μάλλινες φλοκατές βελόντες.

Ακόμη και στα θερινά λιβάδια όμως υπήρχε έντονος ανταγωνισμός με άλλους κτηνοτρόφους ιδιαίτερα Αλβανούς. Ετσι πολλές φορές συνέβαινε μωαμεθανοί Αλβανοί ("Αρμπινέσιοι") να καταστρέφουν τις καλυβικές εγκαταστάσεις των Φρασαριωτών, με συνέπεια μερικές φορές την ύπαρξη αιματηρών συγκρούσεων (βεντέτες). Στα βουνά της Αλβανίας οι Φρασαριώτες τσελιγκάδες πλήρωναν φόρο, το γνωστό "τζελέπι" στην τουρκική κυβέρνηση. Το φόρο εισέπρατταν οι "τζελεπήδες" οι οποίοι ήταν Οθωμανοί εισπράκτορες. Στην Ανω Πιέασα, οι

Φρασαριώτες πλήρωναν 100.000 τούρκικες λίρες στην τούρκικη επιτροπή, δηλαδή μία λίρα για κάθε πρόβατο που κατείχαν. Πολλές φορές η επιτροπή παρείχε πλαστά έγγραφα ότι πλήρωναν 50.000 λίρες, πράγμα που εξώθησε δύο μεγάλους Φρασαριώτες τσελικάδες της Πλιάσας, τον Σπύρο Μπουλαμάτση και τον Κίτα (Χρήστο) Κολημήτσα, να φτιάσουν μέχρι το Σουλτάνο στην Κων/πολη για να διευθετήσουν αυτό το ζήτημα.

Όταν στα 1881 απελευθερώθηκε το μεγαλύτερο μέρος της Θεσσαλίας και τα σύνορα ήταν στη Μελούνα ("Ελλάδα της Μελούνας"), οι Φρασαριώτες της Μαγνησίας πλήρωναν το "τζελέπι" στα τελωνεία που ήταν εκεί. Στους πρόποδες της Μελούνας βρίσκονταν και το Αργυροπούλι, όπου υπήρχαν συγγενικές φάρες Φρασαριωτών. Εκεί λοιπόν περνώντας τα Φρασαριώτικα τσελικάτα της Μαγνησίας για να πάνε να ξεκαλοκαιριάσουν στα βουνά της Κορινθίας, έλεγαν χαρακτηριστικά στους συγγενείς τους του Αργυροπουλίου: "Άβέτς χάροσ καπιτίνιου" δηλαδή, "έχετε τον χάρο (δηλ. τον Τούρκο) προσκέφαλο".

Όταν έρχονταν το φθινόπωρο, τέλη Οκτωβρίου - αρχές Νοεμβρίου, τα φρασαριώτικα τσελικάτα μετακινούνταν κατά τον ίδιο τρόπο αλλά προς αντίθετη κατεύθυνση. Ήπαιρναν το δρόμο προς τα χειμαδιά. Παραθέτουμε πιο κάτω κάποιους σχετικούς στίχους ενός τραγουδιού.

Βίνι τοάμνα σι κου πλοίλι
φούγκου Ρεμένιοι, φούγκου κου οϊλι

.....
Σγκιαρ οϊλι, αουρ κένλιοι
φούγκου μαράτσοιλι, φούγκου Ρεμένιοι.

Ηρθε το φθινόπωρο με τις βροχές
φεύγουν οι Αρβάνχοι, φεύγουν με τα πρόβατα

.....
Βελάζουν τα πρόβατα, φωνάζουν τα σκυλιά
φεύγουν οι καημένοι οι Αρβαντοβλάχοι.

Να δούμε πως περιγράφει η Πόπη Μαργέλη-Πιτούλη, γόνος της μεγάλης Φρασαριώτικης φάρας των Πιτούληδων, τη μετακίνηση ενός μεγάλου φρασαριώτικου τσελικάτου στα χειμαδιά:

«...Σε δυο-τρεις ώρες το πολύ το μεγάλο караβάνι έτοιμο, ξεκίνησε για το μεγάλο ταξίδι στα χειμαδιά. Μπροστά πέρασαν οι νυφάδες και οι ανύπαντρες κοπέλιές. Κάθε μία κρατούσε κι από ένα άλογο, φορτωμένο, από το χαλινάρι του... Ακολουθούσαν οι μανάδες με τα μικρά παιδιά φορτωμένα κι αυτά πάνω στο βιος. Κάθε μία τ' άλογο της και το δικό της παιδί, κι αυτές όλες ποδαράτες... Τότερα ακολουθούσαν οι οικογένειες των τσοπάνηδων, καμιά εβδομηνταριά, με το βιος όλο φορτωμένο στα μουλάρια και τα μικρά παιδιά πάνω στα ντέγκια. Με τα καζάνια, με τις καρδάρες για το άρμεγμα, με τα' ασκιά, τα γαλοτύρια και τα τυριά... κι ύστερα τα πρόβατα. Μπροστά τα κριάρια με τα μεγάλα κυπριά περασμένα στο σβέρκο. Καλοδιαλεγμένα τα κυπριά στις αγορές των Ιωαννίνων. Τα πρόβατα, τα γίδια, τα μαντρόσκυλα κι οι τσοπάνηδες να σφυρίζουν και να μαζεύουν τα ζωντανά με τις γκλίτσες, για να μη μαινούν σε ξένα χωράφια δεξιά κι αριστερά στο δρόμο και κάνουν ζημίες στα σπαρτά... Ανάμεσα λοιπόν σ' όλο αυτό το βιος, περφόρος πάνω στο κόκκινο τ' άλογο ο Τσέλιγκας. Τ' όπλο περασμένο στην πλάτη. Μάτι αστραπή και σβελλάδα παιδιού. Η φήμη του είχε περάσει τα σύνορα, βαθιά ως μέσα στην Αλβανία... Όλη μέρα περπατούσαν και τις νύχτες ξεπέζευαν στα έσφατα, κοντά στις βρύσες. Ήξεραν τα μέρη σπιθαμή προς σπιθαμή. Αναβαν φωτιές, κατέβαζαν τα ντέγκια από την πλάτη των αλόγων, στρώνανε βελντζες, καίγανε το γάστρο, ψήνανε πίτες και μπομποτές για τις οικογένειες και με δεύτερομπομποτάλευρο χοντροαλεσμένο ζύμωναν μπομποτάκια για να φαν τα σκυλιά. Σφάζανε καμία παλιοπροβατίνα απ' αυτές που δε μπορούσαν να περπατήσουν στο δρόμο και τις είχαν βάρος, μάζευαν τα πρόβατα, τάζιζαν και πότηζαν τ' άλογα και τα σκυλιά, φρόντιζαν τα παιδιά και ύστερα ξάπλωναν ο ένας δίπλα στον άλλο κατά οικογένειες με διαχωριστική γραμμή τα γεμάτα χαράρια

Η οικογένεια Αθαν. Μελίσση από το Σέσκλο
(αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

Παρασκ. Μπασδέκη, Χρήστος Μπασδέκης, Αγγέλα Μπασδέκη και δεξιά συγγενής τους από την οικογένεια Τομπουκάκη, από τον Αλμυρό (αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

βαλμένα στη σειρά όρθια. Το φεγγάρι τους κρατούσε συντροφιά και ψιλοκουβέντιαζαν ώσπου να τους πάρει ο ύπνος...Μετά από είκοσι - εικοσιδύο μέρες ποδαρόδρομο, έφθασε το καραβάνι στον προορισμό του... ».

Ας δούμε όμως και τις παρατηρήσεις, για τη μετακίνηση του φρασαριώτικου τσελιγκάτου και τους κινδύνους που έκρυβε αυτή, από έναν ηλικιωμένο Φρασαριώτη τον Μιχάλη Μπιλέκα, ο οποίος ξεχειμώνιαζε στον Αλμυρό ενώ το καλοκαίρι ανέβαινε στην Πλιάσα της Κορυτσάς, όπως αυτές αποτυπώνονται στη γλωσσολογική μελέτη του Αl. Rossseti, για τους Βλάχους της Αλβανίας, στα τέλη της δεκαετίας του 1920.

«...Φοντζιάμ τοάμνα ντι Πλιάσα...Αρικοάρι μούλτον, νιάου ντιντιά μούλτον κάλια...Μικέμ τούρτα ντι τσινουσία, ντα-πώι μικέμ πένι, νιτζιάμ του αριού...Κεντ νι-τζιάμ λα μούντι πριβιάρα σ' λι ακατσάμ όιλι, πλόια ντιντιά σ' νόι ι κουρμάμ νέλιου ντι όιλι...Ανταράμ στάνι κου πάλιε τσι-τσιπράτς ντι οάμνι...Φοντζιάμ κάλια, ιερά μουλτς Λιάμπαροι σ' νι λονάρα όιλοι μούλτι. Ντι κάρα νιάσιμ του αριού, μισουράμ όιλι, λιπσιά σειτζέτς ντι όι...Λουάμ ονν κομπόρ, Λιάμπαρ τζιόνι ατσέλου, ου λονάμ κου νόι. Αλεγκάμ του μούντσι κου Λιάμπαρον, ντι αφλάμ όιλοι φουράτι... ».

Δηλαδή:

«...Φεύγαμε το φθινόπωρο από την Πλιάσα...κρύο πολύ, έριχνε πολύ χιόνι στο

δρόμο...Τρώγαμε τούρτα (άζυμο ψωμί) φτιαγμένη στη στάχτη, μετά τρώγαμε ψωμί, πηγαίναμε στο χειμαδιό... όταν πηγαίναμε στα βουνά την άνοιξη, πιάναμε τα πρόβατα, έριχνε βροχή και εμείς αποκόβαμε τα αρνιά από τα πρόβατα...Φτιάχναμε στάνες καλύβες, με άχυρα 15 ανθρώποι....Φύγαμε πήραμε τον δρόμο, ήταν πολλοί Λιαπρήδες και μας πήραν πολλά πρόβατα. Όταν φτάσαμε στο χειμαδιό, μετρήσαμε τα πρόβατα, έλειπαν 60...Πήραμε έναν κομπόρ, πάλικαρι Λιάπης κι αυτός, τον πήραμε μαζί μας. Γυρίζαμε στα βουνά με το Λιάπη και βρίσκαμε τα κλεμμένα πρόβατα... ».

Στα χειμαδιά της Θεσσαλίας κατά τον 20ο αιώνα, τα φρασαριώτικα τσελιγκάτα είχαν έντονο ανταγωνισμό με τα αντίστοιχα σαρακατσάνικα. Οι Φρασεριώτες ένιωθαν μεγάλη αποστροφή για τους Σαρακατσάνους όχι μόνο για τη φυλετική και γλωσσική διαφορά, αλλά και γιατί σαν καθαροί νομάδες κι αυτοί τους συναγωνίζονταν επαγγελματικά. Χαρακτηριστικά τους αποκαλούσαν με το όνομα "Κιόφανοι" ενώ οι Σαρακατσάνες κορόιδευαν τις γυναίκες των Φρασεριωτών-Αρβανιτοβλάχων για τη γλώσσα τους που την αποκαλούσαν "τριβλή". Παλιότερα γίνονταν αληθινή πάλη ποιος να εκτοπίσει τον άλλον από τα καλύτερα βοσκοτόπια, ενώ τα αρβανιτοβλάχικα κονάκια στήνονταν όσο το δυνατόν πιο μακριά από τα αντίστοιχα σαρακατσάνικα.

Τέλος παραθέτουμε παρακάτω τα ονόματα μεγάλων αρβανιτοβλάχικων φαλκαριών που απάρτιζαν τα τσε-

Φρασαριώτικη παρέα από το Σέσκλο (αρχείο Πολιτ. Σπ.Α. Σέσκλου)

Ο Νίκος Τόρης και ο γιος του Ζήσης από τον Αλμυρό (αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

νεται στις παρατηρήσεις του Θεόδωρου Γεν. Κολοκοτρώνη σε μία Αρβανιτοβλάχικη καλυβουσνοικία στις πλαγίες της Οθρούς:

«Οι γυναίκες δεν είχαν μεγάλη υπόληψη στην κοινωνία των Αρβανιτοβλάχων. Καμιά απ' αυτές λόγου χάριν δεν είχε το δικαίωμα να πάει καβάλα στις μετακινήσεις τους. Μόνο οι άντρες καθαλίκευαν. Οι γυναίκες πεζοπορούσαν, ακόμα κι οι γριές. Όλες περπατούσαν φορτωμένες με φορτίο ανάλογο της αντοχής τους». Αλλά και όλες ήταν λεπτές, πιο λεπτές από τους άντρες. Αυτοί είχαν «έκφρασιν αρειμάνιον και αγρίαν». Η μειονεκτική θέση των γυναικών κατοπτριζόταν και διαφορετικά: «Δεν επιτρεπόταν να αντικρύσουν ξένο άντρα: Αν τυχόν αντιλαμβάνονταν κάποιον έπρεπε να εξαφανιστούν σκορπίζονταί περίτρομοι προς τας περιοχάς και προς τα δασώδη μέρη. Σπάνια (ή μάλλον ποτέ) ακολουθούν τους άντρες στις αγορές των χωριών. Μόνο η μητέρα, η γυναίκα και η αδερφή του τσελγκα έχουν κάποια δικαιώματα να μιλήσουν με ξένον».

Αξίζει όμως να σημειωθεί ότι παρά την υποβαθμισμένη θέση της συγκριτικά με αυτή του άντρα, η Φρασαριώτισσα γυναίκα ήταν η «αρχόντισσα» της καλύβας-σπιτιού, μιας και επιτελούσε μια πληθώρα εργασιών όπως θα δούμε παρακάτω. Ιδιαίτερα εξέχουσα θέση στη Φρασαριώτικη κοινωνία κατείχε η μεγαλύτερη σε ηλικία γιαγιά, την οποία αποκαλούσαν «τάντα μάρι», στο πρόσωπο της οποίας υπήρχε απόλυτος σεβασμός από όλα τα μέλη του τσελγκατού.

Το δεύτερο πιο σημαντικό επάγγελμα που ασκούσαν οι Φρασαριώτες ήταν αυτό του αγωγιάτη-κυρατζή («καρβανάρου»). Κάθε φρασαριώτικο φαλκάρι είχε και το καρβάνι του. Το καρβάνι αποτελούνταν από 70-100

λιγκάτα, τόσο σε θεσσαλικό, όσο και σε ευρύτερο πανελλήνιο επίπεδο: Μπάρδα, Τόρη, Πιτούλη, Σιδέρη, Γιάννα, Μόσιου, Γιάγκα ή Γιάγκου, Κουτσομπίνα, Κουτίνα, Πάγκιου, Ντόντη, Πούλιου, Πατσέα, Καπουράνη, Τέζα, Σπάου, Νάστα, Μπουλαμάτση, Τζέγκα, Τόνα, Γκάγκα, Φάτση, Καραλή, Τσέλια, Νίτα, Φουρτούνα, Κούρου, Μάμμου, Μιχαλάρου, Κάκου (Βαλή), Νίτσα, Μπουντάση, Ζήντρου, Γίτσα, Μπέτα, Τάχου, Φάρα, Ζιώγα, Νταγιάντα, Δημάκη, Ρέππα, Βλιώρα, Τσούτσα, Κολημήτρα ή Κολιαμήτρα, Γιαννούλη, Πίτου, Κώτσια, Στύλλα, Μπάσιου, Μπέλλου, Χαντζάρα, Καραράντζα, Πότση, Κόνα, Στεργίου, Γκόντα, Μπουτκάκη, Τσάτσα, Ντίτορα, Πίνα, Σπανού, Χρηστάκη, Κούση, Ντίσιου, Σιγγέρη, Μίγκου, Νόνα, Δημαρέλη, Τσάτσου, Παρίζα, Νήρα, Τσίκου, Τζήμα, Κωστούλα, Βαρβάρα, Τάμπα, Μπίτα, Μπαμπάνη, Δερμίσση, Μητρούσια, Ντόγκα, Τέγου, Μάρα, Ζώρα, Ντίτσα, Μπέζα, Ρόσιου, Λέτσιου, Ντόστα, Χάλη, Τζιάννη, Σκούπρα, Τσιαμήτα, Μεντή, Τσουκάλη, Τανάγια, Φώτου, Τράσια, Γραμμόζη, Ντούκα κ.α. Αξίζει να αναφερθεί ότι κάθε τσελγκατό – φαλκάρι έπαιρνε την ονομασία του από το επίθετο του αρχιτσελγκα και την κατάληξη «-νλιοι», δηλαδή, «Μόσιανλιοι» το φαλκάρι Μόσιου, «Τσούτσανλιοι» το φαλκάρι Τσούτσα, «Σκούπρανλιοι» το φαλκάρι Σκούπρα, «Μπάρδανλιοι», το φαλκάρι Μπάρδα κ.ο.κ.

Και κλείνοντας αξίζει ν' αναφέρουμε κάποια στοιχεία για τη θέση της φρασαριώτισσας γυναίκας στο τσελγκατό, όπως αυτή αποτυπώ-

μουλάρια. Κάθε οικογένεια είχε 5-6 έως και 12 μουλάρια ενώ οι τσελιγκάδες είχαν 15-16. Τα μικρά καραβάνια αποτελούνταν από 10-12 μουλάρια κάτω από την εποπτεία του κυρατζή, που μπορούσε να είναι είτε ιδιοκτήτης τους, είτε έμμισθος. Τα μεγάλα καραβάνια σχηματίζονταν από πολλά μικρά στα οποία συνεργάζονταν πολλοί κυρατζήδες.

Τα φρασαριώτικα καραβάνια έκαναν 2 στάσεις την ημέρα. Στις 10 το πρωί και στις 7 το απόγευμα. Συνήθης χώρος στάθμευσης και ανάπαυσης ήταν τα "χάνια". Βέβαια, τα χάνια ήταν οργανισμοί που ξεπερνούσαν τις διαστάσεις του καταλύματος για ανάπαυση και τις λειτουργίες του παντοπωλείου και επιπροσθέτως επιτελούσαν μία σειρά άλλων λειτουργιών απαραίτητων τόσο για τη μείωση του κόστους μεταφοράς, όσο και για τη δυνατότητα συνέχισης της πορείας με την παροχή επισκευαστικών και άλλων υπηρεσιών. Έτσι, αυτά τα αρχικά κέντρα στάθμευσης, τα χάνια, θα εξελιχθούν σε εμπορικά και κοινωνικά κέντρα, όπου διεξάγονταν οι εμπορικές συναλλαγές, αλλά και οι κοινωνικές-πολιτιστικές επαφές και ανταλλαγές.

Ανάμεσα στους Φρασαριώτες υπήρχαν και επαγγελματίες κυρατζήδες που δεν κατείχαν οι ίδιοι άλογα. Αυτοί πληρώνονταν με 12-15 τούρκικες λίρες για να μεταφέρουν τα προϊόντα σε διάφορα μέρη της βαλκανικής χερσονήσου.

Στην κορυφή του καραβανιού τοποθετούνταν ένας έμπιστος και θαρραλέος κυρατζής, που σε πολλές περιπτώσεις τον ονόμαζαν "κυρατζημπάσιου". Ήταν ένα είδος τσελιγκα. Αυτός ήταν υπεύθυνος για το φόρτωμα και ξεφόρτωμα των προϊόντων στις περιοχές που πήγαιναν. Αυτός καθόριζε το μισθό των υπολοίπων που ήταν αποδεκτός απ' όλους τους κυρατζήδες, ενώ ο δικός του μισθός ήταν λίγο μεγαλύτερος, μιας και η θέση του ήταν περισσότερο τιμητική. Επρεπε οπωσδήποτε να ξέρι 3-4 γλώσσες (ελληνικά, βλάχικα, τούρκικα, αλβανικά), ενώ ήταν ιδιαίτερα διπλωμάτης με τις αρχές των εκάστοτε περιοχών.

Το επάγγελμα του κυρατζή ήταν εξαντλητικό. Επρεπε να ξέρι να διαβάζει, να γνωρίζει καλά πολλές γλώσσες, να έχει γενικές γνώσεις κτηνιατρικής, να προμηθεύει με τροφή τα ζώα, να γνωρίζει τους δρόμους, να πεταλώνει τα άλογα και τα μουλάρια, να φορτώνει και να ξεφορτώνει καθημερινά την πραμάτεια του κλπ.

Κάθε κυρατζής είχε πάντα μαζί του την "τισάγκα", ένα υφαντό στο οποίο τοποθετούσε την τροφή (ψωμί, πίτα, τυρί) και από την άλλη πλευρά, τα απαραίτητα εργαλεία όπως σφυρί, τανάλια, πέταλα, καρφιά ("γκαβότζιλοι") για το κάρφωμα των πετάλων, ένα μεγάλο βελόνι ("κουντραβένολου") που έραβαν τη ζώνη από το σαμάρι των αλόγων κ.α. Απαραίτητος είχε μαζί του και "πλόσκα" με κρασί ή νερό. Επίσης σε πολλές περιπτώσεις, οι κυρατζήδες έπαιρναν μαζί τους από την οικογένειά τους ένα αγόρι, όταν αυτό έφτανε στην ηλικία των 15 ετών, για το οποίο έλεγαν ότι "υπόγραφε συμβόλαιο

Ο κυρατζής Γεώργ. Βλιώρας από το Έσκολο
(αρχείο Πολιτ. Σουλ. Σέσκλου)

Ο Θεόδ. Τέντας, κυρατζής από τον Αλμυρό
(αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

Τον Έμπεδον τάγμα

1ος Δόχης

ΑΠΟΛΥΤΗΡΙΟΝ

Ο ἐκ τοῦ χωρίου *Λαμυροί* τοῦ Δήμου *Λαμυροῦ* τῆς
 Ἐπαρχίας *Λαμυροῦ* στρατιώτης τοῦ ὑπὸ τὴν Διοίκησιν μας
 τάγματος *δρόμοι, Γιαννάκης ἢ Γιάννης & Θεόδωρος* καταταγμένος ἀπὸ τῆς
26^{ης} Μαρτίου 1886 ὡς ἑταῖρος τοῦ ἔτους *1857* ἀπολυ-

ται δυνάμει τοῦ ἀπὸ 12 τρέχοντος Μαΐου Βασιλικῆς Διατάγματος, μεταβαίνων αὐτοῖς εἰς τὴν ἐρε-
 δρεῖαν εἰς ἣν ἀνήκει μέχρι τέλους τοῦ ἔτους *1887*

Υποχρεοῦται δέ, ἅμα κληθῇ νὰ προσέλθῃ καὶ αὐτοῖς ὑπὸ τὰ ὅπλα.

Ο ἐξημένος κατὰ τὸ διάστημα *ἔξοδος* ἐν *Στρατῷ* ἀπηρεσίας τοῦ ἀνέστειλε διαγω-
 γὴν *26*

Ἐν Βελεστίνῳ, τῇ *23^{ης} Μαρτίου* 1886

Ἡ Διοίκησις τοῦ Τάγματος

Ἀριθ. Μητρώου *1621*

Θ. Θεοδωροῦ

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Ἡλικία ἐτῶν *29*

Ἀνάστημα *56^{1/4}*

Ἰδιαιτέρως χαρακτηριστικὰ

Ο Τέγας Μπάρδας από το Σέσκλο
(αρχείο Πολιτ. Σουλ. Σέσκλου)

Οι κυρατζήδες Σπύρος Τσουκάλης και Δημήτρης Τσιμπουκάκης
από τον Αλμυρό. (αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

με το θάνατο", καθώς σε τόσο μικρή ηλικία θα απουσίαζε για μήνες από το σπίτι, ακολουθώντας τον πατέρα του στο караβάνι. Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω κυρατζήδικο τραγούδι:

Ούνα βιάρα μάρι μάρι
μα τι τóri λεί καρβανάρε.
Τοι σ' μι τor μίνι μαράτον
Βερ παρά νου αμ αμινάτον
παράτζ, ατεί μίνι νου λι βói
Τorτι, γίνου ναπόι
σαράτορον νου άρι σάρι
σάκου νου άρι φιρίνα
σι καρβανάρλιοι νου ζ' βεντ τας ζίνα

Ενα μεγάλο μεγάλο καλοκαίρι
μα δεν επιστέφεις βρε κυρατζή.
Τι να επιστρέψω εγώ ο καημένος
Καθόλου λεφτά δεν έχω δημιουργήσει
τα δικά σου λεφτά δεν τα θέλω
Επέστρεψε, έλα πίσω
η αλατιέρα δεν έχει αλάτι
ο σάκος δεν έχει αλεύρι
και οι κυρατζήδες δεν φαίνονται να έρχονται.

Οι Φρασαριώτες κυρατζήδες μετέφεραν διάφορων ειδών προϊόντα: αλάτι, δημητριακά, τσίπουρο – ρακί, τρόφιμα, λάχαρη, καπνό, κάρβουνα, μαλλί, τυροκομικά προϊόντα, μέλι κλπ.

Επίσης εκτός από τα γνωστά δρομολόγια που έκαναν οι Φρασαριώτες κυρατζήδες με τα караβάνια, μετέφεραν κάθε φθινόπωρο τις βλάχικες κτηνοτροφικές οικογένειες από τις θε-

ρινές καλυβικές εγκαταστάσεις, όπου βρίσκονταν με τα κοπάδια τους, στα χειμαδιά στην πεδιάδα όπου και έμεναν όλο το χειμώνα.

Τα φρασαριώτικα караβάνια κινούνταν σε όλο το μήκος και πλάτος της Βαλκανικής. Ξεκινούσαν από Αλμυρό, Σέσκλο, Ελασσόνα, Τρίκαλα ("Τρικόλ") και έφθαναν μέχρι Γιάννινα, Γρεβενά (Τκρέμπινι), Θεσσαλονίκη ("Σαρούν"), Φλώρινα, Σκόπια, Μπίτολα, Πλιάσα, Κορυτσά ("Κουρτσιάου"), Μπεράτι, Ελμπασάν, Αυλώνα, Δυρράχιο, Αργυροκάστρο, Καβάγια, Προμετή, Τεπελένι, Φιέρη, Λεσκοβίκι, Βελιγράδι, Ανδριανούπολη και Κωνσταντινούπολη, Οχρίδα, Νις, Κουμάνοβο κλπ. Στον Αλμυρό τελειώς ενδεικτικά και ανάμεσα σε πολλούς άλλους κυρατζήδες, αναφέρουμε τα ονόματα των Ζήση Φασούλα, Αχιλ. Παπούλια, Δ. Τσιμπουκάκη, Σπ. Τσουκάλη, Ι. Τόπα, Σπ. Ανατολιάνου, Θεοδ. και Δημ. Τέντα κ.α.

Σε κάθε караβάνι να πούμε ότι προπορευόταν ένα "μπινέκι" (άλογο για καβάλλημα), στο οποίο δεν έβαζαν φορτίο και κρεμούσαν ένα κουδούνι μεγάλο στο λαιμό του. Κατόπιν ακολουθούσαν οι κυρατζήδες, καθένας με τα άλογα και τα μουλάρια της ιδιοκτησίας του και στα οποία κάθε κυρατζής έβαλε διαφορετικά σημάδια στα πόδια και στα αυτιά. Στο προπορευόμενο άλογο, οι κυρατζήδες κρεμούσαν το "μπαλιαντόσα" το οποίο ήταν ένα μαντήλι, από το οποίο κρέμονταν στο μέτωπο του αλόγου λώρες, πολύχρωμες χάντρες ή μικρά φλουράκια. Επίσης, όταν περνούσαν από αγρούς ή χωράφια τα караβάνια, οι κυρατζήδες έβαζαν στ' άλογα ένα ειδικό σίδερο στο στόμα για να μη μπορούν να προκαλέσουν ζημιές.

Τα φρασαριώτικα караβάνια είχαν ν' αντιμετωπίσουν και τους Γκέγκηδες (Τκέγκιλιοι), τουρκοαλβανικά ληστρικά στίφη, οι οποίοι παραμόνευαν στο δρόμο για να κλέψουν το εμπόρευμα των κυρατζήδων ή τα λεφτά τους. Έτσι οι κυρατζήδες ήταν οπλισμένοι με πιστόλια, μαχαίρια, ρόπαλα ακόμη και τσεκούρια. Μεγάλες επι-

Ο Δημήτριος Τσούτσας του Αθανασίου, από τον Αλμυρό, το 1928 (αρχείο Λ.Σ.Β.Ε.Α.)

θέσεις Γκέγκηδων (δρούσαν συνήθως σε ομάδες των 15-20 ατόμων), παρατηρούνταν στα βόρεια της Αλβανίας (π.χ. Τίρανα, Ελμπασάν), όπου πήγαιναν οι Φρασαριώτες κυρατζήδες εμπόρευμα με νοίκι για διαφορετικούς ιδιοκτήτες παντοπωλείων από διαφορετικές περιοχές, εξασφαλίζοντας έτσι ένα πιο γερό και σταθερό εισόδημα.

Όπως είναι φυσικό στενά συνδεδεμένα με τους κυρατζήδες ήταν τα επαγγέλματα του πεταλωτή και του σαμαρά. Στα υγρά κλίματα του κάμπου ή στα κακοτράχαλα εδάφη, το πετάλωμα ήταν απαραίτητο, γιατί το ζώο και δεν πληγωνόταν και προστατευόταν. Οι Φρασαριώτες κυρατζήδες, πολλές φορές, είτε επειδή ήταν στα ξένα και στα δάση, είτε για λόγους οικονομίας, πετάλωναν οι ίδιοι τα άλογα και τα μουλάρια τους. Όσον αφορά στους σαμαράδες, αυτοί κατασκεύαζαν και επιδιόρθωναν τα σαμάρια και ό,τι είχε σχέση με την εξάρτηση του αλόγου. Η τέχνη απαιτούσε γνώση και μαστοριά, γιατί από την ποιότητα του σαμαριού εξαρτιόταν η απόδοση και η μακροζωία του ζώου.

Το πρώτο μεγάλο πλήγμα για τα κυρατζήδικα караβάνια στάθηκε η επέκταση του σιδηροδρόμου από τη Δύση στα Βαλκάνια καθώς και η σιδηροδρομική σύνδεση των μεγάλων Βαλκανικών πόλεων στα τέλη του 19ου αιώνα. Παράλληλα, η επέκταση του οδικού δικτύου και στα πιο απομακρυσμένα χωριά και ορεινούς όγκους, η κυριαρχία του αυτοκινήτου και γενικά η φυσική και αναπόφευκτη εξέλιξη ήταν το τελειωτικό πλήγμα. Τα σύγχρονα караβάνια της εποχής μας είναι τα μεγάλα φορτηγά και οι νταλίκες.

Εκτός τώρα από τα δύο βασικά αυτά επαγγέλματα οι Φρασαριώτες και ειδικά αυτοί της Θεσσαλίας, ασχολούνταν και με την παραγωγή ξυλοκάrbουνου ("καρμπουνάρλιοι") και τη μεταφορά αυτού από τους κυρατζήδες. Η υλοτομία και η παραγωγή κάrbουνου άρχισε τον Απρίλιο ή Μάιο, ανάλογα με τις καιρικές συνθήκες και τελείωνε τον Οκτώβριο ή Νοέμβριο. Τρανό παράδειγμα αποτελούν οι Φρασαριώτες του Σέσκλου που εκμεταλλεύονταν το δάσος στα Κοκκινόγιο, περιφέρεια του Πηλίου, η οποία ανήκει στην Παλιά Μιτζέλα Ζαγοράς. Όπως μας πληροφορεί ο Στέργιος Φώτου, τα κάrbουνα τα παρήγαγαν υλοτόμοι σε πολλά καμίνια. Η δουλειά του υλοτόμου ήταν πολύ σκληρή καθώς δεν υπήρχαν αλυσοπρίονα και η κοπή των δέντρων γινόταν με τσεκούρι, όπως άλλωστε και ο τεμαχισμός τους. Τα καμίνια γίνονταν στο έδαφος. Ισοπεδώνονταν ένα κομμάτι εδάφους κι εκεί στοίβαζαν τα ξύλα κάθετα στα καμίνια. Τα σκέπαζαν με τα φύλλα των ίδιων δέντρων και τα κάλυπταν με χώμα. Αφήναν δύο τρύπες μπρος και πίσω. Έβαζαν φωτιά στα μπροστινά ξύλα, η οποία κινούνταν αργά προς τα πίσω, χωρίς να καίει τα καυσόξυλα, τα οποία μετατρέπονταν σε ξυλοκάrbουνο. Κάθε καμίνι, για να γίνει καλό κάrbουνο, έπρεπε να καίει γύρω στις 12-13 μέρες. Όταν τα καμίνια ήταν πλαγιαστά, το καθένα έβγαζε 3-4 φορτώματα κάrbουνο καλής ποιότητας. Υπήρχαν και τα όρθια καμίνια που στοίβαζαν μεγάλες ποσότητες καυσόξυλων για παραγωγή πολλών εκατοντάδων οκάδων κάrbουνο, αλλά συνήθως η ποιότητα αυτών των καμινιών ήταν κατώτερη κι έτσι δεν τα χρησιμοποιούσαν συχνά στην Παλιά Μιτζέλα.

Μετά την παραγωγή του κάrbουνο ακολουθούσε το φόρτωμά του σε μουλάρια και η μεταφορά του στην πόλη

Μέλη των οικογενειών Παλάντζα, Γκάγκα, Τσουκάλη και Πίνα από το Σέσκλο (συλλογή Σπ. Φορφόλια)

Ο Μιχάλης Γκέτσος, κυρατζής
από τον Αλμυρό
(αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

του Βόλου από αγωγιάτες -κυρατζήδες. Στο μουλάρι φορτώνανε δύο σάκους με κάρβουνο. Κάθε σάκος ζύγιζε 50-55 οκάδες, δηλαδή 64-70 κιλά. Τα φορτία ερχότανε στο Βόλο τέσσερις φορές την εβδομάδα: Δευτέρα, Τετάρτη, Παρασκευή και Σάββατο, κάνοντας δηλαδή 4 "στράτες" όπως τις έλεγαν την εβδομάδα. Με κάθε στράτα κατέβαιναν στο Βόλο περίπου 100 ζώα και η διανομή γίνονταν είτε σε σπίτια, είτε σε αποθήκες οι οποίες ήταν σε αφθονία στο Βόλο. Μεγαλύτερος αγωγιάτης ήταν ο Μιχάλης Κολημήτρας του Βασιλείου. Είχε 8 μουλάρια και ένα μπινέκι άλογο (δηλ. μόνο για καβάλα). Αυτός ήταν ο αρχηγός και κανόνιζε για όλους το αγώι (τα μεταφορικά της ξυλείας ή του κάρβουνου στο Βόλο) ή την αγορά, με τον Απόστολο Σαμσαρέλο,

Ο Νίκος Τσουκάλης, κυρατζής
από τον Αλμυρό
(αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

ιδιοκτήτη του δάσους στα Κοκκινόγια ή με διάφορους εμπόρους του Βόλου. Τέλος, σύμφωνα με τον μπάριμπα-Δήμο Κολιαμήτρα, τον μακροβιότερο εν ζωή αγωγιάτη που κοντεύει έναν αιώνα ζωής, μερικοί Σεσκιλιώτες κυρατζήδες δούλευαν και μετέφεραν ξυλοκάρβουνα στην επαρχία Αγιάς μαζί με Φρασαριώτες κυρατζήδες από το Αργυροπούλι Τυρνάβου.

Επιπρόσθετα στα παραπάνω, ένα συμπληρωματικό επάγγελμα που έκαναν μερικοί Φρασαριώτες κυρίως του Αλμυρού και της Πλιάσας, ήταν αυτό του ράφτη. Μάλιστα οι ραφτάδες της Πλιάσας ήταν ξακουστοί και ονομαστοί σε όλη την περιφέρεια της Κορυτσάς και έφταναν να προτιμούνται και από μη βλαχόφωνους πληθυσμούς όπως Αλβανοί, Αρβανίτες κ.α. Το παζάρι της Κορυτσάς "πλημμύριζε" από Φρασαριώτες ραφτάδες της γύρω περιοχής. Το κλείσιμο των συνόρων και το σταμάτημα των μετακινήσεων στις θερινές καλυβικές εγκαταστάσεις, ανάγκασε και τους ραφτάδες να εξασκούν το επάγγελμά τους στα χειμαδιά στη Θεσσαλική πεδιάδα (Αλμυρό, Σέσκλο κ.α.). Εραβαν τα μάλλινα χειροποίητα στο σπίτι της κάθε νοικοκυράς και πληρωνόταν με το κομμάτι.

Παρόμοιο συμπληρωματικό επάγγελμα, ήταν αυτό του τσαγγάρη, το οποίο εξασκούσαν μερικοί Φρασαριώτες, φτιάχνοντας και διορθώνοντας είδη υπόδησης.

Η οριστική παραμονή στα χειμαδιά και στην πεδιάδα, σηματοδότησε και την αγορά και καλλιέργεια γης π.χ. δημητριακά, βαμβάκι, δενδροκαλλιέργειες, κ.α. ήδη από τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα, πράγμα ασυνήθιστο προς τη φύση των Φρασαριωτών και τα παραδοσιακά τους επαγγέλματα.

Όσον αφορά τώρα στις Φρασαριώτισσες γυναίκες, πρώτο μέλημά τους ήταν η διεκπεραίωση των καθημερινών οικιακών εργασιών. Η Φρασαριώτισσα γυναίκα ασχολούνταν αποκλειστικά με το νοικοκυριό του σπιτιού, την καθαριότητα, μαγειρέμα, πλύσιμο ρούχων, μεταφορά νερού από την πηγή σε "βουργιέλες", κόψιμο ξύλων στο σπίτι, ζύμωμα και ψήσιμο ψωμιού στο φούρνο, κόψιμο κλαδιών τα οποία και κουβαλούσαν στην πλάτη ("σάρτινα") μαζί με τα μαωρά τους, κ.α. Επίσης ήταν υπεύθυνες για το μέγαλωμα των παιδιών ενώ φρόντιζαν τα παιδιά να φοράνε καθαρά ρούχα, έστω και μπαλωμένα στις φτωχές οικογένειες, τα οποία έπλεναν με στάχτη για αλισίβα. Δεν ασχολούνταν με τη βοσκή, το άρμεγμα των κοπαδιών και τον κόουρο αλλά με την οικόσιτη κτηνοτροφία ("μπαρβάρια"). Ακόμη και μεταξύ των γυναικών υπήρχε καταμερισμός της εργασίας. Έτσι οι νέες γυναίκες έκαναν τις βαρύτερες εργασίες, κυρίως μεταφορές νερού κλαδιών, ξύλων κ.α. ενώ οι ηλικιωμένες π.χ. οι πεθερές, είχαν περισσότερο εποπτικό ρόλο. Οι γυναίκες επίσης βοηθούσαν στις οικιακές εργασίες και από τα μικρά κορίτσια της οικογένειας, τα οποία από την ηλικία των 9-10 ετών κουβαλούσαν νερό, ξύλα, και μάθαιναν να κάνουν πίτες για να φάνε τα μεγαλύτερα μέλη (άνδρες, αγόρια) της οικογένειας που έλειπαν στα πρό-

Φρασαριώτισσα του Σέσκλου μπροστά σε παραδοσιακό φούρνο το 1935 (συλλογή Σπ. Φορφόλια)

τις θερινές καλυβικές εγκαταστάσεις, στο δρόμο-στράτα όπου σταματούσαν για ξεκούραση, έρχονταν διάφοροι πληθυσμοί γυναικών, βλαχόφωνων και μη, και θαύμαζαν τα υφαντά τους. Αργότερα, κατά τον 20ο αιώνα, όταν σταμάτησαν οι μετακινήσεις και εγκαταστάθηκαν μόνιμα στη Θεσσαλική πεδιάδα, έρχονταν νοικοκυρές από διάφορα χωριά του κάμπου και θαύμαζαν και "περιεργάζονταν" τα υφαντά από τις Αρβαντοβλάχες. Αυτό γινόταν επειδή οι γεωργικοί πληθυσμοί της πεδιάδας υφαίναν κατά κανόνα βαμβακερά ή μεταξωτά, ενώ οι Αρβαντοβλάχοι υφαίναν μόνο μάλλινα υφαντά.

Τα αρβαντοβλάχικα υφαντά ήταν περυνώμα. Η υφαντική περιελάμβανε μία σειρά εργασιών εξαιρετικά δύσκολων και χρονοβόρων. Από τον κούρο ("τουνιάρι") των προβάτων, που γινόταν συνήθως το Μάιο, μέχρι την ύφανση στον αργαλειό ("ριζμπόιου") μεσολαβούσαν πολλές εργασίες. Το μάζεμα των μαλλιών από το κούρεμα στα πλοκάρια ("μπάσκα ντι οί), το πλύσιμο στο ποτάμι, το γράνισμο αραίωμα του μαλλιού ("σκαρμινάρι"), το διάλεγμα (διέκριναν το "ρούντο" δηλαδή το μαλλί με απαλή και λεπτή τρίχα, από το "μακρού" δηλαδή το μαλλί που ήταν πιο τραχύ), το λανάρισμα, το γνέσιμο ("τουρτσιάρι") με το τσιρκίκι ή με τη ρόκα και το αδράχτι αντίστοιχα, το ιδίασμα του στημονιού, τη βαφή του νήματος με χρώμα από φυτικές ουσίες, το πλύσιμο και το κουστίσισμα ("ντιαπινάρι") του βαμμένου νήματος. Αφού το νήμα γινόταν κουβάρι ακολουθούσε η προετοιμασία για να μπει το στημόνι στον αργαλειό, διαδικασία που απαιτούσε ειδικές γνώσεις και τη συνεργασία πολλών γυναικών. Συνεργασία δύο - τριών γυναικών απαιτούσε και το μάζεμα στο αντί ("αντούνα σούλου"), τελευταία δουλειά που γινόταν στις αυλές. Το στημόνι προσαρμοζόταν στον αργαλειό αφού πρώτα περνούσε από το χτένι και τα μιτάρια και ήταν έτοιμο για ύφανση. Παράλληλα, γινόταν κι άλλες δουλειές. Η εργασία κρατούσε μερό-νυχτα και τα νυχτερία ήταν ατελείωτα. Όλες οι ηλικιωμένες Αρβαντοβλάχες θυμούνται τα νυχτερία που έκαναν όταν μεγάλες παρέες κοριτσιών και γυναικών μαζεύονταν σ' ένα σπίτι και αλληλοβοηθούνταν ("ατζιούτα") στην υφαντική, πάντα βέβαια με τη συνοδεία τραγουδιών. Τότε συναγωνίζονταν οι γυναίκες ποια θα γεμίσει

βατα ή στο κυρατζήλικο. Ειδικότερα όταν έφτιαχνε το μικρό κορίτσι πίατα και δε μπορούσε να κάνει το φύλλο στρόγγυλο αλλά το έκανε με γωνία ("τσέπου") τότε η μητέρα του το χτυπούσε με τη "σουτσιάλα" (πλάστης), για να μάθει το σωστό τρόπο. Η μητέρα έβλεπε στο πρόσωπο του κοριτσιού την αυριανή γυναίκα ενός Φρασαριώτη τσέλιγκα ή κυρατζή που θα έτρεφε και θα έντυνε (μέσω της υφαντικής) την οικογένεια, μιας και ο άντρας θα έλειπε για μήνες ή και χρόνια στη δουλειά του.

Εκτός όμως από τις δουλειές του σπιτιού, η φρασαριώτισσα γυναίκα ασχολούνταν και με την επεξεργασία του μαλλιού, την υφαντική, την πλεχτική και την κεντητική. Από τα παραπάνω, η υφαντική αποτελούσε ένα σημαντικό κεφάλαιο στη ζωή της αρβαντοβλάχικης κοινωνίας. Μέσω αυτής, οι υφάντρες εξασφάλιζαν όλα τα απαραίτητα είδη για την ένδυση των μελών της οικογένειας και για την κάλυψη των αναγκών του νοικοκυριού τους. Πέρα όμως από την χρηστική αξία των υφαντών, φρόντιζαν και για την αισθητική τους πλευρά. Έτσι, έχουν σωθεί ποικίλα υφαντά με περιτεχνο διάκοσμο που αποδεικνύουν περίτρανα πως η υφαντική δεν ήταν για τις Φρασαριώτισσες απλά μία βοηθητική εργασία, αντιθέτα αποτελούσε μία πρωτεύουσα δραστηριότητα, στην οποία φρόντιζαν να εξελίσσονται και να βελτιώνονται διαρκώς.

Για την αξία της υφαντικής αξίζει ν' αναφέρουμε ότι όταν τα φρασαριώτικα καραβάνια ξεκινούσαν για

Η Αλεξάνδρα Ζωγράφου και η κόρη της
Αθηνά, από τον Αλμυρό, το 1935
(αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

πρώτη το αδράχτι και μερικές προληπτικές μάλιστα δεν αποκάλυπταν πόσα αδράχτια μάζευαν για να μην τις ματιάσουν – βασκάνουν οι υπόλοιπες. Αν μία Φρασαριώτισσα γυναίκα ήταν εξαιρετικά επιδέξια στην υφαντική τότε έλεγαν ότι σε μία μέρα μαζεύει επτά αδράχτια (‘σιπάτι φούσιοι’).

Η ολοκλήρωση της δημιουργίας του υφαντού γινόταν στο μαντάνι και στη νεροτριβή – ντριστελά, τα οποία λειτουργούσαν όλο το χρόνο και συντελούσαν ώστε να αποκτήσουν τα μάλλινα υφάσματα την τελική τους υφή. Αυτό επιτυγχανόταν με την πίεση του νερού, γεγονός το οποίο επέβαλε την εγκατάστασή τους κοντά σε νερομύλους.

Αξίζει να αναφέρουμε ότι οι βαφές που χρησιμοποιούσαν οι Φρασαριώτισσες ήταν ως επί το πλείστον φυτικές και κατά παράδοση εμπειρικές. Η κάθε νοικοκυρά είχε τη δική της τεχνική παρασκευής, την οποία συνήθως δεν αποκάλυπτε γιατί την είχε κληρονομιά από τις προηγούμενες γενιές και είχε κάποια ιδιαίτερα μυστικά για την επιτυχία των χρωμάτων. Όλα τα χρώματα προέρχονταν από φυτά που οι γυναίκες έβρισκαν στα χειμαδιά ή αναγκάζονταν να τα φέρουν από τα βουνά όπου ξεκαλοκαίριζαν. Έτσι χρησιμοποιούσαν συνήθως, φλούδες από ξερά κρεμμύδια, ριζάρι, κ’ νίνα, φύλλα από φράψινο

(ή μέλιο), καρυδότσουφλα, φλούδα βελανιδιάς, ξύσματα από φλοιό αγριομηλιάς, πατημένες φλούδες και κουκούτσια σταφυλιών που απέμεναν μετά τη συλλογή του μούστου κ.α. Επίσης είχαν τη συνήθεια να χρησιμοποιούν βρόχινο νερό γιατί πίστευαν ότι έπιανε καλύτερα η βαφή. Στη συνέχεια άναβαν φωτιά, πάνω στην οποία έβαζαν το καζάνι, για να βράσει το νερό και ν’ αρχίσει η βαφή των αλυσιδιών.

Η Αρβαντοβλάχα γυναίκα ήταν άμεσα συνδεδεμένη με τον αργαλειό, στον οποίο δούλευε βάζοντας όλο της το μεράκι. Πρέπει εδώ ν’ αναφερθεί ότι τα καλοκαίρια που οι Αρβαντοβλάχοι εγκατέλειπαν τα χειμαδιά και πήγαιναν στα βουνά, οι γυναίκες κατασκεύαζαν εκεί έναν απλούστερο αργαλειό, μια και ήταν αδύνατο να μεταφέρουν τον ήδη εγκατεστημένο του σπιτιού τους. Για το στήσιμό του στερέωναν στο έδαφος έξι διχαλωτές φούρκες σε δύο παράλληλες σειρές ανά τρεις. Πάνω στα δύο ακριανά ζεύγη των φουρκών τοποθετούσαν δύο κυλινδρικά ξύλινα στελέχη, το μπροστινό και το πίσω ‘αντί’, ενώ στις δύο κεντρικές φούρκες που ήταν ψηλότερες, ένα τρίτο ξύλο, απ’ όπου κρεμούσαν τα μιτάκια και το χτένι. Στο έδαφος η υφάντρα φρόντιζε από πριν να σκάψει δυο ρηχούς λάκκους, ώστε στον ένα να κάθεται και στον άλλο να βάζει τα πόδια της, για να πατά τις πατηθρες μια και ο αργαλειός ήταν αρκετά χαμηλός. Μάλιστα ήταν και ιδιαίτερα προληπτικές καθώς κρεμούσαν στο δεξί πόδι του αργαλειού σκόρδο για να αποφεύγεται το μάτιασμα (βασκανία) δηλαδή για να μην κόβονται οι κλωστές του στημονιού και για να είναι γερή η υφάντρα. Σε άλλες, πάλι, περιπτώσεις έβαζαν κόκκινη κλωστή, ζωρό χρώμα, για να κοιτάζουν εκεί τα μάτια του ‘βασκανιτή’ και όχι στον αργαλειό ή στην υφάντρα.

Ο τρόπος υφανσης, βέβαια, δεν ήταν πάντα ο ίδιος. Υπήρχαν διάφορες τεχνικές, που οι υφάντρες εφαρμόζαν κάθε φορά που ήθελαν να δημιουργήσουν ένα υφαντό με διαφορετική όψη και υφή. Τα πιο συνηθισμένα είδη υφασμάτων που προέκυπταν έπειτα από υφαντικές παραλλαγές ήταν τα εξής: δίμιτο (‘σιάκου’), κάλτσινο (‘τσιό-ρικου’), θηλιαστό, φλοκιστό, μπαχτό, ημίμπαχτο και καραμελωτή. Με αυτές τις τεχνικές οι Αρβαντοβλάχες υφάντρες έκαναν τα υφαντά τους. Τα υφαντά αυτά, σύμφωνα με τη χρήση τους διακρίνονταν σε δύο βασικές κατηγορίες: α) σε αυτά που επρόκειτο να χρησιμοποιηθούν για την κάλυψη των αναγκών του σπιτιού και το στολισμό του και β) σε αυτά που αποτελούσαν τμήματα της αρβαντοβλάχικης ανδρικής και γυναικείας φορεσιάς.

Στα αρβαντοβλάχικα υφαντά υπάρχει μία ποικιλία θεμάτων τα οποία αποδίδονται με διάφορους τρόπους. Τα διακοσμητικά θέματα ήταν σε μεγάλο βαθμό εμπνευσμένα από τη φύση (λουλούδια, ζώα, πουλιά, δέντρα) με τα οποία ήταν άρρηκτα συνδεδεμένοι. Συνήθης ήταν και η απεικόνιση ενός βλάχου με τα ζώα στη βοσκή ή μιας βλαχοπούλας που γνέβει. Εξίσου σημαντική και διαδεδομένη ήταν η απεικόνιση μιας μόνο κεντρικής παράστασης. Η διακόσμηση αυτού του τύπου εφαρμόζονταν κατά κανόνα στις ‘πάντες’ στα υφαντά δηλαδή επιτοίχια καλύμματα που στόλιζαν το παραδοσιακό σπίτι. Σε αυτή την περίπτωση, οι υφάντρες συνηθίζαν να κάνουν μια απλή εικόνα ή μία πιο σύνθετη παράσταση στο κέντρο του υφάσματος.

Η Αρβανιτοβλάχικη ενδυμασία

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αρβανιτοβλάχικη-φρασσαριώτικη ενδυμασία, τόσο των αντρών, όσο και των γυναικών, καθώς διαθέτει πολλά πρωτότυπα και μοναδικά στοιχεία. Η φορεσιά ήταν περίπου όμοια σε όλα τα μέρη της Θεσσαλίας με διάφορες παραλλαγές που προέκυπταν κυρίως από την επαφή και τη συμβίωση με άλλους βλαχόφωνους (π.χ. Σαρμανιώτες, Αρβελλιώτες, Περιβολιώτες) και μη, πληθυσμούς. Οι σκληνίτες Αρβανιτοβλάχοι, ανστηρά κλειστοίς κτηνοτροφικές κοινωνίες, διατήρησαν μέχρι τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα, με απόλυτο σεβασμό και αυστηρότητα την παλιά ενδυμασία τους, δηλαδή μάλλινες βοαρίες σιγκούνες – τσιπούνια και υφαντά κεντημένα πουκάμισα συνοδευόμενα με παλαιότερους τύπους κεφαλόδεσμου.

Η αρβανιτοβλάχικη ανδρική ενδυμασία ξεκινούσε εσωτερικά με το εσώρουχο (σμιάνο) που ήταν λευκό, βαμβακερό και φαρυό. Στο πάνω μέρος του σώματος, φορούσαν φανέλα (που σε πολλές περιπτώσεις τη λέγαν και "κοάσια") λευκή κατασκευασμένη από γνήσιο μαλλί από τις γυναίκες ενώ μεταγενέστερα ήταν πλεκτή. Στους Γραμμουσιτιάνους αυτή η φανέλα ονομαζόταν "γκατζοάφα". Πάνω από τη φανέλα φοριόταν το πουκάμισο ("κμιάσια") άσπρου χρώματος, βαμβακερό με φαρυδιά μανίκια και κουμπιά στο μπροστινό μέρος. Στο μπροστινό μέρος είχε αρκετές πτυχές και ήταν μακρύ μέχρι τα γόνατα.

Πάνω από το πουκάμισο φορούσαν το "τζιαμαντάνι", ένα μαύρο κεντημένο γιλέκο από δίμιτο υφαντό. Το γιλέκο αυτό ήταν αμάνικο, έσφιγγε πολύ στο στήθος και κούμπωνε σταυρωτά στο ύψος του αριστερού στήθους με κουμπιά ή κόμπες ("κλιοισιούσα"). Ένα άλλο γιλέκο με μανίκια ριχτά πίσω στην πλάτη ήταν το "ντουλμίσιου", το οποίο ήταν λευκού χρώματος με μαύρο κέντημα. Πολλές φορές στο στήθος και πάνω στο τζιαμαντάνι κρεμούσαν μία σειρά από αλυσίδες σταυρωτά, τα λεγόμενα "κιουστέκια", απ' όπου κρεμούσαν είτε το ρολόι είτε χρυσά φλουριά. Αυτό το έκαναν συνήθως οι μεγαλοτελεγκάδες εις ένδειξη υπερηφάνειας και υπεροχής όπως π.χ. οι Πιτουλαίοι.

Επειτα ακολουθούσε το πολυπτυχο σιγκούνι-τσιπούνι ("σιγκούνι κου κλίνι"). Ήταν αμάνικο με κόκκινα σειρήνια από μάλλινο κορδόνι. Οι γηραιότεροι φορούσαν άσπρο, ενώ οι νεότεροι μαύρο. Το μήκος του έφθανε μέχρι τα γόνατα ενώ χαρακτηριζόταν κυρίως

Ο μεγαλοτελέγκας του Αλμυρού Σπύρος Μπουλαμάτσος φορώντας λευκή "σάρικα" (συλλογή Σπ. Φορφόλια)

Μέλη των οικογενειών Μακρυγιάννη και Ζιώγα από τη Σούρη (αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

από την πολύπτυχη οπίσθια επιφάνειά του. Το γαμπριάτικο σιγκούνι είχε μέχρι και 20 πτυχές-ζάρες ενώ λιγότερες (περίπου 9-10) υπήρχαν στο καθημερινό. Αυτό το ρούχο δεν το φορούσαν μόνο άντρες, αλλά και γυναίκες, μόνο που σ' αυτές είχε πάντα σκούρο χρώμα.

Στη μέση φορούσαν ένα μάλλινο ζωνάρι ("μπέρον"), γύρω στο ενάμιση μέτρο περίπου, το οποίο έβαζαν πάνω ή κάτω από το σιγκούνι και το οποίο υφαινόταν στον αργαλειό. Πάνω απ' αυτό το ζωνάρι, οι κτηνοτρόφοι και οι κυρατζήδες φορούσαν το "σιλιάφι", μία δερμάτινη ζώνη με θήκες - χωρίσματα, στα οποία έβαζαν μαχαίρι, πιστόλι, τσακμάκι, ταμπάκερα, χρήματα, τσακμακόπετρα κλπ.

Κλείνοντας την αναφορά στο πάνω μέρος του σώματος, πρέπει να πούμε ότι στο κεφάλι οι Φρασαριώτες φορούσαν ένα κυκλικό ή κωνοειδές σκούφο - κούκο με επίπεδο το άνω τμήμα. Αρχικά αυτός ο σκούφος ήταν λευκού χρώματος αλλά προοδευτικά επικράτησε το μαύρο. Μάλιστα οι τσελιγκάδες σε ένδειξη υπερηφάνειας το φορούσαν στραβά ("κατσιούλα στρέμπε"). Από την εποχή του μεσοπολέμου κι έπειτα οι νεότεροι άρχισαν να φοράνε και τραγιάνσκα.

Στο κάτω μέρος του σώματος εξέχουσα θέση κατείχε η "φουστανέλα" από λεπτό ύφασμα το οποίο έβαζαν στην κοιλιά για να ασπρίσει. Πολλοί υποστηρίζουν ότι η φουστανέλα ήταν φυσική κατάληξη του πουκαμίσου με πολλές πτυχές-ζάρες στο κάτω μέρος. Ήταν μακριά μέχρι το γόνατο με πολλές πιέτες. Αργότερα η φουστανέλα αντικαταστάθηκε από την λευκή Ηπειρώτικη βράκα ("σιαλβάρι"). Πιστεύεται ότι το σιαλβάρι το φορούσαν καθημερινά ενώ τη φουστανέλα τις επίσημες μέρες. Μία άλλη παραλλαγή, που χρησιμοποιούσαν κυρίως οι καρβουνιάρηδες, ήταν η "κίλντα", σκούρου χρώματος, η οποία στένευε από το γόνατο μέχρι τον αστραγάλο και είχε κουμπιά στο ύψος της γάμπας. Σε όλο το μήκος του μηρού ήταν πιο φαρδιά.

Στα πόδια φορούσαν κάλτσες ("πορπότζιοι") μάλλινες μαύρου χρώματος. Πάνω από τις κάλτσες φορούσαν τα "τσιονάριτς", γκέτες από άσπρο ή μαύρο δίμητο. Ήταν πολύ εφαρμοστά στο πόδι, ξεκινώντας από τους αστραγάλους και φθάνοντας μέχρι το μηρό. Στερεωνόντουσαν με καλτσοδέτες κάτω από τα γόνατα. Οι καλτσοδέτες ήταν συχνά κεντημένες και κοσμούνταν με μαύρες φούντες ("φούντιλοι").

Τα υποδήματα της ανδρικής αρβαντοβλάχικης φορεσιάς ήταν τα τσαρούχια. Ήταν δερμάτινα υποδήματα χωρίς σχεδόν καθόλου τακούνι. Στη σόλα και το τακούνι είχαν πρόκες και στη μύτη μπροστά στολίζονταν με πικνή μάλλινη φούντα. Επίσης μνημονεύονται και τα γουρουντσάρουχα από δέρμα γουρουνιού ("κιάλι ντι πόρκου") γιατί ήταν μαλακό και τα έκαναν οι ίδιοι.

Πάνω από τα ρούχα που περιγράψαμε, τα οποία αποτελούν τον βασικό τύπο της ανδρικής αρβαντοβλάχικης φορεσιάς, συχνά φοριούνται τα πανωφόρια. Έτσι αρχικά έχουμε το "μαλλιότο", ένα ολόμαλλο χοντρό πανωφόρι από μαλλί προβάτου. Ήταν πιο μακρύ από το σιγκούνι και πίσω είχε μία κωνική κουκούλα. Ένα πιο κομψό είδος

Μέλη της οικογένειας Χόντου από τον Αλμυρό
(αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

Οι Αθαν. Τσιμητάς, Στ. Φώτον και
Λεων. Γκάγκας από το Σέσκλο
(αρχείο Στ. Φώτον)

Φρασαριώτισες στην Κορυτσά, φορώντας τις αυθεντικές στολές τους, στις αρχές του 20ου αι. (φωτογραφία των αδελφών Μανάκια)

Οι αδελφές Νίκη και Χάιδω Σώμου στη Σούρπη μεταπολεμικά (αρχείο Τρ. Σπανού)

μαλλιότου, κάπως πιο στενό ήταν το "ταλαγάνου" μαύρου χρώματος.

Το αντίστοιχο για τα αγόρια ονομαζόταν "ταλαγανίτσιου". Το μαλλιότο είχε μακριά μανίκια, ενώ το "ταλαγάνου" ήταν ελάχιστο κοντύτερο, δεν έκλινε μπροστά και είχε κι αυτό στην πλάτη κουκούλα.

Οι ηλικιωμένοι φορούσαν τη λευκή "σάρικα". Το ένδυμα αυτό μπροστά είναι ανοιχτό και δεν είναι τόσο μακρύ όσο το σιγκούνι. Είναι ένα βαρύ μάλλινο πανωφόρι (4-6 κιλά περίπου) στενό στη μέση και μακρύ και τσαλακωμένο στο κάτω μέρος. Στην εσωτερική πλευρά επενδυόταν με μακρικούς μάλλινους φλόκους για ζέστη. Τα μανίκια της σάρικας ήταν ανοιχτά και ελαφρώς κοντά. Οι πιο νέοι φορούσαν μάλλινο σακάκι ή παλτό, μαύρο διμιτένιο με κατηφέ (βελούδο) στο γιακά.

Επίσης να αναφέρουμε για τους γαμπρούς ότι τη μέρα του γάμου φορούσαν "παλτό κου κλίνι" δηλαδή παλτό με πολλές ζάρες - λούκια στην πίσω πλευρά.

Το τελευταίο είδος πανωφοριού ήταν μία βαριά κάπα από γιδόμαλλο ("ντι καπρίνα") που την έλεγαν "ταμπάρε". Η κάπα αυτή φοριούνταν αποκλειστικά τους χειμερινούς μήνες, όταν είχε πολύ κρύο. Δεν μπορούσε να τη διαπεράσει η υγρασία, η βροχή και το χιόνι. Πολλοί μάλιστα κτηνοτρόφοι και κυρατζήδες τη χρησιμοποιούσαν και τη νύχτα, στην κατάκλιση για να σκεπάζονται με αυτή. Μια ανάλογη κάπα φορούσαν οι νεότεροι στα πρόβατα και την ονόμαζαν "ταμπάρε κανούτα".

Κλείνοντας αξίζει να αναφέρουμε ότι τα αγόρια μέχρι την ηλικία των 10-11 ετών φορούσαν φουστανάκι(!), ενώ χρησιμοποιούσαν και παλτό. Στο κεφάλι δεν φορούσαν κατά κανόνα σκούφο. Στα πόδια έβαζαν κι αυτά μικρά τσαρούχια με φούντες, ενώ από μέσα φορούσαν μακριές μάλλινες κάλτσες. Όταν έφθαναν στην ηλικία των 14-15 ετών, έβαζαν το μαύρο σιγκούνι καθώς και μαύρα "τσιουάριτες" (γκέτες δηλαδή).

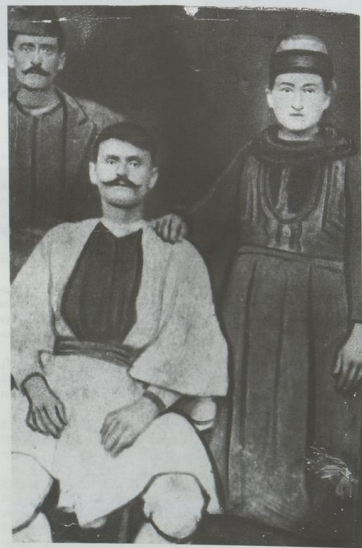
Ιδιαίτερο ενδιαφέρον και αξιοπρόσεκτο θαυμασμό προκαλεί και η γυναικεία αρβαντοβλάχικη φορεσιά, η οποία προκαλούσε δέος και θαυμασμό ακόμη και στους υπόλοιπους βλαχοφώνους πληθυσμούς. Το πρώτο τμήμα της γυναικείας φορεσιάς που ερχόταν σε επαφή με το σώμα ήταν μία μάλλινη φανέλα ("κοάτσια"), σκουρόχρωμη, συνήθως μαύρου χρώματος κατασκευασμένη από διμιτο ύφασμα.

Επειτα φοριόταν το πουκάμισο ("κμάσια κον λλίτσι"), το οποίο είχε μανίκια και έφτανε μέχρι τη μέση της κοιλίας. Αποτελούνταν από λευκό βαμβάκερο ύφασμα κεντημένο στον ποδόγυρο, στα μανίκια και στον ανοιχτό τράχηλο. Στο στήθος ήταν ανοιχτό μέχρι το στέγνο περίπου. Πάνω από το πουκάμισο και κάτω από το σιγκούνι, τράχηλο. Οι γυναίκες φορούσαν φούστες (φουστάνια), συνήθως από μαύρο ύφασμα ή βαθύ γαλάζιο με μερικές άσπρες πλάγιες γραμμές. Οι νέες γυναίκες φορούσαν αμάνικες φούστες υφαντές στον αργαλειό σε δύο κυρίως παραλλαγές: αυτές που ήταν υφασμένες από κάλτσινο ήταν μονόχρωμες, συνήθως σε κόκκινο χρώμα, ενώ οι άλλες ήταν αραδωτές μπλε ή κόκκινες με άσπρο και υφαινόταν από διμιτο. Αργότερα, ιδίως τις επίσημες ημέρες, φο-

ρούσαν και φουστάνια από βελούδο, στόφα, κατμή και φέλπα, ενώ τα αγαπημένα χρώματα ήταν το κόκκινο, το βυσσινί και το πράσινο. Το φουστάνι είχε στενό πανωκόρμι ενώ το κάτω μέρος ήταν κεντημένο και είχε πολλές πιέτες. Η φορεσιά με στόφα και τσικέτο ήταν αποτέλεσμα της επίδρασης που είχε η συμβίωση με άλλους βλαχόφωνους πληθυσμούς στη θεσσαλική πεδιάδα.

Ακολουθούσε το σιγκούνι ή τοιπούνι, που ήταν αμάνικος, μακρύς και ανοιχτός επενδύτης σκούρου χρώματος, συνήθως μαύρο ή σκούρο μπλε ("βίνιτε"). Κατασκευαζόταν από δίμιτο μάλλινο ύφασμα και το μήκος του έφτανε τα 10-15 εκατοστά πάνω από τον ποδόγυρο του πουκαμίσου. Το γυναικείο σιγκούνι ήταν στολισμένο με κόκκινο σιρίτι ενώ είχε χαρακτηριστική κοπή με πολλά λαγγιόλια, που δημιουργούν πτυχές και δίνουν όγκο στο πίσω μέρος του ρούχου. Αργότερα φορέθηκε και η "μαλλίνα", που ήταν ένα υφαντό πολύπτυχο τοιπούνι, το οποίο από τη μέση και κάτω ήταν κλειστό (οι δύο πλευρές του ήταν ραμμένες).

Επειτα υπήρχε το "ντουλμίτσιου κου μένις", γιλέκο με μανίκι ολοκέντητο με κορδόνια σε διάφορα χρώματα. Έφτανε μέχρι τη μέση και γινόταν από δίμιτο μάλλινο ύφασμα. Τα μανίκια δε φοριόταν απαραίτητα αλλά μπορεί να κρεμόντουσαν ελεύθερα στην πλάτη. Σε πολλές γυναίκες το ντουλμίτσιου κούμπανε στο ύψους του στέρνου με ζάβα ή έναν τοκά, ενώ σε άλλες αφηνόταν ανοιχτό.

Ενας άλλος επενδύτης που φοριόταν αντί για το ντουλμίτσιου ήταν η "σιρκούστια" κατασκευασμένη από δίμιτο μάλλινο ύφασμα χρώματος μαύρου. Η κοπή του ήταν ίδια με του σιγκουνιού μόνο που το μήκος του έφτανε περίπου δύο πιθμές κάτω από τη μέση. Είχε πολλές πτυχές στο πίσω μέρος και σχέδια με κορδόνια στον ποδόγυρο. Η "σιρκούστια" εντυπωσίαζε μόνο και μόνο με την πολύπτυχη οπίσθια επιφάνειά της. Οι νεαρές κοπέλες, οι νέες νύφες αλλά και οι παντρεμένες φορούσαν και τη "γκουνέλα", ένα είδος αμάνικου γιλέκου, που χρησιμοποιεσαν σαν το τελευταίο ρούχο του πάνω τμήματος της γυναικείας φορεσιάς. Μπροστά ήταν ανοιχτό ενώ στη ράχη είχε ένα ελαφρύ φινό κέντημα, αντιπροσωπευτικό της μαστοριάς των Φρασαριωτών ραφτάδων.

Αργότερα, με την οριστική εγκατάσταση στα χειμαδιά και τη συμβίωση με άλλους βλαχόφωνους πληθυσμούς, οι γυναίκες φόρεσαν και το "τσικέτο", ένα είδος κοντού γιλέκου σκούρου χρώματος χωρίς κούμπωμα, αλλά και το "πολκάκι", μία κοντή ζακέτα, από μονόχρωμο ή ριγαντό δίμιτο υφαντό. Είχε μακρύ μανίκι ή έφτανε μέχρι τον αγκώνα για να διευκολύνει την κίνηση των χεριών.

Προχωρώντας προς το κάτω μέρος του σώματος, φορούσαν στη μέση το "μπέρου", μια φαρδιά υφασμάτινη ζώνη, χρώματος μαύρου, και το "σιλιάφι" (όπως και οι άντρες) με χρυσά κουμπιά και θήκες για να τοποθετούν διάφορα μικροπράγματα όπως σουριαδάκι, μαντηλάκι, καθρέφτη, χένι κ.α. Ακολουθούσαν τα

Ο Κώστας Καραλής, η Αικατ. Καραλή-Γκόντα και πίσω ο Αθαν. Γκόντας από το Σέσκολο (αρχείο Πολιτ. Σουλ. Σέσκολου)

“τσιουπαράκια”, ασημένιες πόρπες, για τα οποία θα κάνουμε ιδιαίτερη μνεία παρακάτω, καθώς ανήκουν στα κοσμήματα της Φρασαριώτισας γυναίκας.

Ακολουθούσε η ποδιά (“πουδιάου”), που ήταν μάλλινη υφαντή, κεντημένη με αρκετές πιέτες στις νέες κοπέλες και πιο απλή στις ηλικιωμένες. Δενόταν λίγο κάτω από τη μέση μ’ ένα μάλλινο λουρί-ζωνάρι την “τίζγκα”. Η ποδιά εμφάνιζε μεγάλη ποικιλία στην κοπή και στη διακόσμησή της. Η διακόσμησή της γινόταν με πολύχρωμα γαϊτάνια ενώ τα πιο συνηθισμένα μοτίβα ήταν τα κυπαρίσσια και τα φλιάμπουρα.

Στα πόδια φορούσαν μαύρες μάλλινες κάλτσες με χρωματιστά σχέδια ενώ ως υποδήματα χρησιμοποιούσαν τσαρούχια, ως επί το πλείστον με φούντες. Στα νεότερα χρόνια φορούσαν απλά υποδήματα με χαμηλό τακούνι από δέρμα ή λουστρίν. Αξίζει βέβαια ν’ αναφερθεί ότι στην καθημερινή τους εργασία οι Αρβανιτόβλαχες σπινώως έβαζαν κάλτσες αλλά φορούσαν τσαρούχια με γυννά τα πόδια τους.

Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να κάνουμε εδώ στο γυναικείο κεφαλόδεσμο (“τσιουπάρι”) που ήταν το πιο αντιπροσωπευτικό τμήμα της γυναικείας φορεσιάς και το οποίο προσέδιδε στη Φρασαριώτισα γυναίκα μεγαλοπρέπεια και επιβλητικότητα. Το “τσιουπάρι” ήταν ένα ψηλό δερμάτινο καπέλο κωνικού σχήματος (σα φέσι) στο μέσο του

οποίου ήταν επικολλημένη μία ασημένια πλάκα, η “κορώνα”. Η κορώνα ήταν ένα ασημένιο σε πολλές περιπτώσεις και φλωροκαπνισμένο έλασμα, διακοσμημένο με παραστάσεις φυτικών ή ζωικών θεμάτων και όχι σπάνια με σαβάτι. Είχε χαρακτηριστικό ημικυκλικό σχήμα για να προσαρμόζεται εύκολα στο καπέλο. Από την κορυφή κρέμονταν προς τα πίσω στην πλάτη ένα μακρόστενο μαντήλι κεντημένο στα άκρα του η “τσιουροάνια” και το οποίο στις ηλικιωμένες ήταν άσπρου χρώματος. Για να κρατιέται στέρεα ο κεφαλόδεσμος, τιλιγαν γύρω από το μέτωπο ένα μαύρο μαντήλι διπλωμένο σαν ταινία, που δένεται στον τράχηλο, πάνω από το τσιουπάρι και την τσιουροάνια.

Οι γυναίκες και οι κοπέλες φορούσαν κι ένα άλλο μαντήλι τη “σιαμέα”, ενώ υπήρχαν περιπτώσεις που φορούσαν μόνο την ασημένια κορώνα χωρίς το δερμάτινο καπέλο. Στις ηλικιωμένες γυναίκες και προπάντων στις χήρες το τσιουπάρι ήταν εντελώς αδιακόσμητο. Επίσης αυτή η τελευταία κατηγορία γυναικών (ηλικιωμένες και χήρες), φορούσαν ένα μεγάλο μαντήλι πάνω από το τσιουπάρι, περιμετρικά γύρω από το κεφάλι, το οποίο κατέληγε με κρόσσια (“σιαμέα κου ρέσι”) μπροστά στο στήθος ή πίσω στην πλάτη.

Όσον αφορά στο ύψος, πρέπει να αναφέρουμε ότι στους Αρβανιτόβλαχους - Φρασαριώτες της Θεσσαλίας ήταν αρκετά πιο χαμηλό συγκριτικά με αυτούς της Θεσπρωτίας. Στους τελευταίους, δηλαδή της Θεσπρωτίας,

Μέλη της οικογένειας Τανάγια στο Εσόκιο. Οι γυναίκες φοράνε το παραδοσιακό “τσιουπάρι” στο κεφάλι (αρχείο Πολιτ. Συλ. Εσόκλου)

το τσιουνπάρι ήταν αρκετά ψηλό και μάλιστα οι γυναίκες των μεγαλοτελικάδων το φορούσαν λοξά εις ένδειξη υπερηφάνειας, δηλώνοντας έτσι την κοινωνική θέση τους μέσα στη μικρή κοινωνία του τεσελικάτου.

Ο κεφαλόδεσμος αυτός προοδευτικά άρχισε να εγκαταλείπεται στα χρόνια του μεσοπολέμου, οπότε τη θέση του πήραν μαντήλια αγοραστά. Έτσι εμφανίζεται η "τσιπά", ένα ποικιλόχρωμο μαντήλι, ενώ οι κοπέλες φορούσαν κι ένα άσπρο μαντήλι με πούλιες ("ασπρίτσιοι") ή χρωματιστές χάντρες ("μιοτζίλι"). Επιπλέον δεν άργησαν να υιοθετήσουν και τα "κουκάκια", τα οποία φορούσαν τις επίσημες μέρες. Τα κουκάκια ήταν ανάγλυφα μικρά λουλουδάκια που στέκονταν στο μπροστινό μέρος ενός μεταξωτού μονόχρωμου μαντηλιού. Τα κουκάκια τα έφτιαχναν ειδικές τεχνίτρες, οι οποίες χρησιμοποιούσαν και αλογότριχα ή στα νεότερα χρόνια, λεπτό σύρμα προκειμένου τα λουλούδια να στέκονται όρθια. Τα κουκάκια ήταν καθαρή επίδραση των Βλάχων της Πίνδου.

Απαραίτητο συμπλήρωμα της γυναικείας ένδυσης ήταν και τα κοσμήματα. Ο ρόλος των κοσμημάτων δεν ήταν μόνο διακοσμητικός αλλά και πρακτικός, όπως π.χ. να κλείνει το σιγκούνι ή το ντουλμίτσιον, για να συγκρατείται η ζώνη κτλ. Το κυριότερο από τα γυναικεία κοσμήματα ήταν τα "τσιουνπράκια", ασημένιες πόρπες που φοριούνταν στο ύψος της μέσης και είχαν μεγάλη συμβολική αξία για τη Φρασαριώτισσα γυναίκα. Πολλές γυναίκες μάλιστα φορούσαν διπλούς τοκάδες που εντυπωσίαζαν στη θέα τους.

Εξίσου σημαντικά ήταν τα "κιουντέκια", δηλαδή τα αρθρωτά κοσμήματα με αλυσίδες και πλάκες, που μπορεί να είναι χιαστές για να συγκρατούν το ντουλμίτσιον, άλλα που συγκρατούν τον ασημοσουγιά και άλλα που κρέμονται από τις πόρπες και διακοσμούν την ποδιά. Ο σουγιός κρέμονταν με 4 μικρές αλυσίδες από τα τσιουνπράκια. Από τον λαιμό κρέμονταν ασημένιο φυλαχτό ("χαϊμαλί ντι γκούσι") ενώ στο ύψος του στήθους υπήρχαν αλυσίδες απ' όπου κρέμονταν μία σειρά από φλουριά ("μπαίρον ντι φλουριόι"). Βέβαια από καμία γυναίκα δεν έλλειπαν τα βραχιόλια ("μπιλιτζιούτς"), τα σκουλαρίκια ("βέρι") και τα δαχτυλίδια ("νιάλι"). Αξίζει να αναφέρουμε ότι στα κοσμήματα ανήκει και η κορώνα, το ασημένιο έλασμα που στερεώνονταν στο μέσο του τσιουνπαριού, και για την οποία κάναμε αναφορά προηγουμένως.

Να τι γράφει σχετικά με τα κοσμήματα της Φρασαριώτισας η Πόπη Μαργέλη-Πιτούλη:

«...Οι ασημένιες χειροποίητες ζώνες και τα τσιουνπράκια και τα πάμπολλα σιντζίρια και τα γιορντάνια με τα χρυσά πεντόλιρα, κρεμασμένα στο σφιχτό στήθος πάνω στο κεντημένο ποκάκι. Όλα αγορασμένα στην Κορτσά της Αλβανίας και στα Γιάννινα, που ήταν οι καλύτερες αγορές σε χρυσάφι, σ' ασημί και καλοφτιαγμένα λαφριά τσαρούχια...».

Η Αικατ. Θάσου, σύζ. Αποστ.
Ζωγράφου, από τον Αλμυρό το
1935 (αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

Η Ελευθ. Μπιντέλα, το
γένος Κελέση, από τον Αλ-
μυρό (αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

Ο Αρβανιτοβλάχικος Γάμος

Το ζεύγος Σπύρου και Μαρίας
Μπουλαριάτη από τον Αλμυρό
(αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.).

Οι Αρβανιτοβλάχοι-Φρασαριώτες συνήθιζαν παλιά να αρραβωνιάζουν τα παιδιά τους πριν αυτά ακόμα γεννηθούν, "από την κοιλιά" όπως έλεγαν, πάντα όμως με την έγκριση του αρχιτέλγικα. Αρκούσε ο λόγος μεταξύ των δύο γονιών, μελλοντικών συμπεθερών, μιας και οι γάμοι από αγάπη ήταν απαγορευτικοί. Ήδη όμως από τα χρόνια του Μεσοπολέμου και έπειτα τα προξενιά γίνονταν σε μεγαλύτερη ηλικία, συνήθως των 20 ετών.

Η ενδογαμία ήταν νόμος απαράβατος έως την δεκαετία του 1950-1960 περίπου. Οι Φρασαριώτες συνάπταν γάμους πάντα μεταξύ τους, ούτε με άλλους Βλάχους ούτε και με τους Σαρακατσάνους με τους οποίους συνήθως δεν είχαν και τις καλύτερες σχέσεις, αλλά ούτε και με "Γκραικούς" (τους ντόπιους χωρικούς). Δεν συμπεθερίαζαν λοιπόν με άλλη φυλή, με άλλο μιλέτι ("αλτσιόρικου").

Ετσι σε θεσσαλικό επίπεδο παρατηρούμε πολλούς γάμους όπου οι νεόνυμφοι προέρχονται από τον Αλμυρό, το Σέσκλο, το Αργυροπούλι και τη Ροδιά Τυρνάβου, καθώς και τη Νέα Ζωή (Μπούρσιανη) Καλαμπάκας. Σε πολλές πάλι περιπτώσεις οι Φρασαριώτες της Θεσσαλίας συνάπταν γάμους με άτομα από γνωστούς Φρασαριώτικους οικισμούς της Κεντρικής Μακεδονίας όπως η Κρύα Βρύση Πέλλας, η Κατερίνη κτλ. Ετσι όταν κάποιος Αρβανιτοβλάχος του Αλμυρού τόλμησε να παντρευτεί μία γυναίκα μη Βλάχα, το συγκεκριμένο γεγονός θεωρήθηκε ασύλληπτο και ανάρμοστο γεγονός για την εποχή και επικρίθηκε από την τοπική βλάχικη κοινωνία με αποτέλεσμα να βγει το παρκακάτω τραγούδι:

Ο προξενιτής τώρα
("προυξινίτου") ήταν έντιμος, έμπιστος και προικισμένος με διπλωματικές ικανότητες. Μετέφερε την πρόταση για το γάμο στο σπίτι της κοπέλας με απόλυτη εχεμύθεια. Εκεί γνωστοποιούσε τις αρετές και τα χαρίσματα του υποψήφιου γαμπρού λέγοντας κυρίως ότι είναι από καλό σόι - φάρα. Αν η πρόταση γινόταν δεκτή τότε συναντιόταν οι γονείς και "έδιναν λόγο" πίνοντας τσίπουρο ("ρακί"). Από τη στιγμή που το

Βοί Ρμένιοι ντι αό, σ' ντι ακό
νον αβτζάτς τοι σ' φιάτσι Αρμυρό;
Αρμυρό νον αβτζάτς τοι σ' φιάτσι
κα Ρμένλιοι σουσιέσκου Γκριάκις.

Κιού ραμανάμια ντριάγκα
τας λονάτς βοί ούνα μβιάστα Γκριάκα;
Σ' τινι Λέι Πλιάσα μαράτα

Νον σ' αφλα ούνα Λέι φιάτα
Λέι Ντήμα σ' τι κλιντι ντέρα
Γκριάκα βα σ' τι γκριάσκα πατέρα.
Νον λουάι ούνα ντι ιονάφι
κα σ' τι γκριάσκα μβιάστα τάτι.
Λέι Ντήμα κουν κάπου μάρε
Γκριάκα νον σι σ' φάκα ταμπάρε.

Λέι Ντήμα σ' τι λια νον ντράκου
Γκριάκα νον σι σ' φάκα σιάκου

Εσείς Αρβαν/χοι από δω κι από κει
Δεν ακούσατε τι έγινε στον Αλμυρό;
Στον Αλμυρό δεν ακούσατε τι έγινε;
Οι Αρβαν/χοι αρραβωνιάζονται Γκραικες.

Χάθηκε ολόκληρη η Βλαχιά
Για να πάρετε μια νύφη Γκριάκα;
Και συ βρε Πλιάσα καμήνη

Δεν βρέθηκε μία έρμη κοπέλα
Βρε Ντήμα να σου "κλειστεί η πόρτα" (τύχη)
η Γκριάκα θα σε φωνάζει πατέρα.
Δεν πήρες μία από το σιναφι
να σε φωνάζει η νύφη τάτι (δηλ. πατέρα).
Βρε Ντήμα με το μεγάλο κεφάλι
η Γκριάκα δεν ξέρει να κάνει κάπα.

Βρε Ντήμα να σε πάρει ο διάολος
η Γκριάκα δεν ξέρει να κάνει διμπίτο.

έπιναν, οι δύο οικογένειες είχαν πλέον ενωθεί. Φυσικά η κόρη και ο νεαρός δεν είχαν αντίληψη των γεγονότων και πολύ περισσότερο άποψη ή δυνατότητα άρνησης.

Ως κατάλληλη ηλικία γάμου για τους Φρασσαριώτες ήταν από 18–22 ετών για τα αγόρια και 15–19 ετών για τα κορίτσια. Όσον αφορά στα αγόρια μπορούσαν να παντρευτούν και σε μικρότερη ηλικία, όταν ήταν ορφανά από γονείς.

Μετά τη συμφωνία των οικογενειών ακολουθούσε ο αρραβώνας ("σουσιάρι") συνήθως το πρώτο Σάββατο μετά τη συμφωνία. Τότε πήγαιναν οι συγγενείς του γαμπρού στο κονάκι της νύφης. Στο δρόμο, καθώς πήγαιναν στους αρραβώνες στο κονάκι της νύφης, τραγουδούσαν το εξής πολυφωνικό τραγούδι:

Μπροστά καθώς πήγαιναν ήταν η αδελφή του γαμπρού που είχε στο κεφάλι της την κουλούρα του αρραβώνα στολισμένη με καραμέλες, ενώ στον ώμο είχε ένα κεντημένο δισάκι ("τισάγκα") που είχε μέσα ένα μπουκάλι ρακί, τα δαχτυλίδια, το "σημάδι" το οποίο αποτελούνταν από ένα μαντήλι και μία χρυσή λίρα, καθώς και ένα πιάτο με ζαχαρωτά, στραγάλια και σταφίδες ("ποάμι"). Στον αρραβώνα δίνονταν το "σημάδι" ως καπάρωμα ("μανέτι") της νύφης. Αυτό το κρατούσε η μητέρα της νύφης μέχρι και την ημέρα του γάμου, οπότε και το επέστρεφε στο γαμπρό.

Στον αρραβώνα επίσης παρατηρείται και το φαινόμενο της ανταλλαγής δώρων ανάμεσα στις δύο οικογένειες.

Στο κονάκι της νύφης όλοι έπιναν από το τσίπουρο και ανακάτεναν τα δαχτυλίδια, το "σημάδι" και το "ποάμι" σ' ένα μεγάλο ταψί. Το παιδί που ανακάτενε το "ποάμι" με τα δαχτυλίδια έπρεπε να έχει και τους δύο γονείς του εν ζωή και να είναι "πρωτόγαμο" (νούμτα ντι πρότα) δηλαδή να προέρχεται από τον πρώτο γάμο του πατέρα του και όχι από κάποιο επόμενο γάμο. Το ανακάτεμα αυτό συμβόλιζε ακριβώς την ένωση των δύο οικογενειών σε μία. Επίσης οι συγγενείς της νύφης έπιναν από το μπουκάλι με το τσίπουρο που έφερνε ο γαμπρός, ενώ οι συγγενείς του γαμπρού έπιναν από αυτό της νύφης.

Κατόπιν ο πιο γέρος της παρέας ("κάμα αούσιον ντι λα μισάλλι") έπαιρνε το σημάδι, το ακουμπούσε στα μαλλιά και στα γένια του, ευχόμενος να ζήσουν πολλά χρόνια και ν' ασιρίσουν "σ' μπιανιάτζ, σ' αλγκιάστε, σ' αουσιάστε". Το ίδιο έκαναν και οι υπόλοιποι του τραπέζιού, μέχρι που ο πεθερός φορούσε μία χρυσή λίρα στο λαιμό της νύφης ενώ ταυτόχρονα έβγαζαν και τα δαχτυλίδια.

Στους αρραβώνες η νύφη φιλούσε το χέρι των πεθερικών και των συγγενών, όχι όμως και του γαμπρού. Αυτό θεωρούνταν προσβολή. Σημειωτέον ότι δεν έπρεπε να φιλήσει το αριστερό χέρι των συγγενών οι οποίοι προσπαθούσαν έτσι να "την σκάσουν" ("σ' κρπέμι μβιάστα"), να την κοροϊδέψουν δηλαδή. Η νύφη αυτό όφειλε

Σουκάκια τσι λουάι
Νου στιον ιού βα μι σκουάτ
Λα κάσα αλί βρουτί
μι ακατσάι ντι ούσι
Εσι βρούτα ναφοάρα
Σι ν' βετζ τρούπου αμέλον πλίνου
ντι πληγίε
Τρετς λεί τζιόνε κάσα
Κε τσαμ αστιράτε
Τρέι βιλέντζι νάλο ουν πίστι αλάντ

Βρέι του κόχιον στάι
Βρέι πι μίνι μπράτσε.

Το σοκάκι που πήρα
Δεν ξέρω που θα με βγάλει.
Στο σπίτι της αγαπημένης
πιάστηκα από την πόρτα
Βγες αγαπημένη έξω

Να δεις το κορμί μου γεμάτο πληγές
Πέραν βρε παλικάρι στο σπίτι
Και σου' χω στρώσει
Τρεις βελόντζες καινούριες,
η μία πάνω στην άλλη
Θες στην κόχη (γανιά) καθέσαι
Θες στην αγκαλιά μου.

Το ζεύγος Β. Τσιαμήτα στο Σέσκλο.
(Συλλογή Σπ. Φορφόλια)

να το αντιληφθεί εγκαίρως.

Όταν είχε φθάσει η στιγμή να φιλήσει τα χέρια των πεθερικών της έλεγαν το εξής τραγούδι:

Εκείνο το βράδυ οι Αρβανιτόβλαχοι "έκοβαν", δηλαδή όριζαν και την ημερομηνία του γάμου. Η νύφη έπρεπε, όσο ήταν "κοιμένη η μέρα του γάμου", να μην ιδωθεί με το γαμπρό. Αν επιχειρούσε ο γαμπρός επίσκεψη στο σπίτι της νύφης αυτή όφειλε να κρυφτεί.

Επίσης όσο η κοπέλα ήταν αρραβωνιασμένη, η πεθερά της έστελνε κάθε Χριστούγεννα, Πάσχα και Δεκαπενταύγουστο, κεντημένη κουλούρα με κουφέτα. Την κουλούρα την πήγαινε στο κονάκι της νύφης μια μεγάλη παρέα γυναικών και κοριτσιών από το σόι του γαμπρού.

Άμ ντάουν-τρέι τζέλιοι
Σι απροπια σταμένα
Τοι ν' αστέπτου ούνα μβιάστα
Τας σι μπάσι μένα
Ιάου ιάλια βινι
Σ' απρονκέ ντι μινι
Κον οκλιοι μι μοντριάστι
Κον γκούρα νον γκριάστι"

Εχω δυο-τρεις ημέρες
Κοντά μια εβδομάδα
Που περιμένω μια νύφη
Να μον φιλήσει το χέρι
Να' την έρχεται
Πλησιάζει σε μένα
Με τα μάτια με κοιτάει
Με το στόμα δε μιλάει (φωναζει).

Φρασαριώτικος γάμος στο Γέσκλο (αρχείο Πολιτ. Συλλόγου Γέσκλου)

Το «ψίκι» (πομπή) του γάμου, στο Σέσκλο (αρχείο Πολιτ. Συλ. Σέσκλου)

Δεν θα επεκταθούμε όμως περισσότερο στα έθιμα του αρραβώνα γιατί εδώ μας ενδιαφέρει περισσότερο η διαδικασία του γάμου. Το έθιμο του Βλάχικου Γάμου διατηρήθηκε με τη μορφή που θα περιγράψουμε έως τη δεκαετία του 1940 περίπου. Διαρκούσε 8 ημέρες από την Τετάρτη έως την άλλη Τετάρτη, ενώ μεταγενέστερα διαρκούσε περίπου πέντε ημέρες.

Τετάρτη: Το απόγευμα της Τετάρτης στο κονάκι του γαμπρού μαζεύονταν όλα τα κορίτσια και οι γυναίκες από το σόι στην αυλή.

Η μητέρα του γαμπρού έστρωνε στη μέση της αυλής τρία υφαντά στρωσίδια και στη συνέχεια πάνω σε αυτά έριχνε ένα σωρό από σιτάρι ανακατεμένο με καραμέλες και σταφίδες. Σε μια άκρη είχε ταψιά μπακιρένια και αφού τα γέμιζε με σιτάρι, τα έδινε στις γυναίκες για να ξεχωρίσουν το σιτάρι από τις καραμέλες και τις σταφίδες.

Αφού καθάριζαν το σιτάρι, το έβαζαν μέσα σε ένα άσπρο υφασμάτινο σακούλι και αυτό με τη σειρά του το έβαζαν σε ένα υφαντό σακί ("χαράφου"). Τοποθετούσαν στη μέση ένα μεγάλο κούτσουρο πάνω στο οποίο τοποθετούσαν το σακί με το σιτάρι.

Όλα ήταν πλέον έτοιμα για να ξεκινήσει το κοπάνισμα του σιταριού. Το κοπάνισμα (με τον κόπανο που έπλεναν τα ρούχα) ξεκινούσαν τρία αγόρια (για να είναι αρσενικό το πρώτο παιδί του ζευγαριού), αφού πρώτα εύχονταν να ζήσει το ζευγάρι, ενώ οι γυναίκες ολόγυρα τραγουδούσαν πολυφωνικά τραγούδια.

Επειτα όλες οι γυναίκες ανά δύο κοπάνιζαν το σιτάρι έως ότου να ασπρίσει και να ξεφλουδιστεί. Ενδιάμεσα έριχναν στο σακί νερό με το γκιούμι για να μαλακώσει το σιτάρι. Όταν το σιτάρι ήταν έτοιμο το έπλεναν καλά και το τοποθετούσαν σε μπακιρένιο καζάνι για να το μαγειρέψουν την επόμενη μέρα.

Οι άντρες την ημέρα αυτή και στα δύο κονάκια κατασκεύαζαν ξύλινο αυτοσχέδιο στέγαστρο σχήματος θωλυτής γαλαρίας ("κουτράου") και αυτό θα ήταν το μέρος που θα κάθονταν οι καλεσμένοι του γάμου και θα γινόταν το γλέντι. Το "κουτράου" το έφτιαχναν από ευλύγιστα ξύλα και το σκέπαζαν με βελόντζες που ήταν φτιαγμένες από γίδινο μαλλί ("καπρίνα") και φτέρη ("φεάρικα").

Το ζεύγος Παρασκευής και Χρήστου
Μπασδεκή στον Αλμυρό
(αρχείο Λ.Σ.Β.Ε.Α.)

Το ζεύγος Κων. Γαργαλέτσου
στον Αλμυρό
(αρχείο Λ.Σ.Β.Ε.Α.)

Το ζεύγος Απόστ. Νάτα και
Ευδόξ. Μακρή στο Ξέσκολο. (αρ-
χείο Πολιτ. Συλλόγου Ξέσκολου)

Πέμπτη: Το πρωί της Πέμπτης ξεκινούσε μία ομάδα γυναικών από το σπίτι του γαμπρού να πάνε στο δάσος για να μαζέψουν τα "σουρτσιάλια", τα οποία ήταν ξύλα που θα χρησιμοποιούσαν για να ψήσουν τις κουλούρες και τα αρνιά του γάμου. Εκεί, αφού τελείωναν με τα δεμάτια, έστρωναν καταγής τραπεζομάντηλο και έβαζαν επάνω τυρί, χαλβά ελιές. Αφού τελείωναν το φαγητό, άρχιζαν να κατασκευάζουν τα φλάμπουρα του γάμου, που ήταν συνήθως ένα ή δύο, ράβοντας με βελόνι χρωματιστά υφάσματα, συνήθως άππρα και κόκκινα, πάνω σε αντίστοιχα ξύλινα κοντάρια. Τα κοντάρια αυτά στην κορυφή είχαν σχήμα σταυρού και εκεί τοποθετούσαν τρία μίλλα. Αφού τελειώσουν τα φλάμπουρα, τα κρατούσαν δύο αγόρια και άρχιζαν το χορό στον οποίο συμμετείχαν όλες οι κοπέλες. Πρωτοχορευτής ήταν το αγόρι με το κόκκινο φλάμπουρο, μιας και αυτό ήταν το πιο μεγάλο και το πιο βαρύ. Κατόπιν όλες οι κοπέλες ζαλικώνονταν ("σάρτσιναν") τα ξύλα και επέστρεφαν στο σπίτι του γαμπρού, ενώ τα αγόρια μέχρι να φτάσουν οι κοπέλες έρχιχναν πιστολιές στο δρόμο. Φτάνοντας ξεφόρτωναν τα ξύλα, σκέπαζαν τα φλάμπουρα με άσπρο πανί για το καλό ("ασίε" ιάστι γκίνι) και έτρωγαν το σιτάρι που είχαν κοπνήσει το προηγούμενο βράδυ και το είχαν μαγειρέψει με φρέσκο βούτυρο και τυρί άλλα κορίτσια νωρίς το πρωί. Κατόπιν ξεσκέπαζαν τα φλάμπουρα και τα τοποθετούσαν στην κορυφή της καλύβας ή στα νεότερα χρόνια τα έδεναν από το τζάκι του σπιτιού. Εκεί παρέμεναν μέχρι το τέλος του γάμου. Αξίζει να αναφερθεί ότι τα ξύλα που μαζέυαν οι γυναίκες χρησιμοποιούνταν για να μαγειρέψουν τα φαγητά και για να ζυμώσουν το ψωμί που θα χρησιμοποιούνταν στο γάμο το λεγόμενο "φτάσμα" ("σαμίτα") που αποτελούνταν από αλεύρι, ρεβύθια, βασιλικό και βάγια.

Το απόγευμα της Πέμπτης στο σπίτι του γαμπρού έπιαναν το προζύμι ("απρίντου αλουάτου"). Τότε μία παρέα γυναικών πήγαινε στην κοντινή βρύση να πάρει νερό χρησιμοποιώντας δύο γκιούμια, τα οποία κρατούσαν ένα αγόρι κι ένα κορίτσι, που είχαν και τους δύο γονείς τους εν ζωή.

Ο Νικόλαος Γιαννούλης με τη σύζυγό του Μαρίκα, από τον Αλμυρό.
Η οικογένεια κατέληξε στην περιοχή της Κατερίνης (αρχείο Θεοδώρου Μήτρα)

Μόλις έφθαναν στη βρύση, η παρέα τραγουδούσε:

Ούμπλι σόρον βιάρσα φράτε
σ' λι ντεμ άπα αλί κρπάτε
Νου λ' ιάστι σιάτι αλί μουσιάτι
κα λ' ιάστι φοάμε αλί μουσιάτι

Γέμισε αδερφή, άδειασε αδερφέ
να δώσουμε νερό στη σκασμένη
Δεν έρχεται δίψα της όμορφης
αλλά έρχεται πείνα της όμορφης

Έπειτα γύριζαν σπίτι, κοσκινίζαν με τη "σίτα" ανάποδα ο καθένας από τρεις φορές. Όταν κοσκινίζει το αγόρι η κοπέλα έριχνε αλεύρι στο πρόσωπο των γριών για "ν' ασπρίσουν και να γεράσουν οι νεόνυμφοι". Όταν έμπαινε η κοπέλα στη σκάφη τραγουδούσαν το εξής:

Ίντρε φιάτα ν' καπιωτιάρι
Ντε σίτα, ντε σιτάρα
Σ' φάκα ντάου κουλάτς κου νιάρι
Σ' ακλιμάμ ατσά μουλιάρι

Έμπα κόρη στη σκάφη
Δώσε τη σίτα, δώσε τη σιτάρα
Να κάνει δυο κουλούρες με μέλι
Να ονομάσουμε εκείνη γυναίκα

Το ζυμάρι-προζύμι το γύριζαν σε όλους τους καλεσμένους οι οποίοι το ασήμωναν με κέρματα, αφού προηγουμένως το τοποθετούσαν σε άσπρο μαντήλι ("πιστιμάλου άλμπου"). Το ζυμάρι αυτό το έφερναν στη νύφη από το γαμπρό και κατόπιν το έριχνε η μητέρα της σ' ένα ποτάμι για να πνιγούν (να χαθούν) όλα τα κακά ("σ' νιάκα σλάμπυλι τούτι"), αφού πρώτα έβγαζε τα κέρματα.

Παρασκευή: Την Παρασκευή και στα δύο κονάκια οι γυναίκες έψηναν τις κουλούρες και το ψωμί του γάμου (το φτάσμα) και οι άντρες ετοίμαζαν τα κρέατα και το κρασί το οποίο ήταν σε τουλούμια που τα κουβαλούσαν συνήθως με άσπρο άλογο. Στο ψήσιμο βοηθούσαν όλοι οι συγγενείς. Ήψαν πάρα πολλά πρόβατα αλλά εκτός από τα ψητά μαγειρεύαν σε καζάνια πρόβειο κρέας με κρεμμύδια ή με μακαρόνια. Επίσης την Παρασκευή συνήθως, γινόταν και η πρόσκληση για το γάμο. Γινόταν από κοπέλες ή αγόρια ή νεαρές νύφες που γύριζαν από καλύβα σε καλύβα, (αργότερα σε σπίτια), κρατώντας μία "πλόσκα" με τσίπουρο και δίνοντας σε κάθε καλεσμένο καραμέλες ή μήλα ή κουλούρα. Όλα αυτά τα είχαν μέσα σε ένα τσορά-τσουρά ("τσάστου").

Σάββατο: Από το πρωί οι συγγενείς έφεραν τα δώρα που συνήθως ήταν αργοπρόβατα ("κανίσκου"), οικιακά σκευη κύρια μπιακιρένια αλλά και κουλούρες. Όταν βράδιαζε άρχιζε το γλέντι στο σπίτι της νύφης το οποίο -γλέντι- γινόταν εντελώς χωριστά από το σόι του γαμπρού. Οποιοι συγγενείς του γαμπρού τολμούσαν να πάνε μπουτσορνώνονταν από τους συγγενείς της νύφης. Το βράδυ του Σαββάτου κατά μία άλλη εκδοχή, που είχε γλέντι η νύφη, πήγαινε μία μικρή ομάδα από φίλους ή συγγενείς του γαμπρού για λίγη ώρα (αυτάντανα κορίτσια του τσελιγκάτου, τσίπουρο ή κρασί. Η νύφη το Σάββατο βράδυ το περνούσε παρέα με τα ανύπαντρα κορίτσια του τσελιγκάτου, ενώ αργά τη νύχτα στολισμένη και φορώντας το δεύτερο φουστανί -όπως το ονόμαζαν- έβγαине από την καλύβα για να χορέψει στην αυλή με τους συγγενείς της συνοδευμένη από το νουνό της. Πρώτα χορεύε ο νουνός της και στη συνέχεια η νύφη.

Κυριακή του γάμου ("Ντουμένικα ντι νούμτα"): Και στα δύο σπίτια τόσο της νύφης, όσο και του γαμπρού γίνονταν οι τελευταίες ετοιμασίες. Από το πρωί, έρχονταν ο κόσμος, συγγενείς και φίλοι, να τους ευχηθούν ενώ τους κερνούσαν ό,τι μπορούσε ο καθένας. Στη νύφη, παράλληλα, μάζευαν την προίκα σε σακιά ("χαράρου") για να είναι έτοιμη να τη φορτώσουν οι συμπέθεροι, όταν θα έρχονταν να πάρουν τη νύφη. Κατόπιν στολίζονταν από τις φίλες της και έβγαине στην αυλή να χορέψει μαζί με τα αδελφία και τους γονείς της κάτω από συναισθηματική φόρτιση.

Η νύφη στο πέπλο της κρεμούσε χρυσαφί λωρίδες ("τέλιοι") από το πέπλο.

Επίσης η νύφη έβαφε τα μαλλιά της με "ουκνέ" (ή "οκνά"), μια κόκκινη σκόνη που την ανακάτευαν με νερό και γίνονταν κάτι σαν κουρκουτί. Αυτό γινόταν ήδη από την Πέμπτη. Τότε μια πρωτοστέφανη γυναίκα έβαζε τη σκόνη στη νύφη, ενώ οι υπόλοιπες έριχναν κέρματα στο κεφάλι. Αφηναν για δύο ημέρες τη σκόνη και μετά η νύφη λούζονταν και τα μαλλιά της γίνονταν κόκκινα ενώ παράλληλα έβγαζαν τα λεφτά.

Αλλο ένα έθιμο που γίνονταν τα πολύ παλιά χρόνια είναι ότι η νύφη ανέβαινε επάνω σε ένα βαρέλι και την περικυρρίζαν οι φίλες της, οι οποίες τραγουδούσαν γνέθοντας με τη ρόκα τους. Αυτή τις χαιρετούσε με ένα σκυψίμο του κεφαλιού της.

Στο σπίτι του γαμπρού, κινούσαν οι συγγενείς με μία "πλόσκα" με κρασί να καλέσουν τα μπρατίμια. Αξίζει να σημειωθεί ότι στους Φρασασιώτες τα πολύ παλιά χρόνια, τα μπρατίμια ("φουρτάτζ") ήταν δύο, "ούνου μα μάρι οι άλλοι μα νίκου" δηλαδή ένας μεγάλος και ένας μικρός μπρατίμιος. Κατόπιν πήγαιναν όλοι να καλέσουν τον κουμπάρο ("νούνου") και επέστρεφαν στο σπίτι, όπου κάθονταν στην τάβλα και έστρωναν τραπέζι. Εν τω μεταξύ είχε ήδη φτάσει ο μπαρμπέρης για να ξυρίσει το γαμπρό. Αυτός κάθονταν σε ένα κάθισμα και μπροστά του είχε ένα ταψί μέσα στο οποίο πατούσε τα πόδια του. Την πρώτη ξυραφιά την έκανε ο κουμπάρος. Όταν τελείωνε το ξύρισμα, πρώτη η μάνα του ακουμπούσε γύρω γύρω από το κεφάλι του ένα κέρμα το οποίο μετά έριχνε μέσα στο ταψί αφού πρώτα τον φιλούσε και του εύχονταν να ζήσει. Το ίδιο έκαναν και οι υπόλοιποι συγγενείς. Τα χρήματα αυτά τα έπαινε ο κουρέας.

Χαρακτηριστικό τραγούδι της ώρας του ξυρίσματος είναι το ακόλουθο:

Γκίνι ν' βίνι ντουμπέρου	Καλώς μας ήρθες μπαρμπέρη
Τας ν' σουριόιστ γαμπρόλου	Να ξυρίσεις το γαμπρό.
Λέι ντουλπρέσ ασιέ σ' μπινέτζ	Βρε μπαρμπέρη έτσι να ζήσεις
Κούμου στι ασιέ σ' λου ντρέτζ	Όπως ξέρεις έτσι να τον κάνεις
Τας λου φάτς μουνσιάτου, μουνσιάτου	Να τον κάνεις όμορφο, όμορφο
Τι λα νούνου σ' τι λα φουρτάτζ	Για τον κουμπάρο και τα μπρατίμια
Σ' τι λα μβιάστα μα μουνσιάτου	Και για τη νύφη πιο όμορφο.

Να σημειώσουμε ακόμη ότι εάν στο γάμο κάποιος συγγενής του ζευγαριού ήταν γεννημένος τον ίδιο μήνα με τη νύφη ή το γαμπρό τον "κλειδωναν". Έπρεπε τότε να τάξει κάτι στο ζευγάρι, έτσι ώστε να τον "ξεκλειδώσουν" ("λου ντισκλιάμ") και να παρευρεθεί έτσι στην ιερή διαδικασία του γάμου.

Ο γαμπρός στέκονταν πλέον έτοιμος στην είσοδο της καλύβας και ήταν όλα έτοιμα να ξεκινήσουν για να πάρουν τη νύφη. Τότε η μητέρα του έβαζε μπροστά δύο καρβέλια ψωμί, έναν μαστραπά με νερό και ένα μαύρο σφαγμένο αρνί πάνω από το οποίο έπρεπε να περάσει ο γαμπρός. Κατόπιν έχνε το μαστραπά με το νερό κλωτώντας το με το δεξί πόδι. Αυτό αποτελούσε σημάδι αβθονίας. Αξίζει να σημειωθεί ότι το σφάγιο έπρεπε να φαγωθεί από αυτούς που έμεναν στο σπίτι πριν γυρίσει ο γαμπρός από τη νύφη, διότι αλλιώς ήταν πολύ κακός οίωνος για το ζευγάρι. Ο γαμπρός ανέβαινε στο άλογο στο σμάρι του οποίου έριχναν μια όμορφη βελάντζα, η μητέρα έριχνε ρύζι πάνω σ' αυτόν και στο άλογο ενώ μια κοπέλα ή μια νύφη λανάριζε μια τλούπα άσπρο μαλλί. Δεξιά και αριστερά του γαμπρού ήταν τα δυο μπρατίμια κρατώντας τα φλάμπουρα. Επίσης μία κοπέλα, συνήθως η αδελφή του γαμπρού, κρατούσε τσίπουρο, το δόκμο με την κουλούρα, τα παπούτσια της νύφης και το ασμηζούναρο που ήταν δώρο του γαμπρού. Αυτό ήταν ένα ζωνάρι κεντημένο με ασμηνία κλωστή και μεγάλη τέχνη. Πίσω ακολουθούσαν οι υπόλοιποι συγγενείς. Η μάνα του γαμπρού έμενε στο σπίτι για να υποδεχτεί τη νύφη.

Στο δρόμο για το κονάκι της νύφης, τραγουδούσαν και πυροβολούσαν για να ενημερώσουν τους συγγενείς της νύφης ότι καταφθάνουν. Το πιο χαρακτηριστικό τραγούδι που έλεγαν στο δρόμο για τη νύφη ήταν το εξής:

Τι ν' κισί ονν κεντρά μάρι	Ξεκίνησε μια μεγάλη πομπή
Κατά κάλια ντι παζάρι	Κατά το δρόμο για το παζάρι
Για μουντρίτζ καϊ ιασί ντινίντι	Για κοιτάξε ποιος είναι μπροστά
Κάλου αλ Τόντα κάμα νίντι	Το άλογο του Θόδωρου πιο μπροστά

Πιο μπροστά είχε φθάσει στο κονάκι ένας από το σόι του γαμπρού ο οποίος κρατούσε στο δεξί του χέρι μια τρύπια κουλούρα ("κουλάκου κου γκούβα μάρι") ή ("κουλάκου μπιλιντζούκα"), την οποία έκοβαν σε κομμάτια και τη μοίραζαν όταν έφθαναν

οι συμπετέρο. Γινόταν χαίροισα αληθινός αγώνας ποιος θα την αρπάξει πρώτος.

Καθώς έφθαναν, χαιρετούσαν τους συγγενείς της νύφης, κερνιόντουσαν και έμπαιναν στην καλύβα για να κεράσουν τη νύφη. Ο γαμπρός καθόταν σε μία γωνία ("κόχιου") μαζί με τα μπρατίμια. Αφού αντάλλασσαν τις κουλούρες, τον έστρωναν τραπέζι όπου εκεί ο πατέρας του γαμπρού ή ο κουμπάρος, ζητούσε το σημάδι ("σέ-

μνου" ή "μανέτι") με το οποίο είχε αρραβωνιάσει τη νύφη του. Αυτό το σημάδι το έπαιρναν όλοι, το ακουμπούσαν στα μαλλιά ή στα γένια τους και έκαναν τις κατάλληλες ευχές, πίνοντας τσίπουρο.

Την Κυριακή του γάμου, όταν έφταναν οι συγγενείς του γαμπρού στο κονάκι της νύφης και κάθονταν να κεραστούν, τότε οι δύο οικογένειες έβαζαν διάφορα αινίγματα εκατέρωθεν για να επιδείξουν την εξυπνάδα της φάρας του γαμπρού ή της νύφης αντίστοιχα. Εκεί γίνονταν και διάφορες παρεξηγήσεις όταν κάποιοι έβαζαν δύσκολα αινίγματα π.χ. "πρέφτου κου μπάρμπα του λόκου" (δηλ. παπάς με γένια στο χώμα), υπονοώντας στη συγκεκριμένη περίπτωση το σκόρδο!!! Επίσης πολλές φορές, νεαρές κοπέλες από το σόι της νύφης έλεγαν διάφορα σατιρικά στιχάκια αναφερόμενες στο γαμπρό για να πειράξουν το σόι του γαμπρού. Παραθέτουμε μερικούς στίχους πιο κάτω:

Συγχρόνως οι μπράτιμοι προσπαθούσαν να φορέσουν τα παπούτσια στη νύφη η οποία όμως δυσανασχετούσε, λέγοντας ότι δεν της χωράνε και ότι πρέπει να βάλουν χρήματα μέσα στα παπούτσια της, ώστε να χωρέσουν τα πόδια της. Αφού γέμιζαν τα παπούτσια με χρήματα η νύφη τους υπόσχονταν πως μετά το γάμο θα τους κάνει ένα καλό τραπέζι. Τότε της φορούσαν και το ζωνάρι. Αφού τέλειωνε αυτή η διαδικασία έβγαιναν όλοι για χορό. Πρώτα χόρευε ο αδελφός της νύφης, στη συνέχεια ο γαμπρός και ακολουθούσαν οι υπόλοιποι. Η μητέρα της νύφης κατά τη διάρκεια του χορού τοποθετούσε στους ώμους του γαμπρού και των μπρατιμιών λευκό μαντίλι ή πετσέτα για να ξεχωρίζουν.

Πριν έρθει η στιγμή της αναχώρησης για το κονάκι του γαμπρού, ο κουμπάρος έπρεπε να πληρώσει κάποια χρήματα στους γονείς της νύφης, οι οποίοι με τη σειρά τους τα έδιναν στην κόρη τους για να τα πάρει μαζί της. Παράλληλα φόρτωναν και την προίκα της νύφης πάνω σε άλογο στο οποίο ανέβαζαν ένα αγόρι και το οποίο ξεκινούσε νωρίτερα για το σπίτι του γαμπρού.

Στο Σέσκλο μάλιστα τα νεότερα χρόνια έπαιρναν την προίκα τα μπρατίμια πριν ξεκινήσει ο γαμπρός για τη νύφη. Εκεί, στο σπίτι της νύφης δηλαδή, έδιναν χρήματα στις φίλες της νύφης ώστε να τους αφήσουν να φορτώσουν την προίκα, ενώ αυτές αρνούνταν, ώστε να πάρουν περισσότερα χρήματα. Ακολουθούσε μια διαδικασία πάρε-δώσε μέχρι να επιτευχθεί η συμφωνία και να φορτώσουν τα προικιά. Όταν έφταναν στο γαμπρό, τού ζητούσαν να τους, δώσει τα χρήματα που έδωσαν για την "εξαγορά" της προίκας.

Η νύφη προσκινούσε τρεις φορές γυρνώντας προς την είσοδο της καλύβας, κλωτσούσε προς τα έξω ένα μαστραπά με νερό και έπινε νερό με την άκρη του σιγκουνιού της μάνας και του πατέρα της για να φύγουν οι αμαρτίες που είχε κάνει όσο καιρό ζούσε μαζί τους. Την ώρα που έπινε νερό η νύφη από το σιγκούνι των γονιών της, οι κοπέλες από το σόι της νύφης της έλεγαν διάφορα τραγούδια όπως:

Μβιάστα νίκα σι μουσιάτα
Βινιρα σ' τι αρικιάστα
Αντάραντι μβιάστα αμιά
Κα βίνιρα σιν τι λια.

ή το:

Ντέ μι λα ντάντο, ντε μι
Λα κάσα ντι τζιάνα
.....
Ντε μι λα ντάντο, ντε μι
Ντε μι του Κουνκινόη
Κα νου νι αμ μούλτου σόι
Νι αμ σοάτσιλι κου ριζμποϊ

Νύφη μικρή και όμορφη
Ήρθαν να σε αρπάζουν
Φτιάξον νύφη μου
Γιατί ήρθαν να σε πάρουν

Δώσε με μάνα, δώσε με
Στο σπίτι στα ψηλά (δηλ. στα βουνά)
.....
Δώσε με μάνα, δώσε με
Δώσε με στα Κοκκινόγια (στο Πήλιο)
Δεν έχω πολύ σόι
Αλλά έχω φίλες με αργαλειούς

Φρασαριώτικος γάμος στην Κατερίνη το 1918, με τη συμμετοχή των οικογενειών Γιαννούλη και Μπιντάκα από τον Αλμυρό (συλλογή Σπ. Φορφόλια)

Στην περίπτωση τώρα που η νύφη παντρεύοταν και πήγαινε μακριά, τής τραγουδούσαν το εξής τραγούδι:

Λα φουντάνα ντι τ' αλούν
Τσένι κάλου σ' μι ντιπούν
Τριάτσι λάλη βόι σ' μι αντούν

Σ' λι πιτρέκ ν' κλινιτσιούνι
Κλινιτσιούνι μούλι αλί ντάντι
Κατσέ μι ντιάντι αχέντ ντιπάρτι
Τας σλι τζεκου ονν λάι ντι ζμπορόν
Τας λι φούγκα χιάμα ντόρου
Νον βόι κουκέκι ντι ούνον νίλιον
Βόι λα ντάντα τας μι άιμπα χίλιοι
Νον βόι φουστάνι ντι τσίντσι οσούτι
Βόι λα ντάντα κουν σοάτσιλι μούλι

Στη βρύση της λεπτοκαρνάς
Κράτα το άλογο να κατέβω
Περνάει ο θείος και θέλω να
τον συναντήσω
Να στείλω χαιρετίσματα
Χαιρετίσματα πολλά στη μάνα
Επειδή με έδωσε αρκετά μακριά
Να τους πω ένα μαύρο λόγο
Να τους φύγει λίγος καημός
Δεν θέλω κουκάκια των χιλίων δραχμών
Θέλω τη μάνα να με έχει κόρη
Δε θέλω φουστάνι των 500 δραχμών.
Θέλω τη μάνα και τις πολλές φίλες.

Όσο περιμέναν τη νύφη να βγει από την καλύβα για να ξεκινήσει η πομπή, οι συγγενείς του γαμπρού τραγουδούσαν:

Εσι μόνι φλουριέ ρούσπα
Νον μάλα σιτζούσι ασκουμα
Εσι τώρα τον μιγδάνι
Σ' τι βιάντα σοάτσιλι ατάλι

Βγες μωρέ πανέμορφη
Αρκετά κάθρες κρυμμένη
Βγες τώρα στο μιγδάνι (σιργιάνι)
Να σε δουν οι φίλες σου

Κατόπιν τη νύφη ανέβαζε σε άσπρο άλογο ο πατέρας ή τα αδελφία της. Καθώς ανέβαινε, αριστερά και δεξιά του αλόγου κρατούσαν ανοιχτές φλοκάτες για να μη φανούν τα πόδια της. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι υπήρχαν αυστηρότατοι κανόνες ηθικής. Έτσι ξεκινούσαν για το κονάκι του γαμπρού, όπου και γίνονταν η στέψη. Στα μέσα της διαδρομής παρέδιδαν τη νύφη στο σόι του γαμπρού ενώ οι συγγενείς της νύφης, επέστρεφαν πίσω στο κονάκι της. Τώρα δίπλα στο άλογο της νύφης περπατούσε ένας στενός συγγενής του γαμπρού π.χ. αδερφός.

Επίσης στο Ξέσιλο και πάλι, η παράδοση της νύφης τα κατοπινά χρόνια γινόταν στο προαύλιο της εκκλησίας πάνω σε πράσινο χορτάρι. Τραγουδι που ακούγονταν για τη νύφη στο δρόμο προς το κονάκι του γαμπρού ήταν:

Ιού τι ντους λα λανταρούσι
κον ντάου σιαμαίσι ντι γκούσι;
Μι ντουκ λα κούσκρα ατσά νάου
κ' σ'φιάτσι πρώτα χαράου

Που πας βρε χελιδόνι
με δυο μαντήλια στο λαιμό;
Πάω στην καινούρια πεθερά
που κάνει πρώτη χαρά (δηλ. γάμο)

Με το που έφταναν στην καλύβα του γαμπρού, ο πεθερός της νύφης γύριζε το σαμάρι του αλόγου να κοιτάζει προς την καλύβα και έκοβε τα λουριά του αλόγου, για να μείνει η ευτυχία στο σπίτι και να μην φύγει, όπως πίστευαν.

Με το που έφταναν στο γαμπρό επίσης, οι συγγενείς του φώναζαν τη μητέρα του να βγει έξω να δει τη νύφη, καθώς πρέπει να αναφερθεί ότι η μητέρα του γαμπρού έμενε στην καλύβα καθ' όλη τη διάρκεια του γάμου, δηλαδή δεν πήγαινε με το υπόλοιπο σόι στο κονάκι της νύφης. Τότε οι κοπέλες απ' την πλευρά του γαμπρού τραγουδούσαν:

Έσι λα μούμα
σ' τι αστιάπτα χίλιου του
τοι νι αντούσι γιρακίνα
Γιρακίνα κάσα (μ)πλίνα

Βγες βρε μάνα
σε περιμένει ο γιος σου
πον μας έφερε μια γερακίνα
γερακίνα σπíti γεμάτο (δηλ. ευτυχία)

Πριν κατεβάσουν τη νύφη, της έδιναν τρία αγοράκια ηλικίας 7-8 ετών, τα οποία κρατούσε στα χέρια της, τα φιλούσε, τα έδινε "ποάμι" (στραγάλια, σταφίδες, ζαχαρωτά) και από ένα μήλο στο οποίο κάρφωναν ένα κέρμα. Αφού κατέβαινε από το άλογο, υποκλίνονταν τρεις φορές και οδηγούνταν στην είσοδο της καλύβας όπου την περίμενε η πεθερά της. Εκεί έδινε στη νύφη ένα κομμάτι βούτυρο και η νύφη άλειφε την είσοδο σε σχήμα σταυρού, κατόπιν ακολουθούσε ένα λουκούμι που έτρωγαν εναλλάξ πεθερά και νύφη για να είναι γλυκιά η συμβίωσή τους. Πρώτα χαιρετούσε η πεθερά τη νύφη λέγοντας "γκίνι βίνις" (καλώς όρισε), ενώ στη συνέχεια, κρατώντας ένα κομμάτι λουκούμι, έλεγε:

Ντουλτσε μινι, ντουλτσε τίνι
τας τριτζέμ ντάουλι γκίνι

Γλυκιά εγώ, γλυκιά εσύ
να περάσουμε και οι δυο καλά

Όλα πλέον ήταν έτοιμα για την είσοδο στην καλύβα. Στην περιοχή του Αλμυρού, η νύφη πριν μπει στην καλύβα του γαμπρού πετούσε προς τα πίσω ένα πιάτο και όποιος το έπιανε, θεωρούνταν καλός οιασδήποτε γι' αυτόν.

Η πεθερά έστρωνε μάλλινο λευκό δίμιτο στο διάδρομο για να πατήσει πάνω σ' αυτό το ζευγάρι, ενώ στις μασχάλες της νύφης έβαζε δύο ψωμιά ή κουλούρες. Επίσης πριν μπει στην καλύβα η νύφη κλωτσούσε ένα μαστραπά με νερό προς τα μέσα ως ένδειξη αφθονίας [σ' χίμπα κάσα (μ)πλίνα] και περνούσε πάνω από ένα σίδερο.

Μέσα στην καλύβα τώρα, η πεθερά έπαιρνε τη νύφη και την οδηγούσε στην εστία (βάτρα). Εκεί χτυπούσε το κεφάλι της στο τζάκι τρεις φορές για να "έχει το μυαλό πάντα στο σπίτι" δηλαδή να στεριώσει στο σπίτι, ενώ της έφερναν και ένα αγόρι (ή και τρία) με τους γονείς εν ζωή για να αποκτήσει αγόρια. Οι Αρβανιτόβλαχοι ήθελαν αγόρια για να συνεχιστεί η γενιά, η φάρα, το φαλκάρι. Έτσι σε περίπτωση που γεννιόταν κορίτσι έλεγαν χαρακτηριστικά "αϊστα σι άλλα νου", δηλαδή "αυτό και κανένα άλλο".

Η είσοδος της νύφης στην καλύβα του γαμπρού.
Αναβίωση του παραδοσιακού Φρασαριώτικου γάμου από τον Σύλλογο Βλάχων Επαρχ. Αλμυρού το 1999 (αρχείο Λ.Σ.Β.Ε.Α.)

Σ' αυτή τη στιγμή κι αφού η νύφη κερνούσε το αγόρι (ή τα αγόρια) που της είχαν φέρε στην κόχη ("κόχιου"), οι συγγενείς του γαμπρού της έλεγαν το παρακάτω τραγούδι:

Η πεθερά κατόπιν πρόσφερε τοί-
πουρο σε όλους, ενώ οι συγγενείς αν-
ταπέδιδαν με τραγούδι.

Πλέον είχε φτάσει η ώρα τη στέ-
ψης, η οποία γινόταν μέσα στην κα-
λύβα. Όσο διαρκούσε η στέψη, ένα
αγόρι χτυπούσε ένα σφυρί σε τανά-
λια κάνοντας μεγάλο θόρυβο. Αυτό
γινόταν για να μην κάνει η νύφη ανί-
κανα αγόρια. Κατά τη διάρκεια της
στέψης έριχναν ρύζι και αυτό που
έμενε στα γένια του παπά, το μά-
ζευαν και το διατηρούσαν. Κατά την
έξοδο του παπά από την καλύβα, δύο άντρες παραμόνευαν έξω από την πόρτα και έδιναν από ένα χτύπημα
στην πλάτη τόσο αυτού, όσο και του γαμπρού αλλά και στους συγγενείς του γαμπρού. Πολλοί έμεναν μέσα
στην καλύβα για να γλιτώσουν, ενώ άλλοι έτρεχαν γρήγορα προς τα έξω.

Μετά τη στέψη έβγαζαν τα προικιά της νύφης στην αυλή για να τα δουν όλοι οι παρευρισκόμενοι. Σε νεότερα
χρόνια, το άπλωμα της προίκας και τα δώρα της νύφης προς τους συγγενείς του γαμπρού γινόταν τη Δευτέρα
λίγο πριν το μεσημέρι. Αξίζει να σημειώσουμε ότι την ώρα του γάμου που άνοιγαν την προίκα της νύφης, τα
μπρατίμια έβαζαν κρυφά μέσα στα σακάκια μία ψεύτικη κούκλα από πανιά και μπαλώματα και όταν την έβγαζαν
έλεγαν χαριτολογώντας: "άιντε μβιάστα αντούσι φιάτα του πάια" δηλαδή "η νύφη έφερε κορίτσι στην προίκα".
Η νύφη έφερνε οπωσδήποτε στην προίκα της από το πατρικό σπίτι, το τσιουπάρι και τα τσιουπράκια. Αυτά τα
δύο κοσμήματα πέρα από τη μεγάλη σημασία των υλικών από τα οποία κατασκευάζονται (ασήμι και χαλκό),
έχουν και μία συμβολική σημασία. Αντιπροσωπεύουν την αναμφισβήτητη σοβαρότητα και ηθική της Φρασα-
ρίτισσας νύφης και γυναικάς γενικότερα. Απώλεια ενός εκ των δύο ισοδυναμούσε με ηθική καταστροφή. Έτσι
συνέβη κάποτε μία Φρασαριώτισσα νύφη να ξεχάσει τα τσιουπράκια της στην πηγή, πάνω στα βουνά, σε μία
στιγμή ξεκουρασής. Μη αντέχοντας την απώλειά τους παρακάλεσε έναν ποιμένα που έβουσκε τα πρόβατά του
σε παρακείμενη πλαγιά, να ψάξει να τα βρει για να μην περάσει κάποιος ξένος και να τα πάρει. Ακόμη και σε
τέτοια περίπτωση σκάρωναν τραγούδι, σχολιάζοντας το γεγονός:

Πικουράρε ντι λα νιέλοι

Βοσκέ των αρνιών

Νάκα αφλάσι τσιουπράκιλα αμιάλι; Μήπως βρήκες τα τσιουπράκια μου;

μοίραζε στους συγγενείς ένας μπράτμος φωνάζοντας δυνατά το όνομά τους. Οι ευχές που ακούγονταν εκείνη
τη στιγμή ήταν:

"Σ' νι κινδισιάσι" (να προκόψουν), "Αιντε σ' άιμπα τοιτσιόρου μπάρα μβιάστα" (να έχει καλό πόδι η νύφη), "Σ'
λονάτε αούμπρα μπούνα κου σοάκρα" (να έχετε καλό ίσκιο με την πεθερά).

Μόλις τέλειωναν με τα δώρα μά-
ζευαν την προίκα και ξεκινούσε ο χορός.
Πρώτα χόρευε ο κουμπάρος και μετά η
νύφη. Όταν πιάνονταν η νύφη στο χορό
τραγουδούσαν το διπλανό τραγούδι:

Αλμπα σ' τι βεντ μού σόρου

Τίνι τσι τι αλίκισι ν' κόρου

Σ' νι φας νάου φισιόρι

.....

Ντόι σλι μιγκέμι πικουράροι

Σ' νι αντούκα σούμτοι κι σάουσι

Ούνου σ'λου μιγκέμι καρβανάρου...

Ασπρη να σε δω βρε κόρη

Εσύ που πιάστηκες στο χορό

Να μας κάνεις εννιά αγόρια

.....

Δύο θα τους βάσουμε βοσκούς

Να μας φέρνουν βούτυρο και τυρί

Ένα θα το βάσουμε κυρατζή...

Αργά το βράδυ της Κυριακής (ή τα
ημερώματα της Δευτέρας), έρχονται
συγγενείς από το σόι της νύφης

(μπουγτζιάτζιλι) με λαγγίτες (πγγάνι) και ποάμι για να δουν πώς είναι η νύφη από θέμα υγείας (κουμιάσι ντι σανατάτι). Αν ήταν από άλλο χωριό τους έβαζαν τραπέζι τα πεθερικά (κούσκρλι).

Το πρωί της Δευτέρας πήγαιναν τη νύφη σε κοντινή βρύση για να πάρει νερό. Μόλις έφθναν στη βρύση (ή την πηγή), τα μπρατίμια έβγαζαν τα παπούτσια της νύφης κι έπαιρναν τα χρήματα που είχαν μέσα. Έπειτα της τα φορούσαν και πάλι.

Καθώς γέμιζε τα δύο κανάτια τότε τα μπρατίμια έριχναν μέσα πέτρες, άμμο και διάφορα μικροαντικείμενα. Αυτό γινόταν τρεις φορές και η νύφη τα άδειαζε, ενώ δεν είχε δικαίωμα να αντιδράσει. Έπρεπε να υπομείνει στωικά όλη τη διαδικασία μέχρι να γυρίσουν σπίτι, έχοντας πλέον πόσιμο νερό χωρίς ξένες ουσίες στα κανάτια της. Αυτό το πόσιμο νερό το έδινε σε όλους να το πουν στο κονάκι και αυτοί την κερνούσαν. Λέγεται χαριτολογώντας ότι μέσα στο νερό αυτό έφτυνε η νύφη και τα πεθερικά που έπιναν έλεγαν χαρακτηριστικά: "γλυκό το νερό τη νύφης". Έπειτα ακολουθούσε γλέντι και φαγητό, ενώ ο μπράτιμος έσπαζε την κουλούρα στο κεφάλι και τη μοίραζε σε όλους τους παρευρισκόμενους.

Την Τρίτη το πρωί αυτοί που είναι από μακριά πρέπει να φύγουν. Πρώτα κερνούν τη νύφη και μετά η πεθερά τους δίνει κάποια δώρα μαζί με μία ψημένη ωμοπλάτη αρνιού, καθώς και ψωμί για το δρόμο. Αυτοί που παραμένουν κάνουν ένα ωραίο έθιμο (αντέτι) κατά το οποίο δένουν με σκοινί τους κοντινούς συγγενείς του γαμπρού και τους κρεμάνε από μία φούγκα στην αυλή μέχρι να τάζουν κάτι π.χ. μία πίτα, αυγά, ποάμι, μία οκά καρύδια κ.α. Όλα αυτά που μαζεύονται από το κρέμασμα (ντι σπιτζουράρι) τα έβαζαν στο τραπέζι το μεσημέρι και τα έτρωγαν ως μεζέ.

Ανάλογο έθιμο (κρέμασμα του γαμπρού), γινόταν στο Σέσκλο, τα κατοπινά χρόνια, στην πλατεία του χωριού αφού γύριζαν από την πηγή στην οποία πήγαιναν τη νύφη με τις κανάτες. Τότε τα μπρατίμια έπαιρναν εξαγορά, κατά κάποιο τρόπο από τους γονείς του γαμπρού οι οποίοι τους έδιναν χρήματα για να τον ξεκρεμάσουν ή από τη νύφη που τούς έταζε ότι θα σφάζει την κότα, την οποία είχαν πάρει μαζί με τα προικιά.

Αξίζει να αναφερθεί ότι καθ' όλη τη διάρκεια του γλεντιού η νύφη στεκόταν όρθια ("πι τσιτσιόρου"), ενώ ο κουμπάρος καθόταν στην κορυφή του τραπέζιου και από τα ψητά του προσέφεραν πάντα την ουρά ως ένδειξη τιμής ("τινίε"). Όταν έχοταν η στιγμή να αποχωρήσει ο κουμπάρος από το γαμήλιο γλέντι, τότε οι συγγενείς του γαμπρού έλεγαν το εξής τραγούδι:

Η αποχώρηση του κουμπάρου σημαίνει και το τέλος του γάμου. Οι νεόνυμφοι πήγαιναν για ύπνο σε μία καινούργια καλύβα και στο νυφικό κρεβάτι ο γαμπρός άφηνε λεφτά.

Την Τετάρτη η νύφη πήγαινε στη μάνα της για να τη χτενίσει και επιστρέφοντας έκανε την πρώτη της πίτα μπροστά στην πεθερά της. Εκεί βρίσκονταν και τα μπρατίμια και της έριχναν διάφορα ξύλα στην πίτα για να τη δυσκολέψουν. Την Τετάρτη επίσης, μετά το γάμο, η νύφη έπαιρνε ρόκα και αδράχι για να δει η πεθερά με τις κουνιάδες, αν ξέρει να γνέθει.

Την πρώτη Κυριακή μετά το γάμο το ζευγάρι πήγαινε επίσκεψη ("ουσιπέτσου" ή "βί-ζιτα") στη μάνα της νύφης, αφού πρώτα έπαιρναν ευχή από παπά. Τη μέρα που πήγαινε το ζευγάρι να πάρει την ευχή στην εκκλησία ο κόσμος που τους έβλεπε, έλεγε: "τριάτοι μιάσιστα ατσά νάου" δηλαδή περνάει η νέα νύφη.

Τον πρώτο χρόνο του γάμου οι συγγενείς καλούσαν ένα βράδυ το ζευγάρι στην καλύβα τους και τους έκαναν τραπέζι. Εκτός των άλλων μαγείρευαν για τη νέα νύφη "πι-τιρόνια", τυρόπιτα με ψημένα φύλλα πασπαλισμένη με ζάχαρη.

Να τονίσουμε επίσης ότι οι νεόνυμφοι ζούσαν με τους γονείς του γαμπρού μέχρι να παντρευτεί και ο μικρότερος αδελφός του γαμπρού. Οι γιοι δεν άφηναν ποτέ μόνους τους γονείς τους, όσο αυτοί ζούσαν. Εκείνα τα χρόνια παντρεύονταν πρώτα οι μεγαλύτερες αδελφές, μετά οι μικρότερες, ύστερα οι μεγαλύτεροι αδελφοί και τελευταίοι οι μικρότεροι. Αυτή η σειρά τηρούνταν αυστηρά και απαρέγκλιτα.

Η νύφη εξάλλου για πολύ καιρό έπαιρνε λεκάνη, σαπούνι, πετσέτα και ένα μαστραπά νερό και πήγαινε μαζί με την κουνιάδα ή τη συνυφάδα της, σε όλα τα συγγε-

Στε νοίνε νίγκα αίστα σιάρα
Αμ τσίντινι νέλιο φριπτς
σ' αλτ τσίντινι λι αμ πι σούλα
Τας μικέμ, τας γλαντισίμ
πιν ταχινά τας ατίριμ.

Κάτσε κουμπάρε ακόμη αυτό το βράδυ
Έχω πέντε αρνιά ψημένα
κι άλλα πέντε τα έχω στη σουβλά.
Να φάμε, να γλεντήσουμε
μέχρι το πρωί να ξεμερώσουμε.

Ζεύγος Φρασαριωτών της περιοχής Αλμυρού (σουλολογή Σπ. Φορφόλια).

Φρασσιώτισσα του Σέσκλου με τη ρόκα στο χέρι (συλλογή Σπ. Φορφόλια)

νικά πρόσωπα της στάνης για να τους ρίξει νερό να πλυθούν στα χέρια. Πρώτα απ' όλους πήγαινε στον γεροντότερο της στάνης, μετά στα πεθερικά αλλά και σε μακρινούς συγγενείς εφ' όσον ήταν κοντά. Η παράλειψη κάποιου προσώπου θεωρούνταν μεγάλη ασέβεια.

Στο νέο σπιτικό τον πρώτο λόγο είχε η πεθερά. Η νύφη αποκτούσε δικαίωμα γνώμης όταν αποκτούσε παιδιά. Με τον άνδρα της η νύφη δεν μιλούσε ποτέ μπροστά στους άλλους επί δύο χρόνια. Ήταν ασέβεια και ντροπή να μιλήσει με τον άνδρα της μπροστά στους συγγενείς. Επίσης δεν αποκαλούσε ποτέ, ακόμη και στα γεράματα, τον άνδρα με το όνομά του. Όταν ήθελε να του πει κάτι τον αποκαλούσε "λάι μπουρμπάτε" δηλαδή "βρε άντρα". Παρομοίως ο άνδρας την αποκαλούσε "ω λα μουλιάρι" δηλαδή "εσύ βρε γυναίκα". Επιπρόσθετα η νύφη δε χρησιμοποιούσε πλέον το βαπτιστικό της όνομα. Όταν κάποιος απευθυνόταν σ' αυτήν έλεγε "τσολ Κίτα", "τσολ Τσίλη" δηλαδή η γυναίκα του Χρήστου, η γυναίκα του Βασίλη αντίστοιχα.

Στην περίπτωση που η νύφη δε μπορούσε να κάνει αγόρια ζητούσε από κάποιον κουνιάδο της να της δώσει ένα. Αυτός της έδινε έναν γιο του με την ευχή του και αυτή τον περνούσε από τα φουστάνια της και τον υιοθετούσε. Επρεπε πάση θυσία να διατηρηθεί και να συνεχιστεί το επώνυμο του γαμπρού, δηλαδή να συνεχιστεί η φάρα, το φαλκάρι.

Σημείωση: Η αναγραφή των βλάχικων τραγουδιών με ελληνικούς και όχι λατινικούς χαρακτήρες, αποφασίσθηκε αφ' ενός μεν, γιατί η βλάχικη γλώσσα είναι προφορική χωρίς επίσημη γραφή, αφ' ετέρου δε, για να έχουν τη δυνατότητα να διαβάσουν τα τραγούδια αυτά και όσοι δε γνωρίζουν να διαβάσουν λατινικά.

Το Πολυφωνικό τραγούδι

Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά του Αρβανιτοβλάχικου πολιτισμού ήταν και το πολυφωνικό τραγούδι.

Η αρβανιτοβλάχικη φρασαριώτικη πολυφωνία, σύμφωνα με τη μουσικολόγο Αθηνά Κατσανεβάκη, ουσιαστικά αντιπροσωπεύει το τρίφωνο παλυφωνικό τραγούδι, τύπου μίμησης, των Βλάχων της Βόρειας Ηπείρου. Το ομαδικό τραγούδι είναι κανόνας στους Φρασαριώτες σε τέτοιο βαθμό, ώστε το ατομικό τραγούδι να μην μπορεί, σχεδόν, να βρεθεί σ' αυτούς.

Η πολυφωνία στα φρασαριώτικα τραγούδια δημιουργείται από τρεις φωνές που έχουν προκαθορισμένους ρόλους. Οι ρόλοι αυτοί είναι τόσο καθορισμένοι ώστε να περιγράφονται και από τις ονομασίες που χρησιμοποιούν οι ίδιοι οι τραγουδιστές, όταν αναφέρονται σ' αυτές. Η πρώτη φωνή είναι αυτός που "το παίρνει" ("ατσέλ ου λιά"), η δεύτερη αυτός που το κόβει ("ατσέλ ου τάλιοι") και η τρίτη φωνή είναι οι ισοκράτες ("τσένι μποάτσια" ή "φάτσι ισό"). Έτσι η κατασκευή των τραγουδιών αυτών βασίζεται σ' ένα είδος απαντητικής μίμησης.

Η πρώτη φωνή, που είναι συνήθως ένα άτομο καλλίφωνο, αρχίζει το τραγούδι, γι' αυτό χρησιμοποιείται γι' αυτήν και η έκφραση "το παίρνει". Το άτομο αυτό είναι ο σολίστας και κάνει την αρχή. Σε κάποιο σημείο που δεν είναι ακριβώς καθορισμένο και που διαφέρει από τραγούδι σε τραγούδι, η δεύτερη φωνή θα κόψει την πρώτη επαναλαμβάνοντας ένα μέρος του στίχου, χρησιμοποιώντας διάφορους μουσικορυθμικούς σχηματισμούς. Ο πρώτος σολίστας μπορεί και να συνοδεύσει τη δεύτερη φωνή, πάντα χαμηλόφωνα όμως. Οι ισοκράτες μπαίνουν περίπου μαζί με τη δεύτερη φωνή αρχίζοντας με τον χαμηλότερο φθόγγο της μουσικής κλίμακας. Η ομάδα αυτή δεν κάνει τίποτε εκτός από το να κρατάει τον ήχο της φωνής. Ολοι μαζί μουρμουρίζουν μία μόνο νότα, ένα εεεεε..... μακρόσυρτο, μέχρις ότου ο "κόφτης" (αυτός που κόβει το τραγούδι) τελειώσει ολόκληρη τη στροφή. Μετά από αυτό αρχίζει ο πρώτος σολίστας μία άλλη στροφή, εάν δε δημιουργηθεί μία άλλη ομάδα για εναλλαγή.

Στους Αρβανιτοβλάχους-Φρασαριώτες, απαραίτητο προσόν του τραγουδιστή της δεύτερης φωνής είναι να ακολουθεί κατά πόδας την πρώτη, διατηρώντας ωστόσο την ανεξαρτησία του. Ο τρόπος με τον οποίο αναγνωρίζουν οι τραγουδιστές σε ποιο ακριβώς σημείο θα αρχίσουν να τραγουδούν είναι καθαρά εμπειρικός. Η μεγαλύτερη δυσκολία βρίσκεται στη δεύτερη φωνή, η οποία πρέπει σε κάποιο σημείο να κόψει την πρώτη. Το σημείο αυτό μπορεί να διαφέρει από τραγούδι σε τραγούδι ή κάποτε να αλλάξει ανάλογα με τη διάθεση για αυτοσχέδιο. Το πιο σημαντικό όμως είναι ότι ο δεύτερος τραγουδιστής πρέπει να γνωρίζει σε ποιο σημείο τελειώνει η φράση του πρώτου και επίσης θα πρέπει να έχει διαμορφωμένη μέσα του τη δική του μουσική φράση. Και αυτό

Ηλικιωμένοι Φρασαριώτες του Εέσκλου τραγουδώντας πολυφωνικά τραγούδια με τη συνοδεία οργάνων (συλλογή Σπ. Φορφόλια)

Μέλη των οικογενειών Παλάντζα, Ντόντη και Φώτων από το Εέσκλο (αρχείο Πολιτ. Συλ. Εέσκλου)

είναι καθαρά θέμα εμπειρίας που αποκτάται με τη συνεχή συμμετοχή μέσα σε ομάδες ή καλύτερα μέσα σε μια συγκεκριμένη ομάδα τραγουδιστών που τραγουδούν τέτοιου είδους πολυφωνικά τραγούδια. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι ο πρώτος και ο δεύτερος τραγουδιστής πρέπει να είναι καλά ταιριασμένοι, να έχουν τραγουδήσει πολλές φορές μαζί, έτσι ώστε ο ένας να γνωρίζει καλά τις συνήθειες του άλλου.

Τα φρασαριώτικα πολυφωνικά τραγούδια είναι διαφόρων ειδών: ιστορικά, ερωτικά, σκαωπτικά, μοιρολόγια, της αγάπης, της ξενιτιάς, ποιμενικά, τραγούδια για τους κυρατζήδες-αγωνιάτες, τραγούδια σχετικά με τα έθιμα ("αντέτια"), του γάμου, του βουνού κλπ. Κάθε χωριό είχε κι ένα άτομο που σκάρανε τραγούδια με την πρώτη αφορμή. Έτσι στον Αλμυρό ήταν ο Δημήτρης Τσιμπούκακης, στο Σέσκλο ο Τούσιος Πίνας, στο Αργυροπούλι ο Γιώργος Φουρτούνας κλπ. Τα τραγούδια αυτά τραγουδιόνταν συνήθως από παρέες αντρών ή γυναικών, συνήθως 6-7 άτομα. Υπήρχε όμως περίπτωση σε ένα τραπέζι να κάθονται και 15 άτομα, που ενώ μπορεί να κρατούν το ίσο, εν τούτοις δεν τραγουδούν ως πρώτοι διότι δεν ξέρουν να τραγουδούν καλά. Συνήθως οι ομάδες των αντρών τραγουδούσαν ξεχωριστά από τις ομάδες των γυναικών. Υπήρχαν όμως περιπτώσεις που στην ομάδα των αντρών υπήρχαν και γυναίκες. Τότε έλεγαν χαρακτηριστικά πως "αν η παρεία είναι μεικτή από άνδρες και γυναίκες, το τραγούδι πάει ακόμη καλύτερα". Ιδιαίτερη επίδοση είχαν οι γυναίκες στα τραγούδια της σαρμανίτσας (κούνιας) και στα μοιρολόγια, αν και υπάρχουν πληροφορίες ότι πριν από το 1920 μοιρολογούσαν και οι άντρες!!!

Ο Γεώργιος Παδιώτης αναφερόμενος στο φρασαριώτικο πολυφωνικό τραγούδι, τονίζει: «...Ο Φρασαριώτης σκαρώνει τραγούδι όσες φορές επιβάλλει η περίπτωση. Για να μείνει το γεγονός στη μνήμη συλλογικά, ομαδικά ώστε οι μελλοντικές γενιές να γνωρίζουν την πραγματικότητα, δηλαδή τι ακριβώς έγινε στο παρελθόν και δεν πρέπει να πέσει στη λησμονιά... Το φρασαριώτικο τραγούδι παραμένει "ανοικτό". Οποιοσδήποτε μπορεί να αλλάξει μια λέξη, ένας άλλος να προσθέσει κάτι άλλο, να τροποποιήσει ένα στίχο ή μια ολόκληρη στροφή, να προσαρμόσει καλύτερα τη ρίμα, εφ' όσον αυτός νομίζει πως έτσι ταιριάζει καλύτερα. Σε μια άλλη φάρα, σε ένα άλλο φαλκάρι, το τραγούδι μπορεί να συνδεθεί με ένα άλλο γεγονός που μοιάζει, αλλά με άλλα ονόματα. Η δομή του τραγουδιού θα παραμείνει για πάντα η ίδια, αλλά μερικές λεπτομέρειες μπορεί να τροποποιηθούν... εδώ το τραγούδι θα είναι του Νίσα, αλλού θα είναι του Κόλα... και το γεγονός θα μπει στη μνήμη όλων, ανώνυμο, σαν έναν πατρογονικό θησαυρό που ανήκει σε όλους μας. Επιθυμίες, παρακλήσεις, ειδήσεις, αναμνήσεις, λύπες ή χαρές, μοιρολόγια όλα λέγονται με λίγα λόγια, αφήνοντας αυτόν που ακούει, να κατανοήσει περισσότερο από αυτά που θα πει το τραγούδι... Γι' αυτό το φρασαριώτικο τραγούδι είναι περισσότερο αφήγηση και λιγότερο τραγούδι, όπως συμβαίνει στα άλλα αρωμάνικα-βλάχικα φαλκάρια...».

Τέλος αξίζει να αναφέρουμε ότι ένα σύνθετος φαινόμενο των φρασαριώτικων πολυφωνικών τραγουδιών είναι η διάνθιση των στίχων και των αντίστοιχών τους μουσικών εκφράσεων με συλλαβές ή λέξεις άσχετες προς το νόημα του στίχου. Πρόκειται για στοιχεία ρητορικά, επιφανήματα ή και επαναλήψεις ορισμένων λέξεων π.χ. αμάν, μού, ντάντα, λέλε, αίντε μού, λεί, αλαί κ.α. Αυτά τα στοιχεία τα οποία ονομάζονται "παραθέματα", χρωματίζουν τα τραγούδια χωρίς να διακόπτουν την ποιητική ροή.

Ο Ζήσης Φασούλας από τον Αλμυρό, (αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

Ο Νικόλαος Μπάρδας από τον Αλμυρό (αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

Έθιμα και Δοξασίες του κύκλου ζωής των Αρβανιτόβλαχων

Ο Αρβανιτόβλαχοι είχαν αναπτύξει ένα πλήθος δοξασιών και προκαταλήψεων πολύ πλούσιων από λαογραφικής άποψης, οι οποίες έχουν παρατομπές είτε στην αρχαία Ελλάδα, είτε στη φύση κοντά στην οποία ζούσαν άλλωστε.

Γέννηση

Σημαντικό ρόλο στη γέννηση του παιδιού, τα παλιά χρόνια, έπαιζε η μαμή (μαία), που βοηθούσε την έγκυο γυναίκα να γεννήσει χρησιμοποιώντας καθαρά πρακτικά μέσα. Κάθε χωριό είχε και τη δική του μαμή (μπορούσε να είναι και περισσότερες από μία). Έτσι στον Αλμυρό ήταν η Μίνκα Ούτα, στο Σέσκλο η Ζωή Καπουράνη κ.ο.κ. Η τελευταία μάλιστα είχε φέρει στη ζωή περίπου 1.500 παιδιά!!! Οι ηλικιωμένοι του Σέσκλου τη θυμούνται να ξεγεννά κάποιες βραδιές περισσότερες από δύο γυναίκες, ενώ στα γεράματά της την κουβαλούσαν οι κάτοικοι του χωριού στις πλάτες για να την οδηγήσουν στο σπίτι της εγκύου.

Αρχίζοντας με τις προλήψεις της γέννας λοιπόν, καταγράφουμε ότι όταν ήταν έτοιμη η γυναίκα να γεννήσει, τότε έριχναν έξω από την πόρτα του σπιτιού νερό στο χώμα, ώστε έτσι όπως περνάει (τρέχει) το νερό στο ποτάμι, έτσι γρήγορα και ανώδυνα να περάσει η γέννα.

Σε περίπτωση που η έγκυος δυσκολευόταν να γεννήσει, έβαζαν κηρύθρες από μέλισσες μέσα σε ζεστό νερό σ' ένα καζάνι και η γυναίκα κάθονταν πάνω από τον ατμό.

Επίσης σε περίπτωση εγκυμοσύνης, όταν μία γυναίκα δυσκολευόταν να γεννήσει, τότε την έβαζαν πάνω από ατμό ("ανάλλτ πι άμπουρι") από βρασμένο γάλα ή καυτό νερό, έτσι ώστε να της φύγουν τα κρυώματα και να γεννήσει ανώδυνα. Για να φύγουν τα κρυώματα ("σ' φούγκ αρατσίμια") της εγκύου και για να της έρθει η κίνηση να γεννήσει, της έβαζαν βρασμένα και στυμμισμένα κρεμμύδια μαζί με λάδι σε πανί πάνω στην κοιλιά της.

Ιδιαίτερα προληπτικοί ήταν όσον αφορά στο φύλλο του παιδιού που θα έφερνε στη ζωή η έγκυος του σπιτιού. Έτσι πολλές φορές έβγαζαν τα νεφρά από το αρνί ("αρίκιον ντι νιέλου") και τα βάζαν με αλάτι στη φωτιά. Αν ψήνονταν και μαζεύονταν τότε θα γεννιόταν αγόρι, ενώ αν άνοιγαν τότε θα γεννιόταν κορίτσι. Κάτι ανάλογο έκαναν ριχνοντας το κουκούτσι από καρύδια στη φωτιά. Αν άνοιγε τότε θα γινόταν κορίτσι.

Επίσης η έγκυος δεν έπρεπε σε καμία περίπτωση να περάσει πάνω από σχοινί στο έδαφος διότι θα έκανε παιδί

Η οικογένεια Χρ. Καπουράνη από το Σέσκλο (αρχείο Στ. Φώτου)

Η Λευτέρω Κελέση, ο Χρήστος Μπασδέκης και η Παρασκευή Μπασδέκη από τον Αλμυρό (αρχείο Λ.Σ.Β.Ε.Α.)

Μέλη της οικογένειας Τανάγια από το Σέσκολο
(αρχείο Πολιτ. Σουλ. Σέσκολου)

Επάνω: Χρυσούλα Ούτα, Κωνσταντίνα Μήλιου, Γενοβέφα Ούτα
και κάτω οι Χρήστος Ούτας και Ιωάννης Παπαστεργίου από
τον Αλμυρό (αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

με θηλιά στο λαιμό ("κου μάτσου ντι γκούσι") και έτσι θα πέθαινε.

Η γυναίκα γεννούσε ορθή κι όλη της η φροντίδα ήταν, μαζί με τους φοβερούς πόνους, να έχει τα πόδια της κάπως συμμαζεμένα τα οποία προσπαθούσε να τα σκεπάζει με την μακριά πουκαμίσια της. Ποτέ κανένας άνδρας δεν έμπαινε μέσα την ώρα της διαδικασίας. Η μαμή ("μαμιά") αφού έπιανε το παιδί στα χέρια της και το γυρτζε ανάποδα να δει και τα σημάδια, του έκοβε το λώρο μ' ένα ψαλίδι και έπειτα έδενε τον αφαλό του με τη βοήθεια μιας δεκάρας. Τότερα το έδινε στις άλλες γυναίκες της καλύβας για να το φροντίσουν κι εκείνη περιποιούνταν τη μητέρα του.

Μετά τη γέννα έδιναν δώρο στη μαμή ένα σαπούνι κι ένα μαντήλι. Η μαμή έπλενε το μωρό στο "λεγγένη" και οι συγγενείς έριχναν κέρματα. Το πρώτο μπάνιο του μωρού μετά τη γέννησή του έπρεπε να γίνει με "αμίλητο" νερό που έπαιρναν από κάποια βρύση ή πηγή το πρωί ή το απόγευμα. Μέσα σ' αυτό έριχναν λεφτά και λουλούδια. Έπειτα έριχναν το νερό σε ρίζα σπαροφόρου δέντρου σε καθαρό μέρος. Επίσης τις πρώτες μέρες της γέννησης, έσπαζαν ένα αυγό μέσα σε νερό λέγοντας ότι έτσι θα "καθαρίσει το δέρμα" του παιδιού. Ακόμη και τα σπάργανα του παιδιού δεν έπρεπε να μείνουν έξω νύχτα, διότι πέφτει δροσιά και έτσι υπάρχει κίνδυνος να κρυώσει το μωρό.

Σε περίπτωση που γεννιόνταν εβδομήντικο παιδί ("ντι σιάπι μέσιοι"), τότε το τάζαν συνεχώς γάλα και το τύλιγαν σε πρόβριο μαλλί. Στις τρεις μέρες από τη γέννηση γιορτάζονταν το "τριομέρι" ή "τριάτζα". Εκαναν τραπέζι στους συγγενείς το οποίο ήταν πλούσιο για να καλοπιάσουν τις τρεις μοίρες και να είναι καλότυχο το μωρό. Επίσης, οι γονείς έβαζαν στο προσκέφαλο του νεογέννητου ένα πουργί λεφτά, κουλούρα και νερό. Το τραπέζι που έστρωναν ήταν το "τραπέζι της Παναγιάς" διότι μετά τις μοίρες ερχόταν η Παναγία για να δει αν το μωρό είναι καλά.

Στις τρεις μέρες έβαζαν κάτω από το μαξιλάρι της λεχώνας χτένι, ευλόκενο, μιτάρι και ένα ψαλίδι. Το ευλόκενο το βάζαν για να φοβηθούν οι μοίρες και να "γράφουν καλά πράματα" για το μωρό.

Η λεχώνα τώρα, δεν έβγαине από το σπίτι της για 40 ημέρες ενώ κάτω από το κρεβάτι της τοποθετούσαν προληπτικά μία σκούπα. Επίσης ψηλά στο ολόσωμο φόρεμα της βάζαν ένα καρό ύφασμα γεμάτο θυμίαμα, κάρβουνο και σκόρδο για να μην τη ματιάσουν. Στο κεφάλι φορούσε μαντήλι στο οποίο κρέμονταν η βέρα και ένα χαιμάλι (φυλαχτό), για να μη ματιάσεται. Τέλος ο άντρας που γυρτζε αργά τη νύχτα δεν έπρεπε να δει τη λεχώνα διότι συναντήθηκε με πολλούς ανθρώπους.

Μπορούσε να τη δει μόνο αν γύριζε πριν τη δύση του ηλίου. Επίσης όσο υπήρχε λεχώνα μέσα στο σπίτι, τότε η γιαγιά του σπιτιού έπρεπε να ξενυχτά δίπλα της για να μη σβήσει η φωτιά από το τζάκι και κοπεί έτσι τα γάλα της λεχώνας (σ' νου κουρμα λάπτι αλί μβιάσι). Όταν υπήρχε λεχώνα στο σπίτι η συχνότερη ερώτηση που γίνονταν ήταν: "Αρι λάπτι, λι ντα τσέτσα;" δηλαδή "έχει γάλα, δίνει στηθος στο μωρό";

Γενικά οι λεχώνες προστατεύονταν πάρα πολύ ώστε να μην έρθει "η ώρα η κακιά" (σ' νου χίμπα οάρα σλάμπα). Όταν στις σαράντα ημέρες η λεχώνα έπαιρνε την ευχή, τότε περνούσαν το μωρό από την πυροστιά ("προυστίε") ώστε να είναι σιδερένιο. Αφού έπαιρνε την ευχή, η λεχώνα πήγαινε στη μάνα της. Εκεί έδιναν στο μωρό ένα κουτάλι κι ένα πιάτο δήθεν για να φάει και μετά έβαζαν άσπρο μαλλί στο λαιμό του μωρού για "να το ασπρίσουν" δηλαδή να ζήσει πολλά χρόνια. Επίσης για σαράντα μέρες η λεχώνα έρανε το κρεβάτι της με αγιασμό, ενώ κάλυπτε τον καθρέπτη του δωματιού με πανί καθώς δεν έπρεπε να γυαλίζεται.

Οι επισκέπτες έφερναν δώρα στη λεχώνα τηγανίτες (λουκουμάδες), ρύζι, γλυκά και φανελάκι για τα μωρό. Τότε φάσκωναν το μωρό με μάλλινα ρούχα που τα έδεναν απ' έξω με χειροποίητο μάλλινο σχοινί, το οποίο είχε ετοιμάσει η πεθερά της νύφης.

Όταν το παιδί γεννιόταν κατά τη διάρκεια των μετακινήσεων στα χειμαδιά ή στα Ξεκαλοκαιριά, δηλαδή στο δρόμο, τότε έβαζαν το μωρό σε μία κεντημένη σαρμανίτσα (κούννια) στη θέση του σαμαριού. Η σαρμανίτσα δενόταν καλά για να μην κουνιέται και το πρόσωπο του μωρού καλύπτονταν μ' ένα λευκό τουλπάνι για να μην ενοχλείται από τον ήλιο στο δρόμο. Δεξιά κι αριστερά του σαμαριού του αλόγου φόρτωναν δύο ντέγκια από καρό μαυρόασπρο ύφασμα, για να μη γυρίζει το φορτίο με το περπάτημα του ζώου,

Το ζεύγος Σταύρου και Μαριγούλας Φώτου, με τις αδελφές της Σοφία και Ασημούλα (αρχείο Στ. Φώτου)

Φρασαριώτικη οικογένεια του Αλμυρού (συλλογή Σπ. Φορφόλια)

Μέλη των οικογενειών Μόσιου, Μπέα, Καπουράνη και Πίνα από το Γέσκλο (αρχείο Στ. Φώτου)

Μέλη της οικογένειας Κουτίνα Χρ., με κατ'αγωγή από το Αργυροπούλι Τυρναβού, στο Βόλο (συλλογή Στ. Φορφόλια)

πάνω στα οποία (ντέγκια) άπλωναν μία κάτασπρη βελέντζα. Η λεχώνα ανέβαινε με τη βοήθεια γυναικών σ' ένα άλλο άλογο. Το μικρό παιδί (μωρό) το βάπτιζαν στην επόμενη στάση – κονάκι κατά το διάβα. Μικρό παιδί αβάπτιστο ("νιπιτιζάτου") και σε τόσο μακρινό ταξίδι δεν το χωρούσε ο νους του τσέλιγκα. "Καλού κακού, ας είναι το παιδί βαφτισμένο. Το λάδι θα το φυλάξει", έλεγε χαρακτηριστικά. Ο κανόνας τα παλιότερα χρόνια ήταν να βαπτίζουν τα παιδιά στους 1-2 μήνες διότι θεωρούνταν μεγάλο κακό να πάθει κάτι το νεογέννητο και να είναι αβάπτιστο, να μην έχει όνομα.

Ο κουμπάρος που είχε στεφανώσει το ζευγάρι ήταν υποχρεωμένος να βαφτίσει όλη τη φαμίλια και η κουμπαριά να συνεχιστεί και στους απογόνους, από γενιά σε γενιά. Θεωρούνταν προσβολή να αλλάξει η κουμπαριά. Ο νονός αποφάσιζε μόνος του το όνομα του παιδιού, αλλά κατά κανόνα έδινε τα ονόματα των γονιών του γαμπρού. Υπήρχε όμως το έθιμο, όταν τα βαπτισμένα παιδιά 2-3 ετών πέθαιναν, να αλλάζουν το νονό γιατί όπως έλεγαν δεν είχε "χαϊρλίτικο" χέρι. Τότε για να βρουν νέο νονό πήγαιναν αργά τη νύχτα και άφηναν το αβάπτιστο τυλιγμένο στα σκαλιά της εκκλησίας και αυτοί στέκονταν στην άκρη παρακολουθώντας το μωρό. Οποιος περνούσε από εκεί πρώτος και έπαιρνε το μωρό στην αγκαλιά του, αυτός θα το βάπτιζε. Βέβαια η μητέρα του έπρεπε να πάρει την άδεια του πρώτου νονού. Ετσι του φιλούσε το χέρι και εκείνος απαντούσε "με την ευχή μου". Σε άλλες περιπτώσεις, άφηνα το μωρό είτε έξω στο δρόμο, είτε τοποθετούσαν έναν φράχτη-εμπόδιο λίγο έξω από το σπίτι. Αυτός που θα περνούσε πρώτος και θα το έπαιρνε, αυτός θα ήταν και ο νέος νονός του παιδιού.

Αξίζει να σημειωθεί ότι στη βάπτιση δεν παρευρίσκονταν οι γονείς του μωρού, παρά μόνο οι παππούδες (κυρίως η γιαγιά του) και άλλοι συγγενείς. Μετά τη διαδικασία της βάπτισης, ο νονός έριχνε λεφτά στα συγκεντρωμένα παιδιά, τα οποία έτρεχαν ύστερα να ανακοινώσουν το όνομα του νεοβαπτισμένου στους γονείς του. Το πρώτο παιδί που έφτανε έπαιρνε το καλύτερο φιλοδώρημα. Κατόπιν ερχόταν ο νονός στο σπίτι με το μωρό στην αγκαλιά (σε λευκή πετσέτα) και το παρέδιδε στη μητέρα του, η οποία υποκλινόταν πρώτα τρεις φορές. Ακολουθούσε γλέντι, χορός και τραγούδι. Επίσης το μωρό αφού βαπτιστεί κοιμόταν επί δύο ημέρες με τα ρούχα του νονού και τυλιγόταν με την πάνα της βάπτισης. Αυτό το πανί την τρίτη μέρα το έπλεναν μαζί με τα ρούχα και το νερό το έριχναν σε κοντινό ποτάμι.

Όταν το μωρό χρόνιζε ("ούμπλι άνου φτισιόρου"), τότε το ζαλικιωναν με ένα μικρό δεματάκι ξύλα. Τότε στο κατώφλι της πόρτας ("πι πράγκου ντι ούσι") μία γυναίκα έκοβε τα ξύλα, μία άλλη κρατούσε το μωρό και μία τρίτη γυναίκα ρωτούσε την πρώτη: "τοι σ' τάλιοι ατσιά; δηλαδή "τι κόβεις εκεί"; Η πρώτη απαντούσε: "τάλιοι φρίκα φτισιόρου τας ίμνα", δηλαδή "κόβω το φόβο του παιδιού για να περπατήσει". Αυτό γινόταν για τρεις φορές και έπειτα κερνούσαν τις παρευρισκόμενες με λαγνίτες ("τηγκάνι") και τραγουδούσαν.

Τέλος και σύμφωνα με την παράδοση των Αρβανιτόβλαχων απαγορεύονταν να παντρευτούν τέκνα από πνευματική συγγένεια π.χ. ο γιος του νονού με τη βαφτισμιά, διότι όπως λέγαν χαρακτηριστικά "τοινού μάτσουλι του μένιλι", δηλαδή ο νονός κρατούσε στα χέρια του τα έντερα του βαφτισμιού, υπονοώντας ότι το είχε σα δικό του παιδί.

Θάνατος

Ακόμη και στο μακάβριο γεγονός του θανάτου οι Αρβανιτόβλαχοι είχαν κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Ένα από αυτά ήταν τα μοιρολόγια που έλεγαν οι γυναίκες ("μοιρολογίστρες"), οι οποίες ήταν μαυροφορεμένες από τα "νύχια μέχρι το κεφάλι, ίσα ίσα να φαίνεται το πρόσωπό τους. Στα μοιρολόγια αναπολείται ολόκληρη η ζωή του νεκρού, μέσα σε συγκινητική ατμόσφαιρα, βγάζοντας ένα παράπονο για τη φυγή του από τον κόσμο. Πολλές φορές τα μοιρολόγια αυτοσχεδιάζονταν εκείνη τη στιγμή. Ακόμα και οι πιο σκληροί άνδρες δεν μπορούσαν να αποφύγουν τα δάκρυα. Πάντα ξεκινούσε μια γυναίκα από τους πλησιέστερους συγγενείς, σε μακροσυρτους ψηλούς θεωρητικούς τόνους, μισοκλαιώντας και μισοτραγουδώντας, εκφράζοντας τον πόνο της για τον πεθαμένο, ενώ στη συνέχεια συνόδευαν και οι υπόλοιπες γυναίκες.

Αναφέρουμε ενδεικτικά, ένα -αρκούντως συγκινητικό- συνηθισμένο αρβανιτοβλάχικο μοιρολόγι:

Νάμισα ντι ασέλιο ντόι μουντς
 Ιαρά ον ον φουντέν αράτσι
 σ' ιαρά ον ον τζιόν βαταμάτου
 σ' του ταμπάρι αμπερτίτου
 σ' του πουρνάρι αρουκουτίτου
 σ' πουλίλιοι τουτς λον αμβιρεγκάρα.
 Βοι λεί πουλίιοι τσι κιουράτς
 τουτου τρέγκου σ' μι μπατς
 μένα ντριάττα σι οκλιον σ' νι αλασάτς
 τας γριψέστου ον λάι ντι κάρτι
 τας πιτρέκου ον αλί ντάντι σι ούνα αλί τάτι

Ανάμεσα σ' αυτά τα δυο βοννά
 ήταν μια κρύα πηγή
 και ένα παλληκάρι σκοτωμένο
 στην κάπα τυλεγμένος
 και στο πουρνάρι πλαγιασμένος
 και όλα τα πουλιά τον περιτριγυρίζαν.
 Εσείς βρε πουλιά που κελαηδάτε
 όλο το σώμα να με φάτε
 το δεξί χέρι και το μάτι να μου αφήσετε
 να γράψω ένα μαύρο γράμμα
 να στείλω ένα στη μάνα μου κι ένα στον πατέρα.

Θρήνος στην κηδεία της Ελευθερίας Μπιντέλα-Κελέση στον Αλμυρό το 1940 (αρχείο Λ.Σ.Β.Ε.Α.)

Πενθοῦσες Φρασαριῶτισες της οικογένειας Τράντου στο Σέσκλο με ἀπώτερη καταγωγή ἀπὸ τὸν Ἀργυροπούλι Τυρνάβου. (Συλλογὴ Σπ. Φορφόλια)

Μέλη της οικογένειας Κελέση ἀπὸ τὸν Ἀλμυρό (ἀρχεῖο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

Μετά ἀπὸ κάθε στίχο στο παραπάνω μοιρολόγι ἀκούγεται ἡ ἐκφράση “ἔλου μοὶ ἀνάμισα” (δηλαδὴ, “αὐτὸς βρε ἀνάμεσα”).

Ὅταν πέθαινε κάποιος ἄνδρας, τότε οἱ γυναῖκες ἔκοβαν τὴ λαϊμόκοψη τοῦ πονκαμίσου τοῦ (μάκα ντι κμάσια”) καὶ τὴν ἔβαζαν στο μπαούλο ἢ στον τορβά (τρουβά) γιὰ νὰ μείνει ἡ τύχη τοῦ ἀποθανόντος μέσα στο σπίτι. Ἀκόμη, ἔβαζαν κάρβουνο καὶ θυμίαμα δεμμένα με “κιάντινου λιάρου”, δηλαδὴ ἀσπρόμαυρο σχοινὶ πον ἔραβαν τα σακιά, τοὺς τρουβάδες κλπ. Τέλος ἔκοβαν καὶ τὰ νύχια τοῦ νεκροῦ καὶ τὰ τοποθετοῦσαν κάπου, ἀκόμη καὶ στον τοῖχο τοῦ σπιτιοῦ.

Επίσης στὴν περίπτωση τοῦ θανάτου ἔριχναν ὀπωσδήποτε στο νεκρὸ λεφτά, διότι ἔπρεπε κατὰ τὴν Ἀρβαντοβλάχικη παράδοση, νὰ τον βρεῖ ὁ Ἅγιος Πέτρος με λεφτά ὥστε νὰ ἔχει καλὴ μεταθανάτια ζωὴ. Ἐτοὶ ἔλεγαν χαρακτηριστικὰ “Ζίνα Ἁγίου Πέτρου, σ’τὶ ἀφλα κου παράτ’”. Ἀκόμη, ὅταν ἔβγαζαν τὸ νεκρὸ, τότε γύριζαν το κρεβάτι ἀνάποδα, τὸ ἔβγαζαν ἔξω στὴν αὐλὴ καὶ ταυτόχρονα ἔσπαζαν ἓνα κεραμίδι (οὔνα τσιρινίδα”) ἢ χτυποῦσαν ἓνα καρφί στο πάτωμα κοντὰ στὴν πόρτα.

Στὴν περίπτωση θανάτου μικροῦ παιδιοῦ (1-3 ἐτῶν), εἰδικὰ εἰάν ἦταν τὸ πρῶτο τῆς οικογένειας, τότε οἱ γονεῖς τοῦ δεν τὸ ξέθαβαν γιὰ νὰ μὴν πάρει καὶ ἄλλο μαζί τοῦ (“νου σκουτέμ ντι λόκου, σ’ νου λια ἄλτου τσιλιμάνου”). Ἐπίσης κατὰ μία ἄλλη ἐκδοχὴ δεν τὸ ξέθαβαν διότι τὸ χάριζαν στο Θεό (“χαρτζουίρα λα Ντουμιτζέ”).

Εἰς ἐνδειξὴ πένθους στο θάνατο, οἱ ἄνδρες φοροῦσαν τὴν κατσιούλα ἀπὸ τὸ μαλλιὸ στο κεφάλι (“κουλάρεα ν’ κάπου”), ἐνὼ οἱ γυναῖκες φοροῦσαν “ζουστάρου” μαῦρο. Ἡ μάνα τοῦ νεκροῦ φοροῦσε τὸ σιγκοῦνι ἀνάποδα ἐπὶ τρία χρόνια!!

Στοὺς Φρασαριώτες σὲ περίπτωση θανάτου κάποιου παιδιοῦ, οἱ γονεῖς κρατοῦσαν πένθος γιὰ ἐννιά χρόνια. Γάμος ἐνὸς ἄλλου ἀγοριοῦ ἢ κόρης τῆς οικογένειας μποροῦσε νὰ γίνεῖ ἔπειτα ἀπὸ τρία χρόνια καὶ ἀν τὸ υπαγόρευε ἡ περίστασις.

Μεγάλο τραπέζι, με τὴ μορφή μνημόσυνου (“πουμεάνου”) ἔκαναν στοὺς συγγενεῖς στα “σαράντα”, στον ἐνα χρόνον καθὼς καὶ στα τρία χρόνια.

Μέλη των οικογενειών Σουλιώτη και Φώτου από το Σέσκλο (αρχείο Στ. Φώτου)

Οι φουστανελοφόροι Γ. Φώτου και Α. Παλάντζας από το Σέσκλο (αρχείο Πολιτ. Σουλ. Σέσκλου)

Έθιμα Χριστουγέννων

Αρχίζοντας από την παραμονή των Χριστουγέννων, την ημέρα των καλάντων δηλαδή, οι νοικοκυρές σηκώνονταν πολύ πρωί, ζύμωναν με προζύμι κουλουράκια ("κουλίντι") φτιάχνοντας για τον Χριστό και την Παναγία, για τα ζώα, πρόβατα, άλογα και για ό,τι άλλο είχαν. Πολλά απ' αυτά τα μοίραζαν όταν έρχονταν το πρωί τα παιδιά για να πουν τα κάλαντα. Την ημέρα των Χριστουγέννων, συνήθιζε κάποιος συγγενής να πηγαίνει ένα χοντρό ξύλο από πουρνάρι σε κάθε οικογένεια, η οποία το έβαζε στο τζάκι (βάτρα) και αυτό καίγεται έντονα. Αυτός ο ήχος του έντονου καψίματος του πουρναριού συμβόλιζε τα γίδια και τα πρόβατα να βελάζουν ανάλογα δυνατά και έντονα, δηλαδή να είναι καλά τα ζωντανά της οικογένειας. Αυτό το δαυλί τώρα, το έβγαζαν έξω και το έβαζαν στη φωτιά την παραμονή της Πρωτοχρονιάς. Έπειτα το ξαναέβγαζαν και το έβαζαν την παραμονή των Θεοφανεών. Ύστερα το πήγαιναν στη στρουγγα εκεί που άρμεγαν οι τσοπαναράιοι τα πρόβατα και το έβαζαν κάτω από την πέτρα που καθόταν ένας από τους δύο. Αυτό το έκαναν για να φυλάγονται τα πρόβατα από τις αρρώστιες (παρμάρα, κουτσεμα κλπ). Την Πρωτοχρονιά επίσης κάθε σπίτι δεν έδινε τίποτε σε κάποιον που ζητούσε κάτι π.χ. τρόφιμα, γάλα κλπ. Δεν το είχαν για καλό και έλεγαν χαρακτηριστικά "σ' νου φάτσι σκόσου σουδιά ντι κάσα", δηλαδή "δεν κάνει να βγάξει τη σοδειά από το σπίτι".

Την ημέρα των Θεοφανεών ("τζούα ντι Φώτα"), πήγαιναν οι κοπέλες στις πηγές με τις εικόνες για να τις πλύνουν με σαπούνι και μαλλί που χρησιμοποιούσαν για σφουγγάρι. Επίσης με αγιασμένο νερό που έπαιρναν οι γριές από την εκκλησία ράντιζαν τα μαντριά και όλα τα ζώα. Τέλος, μούσκευαν και τα "κουλίντια" και τα έδιναν στα ζώα, αφού πρώτα τα στούμπιζαν, για να τα φάνε και να μην παθαίνουν αρρώστιες.

Μεγάλη Πέμπτη ("Τζιόι μάρε")

Τη Μεγάλη Πέμπτη οι Αρβανιτόβλαχοι έβαζαν πρωί-πρωί έξω στην αυλή ένα κόκκινο πατάκι ή πετσέτα κι έπειτα έβαφαν τα αυγά και τοποθετούσαν μία τλούπα κόκκινο μαλλί στην πόρτα για να τους προστατεύει. Οι γυναίκες έραβαν, επίσης, έναν ασπρόμαυρο σταυρό ("καρούτσι ντι τσιόρα λιάρα") στις φανέλες των ανδρών, τσοπαναράιων και κυρατζήδων. Έπειτα έβαζαν ένα κόκκινο αυγό στην εικόνα της Παναγίας στο σπίτι και το κρατούσαν εκεί για ένα χρόνο και μετά το έβαβαν στα λουλούδια. Ακόμη, τη Μεγάλη Πέμπτη και τη Μεγάλη Παρασκευή, οι γυναίκες δεν έπρεπε να βγάλουν ασπρο ρούχο έξω ούτε να βάλουν μπουγάδα για πλύσιμο ρούχων. Αυτή τη

Τα αδέρφια Χρήστος και Κων/νος Τσαγγάρης του Λάμπρου, από τον Αλμυρό (αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

μέρα συνήθιζαν να βάζουν μία τλούπα κόκκινο μαλλί στα σακιά και στους τουρβάδες. Επίσης οι τσοπαναράιοι έβαζαν κόκκινη κλωστή στους κάδους όπου έβαζαν το γάλα από το άρμεγμα ή στα πόδια των προβάτων ή στην πόρτα του μαντριού πολλές φορές. Επίσης το κόκκινο νερό (τζάμα) που έμενε από το βάψιμο των αυγών, το έριχναν εκεί που αρμέγουν τα πρόβατα για το καλό.

Την ίδια μέρα (Τζιοί μάρε'), οι γυναίκες, εκτός των άλλων έγνεθαν-έπλεκαν για να κάνουν τις "γίγγλεις" για τα άλογα και τις τριχίες που θα χρησιμοποιούσαν για το φόρτωμα της προίκας εφόσον είχαν κάποιο άτομο στην οικογένεια που θα παντρεύονταν εκείνη τη χρονιά (μέχρι την επόμενη Μεγ. Πέμπτη). Τέλος οι μάνες που είχαν χάσει νέα παιδιά, μοίραζαν σε συγγενείς και φίλους κόκκινα αυγά και ψωμί με χαλβά.

Το έθιμο του Κλήδονα

Ο Τόλης Τανάγιας από το Σέσκο, με τη γυναίκα, τη νύφη και τον εγγονό του (αρχείο Στ. Φώτου)

Το δρώμενο αυτό συνδέθηκε με την εορτή των γενεθλίων του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου, ενός μεγάλου προφήτη ο οποίος προμήνυσε την έλευση του Χριστού. Η λέξη κλήδονας προέρχεται από την αρχαία ελληνική λέξη "κληδών", που σημαίνει το μαντικό ψίθυρο, την προφητική ρήση και κατ' επέκταση τον οιωνό, το προμήνυμα, τη φήμη και το μάντεμα. Τελείται την παραμονή της εορτής των γενεθλίων του Αγ. Ιωάννη του Προδρόμου, δηλαδή την 23η Ιουνίου. Τελείται αποκλειστικά από γυναίκες. Συνδέεται για τις κοπέλες και τις νύπαντρες με την πρόβλεψη της τύχης, της μοίρας τους, δηλαδή με το ριζικό τους αλλά και με την εξασφάλιση γονιμότητας. Η ονομασία που δίνεται από τους Αρβανιτόβλαχους στο έθιμο είναι "Ταγιανί" δηλαδή του Αη-Γιάννη. Το απόγευμα λοιπόν της παραμονής της εορτής, δηλαδή την 23η Ιουνίου, μαζεύονταν οι ελεύθερες και οι νύπαντρες κοπέλες και τοποθετούσαν μέσα σ' ένα κακάβι ή γκιούμι τα κοσμημάτα τους δεμένα με κόκκινο σχοινί σε μικρά μπουκετάκια λουλουδιών. Κατόπιν πήγαιναν σε τρεις βρύσες του χωριού για να πάρουν "αμίλητο νερό" (άπα μούτα'). Το ονόμαζαν έτσι διότι η κοπέλα που γέμιζε το κακάβι δεν έπρεπε να μιλάει εκείνη τη στιγμή. Παράλληλα, οι υπόλοιπες, έπιαναν το χορό και το τραγούδι. Μετά απ' αυτό, το βράδυ, προστάτευαν το κακάβι σ' ένα σπίτι. Το πρωί της 24ης Ιουνίου, ντυμένες όλες οι κοπέλες με τα γιορτινά τους πήγαιναν τον Κλήδονα σ' ένα ξωκλήσι. Εκεί πιασμένες όλες σ' ένα μεγάλο κύκλο, έκαναν τρεις φορές τον κύκλο της εκκλησίας τραγουδώντας:

Στη συνέχεια γύριζαν σπίτι κι άρχιζε η εξαγωγή των κοσμημάτων από το γκιούμι. Αυτά έπρεπε να είναι ασπρισμένα διότι αν είχαν μαύρες βούλες (ντάμκες'), τότε οι κάτοχοί τους θα πάθουν μεγάλες συμφορές κατά τη διάρκεια του έτους ή θα έχουν κακή παντρεία ή θα αργούσε το προξενιό. Τα λουλούδια με τα οποία στόλιζαν το γκιούμι ήταν σύμβολα γονιμότητας της γης. Έτσι οι κοπέλες και οι νύπαντρες προσπαθούν με την τέλεση του δρωμένου να αποκτήσουν τη γονιμότητα.

Παρόμοια πρακτική μαντικής, όπως γινόταν στον Αη-Γιαννιού του Κλήδονα, ήταν αυτή κατά την οποία οι Αρβανιτόβλαχες έβαζαν σε ένα ποτήρι νερό δύο κόκκους κριθάρι. Αν έσμιγαν οι κόκκοι τότε η κοπέλα θ' αρραβωνιάζονταν. Έπειτα πήγαιναν στο κοντινό πηγάδι και έβαζαν καθρέπτη από πάνω και έλεγαν ότι έτσι αντί-

Τ' αϊ Γιαννιού-Γιαννισό ματάκια μου
ιού ντουρνεις ασιάρα νουάπτια
σουμ ουν μέρον, σουμ ουν πέρον
σουμ ουν ντιάγκα ντι γκατουρνιου

Τον Αη-Γιαννιού ματάκια μου
πον κοιμήθηκες χθες το βράδυ
κάτω από μια μηλιά, κάτω από μια τρίχα
κάτω από ένα κλαδί κνουνιάς

κρούζαν τον μελλοντικό τους άντρα.

Τέλος, συνήθιζαν οι ελεύθερες κοπέλες να κρεμάνε ένα δαχτυλίδι μέσα σε ένα ποτήρι με νερό και αν χτυπούσε το δαχτυλίδι έστω και μία φορά στο γυαλί, τότε θα αρραβωνιάζονταν. Επιπρόσθετα, παραμονές του Αγίου Θεοδώρου, οι νέες (ελεύθερες) κοπέλες πηγαιναν μια χούφτα σιτάρι στην εκκλησία να το διαβάσει ο παπάς και το βράδυ το έβαζαν κάτω από το μαξιλάρι τους καθώς και ένα ποτήρι νερό έξω από το παράθυρο για να ονειρευτούν το μελλοντικό τους σύζυγο. Ανημέρα της γιορτής όλες έλεγαν για το άτομο που ονειρεύτηκαν ενώ οι κόκκοι του σιταριού ρίχνονταν στα πετούμενα.

Διάφορες προλήψεις και προκαταλήψεις

Για την αποφυγή της βασκανίας (μάτιασμα) οι Αρβανιτόβλαχες χρησιμοποιούσαν διάφορες πρακτικές. Έτσι λέγεται ότι τα πολύ παλιά χρόνια, υπήρχαν γυναίκες που "κατέβαζαν το φεγγάρι" (ντιπούνα Λούνα), όταν ήταν πανσέληνος ως εξής: Καβαλίκευαν τη νύχτα γυμνές το αντί (ένα ξύλινο εξάρτημα του αργαλειού) ανάποδα, ακουμπώντας τις πλάτες τους κι έλεγαν μυστικά λόγια, μαγικά, γιατί αν τα λέγαν φωναχτά δεν "τεκνίζαν". Όταν πάλι το ανέβαζαν, τότε το φεγγάρι μούγκριζε, έβγαζε δυνατές φωνές. Κι έτσι έδεναν και ξέδεναν τα μάγια, δηλαδή προστάτευαν ή γλύτωναν από κακό ένα άτομο.

Για τη θεραπεία τώρα, ενός ματιασμένου παιδιού καθώς ήταν άρρωστο, η μητέρα του έπαιρνε νερό από το σπίτι σε μία "καρντουσικά" και πήγαινε να πλύνει 40 μάτια, δηλαδή 20 άτομα σε γειτονικά ή συγγενικά σπίτια. Έπειτα γυρίζει και έπλενε το παιδί με το ίδιο νερό, αφού προηγουμένως έβγαζε τα ρούχα του και τα άπλωνε έξω ανάποδα για να τα βρει ο ήλιος απλωμένα (σ' λι άφλα σοάρι τιάσι!).

Ενα άλλο μέσο για την αποτροπή της βασκανίας ήταν το "χαίμαλι" (φυλαχτό), το οποίο το κρεμούσαν με γερή κλωστή από το λαιμό. Ακόμη και στον αργαλειό που ύφαινε η νέα κοπέλα, τοποθετούσαν (κρεμούσαν) σκόρδο και κόκκινη κλωστή. Το κόκκινο χρώμα είναι κατ' εξοχήν όπλο κατά της βασκανίας. Συμβολίζει το αίμα του Χριστού.

Τελειώνοντας, να αναφέρουμε ότι οι Αρβανιτόβλαχοι φοβόντουσαν και είχαν ως μεγάλη προκατάληψη τις νεράιδες ("τζίντιλι") που εμφανίζονταν με τη μορφή ισχυρών ανεμοστρόβιλων και ιδιαίτερα πάνω στα βουνά. Τη νεράιδα που προκαλούσε το μεγαλύτερο κακό την ονόμαζαν "τζίντα ατσά μάρε". Οι τζίντες είναι νεράιδες που χορεύουν και φορούν μαντίλα ("τόπια"). Αν αφήσουν τη μαντίλα κάτω και την κλέψει ή την αρπάξει κάποιος, τότε παντρεύονται και η νεράιδα δε μπορεί να φύγει, να πετάξει. Υπάρχει ένας παλιός θρύλος σε όλα τα Αρβανιτοβλάχικα χωριά (Αλμυρός, Ξέσκλο, Αργυροπούλι, Τυρνάβου, Ιεροπηγή Καστοριάς, Στράτος Ακαρνανίας κ.α.) που εξηγεί την προέλευση της φυλής. Σύμφωνα με παλιούς βλάχους λοιπόν, η γέννηση της φυλής ανάγεται στον θρόλο της Τζίντας. Οι "τζίντες" είναι ικανές να "πάρουν" τα λογικά ή τη φωνή ενός ανθρώπου αν αυτός κοιμηθεί στο σημείο που χόρευαν. Έτσι σύμφωνα με το θρύλο, καθώς ένα τσελιγκόπουλο έβουσκε τα πρόβάτα του παι-

Ο περίφημος χορευτής Χρήστος Φασούλας από τον Αλμυρό (αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

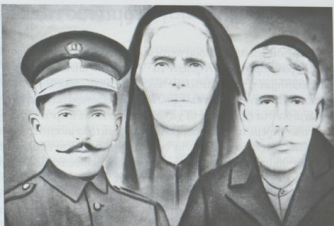
Ο Θανάσης και η Βασιλική Τσουκάλη από το Ξέσκλο (αρχείο Πολιτ. Σουλ. Ξέσκλου)

Ο Αχιλλέας Λιαμης και η Μαρία Ζήντρα από το Ξέσκλο (αρχείο Πολιτ. Σουλ. Ξέσκλου)

Η Αναστασία Γιάγκου, το γένος Ντόκου, από τη Σούρη (αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

Μέλη των οικογενειών Καπουράνη, Τόρη και Στούλλα από το Ξέσκολο (αρχείο Πολιτ. Σουλ. Ξέσκολο)

ζώντας φλογέρα, εκείνη τη στιγμή σηκώθηκε αέρας και εμφανίστηκαν γύρω του πανέμορφες κοπέλες τραγουδώντας και χορεύοντας. Φοβισμένο το τσελιγκόπουλο μάζεψε το κοπάδι του και γύρισε στη στάνη του. Ανέφερε το γεγονός στη γριά μάνα του και εκείνη τον προέτρεψε να πάει στο ίδιο σημείο την επόμενη μέρα. Έτσι και συνέβη, όταν άρχισε να παίζει τη φλογέρα του εμφανίστηκαν πάλι οι "τζίντες" και το παλικάρι ευθύς άρπαξε το χρυσό κεφαλόδεσμο της ομορφότερης απ' αυτών, τότε το σύννεφο σκόνης εξαφανίστηκε καθώς και οι νεράιδες, εκτός από αυτήν που δεν είχε πλέον μαντίλι.

Το τσελιγκόπουλο πήρε την "τζίντα" στο σπίτι του και στη συνέχεια την παντρεύτηκε. Αυτή έγινε πρότυπο συζύγου και νύφης σε όλο το τσελιγκάτο. Μετά από ένα χρόνο γέννησε ένα αγοράκι. Την ίδια εποχή στα χειμάδια γινόταν συγγενικός γάμος και η νύφη ζήτησε από το σύζυγό της το χρυσό μαντίλι της να το φορέσει στο γάμο και να εντυπωσιάσει τους παρευρισκόμενους. Αφελής ο τσελιγκας της επέστρεψε το μαντίλι, εκείνη όμως μόλις το άγγιξε εξαφανίστηκε αφήνοντας το τσελιγκάτο άναυδο. Ενώ όμως εξαφανίστηκε, κάθε βράδυ στις 12 επέστρεφε στην καλύβα για να θηλάσει το νεογέννητο γιο της. Ένα βράδυ η πεθερά της και ο σύζυγός της παραφύλαξαν και μόλις επέστρεψε άρπαξαν το μαντίλι και το έριξαν στην εστία (βάτρα), από τότε η "τζίντα" παραμένει στην οικογένεια για πάντα. Κατά την παράδοση ο τσελιγκας ανήκε στην οικογένεια Γιάγκου (Τσαράοση). Σύμφωνα με τον παραπάνω θρύλο οι Βλάχοι μετακινούνται συνεχώς γιατί έχουν "φλέβα" από τις "τζίντες" οι οποίες δε μπορούν να μείνουν σταθερές στο ίδιο σημείο.

Το έθιμο της «Πιρπιρούνας»

Σε περιόδους ανομβρίας και μπροστά στον κίνδυνο να μην υπάρχει αρκετό χορτάρι στα λιβάδια για τη βοσκή, οι Αρβανιτόβλαχοι έκαναν την "Πιρπιρούνα", μια τελετή για να βρέξει. Σύμφωνα με το έθιμο, έντυναν μια κοπέλα σ' όλο το σώμα με κλαδιά, φτέρη και λουλουδιά, ενώ στο πρόσωπο φορούσε μαύρο μαντίλι και κάτω φορούσε φόρεμα από γοιά για να μη τη γνωρίζουν. Στο κεφάλι της κρατούσε μια κατσαρόλα με νερό. Έτσι όλη η παρέα των γυναικών γύριζε από σπίτι σε σπίτι στο χωριό και εκεί έριχναν νερό στην Πιρπιρούνα, ενώ ταυτόχρονα έδιναν και κάποιο τρόφιμο στην παρέα. Μαζί τους βρισκόνταν και ένα αγόρι που σφύριζε με τη φλογέρα από καλάμι, ενώ οι γυναίκες τραγουδούσαν και κάποια χτυπούσε το κόσκινο σα ντέφι. Το πιο συνηθισμένο τραγούδι που έλεγαν οι γυναίκες ήταν το εξής:

Το παραπάνω τραγούδι συναντάται σε πολλές και διαφορετικές παραλλαγές.

Πιρπιρούνα βασιλικό
ντε πλόι του βαρικό
σι σ' φάκα έργκιλοι γκρούσιοι
σ' λι μέκα όυλι οι νέλιοι
σ' χαρισιάσσι πικουρραλίοι
σι κατράρλιο
βακάρλιοι σι καρβανάρλιοι.
Κου σ'να πλόι πιρπιρούνα
σ' χιμπτα γκ'νι ν'τουανόου τούτα.

Πιρπιρούνα βασιλικό
ρίεξ βροχη στο βαρικό (τόπος: Ελώδης)
να γινουν τα χορτάρια παχιά
να φάνε τα πρόβατα και τ' αρνιά
να χαρούν οι τσοπάνηδες
και οι γιδάρηδες
οι γελαδάρηδες και οι κυρατζήδες.
Με μια βροχη πιρπιρούνα
να ναι καλά όλος ο κόσμος.

Δερματοστιξία ("τατουάζ")

Το φαινόμενο της δερματοστιξίας (τατουάζ) ήταν πολύ διαδεδομένο στους αρβανιτο-βλάχικους πληθυσμούς. Οι Αρβανιτόβλαχοι συνήθιζαν να "στιλνται" θέλοντας με τον τρόπο αυτό να εκφράσουν το θρησκευτικό τους συναίσθημα ή γιατί πίστευαν πως το τατουάζ προσέδιδε περισσότερη ομορφιά και τύχη στις νέες κοπέλες ή ακόμα και λόγω προκαταλήψεων. Επι Τουρκοκρατίας λέγεται πως το σχήμα σταυρού που έφεραν οι κοπέλες ανάμεσα στα φρύδια ή στα χέρια, αποσκοπούσε στην αποφυγή της αρπαγής τους και του περιορισμού τους σε κάποιο χαρέμι, αφού ως σύμβολο ήταν ιδιαίτερα μισητό από τους Τούρκους. Πολλές Αρβανιτόβλαχες μεγάλης ηλικίας έφεραν ανάμεσα στα φρύδια ή στα χέρια το σύμβολο του σταυρού ως ένδειξη του θρησκευτικού τους συναισθήματος. Εκτός από το σταυρό, χρησιμοποιούσαν κι άλλα θέματα όπως ονόματα, ημερομηνία γέννησης, τις φούρκες που έγινεσαν, σκορπιούς κλπ. Το τατουάζ γίνονταν κυρίως από τις γεροντότερες στα κορίτσια από 8 έως 12 ετών. Μπορούσε να γίνει και σε μικρότερη ηλικία (4 ετών), ενώ αν κάποια γυναίκα επιθυμούσε μπορούσε να κάνει και σε μεγάλη ηλικία. Τα υλικά που χρησιμοποιούσαν ήταν καρβουνόσκονη και τσίπουρο (ρακί), και κυρίως η βελόνα που πολλές φορές δεν απολυμαίνονταν με αποτέλεσμα την πρόκληση μολύνσεων.

Η τεχνική ήταν απλή, ο πόνος όμως αφόρητος. Ας δούμε όμως τη διαδικασία μέσα από τα μάτια μιας ηλικιωμένης Φρασαριώτισσας που έκανε τατουάζ στην ηλικία των 5 ετών:

«Πάιρναμε κάρβουνα και τα κοπανάγαμε με μια πέτρα μέχρι να γίνουν σκόνη, σαν αλεύρι. Μετά τα ανακατεύαμε με τσίπουρο για να γίνει σαν λάσπη. Όταν φτιάχναμε το μείγμα παίρναμε ένα ξυλάκι και σχεδιάζαμε μ' αυτό στο χέρι ή στο μέτωπο το σημάδι που θέλαμε. Επειτα, παίρναμε δύο βελόνες και τρυπάγαμε πάνω στις γραμμές που είχαμε χαράξει. Ετρεχε αίμα πολύ. Πονάγαμε. Επρεπε όμως να έχουμε τη βούλα. Τυλίγαμε το χέρι ή το μέτωπο με ένα πανί και το σημείο αυτό φούσκωνε και πρηζότανε. Το ξετυλίγαμε ύστερα από δέκα μέρες, το κάρβουνο είχε μπει στο μέρος που είχαμε τρυπήσει και το τατουάζ ήταν έτοιμο. Συνήθως το κάναμε φίλες μεταξύ μας».

Τα ζεύγη Αποστ. Γιάννα, Ηλ. Γιάννα και Γεωργίου Σέρρη από την περιοχή Αλμυρού (συλλογή Σπ. Φορφόλια)

Αδελφοποιία ("Φουρτάτς πι βαγγέλιου")

Αδελφοποιία είναι η δημιουργία αδελφικού δεσμού μεταξύ δύο ή και περισσότερων ατόμων με κάποια μαγική πράξη ή θρησκευτική τελετουργία. Μετά την αδελφοποίησή τους τα άτομα αυτά είχαν ιερή υποχρέωση να αλληλοβοηθούνται σε όλη τους τη ζωή. Ο δεσμός τους δεν είχε όρια. Η αγάπη και ο σεβασμός ήταν απαραίτητος όρος. Το συγκεκριμένο έθιμο είναι κυρίως ανδρικό. Όχι σπάνια όμως συναντάται και μεταξύ γυναικών, αλλά και ετερόφυλων ατόμων. Η αδελφοποίηση που γινόταν με ανταλλαγή αίματος και τις ευλογίες της εκκλησίας δημιουργούσε στενούς δεσμούς μεταξύ των αδελφοποιητών και πολλές φορές πιο ισχυρούς και από τους συγγενικούς ακόμη. Ποτέ δε χρησιμοποιούσαν τα βαπτιστικά τους ονόματα γιατί πίστευαν πως αυτό θα γίνει αιτία να διαλυθεί η σχέση τους. Υποχρέωσή τους ήταν να αποκαλεί ο μien τους γονείς του άλλου με τα ονόματα "σταυροπατέρας" και "σταυρομάννα", τους δε αδελφούς, "σταυροαδελφούς" και "σταυροαδελφές". Για το βαθμό της εκτίμησης της αδελφοποιίας μια παλιά παροιμία λέει: "Καλύτερα οι αδερφοί της εκκλησίας, παρά οι αδερφοί της κοιλιάς".

Για την ιστορία αναφέρουμε ότι προτού ο παπάς διαβάσει τη σχετική ευχή και οι αδελφοποιητοί ορκιστούν στο Ευαγγέλιο ("Φουρτάτς πι βαγγέλιου" δηλαδή "μπρατίμια στο Ευαγγέλιο") ενώνονταν με μία μεγάλη κορδέλα ή ένα μακρύ ζωνάρι, χάραζαν με μαχαίρι μέρος του χεριού τους, ρουφούσε ο ένας το αίμα του άλλου και ένωσαν σταυροειδώς τα χέρια τους στο σημείο του χαράγματος (εξ' ου και η ονομασία σταυραδέλφια). "Σ' μιτίμ σέντζιλί" έλεγαν χαρακτηριστικά, δηλαδή "να σμιζουμε τα αίματα". Σε άλλες περιπτώσεις, έπιναν από ένα ποτήρι κρασί, μέσα στο οποίο είχαν αφήσει να στάξουν μερικές σταγόνες αίματος από το δεξί τους χέρι. Κατά την αδελφοποίηση μεταξύ αντρών χρησιμοποιούνταν και 2-3 κοπέλες που τις ονόμαζαν "σουράτι". Συναϊκεία και γάμοι μεταξύ τους, καθώς και μεταξύ των οικογενειών τους δεν επιτρέπονταν.

Η Αικατερ. Πατσόιτα, το γένος Γκαμαλέτσου, από τη Σούρπη
(αρχείο ΛΣΒΕΑ)

Η Γιαννούλα Τσουκάλη (αριστερά) από τον Αλμυρό
(αρχείο Λ.Σ.Β.Ε.Α.)

Βεντέτα

Η βεντέτα ή αντεκδίκηση ήταν πολύ διαδεδομένη στους Αρβανιτόβλαχους. Με τον όρο "βεντέτα" εννοούμε την κατάσταση σκληρής και παρατεταμένης εχθρότητας, ειδικότερα μεταξύ οικογενειών, γενιών ή ατόμων, που χαρακτηρίζεται από φονικές επιθέσεις ως εκδίκηση για κάποια προγενέστερη προσβολή ή αδικία. Αξίζει ν' αναφερθεί ότι η λέξη "βεντέτα" δεν είναι τόσο συνηθισμένη στους Αρβανιτόβλαχους. Αντ' αυτού χρησιμοποιούν την έκφραση "λιάου σέντζλι ναπόι" δηλαδή "παίρνω το αίμα πίσω", υπονοώντας την αντεκδίκηση για κάποιο φόνο. Οι αφορμές των συγκρούσεων ήταν πολλές, κυρίως όμως για λόγους τιμής, για ζωοκλοπές, για προσβλητικές πράξεις, για διαλυμένους γάμους ή αρραβώνες κλπ. Η αντεκδίκηση ήταν πάντα αναγκαία, γιατί η οικογένεια που είχε διαπράξει τον πρώτο φόνο θεωρείτο ότι "χρωστούσε αίμα" στην άλλη οικογένεια, το οποίο έπρεπε να επιστραφεί με φόνο από την πλευρά της. Στους βασικούς κανόνες της βεντέτας υπάγεται ότι ο δράστης έπρεπε να είναι κάποιο παλικαρί της φάρας, ότι έπρεπε να προειδοποιηθεί πριν σκοτώσει και ακόμη ότι έπρεπε το θύμα να είναι κάποιο σημαντικό πρόσωπο της αντίπαλης φάρας και όχι κάποιος παρακατιανός. Έπρεπε να φονευθεί ο ίδιος ο φονιάς ή ένας άντρας στενός συγγενής του φονιά, ο ισχυρότερος ή σημαντικότερος. Δεν επιτρέπεται ο φόνος παιδιού ή γυναίκας. Αν ήθελαν να προσβάλουν κάποια γυναίκα οι Αρβανιτόβλαχοι της έκοβαν τις κοτσίδες (κουσίδες), δεν έκαναν όμως φόνο. Στο σημείο όπου γινόταν ο φόνος οι Αρβανιτόβλαχοι έλεγαν ότι "αούρ σέντζλι α μόρτου" δηλαδή ότι "φωνάζει το αίμα του νεκρού" θέλοντας εκδίκηση για το θάνατό του. Επίσης μια συνηθισμένη πρακτική που χρησιμοποιούσαν οι Αρβανιτόβλαχοι, κυρίως ως μέσο ηθικής ικανοποίησης, ήταν να πίνουν από το αίμα του αντίπαλου νεκρού. Του ατόμου δηλαδή που προηγουμένως είχε σκοτώσει κάποιον στενό τους συγγενή.

Τέλος πολλά από τα εμπλεκόμενα μέρη σε μία "βεντέτα", για να γλυτώσουν τυχόν αντίποινα εις βάρος τους κατέφευγαν στα απόκρημνα βουνά της Κορινθίας, μέρη που ήταν ιδιαίτερα γνωστά σ' αυτούς καθώς τα χρησιμοποιούσαν για ξεκαλοκαριά των κοπαδιών τους. Σε άλλες πάλι περιπτώσεις κατέφευγαν σε συγγενικά πρόσωπα σε άλλους νομούς π.χ. από το Αργυροπούλι Τυρνάβου στο Σέσκλο Μαγνησίας. Μετά την αιματηρή αντεκδίκηση συχνά θεωρούσαν ότι "είχε κλείσει η βεντέτα", ότι είχε αποδοθεί δικαιοσύνη και είχε επέλθει ισοροπία. Βέβαια υπήρξαν και περιπτώσεις που η βεντέτα έληξε με τη σύναψη γάμου ή κουμπαριών μεταξύ των αντιμαχόμενων πλευρών κάτι το οποίο ήταν σύνηθες φαινόμενο στα αρβανιτοβλάχικα φαλκάρια της Θεσπρωτίας.

Αρβανιτόβλαχοι της Ανω Πλεάσας (προγονικής εστίας των Βλάχων του Αλμυρού) το 1889 (φωτογραφία G. Weigand)

Τα Νεώτερα χρόνια

Τις τελευταίες δεκαετίες του 20ου και μπαίνοντας στον 21ο αιώνα τόσο οι Αρβανιτόβλαχοι του Αλμυρού και της Σούρπης, όσο και οι αντίστοιχοι του Σέσκλου, μέσα από τους τοπικούς Συλλόγους τους προσπαθούν να κρατήσουν τη φλόγα της παράδοσης άσβεστη. Έχοντας μία διαδρομή σχεδόν δύο αιώνων στις σημερινές εστίες τους, έχουν δημιουργήσει Συλλόγους που διδάσκουν χορούς, αναβιώνουν έθιμα και συνολικά παράγουν παράδοση και πολιτισμό. Από τις τάξεις των Βλαχόφωνων Ελλήνων της Μαγνησίας έχουν αναδειχθεί πολλοί άρχοντες της τοπικής αυτοδιοίκησης σε Αλμυρό, Σέσκλο και Σούρπη, καθώς και άτομα με σημαντική παρουσία και προσφορά σε επαγγελματικά, επιστημονικά ή κοινωνικά μετερίζια.

Στη Σούρπη, σημειώνουμε ενδεικτικά, ο Αχιλλέας Δημοκωστούλας εκλεγόταν κοινοτάρχης για 24 συνεχή χρόνια στον τότε Δήμο Πτελεατών, από τα τέλη του 19ου έως τις αρχές του 20ου αιώνα και μάλιστα λόγω του μειλίχιου και αγαπητού χαρακτήρα του χωρίς αντίπαλο στις περισσότερες από αυτές τις εκλογικές αναμετρήσεις.

Ο Αχιλ. Δημοκωστούλας

Κάποιες ξεχωριστές προσωπικότητες με ιδιαίτερη προσφορά που αξίζει να μνημονεύσουμε είναι οι εξής:

Γιάννης Φάτσης: Δημοσιογράφος και ποιητής με καταγωγή από τον Αλμυρό. Συμμετείχε ενεργά στον αντιδικτατορικό αγώνα και καταδικάστηκε σε πέντε χρόνια φυλάκιση. Ήταν ο πρωτεργάτης της ίδρυσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Στη μνήμη του έχουν θεσπιστεί ποιητικοί διαγωνισμοί και δημοσιογραφικά βραβεία.

Κων/νος Αχ. Δημοκωστούλας: Δικηγόρος και ιστορικός ερευνητής της περιοχής Σούρπης. Εκλέχθηκε τρεις φορές βουλευτής των Φιλελευθέρων και έγραψε πολλά συγγράμματα για την τοπική ιστορία.

Ιωάννης Αχ. Δημοκωστούλας: Γνωστός σε όλη την επαρχία για τα φιλόanthρωπα αισθήματά του. Επίσης εκλέχθηκε βουλευτής στην Αναθεωρητική Εθνοσυνέλευση του 1910.

Χρήστος Μότσιας: Δημοσιογράφος από τη Σούρπη. Εργάστηκε στο Δημοσιογραφικό Οργανισμό Λαμπράκη και κάλυψε τέσσερις Ολυμπιάδες. Δημοσίευσε πέντε βιβλία, υπήρξε ιδρυτικό στέλεχος του Συλλόγου Σουριπιωτών Αθήνας, έκανε έρευνες για τη γενέθλια γη του και διέσωσε πλούσιο φωτο-

Ο Αλμυρός από ψηλά

Το χορευτικό του Συλλόγου Βλάχων Επαρχίας Αλμυρού στα «Πατάνια» τους πρώτους μήνες λειτουργίας του (αρχείο Λ.Σ.Β.Ε.Α.)

γραφικό υλικό με τα μνημεία της Σούρης.

Εξάλλου υπάρχουν κορυφαίες προσωπικότητες και σε τομείς της αθλητικής ζωής: Από το Σέσκλο ο Γεώργιος Φώτου υπήρξε παγκόσμιος πρωταθλητής στην κωπηλασία, ενώ η Παρασκευή Τσιαμμήτα παγκόσμια πρωταθλήτρια του τριπλούν. Ο Θανάσης Κωστόπουλας από τη Σούρη κατέκτησε πολλές φορές το πρωτάθλημα Ελλάδος στο ποδόσφαιρο με τον Ολυμπιακό Πειραιώς, ενώ ο Παναγιώτης Κορδίστας από τον Αλμυρό τιμά τον χώρο του κλασσικού αθλητισμού για περισσότερα από 60 χρόνια συνολικά, με πολλές Πανελλήνιες διακρίσεις. Αξίζει να σημειωθεί ότι ανήκει στους πέντε κορυφαίους αθλητές παγκοσμίως, έχοντας διανύσει περισσότερα από 35.000 χλμ. συνολικά σε δρόμους αντοχής.

Πηγαίνοντας στους συλλόγους των βλαχόφωνων Ελλήνων (αρβανιτοβλάχικης καταγωγής) του νομού Μαγνησίας τώρα, από το βιβλίο του Κ. Χρηστόπουλου "Εμπορικός Οδηγός Βόλου – Πηλίου – Αλμυρού" (σελ. 153-154) το οποίο έχει εκδοθεί το 1911, αντλούμε τη σημαντικότερη πληροφορία ότι στον Αλμυρό το 1911 ήδη λειτουργούσε ο «Σύλλογος Ελληνοβλάχων Αλμυρού» με πρόεδρο τον Π. Τέζα, γραμματέα τον Χρ. Λούπο και ταμία τον Χρ. Τόπα. Δυστυχώς δε γνωρίζουμε πότε ανεστάλη η λειτουργία του συγκεκριμένου Συλλόγου συνέχεια του οποίου σαφέστατα μπορεί να θεωρηθεί ο «Λαογραφικός Σύλλογος Βλάχων Επαρχίας Αλμυρού» ο οποίος εκπροσωπεί τους βλαχόφωνους της ευρύτερης επαρχίας του Αλμυρού και ο οποίος ιδρύθηκε το 1983 με πρόεδρο του πρώτου προσωρινού Δ.Σ. το Βασίλειο Τέζα, ενώ πρόεδροι από εκεί και πέρα ήταν ο αείμνηστος Αχιλλέας Τέντας, η Κων/νιά Νάνη, ο Σωτήρης Μούζιας, ο Γιώργος Κιάκος και ο Νίκος Μούζιας, ενώ πρόεδρος του τρέχοντος Δ.Σ. είναι ο Δημήτρης Τσουτσας.

Επίσης ο «Λαογραφικός Σύλλογος Βλάχων Επαρχίας Αλμυρού» είναι από τα ιδρυτικά μέλη της «Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων», ενώ ιδρυτικό μέλος του Συλλόγου (Απ. Γαργαλέτσος) έχει περάσει από διάφορες θέσεις του Δ.Σ. και έχει διατελέσει και αντιπρόεδρος στο ιστορικό πρώτο Δ.Σ. της Πανελλήνιας Ομοσπονδίας.

Η δράση του Λ.Σ.Β.Ε.Α. είναι πολύ μεγάλη. Έχει ιδρύσει χορευτική ομάδα μέσω της οποίας ήρθαν σε επαφή

και γνώρισαν τους παραδοσιακούς μας χορούς εκατοντάδες παιδιά της επαρχίας Αλμυρού. Ίδρυσε και λειτουργεί Λαογραφικό Μουσείο στο δάσος Κουρί το οποίο έχει εμπλουτισθεί από δωρεές προσωπικών αντικειμένων από μέλη του Συλλόγου. Ίδρυσε τοπικό ραδιοφωνικό σταθμό ο οποίος λειτουργήσει για επτά χρόνια (ΡΟΔΟΝ FM), έχει διοργανώσει διαλέξεις διαφόρων επιστημόνων, έχει προβεί σε δενδροφύτευση δημοτικών χώρων καθώς και σε ανακύκλωση χαρτιού και έχει αναβιώσει τον παραδοσιακό Βλάχικο Γάμο δύο φορές. Επίσης συμμετέχει κάθε χρόνο με τα χορευτικά του συγκροτήματα σε εκδηλώσεις φορέων σε διάφορες πόλεις της Ελλάδας, ενώ λειτουργεί και ιστοσελίδα (www.vlahoialmymyrou.vlahoi.net/) με μεγάλη επισημότητα στο διαδίκτυο.

Ο Νεολιθικός οικισμός του Σέσκλου

Ο Πολιτιστικός Σύλλογος Σέσκλου τώρα, ιδρύθηκε το 1984 και πρόεδρο χρημάτισαν οι κάτωθι: Ιωάννης Πούλιος, Χρήστος Πίνας (του Αποστόλου), Γιώργος Πίνας, Θεόδωρος Ζήντρας, Χρήστος Καπουράνης, Μιχάλης Κουρτέσης ενώ πρόεδρος του τρέχοντος Δ.Σ. είναι ο Γεώργιος Λιάμας.

Η δράση του Πολιτ. Συλλόγου Σέσκλου εκτείνεται σε πολλούς τομείς με σημαντικότερες την αναβίωση του Βλάχικου Γάμου, τη δημιουργία χορευτικού συγκροτήματος, πολυφωνικής χορωδίας κλπ.

Βλέπουμε λοιπόν ότι οι Βλάχοι του Αλμυρού, του Σέσκλου και της Σούρπης έχουν μπει πλέον στον τρίτο αιώνα διαβίωσης στις τωρινές εστίες τους και αποτελούν ζωντανές και ζωοδότρες δυνάμεις των τοπικών κοινωνιών, πάντα με σεβασμό στις παραδόσεις των προγόνων τους τις οποίες προσπαθούν να διαφυλάττουν.

Και κλείνοντας, υπενθυμίζουμε μία φράση του πρώην προέδρου της Ελληνικής Δημοκρατίας κ. Κων/νου Στεφανόπουλου στην οποία αποτυπώνεται με ενάργεια η προσφορά του Βλαχόφωνου Ελληνισμού:

«Είναι βέβαιο πως στον ελληνικό χώρο αλλά και στις γύρω βαλκανικές χώρες, για ό,τι σοβαρό μπορεί να περηφανευτεί ο Ελληνισμός, εκπαιδευτική, οικονομική ή επαναστατική δραστηριότητα, οικοδομήθηκε σ' έναν ιδιαίτερα καθοριστικό βαθμό, με την ουσιαστική αρωγή των Βλάχων».

Ηλικιωμένοι κάτοικοι του Σέσκλου αναβιώνοντας πολυφωνική χορωδία (αρχείο Πολιτ. Συλ. Σέσκλου)

Φωτογραφικό παράρτημα

Ο Ιωάν. Βλιώρας από το Σέσκλο
(αρχείο Πολιτ. Συλ. Σέσκλου).

Ο Αθαν. Τσιαμήτας και ο Ζήσης Ντόν-
της από το Σέσκλο (αρχείο Σέσκλου).

Ο Βασίλης Κελέσης από τον
Αλμυρό (αρχείο Λ.Σ.Β.Ε.Α.)

Ο Χρ. Πατούσας του Γεωργίου από τον
Αλμυρό (αρχείο Λ.Σ.Β.Ε.Α.).

Το ζεύγος Γεωργ. Βλιώρα και Αικ.
Μουστακλή στο Σέσκλο. (αρχείο Πολιτ.
Συλλόγου Σέσκλου).

Η Θεodώρα Δερβίση από τη
Σούρπη (αρχείο Λ.Σ.Β.Ε.Α.)

Η Παρασκευή Λαμπουση, η Βασιλική Τσούτσα και η Ελένη Γιαννούλη από τον Αλμυρό (αρχείο Λ.Σ.Β.Ε.Α.)

Ο Σπ. Κολιαμήτρας και η Χρυσ. Γκάγκα από το Σέσκλο (αρχείο Πολιτ. Σουλ. Σέσκλου).

Ο Δημ. Γκάγκας από το Σέσκλο (αρχείο Πολιτ. Σουλ. Σέσκλου).

Ο Δημ. Τσιανάκας από το Σέσκλο (αρχείο Πολιτ. Σουλ. Σέσκλου).

Η οικογένεια Βασ. Τσιαμήτα από το Σέσκλο (αρχείο Πολιτ. Σουλ. Σέσκλου).

Φρασαριώτες του Σέσκλου με συγχωριανούς τους
(αρχείο Πολιτ. Συλ. Σέσκλου)

Φρασαριώτης του Σέσκλου
(αρχείο Πολιτ. Συλ. Σέσκλου)

Ο Κων/νος και η Αναστασία Νένου, από τον Αλμυρό
(αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

Ο Απόστολος και η Ευαγγελία Ράπτη από τον Αλμυρό
(αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

Ο Χρήστος και η Βασιλική Τίζα από τον Αλμυρό (αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

Μέλη της οικογένεια Κολιαμήτρα από
το Σέσκλο (αρχείο Πολιτ. Συλ. Σέσκλου).

Μέλη της οικογένειας Μάρκου από το Σέσκλο
(αρχείο Πολιτ. Σουλ. Εέσκλου).

Ο Αργύρης και η Ελένη Τέντα από τον Αλμυρό
(αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

Ο Αθαν. Γκάγκας με συγγενικά του πρόσωπα
(αρχείο Πολιτ. Σουλ. Εέσκλου).

Ο Χρήστος Πατσιώτας από τη Σούρπη
(αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

Μέλη της οικογένειας Γκάγκα στο Σέσκλο (αρχείο
Πολιτ. Σουλ. Εέσκλου).

Κων/νος Μπουλαράτσης και Άννα Γιάγκου από την
περιοχή Αλμυρού (αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

Μέλη της οικογένειας Μπέλλου από την περιοχή Αλμυρού
(αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

Το εσωτερικό του Λαογραφικού Μουσείου στο δάσος Κουτρί
του Αλμυρού (αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

6. Αλμυρό σάββατον 24/3/183 και ώρα 10.30 π.μ. συνεζήτη
Γενική Συνέλευση των βλάχων και Συγκρότην Βλάχων
Επαρχίας Αλμυρού επί καταστάσει Ούτα επί παρα-
στήσεως.

Θέμα: Αρρωρεσίαι διά διακομιδή Συγκροτήν και Συγκροτη
Επί έγκριση των και καταστάσει ενάφει βλάχων
καρίτες. Ήταν ο. 129.

Έγγραφο 2. Συνέλευση έπαρχια προέβλεπε
επί ενάφει προέβλεπε και έγκρισε επί προέβλεπε
πία τον Συγκροτήν.

Πρόεδρος έγραψε ο κ. Μπαρβας Γιάννης και
εγκρίσε επί προέβλεπε ο κ. Μπαρβας Γιάννης,
Διευθυντής έγκρισε και έγκρισε επί προέβλεπε.

Έγγραφο 3. Έγκρισε επί προέβλεπε και έγκρισε
2. Έγκρισε επί προέβλεπε και έγκρισε επί προέβλεπε.
Πέραν έγκρισε επί προέβλεπε και έγκρισε επί προέβλεπε.
Αναίτησε 2. Έγκρισε επί προέβλεπε 129 γράμματα
ότι και επί προέβλεπε.

Έγγραφο 4. Για το Α.Σ. έγκρισε επί προέβλεπε 40
Γιάννης 24, Γιάννης 13, Γιάννης 35,
Μαύρας 55, Μαύρας 26, Μαύρας 38,
Μαύρας 36, Ούτας 38, Ράμης 9, Σπανός 22,
Τέντας 26, Τέντας 63.

Για την έγκριση επί προέβλεπε. Τόπος 32
Τέντας 44, επί προέβλεπε 44, επί προέβλεπε 40
έγκρισε επί προέβλεπε 44, επί προέβλεπε 44,
Μαύρας 55, Μαύρας 26, Μαύρας 38,
Μαύρας 36, Ούτας 38, Ράμης 9, Σπανός 22,
Τέντας 26, Τέντας 63.

Φρασαριώτης του Σέ-
σκλου (αρχείο Πολτ.
Ευλ. Είσκλου)

Η Μαρ. Λαβωμένον από τον
Αλμυρό (αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

Ο Νικόλ. Μπαράτσης με τη σύζυγο του Γενοβέφα Ούτα
από τον Αλμυρό (αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

Το πρακτικό της ψηφοφορίας για το πρώτο Δ.Σ. του
Ευλλόγου Βλάχων Επαρχίας Αλμυρού
(αρχείο Α.Σ.Β.Ε.Α.)

Οι Βλάχοι της Μαγνησίας

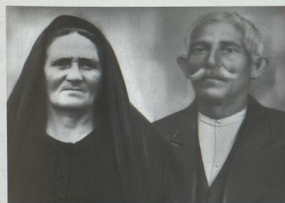

Από αριστερά: Η Ευαγγελία Μέτσου, η Κωνσταντίνα Μπάρδα και η Χρυσούλα Τέντα από τον Αλμυρό (αρχείο Λ.Σ.Β.Ε.Α.)

Η Αικατερίνη Βλιώρα (αριστερά) και η Ζαχαρούλα Μακρή (δεξιά) από το Σέσκλο (αρχείο Πολιτ. Σουλ. Σέσκλου).

Ο Απόστολος Μπάρθας (αριστερά) και ο Σωτήρης Ούτας (δεξιά) από τον Αλμυρό (αρχείο Λ.Σ.Β.Ε.Α.)

Ο Ιωάννης και η Βασιλική Παππά από τη Σούρπη (αρχείο Λ.Σ.Β.Ε.Α.)

Οι Ιωάννης και Σπύρος Μακρής από το Σέσκλο (αρχείο Πολιτ. Σουλ. Σέσκλου).

Οφείλουμε να εκφράσουμε τις βαθιές ευχαριστίες μας σε όλους όσους μας εμπιστεύθηκαν τα πολύτιμα κειμήλια αυτής της ενότητας. Πιστεύουμε να ανταποκριθήκαμε στις προσδοκίες τους.
Δημήτρης Γ. Τσούτσας, Σπύρος Χρ. Φορφόλιας

Βιβλιογραφία Βλάχων Περιβολίου

- Ασδραχάς Σ., *Ελληνική Οικονομική Ιστορία, ΙΕ-ΙΘ Αιώνας, τόμος Πρώτος, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς*
- Αρσενίου Λάζαρος, *Η Θεσσαλία στην Τουρκοκρατία, Επικαιρότητα*, Αθήνα 1984
- Αρσενίου Λάζαρος, *Τα Τσελιγγάτα: Οι άτυποι συνεταιρισμοί των ορεινών κτηνοτρόφων στην ειρηνική παραγωγή και τους εθνικούς αγώνες*, 2η εκδ., Αθήνα 1972
- Βακαλόπουλος Απόστολος, *Νέα ελληνική ιστορία: 1204-1985*, ιθ έκδοση, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2001
- Βακαλόπουλος Απόστολος, *Ιστορία του νέου Ελληνισμού, Τόμος Δ', Ηρόδοτος*, Θεσσαλονίκη 1974
- Έξαρχος Γιώργης, *Αντοί είναι οι Βλάχοι*, Γαβριηλίδης, Αθήνα 1994
- Έξαρχος Γιώργης, *Οι Ελληνόβλαχοι (Αρμάνοι) Τόμοι Α' και Β'*, Καστανιώτης 2001
- Έξαρχος Γιώργης, *Ρήγας Βελεστινλής (Ανέκδοτα Εγγραφα- Νέα Στοιχεία)*, Αθήνα, Καστανιώτης 1998
- Καραμπερόπουλος Β. *Η κτηνοτροφία στο Βελεστίνο*, Αθήνα 2005
- Κεραμόπουλος Αντώνιος, *Τί είναι οι Κουτσόβλαχοι*, «Βιβλιοθήκη Βλάχικων Μελετών», University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2000
- Κεραμόπουλος Αντώνιος, *Ο Στράβων, οι Περραιβοί και οι Βλάχοι*, ΕΕΦΣΠΑ, 4 (1953-1954)
- Κολιού Νίτσα, *Τα Βελεστινιώτικα*, Βόλος 1993
- Κολτσιδас Αντώνης, *Οι Κουτσόβλαχοι. Εθνολογική και Λαογραφική Μελέτη*, Θεσσαλονίκη 1976
- Κορδάτος Γιάννης, *Ιστορία της Επαρχίας Βόλου και Αγιάς. Από τα αρχαία χρόνια ως τα σήμερα*, εκδόσεις 20^{ου} Αιώνας, Αθήνα 1960
- Κουκούδης Αστέριος, *Οι Μητροπόλεις και η διασπορά των Βλάχων*, Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2000
- Κρυστάλλης Κώστας, *Απαντα Τόμοι Α-Β, Πρόλογος-Εισαγωγή-Επιμέλεια Γ. Βαλέτας*, Βιβλαιοθηναϊκή,
- Λαζάρου Αχ., *Η Αρωμουνική και αι μετά της Ελληνικής σχέσεις αυτής*, 'β έκδοση, Αθήνα 1986
- Λαζάρου Αχ., *Βλάχοι και κρατικές παραλείψεις*, Πελασγός, Αθήνα, 2002
- Ν. Κατσάνης- Κ. Ντίνας, *Γραμματική της Κοινής Κουτσοβλαχικής*, Αρχείο Κουτσοβλαχικών Μελετών, Θεσσαλονίκη, 1990
- Νικολαΐδου Κωνσταντίνου, *Ετυμολογικόν Λεξικόν της Κουτσοβλαχικής Γλώσσης*, 'β έκδοση, Πελεκάνος, Αθήνα 1999
- Γ. Ντόντου- Γ. Παπαθανασίου, *Το Περιβόλι. Η Αετοφωλιά της Πίνδου*, Θεσσαλονίκη 1973
- Παπαδημητρίου Απόστολος, *Σελίδες Ιστορίας των Γρεβενών Τόμος Α*, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Γρεβενών, Αναπτυξιακή Γρεβενών Α. Ε, Γρεβενά 2002
- Γ. Παπαθανασίου, *Εικονογραφημένη Ιστορία των Βλάχων*, Μπαρμπουνάκης, Θεσσαλονίκη, 1991
- Σαράντη Θ. Κ. Π., *Το χωριό Περιβόλι Γρεβενών (Συμβολή στην ιστορία του αρματολικίου της Πίνδου)*, Αθήνα 1977
- Ο Βόλος και η Περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή, Εταιρεία Θεσσαλικών Ερευνών, Βόλος 2004

Παγκαρπία Μακεδονικής Γης. Μελέτες Απόστολου Ε. Βακαλόπουλου, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη, 1980

- Το Περιβόλι της Πίνδου, Επιμέλεια Β. Νιτσιάκος, Μ. Αράπογλου, Στ. Λαϊτσος, Περιβόλι 1995

- V. Berard, *Τουρκία και Ελληνισμός: Οδοιπορικό στη Μακεδονία* (Ελληνες, Τούρκοι, Βλάχοι, Αλβανοί, Βούλγαροι, Σέρβοι), Μτφ. Μ. Λυκούδης, Τροχαλία, Αθήνα 1980

- Hezey Leon, *Οδοιπορικό στην Τουρκοκρατούμενη Θεσσαλία το 1858*, Μτφ. Χρίστος Δημητρόπουλος, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1991

- Holland Henry, *Ταξίδι στη Μακεδονία και Θεσσαλία (1812-1813)*, Μτφ. Γιώργος Καραβίτης, Επιμέλεια Τάσος Βουνάς, Αφοί Κυριακίδη, Αθήνα 1989

- W. M. Leake, *Travels in Northern Greece*, τόμος 4^{ος}, Άμστερνταμ 1967

- Rouqueville Francois, *Ταξίδι στην Ελλάδα: Ήπειρος*, Μτφ. Παναγιώτα Γ. Κώτσου, Αφοί Τολίδη, Αθήνα 1994

- Rouqueville Francois, *Ταξίδι στη Δυτική Μακεδονία (Άνοιξη του 1806)*, Εισαγωγή-Μετάφραση-Σχόλια Γιάννης Τσάρας, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη

- Gustav Weigand, *Οι Αρωμαῖνοι (Βλάχοι). Τόμος Α: Ο χώρος και οι άνθρωποι*, (Φ. Ι. Α. Ο. Σ.) Τρικλόνι, Εκδ. Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2001

- Λ. Γουργιώτη, «Οι Περιβολιώτες κिरατζήδες του Βελεστίνου», *Υπέρεια* τόμ. Α. Πρακτικά του Α Επιστημονικού Συνεδρίου «Φεραί- Βελεστίνo-Ρήγας» εκδ. Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης «Φεραί-Βελεστίνo-Ρήγας» Αθήνα, 1990

- Π. Νεκτάριος Δρόσος, «Επιγραφές από την Ανατολή της Αγίας», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, Τόμος 27ος, Λάρισα 1995,

- Ευάγγελος Κακαβογιάννης, «Η «Επιπεδογραφία της Φεράς» του Ρήγα Βελεστινλή από άποψη αρχαιολογική», *Υπέρεια* τόμ. Α. Πρακτικά του Α Επιστημονικού Συνεδρίου «Φεραί-Βελεστίνo-Ρήγας», επιμέλεια Παν. Καμηλάκης και Αικ. Πολυμέρου Καμηλάκη, εκδ. Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης «Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα» Αθήνα, 1990

- Π. Καμηλάκη, «Επαγγελματικές και βιοτεχνικές δραστηριότητες κατοίκων Βελεστίνου (1881-1940)», *Υπέρεια*, τόμος δεύτερος, Πρακτικά του Β Συνεδρίου «Φεραί- Βελεστίνo-Ρήγας», επιμέλεια Δ. Καραμπερόπουλος-Ευ. Κακαβογιάννης, εκδ. Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης «Φεραί-Βελεστίνo-Ρήγας», Αθήνα, 1994

- Αχ. Λαζάρου, «Η εξέγερση των Λαρισαίων το 1066 και η εθνολογική παρερμηνεία των σχετικών χωρίων του Κεκαυμένου», *Θεσσαλικά Χρονικά*, 11, 1976

- Αχ. Λαζάρου, «Φεραίοι Ρωμαϊκών Χρόνων και Βλάχοι του Βελεστίνου», *Υπέρεια* τόμ. Α. Πρακτικά του Α Επιστημονικού Συνεδρίου «Φεραί- Βελεστίνo-Ρήγας», επιμέλεια Παν. Καμηλάκης και Αικ. Πολυμέρου Καμηλάκη, εκδ. Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης «Φεραί-Βελεστίνo-Ρήγας» Αθήνα, 1990

- Σπ. Λάμπρος, «Η Πατρίς του Ρήγα», *Νέος Ελληνομνήμων*, Τόμος 15, τεύχος 1 Στέλιος Μουζάκης, «Στοιχεία για τους κινητούς κτηνοτροφικούς πληθυσμούς του Βελεστίνου», *Υπέρεια*, τόμος δεύτερος, Πρακτικά του Β Συνεδρίου «Φεραί- Βελεστίνo-Ρήγας», επιμέλεια Δ. Καραμπερόπουλος-Ευ. Κακαβογιάννης, εκδ. Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης «Φεραί-Βελεστίνo-Ρήγας», Αθήνα, 1994

- Στέλιος Μουζάκης, «Αρχείο της οικογένειας Αναγνώστη Βασιλάκη- Βουβουσιώτη, κατοίκου Βελεστίνου. Συμβολή στην έρευνα της οργάνωσης και της οικονομίας της ημινομαδικής κοινότητας», *Υπέρεια*, Τόμος Τέταρτος, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου «Φεραί-Βελεστίνo-Ρήγας», Επιμέλεια Δ. Καραμπερόπουλος, Αθήνα 2006

- Στέλιος Μουζάκης, «Τα νεροπρίονα στην Πίνδο. Μια ελάχιστα γνωστή εφαρμογή υδροκίνησης», *Περιοδικό Τεχνολογία*, Τεύχος 7, 1994

- Γ. Ντελόπουλου, «Φεραί-Βελεστίνο-Βελεστινλής. Ετυμολογική επισκόπηση», Υπέρεια τόμ. Α. Πρακτικά του Α Επιστημονικού Συνεδρίου «Φεραί- Βελεστίνο-Ρήγας», επιμέλεια Παν. Καμηλάκης και Αικ. Πολυμέρου Καμηλάκη, εκδ. Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης «Φεραί-Βελεστίνο-Ρήγας» Αθήνα, 1990
- Φ. Οικονομίδου, «Η υδροκίνηση στη Σαμαρίνα», Περιοδικό *Τεχνολογία*, Τεύχος 1, 1987
- Φ. Οικονομίδου-Μπότσιου, «Υδροκίνηση: Μαντάνια, νεροτριβές, υδροπρίονα. Μια πρώτη προσέγγιση σε εργαστήρια του Β. Ελλαδικού Χώρου», *Ιστορία της Νεοελληνικής Τεχνολογίας*, Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, Πάτρα, 21-23 Οκτωβρίου 1988
- Α. Παπαθανασίου, «Το Βελεστίνο κατά την Φραγκοκρατία», Υπέρεια, τόμος δεύτερος, Πρακτικά του Β Συνεδρίου «Φεραί- Βελεστίνο-Ρήγας», επιμέλεια Δ. Καραμπερόπουλος-Ευ. Κακαβογιάννης, εκδ. Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης «Φεραί-Βελεστίνο-Ρήγας», Αθήνα, 1994
- Φ. Πέτσας, «Αρχαιολογικόν Δελτίον», 20, 1965
- Φ. Πέτσας, «Χρονικά Αρχαιολογικά 1966-1967», *Μακεδονικά*, Τόμος 7^{ος}, 1967
- Φ. Πέτσας, «Χρονικά Αρχαιολογικά 1968-1970», *Μακεδονικά*, Τόμος 15^{ος}, 1975
- Αικ. Πολυμέρου-Καμηλάκη, «Υδροκίνητες βιοτεχνίες στο Βελεστίνο», Υπέρεια τόμ. Α. Πρακτικά του Α Επιστημονικού Συνεδρίου «Φεραί- Βελεστίνο-Ρήγας», επιμέλεια Παν. Καμηλάκης και Αικ. Πολυμέρου Καμηλάκη, εκδ. Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης «Φεραί-Βελεστίνο-Ρήγας» Αθήνα, 1990
- Σπανού Κώστα, «Οι Δυτικομακεδονικοί οικισμοί και τα ονόματα των αφιερωτών της στην πρόθεση 215 της μονής του Βαρλαάμ των Μετεώρων», *Μακεδονικά*, τομ. ΚΗ, Θεσσαλονίκη, 1992
- Τσιλινής Στέργιος, «Η παραδοσιακή φορεσιά του Περιβολίου», Πρακτικά 1^{ου}- 7^{ου} σεμιναρίων Λαογραφίας και βλάχικων παραδοσιακών χορών, ημεριδίων, πανελληνίων ανταγωνισμάτων, Εκδ. Πανελλήνια Ομοσπονδία Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων,
- Καραγιάννης Η., *Στο Βελεστίνο τον σήμερα. Στα βήματα του Ρήγα... από τις Φερές τον χτες στο Βελεστίνο τον σήμερα*. Δήμος Βελεστίνου, Βελεστίνο, 1998
- Ντόντος, Γ, *Περιβόλι (1943 - 1983). Τα τελευταία σαράντα χρόνια του*. Έκδοση Περιβολιώτικα Νέα, Θεσσαλονίκη, 1984
- *Περιβολιώτικα Νέα*. Μια έκδοση για τη ζωή, τα ήθη και τα έθιμα στο Περιβόλι της Πίνδου, Θεσσαλονίκη, 1984
- Εθνική Στατιστική Υπηρεσία,
- *Αναμνηστικό ημερολόγιο του νέου Καποδιστριακού Δήμου, Δήμος Φερών*, 2001

Κατάλογος Πληροφορητών

Αποστολίνης Νικόλαος (1944-), Έμπορος
Γούσης Μιχάλης (1951-), Έμπορος οικοδομικών υλικών
Κουρίτας Γιάννης (1931-) Τσαμπάσης- Υποδηματοποιός
Κουσκουρίδας Βασίλειος (1935-), Έμπορος
Κουσκουρίδα-Τάχου Κούλα (1920-), Συνταξιούχος
Μπούσιος Βασίλειος (1921-), Φούρναρης
Μωραΐτης Θεόδωρος (), Κτηνοτρόφος
Νιμπή-Ντόντου Κούλα, (1929-), Συνταξιούχος
Οικονόμου Στέργιος (1947-), Πλοίαρχος Εμπορικού Ναυτικού
Σαββανάκης Βασίλειος (1915-), Αγρότης - Ελεύθερος επαγγελματίας
Σαράντης Μιχάλης (1913-2007), Κιρατζής- Αγρότης

Βιβλιογραφία Αρβανιτόβλαχων

- Αδάμου Ι., Ξένες προπαγάνδες στην προξενική περιφέρεια Μοναστηρίου, τόμος Β', Αριστοτέλης, τεύχος 245-246, Φλώρινα 1997
- Αλεξάκης ΕΛ., Οικογενειακές δομές στους Βλάχους του Κεφαλόβρυσου (Μετζιτιέ) Παγωνίου. Συνέχειες και ασυνέχειες
- Αλεξάκης ΕΛ., Το σύμπλεγμα του αίματος. Πατρογραμμικές ομάδες και αντεκδίκηση στους Έλληνες Βλάχους του Κεφαλόβρυσου (Μετζιτιέ) Παγωνίου. Ταυτότητες και ετερότητες. Σύμβολα, συγγένεια, κοινότητα στην Ελλάδα – Βαλκάνια, εκδόσεις Δωδώνη, Αθήνα 2001
- Αρσενίου Α. Τα τσελιγκάτα Σαρακατσάνων και Βλάχων, εκδ. Έλλα, Λάρισα 2005
- Βακάλης Θ., Τα Ανω Ραδένια και τα δυτικότερα Ζαγοροχώρια, εκδ. Μίλητος
- Έξαρχος Γ., Ξένοι περιηγητές για τους Βλάχους, τ. 1. Γαλλόφωνοι (1550-1980), Θεσσαλονίκη 2004
- Έξαρχος Γ., Ξένοι περιηγητές για τους Βλάχους, τ. 2. Αγγλόφωνοι (1160-2000) Θεσσαλονίκη 2005
- Εξάρχου Χρ., Η Φούρκα της Ηπείρου (Ιστορία-Λαογραφία), Θεσσαλονίκη 1987
- Κοντονάτσιος Β., Η περιοχή του Αλμυρού στην Τουρκοκρατία, ανάπτυπο από τα πρακτικά του Β' Συνεδρίου Αλμυριώτικων Σπουδών, Αλμυρός 1997
- Κουκούδης Αστ., Οι Βεργιάνοι Βλάχοι και οι Αρβανιτόβλαχοι της Κεντρ. Μακεδονίας, εκδ. Ζήτηρος, Θεσσαλονίκη 2001
- Κουκούδης Αστ., Οι Μητροπόλεις και η Διασπορά των Βλάχων, εκδ. Ζήτηρος, Θεσσαλονίκη 2001
- Λαζάρου Αχιλλέας, Καταγωγή και επίτομη ιστορία των Βλάχων της Αλβανίας, Επιτροπή ενημέρωσης για τα Εθνικά θέματα, Ιωάννινα 1994
- Λαμπριδής Ι., Ηπειρωτικά αγαθοεργήματα, τ. Α', Εκδόσεις Εταιρείας Ηπειρωτικών Μελετών, Ιωάννινα 1971
- Μαργέλη-Πιτούλη Πόπη, Η πολιτεία και ο δημιουργός της, εκδ. "Δωδώνη", Αθήνα-Γιάννινα 1986
- Μαρτινιανός Ι., Η Μοσχόπολη 1330-1930, Ε.Μ.Σ., Θεσσαλονίκη 1957
- Παδιώτης Γ., *Cantiti Farserotesti*. Τραγούδια Φαρσαριωτών – Αρβανιτοβλάχων. Τοπικοί πολιτισμοί αρ. 2, έκδοση Εταιρείας Αρωματικού (Βλάχικου) Πολιτισμού, Αθήνα 1991
- Σπανός Τριαντ., Ιστορία - φυσιογνωμία της Σούρπης Μαγνησίας, έκδοση Δήμου Σούρπης, 2005
- Φορφόλιας Σπ., Το Αργυροπούλι Λάρισας διαμέσου των αιώνων, Θεσσαλονίκη 2001
- Φώτου Στέργιος, Σέσκλο Μαγνησίας - Προσωπικές αναμνήσεις & πληροφορίες, Βόλος 2002
- Φώτου Στέργιος, Το τετράδιο...της ζωής μου, Βόλος 2005
- Χαντζάρα – Σακαρέλη Ολγα, Θροίσματα Εποχών, Ηγουμενίτσα 1996

- Χατζημιχάλη Α., *Σαρακατσάνοι*, τόμος 1, Αθήνα 2007
- Χρηστόπουλος Κ., *Εμπορικός Οδηγός Βόλου – Πηλίου – Αλμυρού*, Βόλος 1911
- Balamaci F. *Numta la Farsiroti*, Almanah Macedo-Roman 1903
- Boga L. *AROMANII*, Bucuresti 1913
- Capidan Th., *Farserotii*, Cluj and Bucharest 1930
- Colimitra C., *Farseroti*, 1986
- Rosetti AL., *Cercetari asupra grainlui Rominilor din Albani*, Bucuresti 1930
- Wace Alan - Thompson Maurice, *Οι νομάδες των Βαλκανίων*. Περιγραφή της ζωής και των εθίμων των Βλάχων της Βόρειας Πίνδου, Φ.Ι.Λ.Ο.Σ. Τρικάλων, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 1989
- Weigand Gustav, *Οι Αρωμούνοι (Βλάχοι) τ. Α' – Ο χώρος και οι άνθρωποι*, Φ.Ι.Λ.Ο.Σ. Τρικάλων, εκδ. οίκος Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2001
- Weigand Gustav, *Οι Αρωμούνοι (Βλάχοι) τ. Β' – Λαογραφία – Γλώσσα*, Φ.Ι.Λ.Ο.Σ. Τρικάλων, εκδ. οίκος Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2004
- Αλεξάκης ΕΛ., «Προφορική ποίηση και ιστορική μνήμη». Συνέδριο στη μνήμη Αλκής Κυριακίδου Νέστορος, Λαογραφία και Ιστορία, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1998
- Αλεξάκης Ε., *Τα τσελιγκάτα και οι μετακινήσεις των Αρβανιτόβλαχων κτηνοτρόφων της Ηπείρου*, Γεωγραφίες, No 5, 2003
- Αργυρόπουλος Π., «Το τατουάζ στους Βλάχους», Ελμειακά, τ. 51, Δεκέμβριος 2003
- Βαφειαδάκη Αγγ., «Συμβολή στη μελέτη της Βλάχικης φορεσιάς», Ενημερωτικό Δελτίο Λαογραφ. Ιστορικού Μουσείου Λάρισας, Λάρισα 1998
- Δαδαλιάρης Ι., *Αρμάνων ενδυμασίες*, έκθεση Εκπολιτιστικού Συλλόγου Σαμαρίνας
- Δελτίο της Φιλαρχαίου Εταιρείας Αλμυρού "Όθρυς", τ. 3, Αλμυρός 1999
- Θωμάς Γ. «Οι Αρβανιτόβλαχοι της Οθρης-Παράξενα έθιμα τους από το 1851», *Ηπειρωτική Εστία*, τεύχη 441, 442, 443, Ιωάννινα 1989
- Καλοκαιρινού Φ. «Η υφαντική των Βλάχων στο Αργυροπούλι (μέσα 19ου – μέσα 20ου αιώνα)», *Ενημερωτικό Δελτίο Λαογραφ. Ιστορικού Μουσείου Λάρισας*, Λάρισα 2003
- Κατσανεβάκη Αθ., «Η πολυφωνία των Βλάχων της Πίνδου και η Φαρσεριώτικη κοινωνία. Μια συγκριτική προσέγγιση», *Εθνολογία*, τόμος 10/2002-2003, Αθήνα 2003
- Σιώκης Ν., «Ο Κλήδονας στους Βλάχους: η μετατροπή ενός δρωμένου σε πανηγύρι». Πρακτικά Α' Διεθνούς Συνεδρίου για τον Ελληνικό Πολιτισμό *Η πανήγυρις*. Μία διαχρονική ματιά στον κοινωνικό-οικονομικό και κοινωνικό της ρόλο", Σουφλί Έβρου 2005, (υπό έκδοσης)
- Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, περιοδικό "Έψιλον", 1993.
- Ντόντη Ευαγγ., *Αδελφοποία (αδελφοποιοί-βλάμηδες)*, εφημερίδα «Αντίλαλοι Συρράκου»
- Πρίντζου Νικήτα, άρθρο στην εφημερίδα "ΘΕΣΣΑΛΙΑ", 19-10-2003
- Αρχείο Εκπολιτιστικού Εξωραϊστικού Λαογραφικού Συλλόγου Ιεροπηγής Καστοριάς
- *Ημερολόγια Συλλόγου Βλάχων Βέροιας*, ετών 2001 και 2003.
- Διαδικτυακός τόπος: www.ellisland.org
- Διαδικτυακός τόπος: www.zgouletas.gr

Στην περιοχή της Μαγνησίας από αιώνες κατοικούν συμπαγείς ομάδες βλαχόφωνων Ελλήνων, που με τα χρόνια επηρεάζουν το πολιτισμικό, οικονομικό, και κοινωνικό γίγνεσθαι της περιοχής. Το παρόν βιβλίο, καρπός της συνεργασίας των Συλλόγων Περιβολιωτών, Βλάχων Αλμυρού και Βλάχων Σέσκλου, αποτελεί μια προσπάθεια καταγραφής της ιστορίας και του πολιτισμού των δύο κύριων πληθυσμιακών ομάδων βλαχόφωνων της Μαγνησίας (καθώς στην περιοχή μας δραστηριοποιούνται και βλαχόφωνοι καταγόμενοι από άλλες περιοχές) δηλαδή των Περιβολιωτών και των Αρβανιτόβλαχων.